

Інститут
історії України НАН України
Українське товариство охорони пам'яток історії та культури
Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПІК

**Пам'ятки історії та культури
України
Каталог-довідник**

Зошит 2

**Каталог-довідник пам'яток
історії та культури України:
м. Київ**

**Київ
2007**

УДК 94(477.51)
ББК 63.3 (4УКР)лб43
П 38

Інститут історії України Національної Академії наук України
Українське товариство охорони пам'яток історії та культури
Центр пам'ятокознавства Національної Академії наук України
та Українського товариства охорони пам'яток історії та культури

П 38 Пам'ятки історії та культури України: Каталог-довідник. Зошит 2: Каталог-довідник пам'яток історії та культури України: м. Київ / Горбик В.О. (кер. автор. колект.), Гаврилюк Л.О., Денисенко Г.Г., Катаргіна Т.І., Титова О.М., Пархоменко М.Т., Федорова Л.Д., Чешко В.М. – К., 2007. – 277 с.

Робочий зошит № 2 є результатом дослідницького пошуку колективу авторів у межах проекту «Пам'ятки історії та культури України: Каталог-довідник» і містить довідникові матеріали щодо об'єктів культурної спадщини м. Києва – як узятих на сьогодні на державний облік, так і шойновиявлених. Каталог-довідник пам'яток історії та культури м. Києва впорядкований за адміністративно-територіальним принципом.

Видання розраховане для спеціалістів із охорони культурної спадщини, вчених-пам'ятокознавців, істориків, мистецтвознавців, музейних працівників, а також усіх, хто цікавиться питаннями вивчення, збереження й охорони культурної спадщини України.

Редакційна колегія проекту:

Горбик В.О., Пархоменко М.Т., Титова О.М., Толочко П.П., Тронько П.Т., Смолій В.А.

Редакційна колегія Зошиту 2:

Денисенко Г.Г., Катаргіна Т.І., Федорова Л.Д., Чешко В.М.

Рецензенти:

Даниленко В.М., член-кореспондент НАН України, доктор історичних наук
Лисенко О.Є., доктор історичних наук

Рекомендовано до друку:

Вченою радою Інституту історії України НАН України
(протокол № 4 від 19 червня 2007 р.),
Вченою радою Центру пам'ятокознавства НАН України та УТОШК
(протокол № 4 від 19 червня 2007 р.)

Видано за фінансової підтримки
Українського товариства охорони пам'яток історії та культури

© Інститут історії України
НАН України
© Українське товариство охорони
пам'яток історії та культури
© Центр пам'ятокознавства
НАН України та УТОШК

ISBN 978-966-8999-05-5

ВІД РЕДКОЛЕГІЇ

Друга частина Каталогу-довідника є продовженням серії «Пам'ятки історії та культури України», яка розпочата опублікованою в 2006 р. узагальнюючою колективною працею щодо захисту й збереження історико-культурної спадщини в Україні та розвитку пам'яткоохоронної справи.

Представлена робота включає пам'ятки історії, археології, архітектури та містобудування, монументального мистецтва міста Києва. До каталогу внесені об'єкти культурної спадщини, котрі занесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України згідно з рішенням Кабінету Міністрів України (щодо об'єктів національного значення) або відповідного центрального органу виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини (щодо об'єктів місцевого значення), а також певна кількість об'єктів, які досліджені впродовж останнього часу та визначені фахівцями пам'ятками історико-культурного значення, але ще не включені до Реєстру.

Пам'ятки історії – будинки, споруди, пам'ятні місця і об'єкти, пов'язані з важливими історичними подіями в історії держави та розвитку суспільства, з вагомими досягненнями в науці й техніці, визначними здобутками в культурі та побуті народів України, з життям видатних політичних, державних, воєнних діячів, відомих науковців, представників творчої інтелігенції.

Пам'ятки археології – городища, кургани, рештки давніх поселень, фортифікаційних об'єктів, залишки ремісничого виробництва, каналів, шляхів, давніх поховань, кам'яні ідоли, наскальні зображення, культурні шари стародавніх поселень на території історичних місцевостей.

Пам'ятки архітектури та містобудування – архітектурні ансамблі й комплекси, історичні центри міст і містечок, квартали, площі, вулиці, залишки давнього планування та забудови міст й інших населених

пунктів; споруди державної, воєнної, цивільної, сакральної архітектури, народного будівництва, а також пов'язані з ними твори монументального, декоративного, садово-паркового мистецтва, природні та рукотворні ландшафти.

Пам'ятки мистецтва – твори монументального, образотворчого, декоративного, пластичного й інших видів мистецтва.

Деякі пам'ятки культурної спадщини можуть поєднувати риси декількох типів пам'яток. Такі об'єкти вважаються **комплексними пам'ятками**.

Каталог сформовано за принципом адміністративно-територіального поділу. Всі історико-культурні пам'ятки в каталозі-довіднику подані за місцем розташування на вулицях, площах, проспектах, провулках, територіях. Розташування історико-культурних об'єктів подано за існуючою на сьогодні нумерацією будинків у м. Києві; місцезнаходження пам'яток археології та пам'яток монументального мистецтва вказано за адресами певних будинків і територій, поряд із якими вони розміщені або встановлені. Приналежність до певного виду пам'яток означено в дужках після назви.

Каталог підготовлений авторським колективом у складі д.і.н. Горбика В.О. (керівник), к.і.н. Гаврилук Л.О., к.і.н. Денисенко Г.Г., к.і.н. Катаргіної Т.І., к.і.н. Титової О.М., Пархоменка М.Т., к.і.н. Федорової Л.Д., Чешко В.М. При підготовці каталогу були використані новітні дослідження з історії та культури м. Києва, опубліковані частини 1, 2 книги 1 тому «Київ» «Зводу пам'яток історії та культури України», дослідження провідних археологів, істориків, архітекторів, мистецтвознавців, розвідки киевознавців.

КИЇВ

(коротка історико-пам'яткознавча довідка)

Київ – столиця України, центр Київської області. Розташований на обох берегах Дніпра. Територія – 836 км², до якої входить лісопарковий пояс (367 км²) і велика рекреаційна зона Дніпра. Населення – 2720 тис. осіб (2007). Поділяється на 10 районів – Голосіївський, Дарницький, Деснянський, Оболонський, Печерський, Подільський, Святошинський, Солом'янський і Шевченківський. З усієї площі міста станом на початок XXI ст. 42 % було забудовано, решту займають водойми, зелені масиви і парки.

Місто Київ виникло на межі раннього середньовіччя. Археологічні та писемні джерела дають історикам підстави стверджувати, що початок безперервного розвитку давнього Києва припадає на кінець V – першу половину VI ст., а осередком його росту була Замкова гора. Відтак, вік сучасної столиці України становить більше 1,5 тис. років.

У VII–VIII ст. Київ – центр раннього державного об'єднання слов'ян – Полянського князівства. Висуненню Києва на роль політичного центру Середнього Подніпров'я сприяли його географічне й етнографічне розташування, панівне положення на Дніпровському торговому шляху.

На зламі VIII–IX ст. на базі міжплемінних союзів утворилася ранньосередньовічна держава під загальною назвою «Русь» або «Руська земля». На цей же час припадає й зростання масштабу будівництва на території Києва, що підтверджено матеріалами археологічних розвідок на території Верхнього міста, Подолу, Кирилівського узгір'я, Печерська. Визначна писемна пам'ятка XI–XII ст. «Повість минулих літ» визначає його як «матір міст руських», підкреслюючи органічний зв'язок Києва з усіма східнослов'янськими землями.

На початку IX ст. визначились основні риси міської структури Києва: Дитинець на Старокиївській горі став осередком князів, бояр, волхвів, згодом – духовенства, на Подолі розміщувався торгово-ремісничий посад.

У IX–X ст. Київ підтримував широкі міжнародні й торгівельні зв'язки з Візантією, країнами Арабського Сходу, Скандинавією, Західною Європою.

Важливим етапом в історії Київської Русі (термін запроваджений істориками для підкреслення того, що саме Київ став осередком формування держави) та її столиці було князювання Володимира Святославовича (бл. 980–1015). У цей час на території міста розгорнулося спорудження нової фортеці. Потужний земляний вал означив межі «міста Володимира», яке розмістилося на 10 га Старокиївської гори. Головною спорудою цієї доби є Десятинна церква, збудована в 989–996 р. як головний храм у зв'язку із хрещенням Русі та заснуванням Київської митрополії (988 або 990 р.).

У часи правління Великого князя київського Ярослава Володимировича (Мудрого) (1019–1154) на території Верхнього міста на 80 га було побудоване

«місто Ярослава» – величезна фортеця, протяжність стін якої сягала 3,5 км. У системі кріпосних стін було троє воріт, у т.ч. парадні – Золоті ворота (назву отримали на зразок Золотих воріт у Константинополі). Композиційним центром нового архітектурного ансамблю став Софійський собор, зведений бл. 1037 р. Довкола міського ядра в XI ст. розбудовуються князівські та боярські двори, приміські села, монастирські садиби. Особливого масштабу будівництво досягло на території Печерського монастиря, заснованого в 1051 р. монахами Антонієм і Феодосієм Печерськими. Центральною спорудою монастиря став Успенський собор (1073-1078).

Інтенсивне міське будівництво першої половини XII ст. велося в межах «міста Ізяслава-Святополка», центром якого був Києво-Михайлівський Золотоверхий собор, що згодом дав назву однойменному монастирю.

Давній Київ був центром як внутрішньої, так і міжнародної торгівлі. З чорноморськими та балтійськими ринками Київ зв'язував шлях «із варягів у греки», що йшов уздовж Дніпра. До країн Центральної та Західної Європи вів шлях Київ–Галич–Прага (Чехія)–Регенсберг (Баварія), на Кавказ – Залозний шлях.

Київ був історичним осередком формування української народності, що стала етнічною основою земель-князівств Південно-Західної Русі XII–XIII ст. і власної незалежної держави на території сучасної України впродовж наступних сторіч.

Ранньосередньовічний Київ за найвищого свого розвитку мав площу близько 400 га, кількість населення сягала 10 тис. осіб. 1240 року розвиток міста був перерваний ординськими завойовниками, які зруйнували його.

У період золотоординського панування (друга половина XII – перша половина XIV ст.) Київ, як і всі українські землі, не входив безпосередньо до складу монгольської держави, залишаючись центром Київського князівства, яке знаходилося під контролем ханського намісника – баскака.

Друга половина XIV ст. позначена встановленням панування на київських землях Великого Князівства Литовського (ВКЛ). В 1362 р. Київ став центром Київського удільного князівства, першим князем якого був Володимир Ольгердович, після 1471 р. – Київського воєводства у складі ВКЛ. В 1490-х роках Київ отримав магдебурзьке право, яке, однак, було досить обмеженим: міщани звільнялися від управління та суду великокнязівських намісників, з числа міщан обиралися члени магістрату (війт, бурмистри, райці, лавники), але, як свідчать документи – численні скарги міщан на порушення їхніх прав, – воєводи чинили в Києві свавілля. З 1569 р. Київське воєводство ввійшло до складу Речі Посполитої, й надалі зберігаючи своє політичне та військово-стратегічне значення, – відновлений замок являв собою потужну фортецю, що прикривала внутрішні регіони новоутвореної держави від нападів кримських татар.

З початком Національної революції 1648-1676 років Київ став центром Київського полку – адміністративно-територіального округу тогочасної під гетьманської України. В 1649 р. кияни радо зустрічали прибуття до міста козацького гетьмана, провідника й організатора козацького опору пануванню Речі

Посполитої на українських землях Богдана Хмельницького.

Після укладеного між Польщею і Московією «Вічного миру» (1686) – Київ увійшов до складу Московської держави. Наприкінці XVII – на початку XVIII ст. за гетьмана І. Мазепи місто почало стрімко розбудовуватися. Були споруджені муровані будівлі на Печерську, Подолі, у Верхньому місті. На Печерську в 1706 р. зводиться нова фортеця.

У 1708 р. місто стало центром Київської губернії, згодом – Київського намісництва (1780-1796), Київського генерал-губернаторства (1832), що об'єднувало Київську, Подільську, Волинську губернії Російської імперії.

У XIX ст. Київ був осередком різних форм протистояння російському самодержавству. В 1820-х роках місто було важливим центром декабристського руху, в 1830-х роках – осередком польського національно-визвольного руху; в 1846-1847 роках у місті діяла перша нелегальна організація – Кирило-Мефодіївське товариство (одним із учасників якого був Т.Г. Шевченко); в 1860-х роках – центром громадського, в 1870-х – народницького руху.

Протягом усієї історії українського народу Київ відігравав роль об'єднувача, збирача всіх українських земель, важливим осередком суспільно-політичного життя, економічним і культурним центром України. Перед I Світовою війною площа міста становила 123,5 км², кількість населення – бл. 630 тис. осіб.

У ході революційних подій, що почалися в лютому 1917 р. у Петрограді (тепер Санкт-Петербург, РФ) й охопила всі промислові центри європейської частини Російської імперії, Київ став центром подій Української революції 1917-1921 років. У 1917-1918 роках він був столицею Української Народної Республіки, створеної Українською Центральною Радою на чолі з М.С. Грушевським і Української Держави, очолюваної гетьманом П.П. Скоропадським. Коли 22 січня 1919 р. Директорія УНР проголосила Акт злуки із Західноукраїнською Народною Республікою, Київ став столицею соборної України.

Після кривавого встановлення радянської влади в 1920 р. столицею Української СРР став Харків. Київ до 1925 р. був губернським центром, пізніше центром округи, з 1932 р. – Київської області. З червня 1934 р. м. Київ – столиця Української СРР (з 1936 р. – Української РСР).

Трагічні сторінки в історію міста вкарбувала II Світова війна, зокрема, події німецько-радянської війни 1941–1945 років. За роки окупації (19 вересня 1941 р. – 6 листопада 1943 р.) гітлерівці знищили в Києві понад 200 тис. осіб, понад 100 тис. були вивезені до Німеччини на примусові роботи. Місцем масових розстрілів киян став Бабин Яр, де лише протягом 29-30 вересня 1941 р. тут було вбито близько 34 тис. євреїв. У роки війни Київ був осередком руху Опору нацистам – тут у роки окупації діяли як прорадянські, так і національно-патріотичні організації опору: міський партійний (КП(б)У) штаб із керівництва диверсійно-підривною діяльністю на чолі з В. Кудряшовим, Залізничний підпільний райком КП(б)У під керівництвом О. Пироговського, підпілля ОУН(б) на чолі з О. Ольжичем, І. Рогачем, О. Телігою й інші. Під час цієї війни Київ зазнав величезних руйнувань історичної

частини міста. Місто було звільнене від німців 6 листопада 1943 р. частинами та з'єднаннями 1-го Українського фронту під командуванням генерала армії М.Ф. Ватугіна та члена Військової ради М.С. Хрущова.

У повоєнні роки здійснювалася відбудова житлового фонду та промислового потенціалу Києва, яке досягло довоєнного рівня вже в 1949 р. В 1957 р. в межі Києва були включені найближчі села Пирогів, Чапаєвка, в 1965-1966 роках – Біличі, Микільська Борщагівка. На початку 1958 р. Київ відновив статус міста-мільйонника. В 1960 р. до ладу стали перші 4 станції метрополітену.

З 1991 р. Київ – столиця суверенної України, її адміністративний і політичний центр; найбільший економічний і фінансовий центр держави. Тут розміщуються вищі органи влади: Президент України, Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України й інші. В Конституції України (1996) зафіксовано спеціальний столичний статус Києва, який унормовується законами держави. Після реструктуризації економіки обличчя міста визначає багатогалузева промисловість, потужний будівельний комплекс, система галузей комунального господарства, транспортних засобів, мережа банківських установ тощо. Помітних успіхів досягнуто в суднобудуванні та літакобудуванні, хімії та нафтохімії, поліграфічній, легкій, харчовій галузях. Значні зрушення відбулися у машинобудуванні, де провідне місце займають підприємства авіакосмічної промисловості, приладобудування, електроніки тощо.

Київ – провідний науковий і культурний центр України. В столиці розташовані Президія та 45 інститутів НАН України, працюють академії аграрних, медичних, педагогічних, інженерних, технологічних наук, академія легкої промисловості, понад 100 вищих навчальних закладів, у т.ч. Національний університет імені Тараса Шевченка, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», Національний університет «Києво-Могилянська академія», інші університети, частина з яких має також статус національних: медичний, аграрний, авіаційний, економічний, університети будівництва та архітектури, внутрішніх справ, культури та мистецтв. У Києві функціонують 33 театри й театральні студії, 50 музеїв, понад 250 бібліотек тощо.

З 3859 пам'яток археології, історії, архітектури та містобудування, монументального мистецтва Києва два включені до Списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО – Софійський собор (XI–XVIII ст.) і Києво-Печерська лавра (XI–XVIII ст.), 270 пам'яток національного значення. Різноманітна історико-культурна спадщина відтворює багатомістову історію міста, зберігати і примножувати яку має кожне наступне покоління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Енциклопедія історії України. – К., 2007. – Т. 4. – С. 201-217.
2. Звід пам'яток історії та культури України. – Т. "Київ". – Кн. 1, ч. 1. – К., 1999. – С. 7-11, 71.

КАТАЛОГ-ДОВІДНИК ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ УКРАЇНИ

м. КИЇВ

вул. Автозаводська

буд. № 2

Інститут надтвердих матеріалів (іст.). Працював Герой Соціалістичної Праці (1963), засновник і перший директор інституту В. Бакуль (1956–1978).

Меморіальні дошки: з нагоди випуску перших синтетичних алмазів (1961), *В. Бакуль* (1979; скульпп. О. Кошовий).

вул. Миколи Амосова

буд. № 4

Бактеріологічний інститут, кінець XIX – початок XX ст. (архіт., іст.). *Старий корпус*, 1896 (архіт., іст.). Неоренесанс. Працювали профасори: В. Високович (1900–1912), О. Павловський (1896–1919), В. Підвисоцький (1896–1900), чл.-кор. АН УРСР, акад. АМН СРСР О. Тимофєєвський (1953–1955). *Вірусологічний корпус*, 1946 (іст.). Працювали акад. АМН СРСР, Герой Соціалістичної Праці Л. Громашевський (1953–1980), чл.-кор. АН УРСР, акад. АМН СРСР М. Сиротинін (1937–1949).

Меморіальна дошка Л. Громашевському (1982, скульпп. О. Редько, арх. В. Смирнов).

вул. Андріївська

буд. № 2/12

Єврейський молитовний будинок, 1902 (архіт.). Цегляний стиль.

буд. № 9

Житловий будинок, кінець XIX ст. (архіт.). Еклектика.

буд. № 19

Центральна електрична станція, 1898–1900, 1903–1906, 1909–1914, 1933–1936 (архіт., іст.). Еклектика. *Головний корпус*, 1898–1900, 1903–1906, 1909–1914. *Насосна водогінна станція (берегова)*, 1898–1900. Інж. Пилков.

узвіз Андріївський

XVIII – XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 2-а

Житловий будинок, кінець XVIII – початок XX ст. (архіт.). Надбудова: 1899–1900-ті роки. Арх. М. Казанський). Еклектика.

буд. № 2-б

Житловий будинок, 1913–1915 (архіт.). Арх. К. Шиман. Еклектика.

буд. № 2-в

Житловий будинок, 1909–1910 (архіт.). Арх. К. Шиман. Еклектика.

буд. № 2-г

Житловий будинок, кінець XIX ст. (іст.). Проживали: філософ, проф. КДА П. Кудрявцев (1913–1915), історик, президент УВАН у США, громадський діяч О. Оглоблин (1919–1943, з перервами).

буд. № 3/24

Житловий будинок, 1914 (архіт.). Еклектика.

буд. № 4/26

Житловий будинок, 1874 (архіт., іст.). Арх. П. Спарро. Еклектика. Проживав історик, президент УВАН у США, громадський діяч О. Оглоблин (1899–1919).

буд. № 8

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). Неоренесанс.

буд. № 10

Житловий будинок, перша половина XIX ст. (архіт.). Класицизм.

буд. № 11

Житловий будинок, початок XX ст. (архіт., іст.). Пізній модерн. Проживав арх. К. Шиман (1910-ті роки).

буд. № 13

Житловий будинок, 1888 (іст.). Арх. М. Гарденін. Проживали: проф. КДА О. Булгаков (1906–1907), письменник М. Булгаков (1906–1913), бактеріолог, співвідкривач бактеріофага стрептокока М. Булгаков (1906–1919), композитор і хоровий диригент О. Кошиць (початок XX ст. – 1906), інженер, арх. В. Листовничий (1909–1919).

Меморіальна дошка М. Булгакову (1982, скульп. А. Куш, арх. Б. Кравчук).

буд. № 15

Житловий будинок («Замок Ричарда – Левове Серце»), 1902–1904 (архіт., іст.). Арх. Р. Марфельд. Еклектика. Проживали: історик, проф. КДА С. Голубєв (початок XX ст.), живописець Г. Дядченко (1909–1921), живописець і графік Ф. Красицький (1905–1909), скульптор Ф. Балавенський, живописець І. Макушенко (обидва – на початку XX ст.); містилася редакція журналу «Шершень» (1905–1906).

буд. № 19

Садиба, кінець XIX ст. (архіт.). Еклектика.

буд. № 20-б

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). Неоренесанс.

буд. № 21

Житловий будинок, 1890-ті роки (іст.). Арх. В. Ніколаєв. Містилася майстерня скульптора, кінорежисера, народного артиста УРСР І. Кавалерідзе (1911), проживав історик, богослов, настоятель Андріївської церкви Ф. Титов (1910-ті роки).

буд. № 23

Андріївська церква, 1747–1962 (архіт., іст., мист.). Арх. Б.-Ф. Растреллі, інженер і будівничий І. Мічурін, керівник будівельних робіт І. Власєв. Бароко. Різьбярі: М. Алексєєв, В. Клейцковський, П. Ржевський, М. Чвітка, Я. Шев-

лицький. Іконостас: арх. Б.-Ф. Растреллі, майстри Я. Грот, Й. Домаш, Ф. Ле-пренс. Живопис: О. Антропов, І. Вишняков, частина іконостаса – худ. І. Роменський, Г. Стеценко, І. Чайковський. Ліплені орнаменти: майстри М. Алексєєв, Іван-великий, Василь та Іван-молодший Зиміни, М. Мантуров, П. Ржевський. У 1794 р. утримувався полонений діяч польського національно-визвольного руху Т. Костюшко; у 1840-х роках проживав київський подвижник І. Расторгуєв («Босий»). У 1896–1918 роках настоятелем церкви був Ф. Титов. У 1919 р. храм передано парафії УАПЦ, служили В. Липківський, Н. Шараївський, П. Тарнавський, О. Дурдуківський. У 1942 р. тут хіротонізовано на єпископа Переяславського УАПЦ Мстислава (Скрипника). Меморіальна дошка патріарху Мстиславу (1998, скульп. В. Щур).

Поховання: письменник, пам'яткоохоронець, почесний член МДА та КДА А. Муравйов (†1874) [склеп нижньої частини церкви].

Альтанка, 1897–1998 (архіт.). Арх. Є. Єрмаков.

буд. № 34

Житловий будинок, 1900–1901 (архіт., іст.). Арх. О. Хойнацький. У формах російської архітектури XVII ст. Проживали: філолог, співробітник «Киевской старины» П. Житецький (1907–1911), учений-сходознавець Т. Кезма (1908–1958), бібліограф М. Сагарда (1919–1920-ті роки), письменник Г. Тютюнник (1963–1967).

Меморіальна дошка Г. Тютюннику (1991, скульп. В. Луцак, арх. І. Лебідь.).

буд. № 38

Житловий будинок, перша половина XIX ст., добудований у другій половині XIX ст. (архіт., іст.). Класицизм, цегляний стиль. Проживали: археолог О. Анненков (1820–1950-ті роки), письменник М. Булгаков (1913–1916, 1923), лікар І. Воскресенський (перша половина XX ст.), письменник і пам'яткоохоронець А. Муравйов (1859–1874).

вул. Григорія Андрющенка

буд. № 4

Міські казарми, друга половина XIX ст. – 1911 (архіт., іст.). Арх. М. Бобрусов. Рациональний модерн. Розташовувалися: 132-й піхотний Бендерський полк (до 1910-х років), в якому служили відомі військові діячі – О. Єгоров, В. Сальський; 1-й Український козацький полк ім. гетьмана Б. Хмельницького (1917), в якому служили Ю. Капкан, О. Шаповал; нацистський табір (1941–1942).

Меморіальна дошка загиблим у нацистському таборі (1991).

вул. Артема

кінець XIX – початок XX ст. (архіт., іст., містоб.)

Пам'ятник С. Косіору, 1970, 1984 (мист.). Скульп. І. Макогон, арх.: Є. Вересов, М. Катернога.

буд. № 7

Житловий будинок, 1910 (архіт.). Модерн.

буд. № 10

Садиба, кінець XIX – початок XX ст. (архіт., іст.). Арх. А. Трахтенберг. Проживали: живописець, народний художник Узбецької РСР О. Волков (1914–1916), художник, педагог О. Осмьоркін (1911–1913), радянський партійний діяч І. Смирнов-Ласточкін (1917).

буд. № 14

Житловий будинок, 1898 (архіт.). Арх. В. Ніколаєв. Еклектика.

буд. № 22

Житловий будинок, середина XIX ст. (архіт.). Класицизм.

буд. № 24

Садиба, друга половина XIX ст. (архіт., іст.). Цегляний стиль. Розміщувалися: Бессарабські казарми (1900–1914 і 1918), в яких розквартирувалися відомі військові формування; в листопаді 1917 р. тут починав формування Галицько-Буковинський курінь Січових стрільців на чолі з Є. Коновальцем і А. Мельником; штаб Київського укріпленого району (8 серпня – 19 вересня 1941 р.).

Меморіальна дошка штабу Київського укріпленого району (1967, арх. А. Борисова).

буд. № 26

Житловий будинок, 1890 (архіт.). Арх. М. Гарденін. Еклектика.

буд. № 26-а

Житловий будинок комунальників, 1935 (архіт.). Арх. М. Гречина. Конструктивізм.

буд. № 27

Будинок приватних навчальних закладів А.В. Жекуліної, 1911–1912 (іст.). Арх. В. Осьмак. Розміщувалися: жіночі гімназія та вечірні жіночі курси А. Жекуліної, на яких працювали відомі діячі науки і культури (з 1913 р.); евакогоспіталь № 3582 (лютий–липень 1944 р.), де помер 15 квітня 1944 р. генерал армії, командувач 1-го Українського фронту, Герой Радянського Союзу М. Ватутін.

буд. № 33-а

Житловий будинок, 1913 (архіт., іст.). Арх. А. Трахтенберг. Модерн. Проживав живописець, педагог В. Пальмов (1925–1929).

буд. № 40/1

Житловий будинок, 1913–1915 (архіт., іст.). Арх. В. Безсмертний. Пізній модерн. Проживав архітектор та інженер-будівельник, педагог М. Даміловський (1917–1942).

буд. № 42

Житловий будинок, 1910 (архіт., іст.). Арх. В. Безсмертний. Модерн. Проживав архітектор і художник, педагог В. Фельдман (1921–1928).

буд. № 46

Особняк, 1945 (архіт., іст.). Арх. А. Добровольський. З рисами української народної архітектури. Проживали: письменниця, громадська діячка В. Василевська та її чоловік – письменник, акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці О. Корнійчук (1949–1957).

буд. № 47

Житловий будинок, 1913–1914 (архіт.). Пізній модерн із елементами класицизму.

буд. № 48

Житловий будинок працівників Народного комісаріату юстиції УРСР, 1930-ті роки (архіт., іст.). Арх. С. Царьов. Конструктивізм. Проживав співак, народний артист УРСР А. Кікоть (1974–1975).

буд. № 72

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). Еклектика.

буд. № 76

Житловий будинок, 1930-ті роки (архіт.). Пізній конструктивізм.

буд. № 79

Житловий будинок працівників енергомережі, 1930-ті роки, 1954 (архіт.). Арх. Є. Яхненко. Зразок архітектури 1930–1950-х років.

вул. Багговутівська

буд. № 1

Єврейської лікарні комплекс, кінець XIX – початок XX ст. (архіт., іст.) [частину історичної забудови втрачено]. *Інфекційний корпус*, 1905–1906 (архіт.). Арх. А. Мінкус. Модерн. *Перший дитячий корпус*, 1893–1895 (архіт., іст.). Арх. В. Ніколаєв. Працював педіатр, завідувач кафедри педіатрії КУ В. Чернов.

буд. № 14

Особняк О.Л. Козаровського, бл. 1910 (архіт.). Модерн.

буд. № 32

Житловий будинок, 1910–1915 (архіт.). Раціональний модерн.

вул. Банкова

XIX – XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 2

Особняк, друга половина XIX ст. (архіт., іст., мист.). Арх. В. Ніколаєв. Неоренесанс. Проживали: генерал-лейтенант, Київський, Волинський і Подільський генерал-губернатор О. Ігнат'єв (1889–1896) та його син – військовий дипломат, генерал-лейтенант радянської армії, письменник О. Ігнат'єв. З 1953 р. – Спілка письменників України. Тут наприкінці 1980-х років народжувався Народний рух України за перебудову.

буд. № 3

Житловий будинок, 1937 (іст.). Арх. Л. Киселевич. Проживав балетмейстер, народний артист УРСР і СРСР В. Вронський (1967–1988).

буд. №№ 5–7

Житловий будинок, друга половина XIX ст., 1914 (архіт., іст.). Модерн. Проживав акад. АН УРСР і АН СРСР, віце-президент АН УРСР, директор Інституту кібернетики АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці В. Глушков (1966–1972).

буд. № 10

Житловий будинок В.В. Городецького, 1901–1903 (архіт., іст., мист.). Арх.

В. Городецький, інж. А. Страус, скульп. Е. Сала. Ранній модерн. Проживав і працював арх. В. Городецький (1903–1913).

буд. № 11

Будинок штабу Київського військового округу, 1936–1940 (архіт., іст.). Арх. О. Шіле, реконструкція – арх. С. Григор'єв. Містився штаб КВО (1919–1936), працювали радянські воєначальники: Маршал Радянського Союзу О. Єгоров, командарм 1-го рангу Й. Якір, Маршал Радянського Союзу В. Блюхер. У 1944–1991 роках – будинок ЦК КПУ, першими секретарями якого були М. Хрущов (1943–1949), Л. Каганович (квітень – листопад 1947 р.), Л. Мельников (1949–1953), О. Кириченко (1953–1957), М. Підгорний (1960–1966), П. Шелест (1966–1972), В. Щербицький (1972–1989).

вул. Басейна
(архіт., іст., містоб.)

буд. № 1/2

Готель «Пале-Рояль» і прибутковий будинок, 1899–1900 (архіт., іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. Неоренесанс із елементами мавританського стилю. Проживав і працював арх. М. Бобрусов (1910-ті роки).

буд. №15

Житловий будинок, 1900 (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс. Еклектика.

буд. № 17

Житловий будинок Управління капітального будівництва Київського міськвиконкому, 1954–1955 (архіт.). Арх. О. Лозинська. Зразок архітектури 1950-х років.

пров. Бастіонний

буд. № 9

Житловий будинок, 1974 (іст.). Проживав скульптор, народний художник України Е. Кунцевич (1974–1996).

Батиєва гора

правий берег р. Либідь

Курганний могильник, IX–X ст. (археол.). Археолог Я. Волошинський дослідив 20 курганів (1862).

вул. Максима Берлінського

буд. № 12

Інститут гематології та переливання крові, 1967 (іст.). Працював директор інституту, ректор КМІ, чл.-кор. АН УРСР С. Лаврик (1967–1970, 1984–1990).

пл. Бессарабська

буд. № 2

Бессарабський критий ринок, 1912 (архіт., мист.). Арх. Г. Гай, інж. М. Бобрусов. Модерн. Скульптурний декор у стилістиці українського народного мистецтва, скульп.: О. Теремець, Т. Руденко.

пров. Бехтеревський

буд. № 12-б, буд. № 13, буд. № 13-б, буд. № 15

[також: вул. Пимоненка, буд. № 8]

Покровський жіночий монастир, кінець XIX – початок XX ст. (архит., іст., мист.). Заснований великою княгинею О.П. Романовою в 1889 р., будувався її власним коштом, на пожертви імператора Миколи II й інших членів імператорської родини, а також за рахунок добровільних унесків. У 1920-х роках зруйнована частина споруд монастиря, в 1940–1950-х – цвинтар. Ремонтно-реставраційні роботи 1980–1990-х роках. «Княгинин монастир» уславився добродійністю. З 1918 р. до початку 1930-х років тут діяла Перша українська гімназія ім. Т. Шевченка (будинки зруйновано), яку до 1929 р. очолював літературознавець, педагог В. Дурдуківський та де викладали майбутній митрополит УАПЦ В. Липківський, відомі діячі науки і культури – Л. Білецький, О. Бурггард, О. Гермайзе, П. Козицький, Ю. Михайлів, В. Прокопович, С. Русова, Г. Холодний, Л. Чикаленко й інші. Багатьох педагогів і учнів було репресовано за «справою СВУ».

Готель («Странноприймниця»), 1912–1913 (архит.) [буд. № 12-б]. Арх. Є. Єрмаков. Історизм із елементами неоросійського стилю.

Садиба з прибутковими будинками монастиря, 1901, 1912 (архит.) [буд. № 13, буд. № 13-а, буд. № 13-б]. *Головний будинок*, 1901. У 1964 р. надбудовано два поверхи. Первісний об'єм – у стилі неренесанс. *Флігель*, 1912. У 1932 р. надбудовано два поверхи. Первісний об'єм – у цегляному стилі.

Церква Покрови Пресвятої Богородиці з келіями, 1889–1890 (архит., іст., мист.) [буд. № 15]. Арх. В. Николаєв. Реставрація – 1989–1993 роки. У формах московсько-ярославського будівництва XVI–XVII ст. Розписи переважно 1997–1998 років. У 1889–1900 роках у келіях проживала засновниця монастиря – велика княгиня О. Романова (у чернецтві – Анастасія).

Собор Св. Миколи Мірлікійського, 1896–1911 (архит., мист.) [буд. № 15]. Ескізи розробив син засновниці – великий князь Петро Миколайович, проект – арх. В. Николаєв. Вперше в Російській імперії тут зроблено залізобетонні склепінчасті перекриття – інж. О. Вербицький. У формах московсько-ярославського будівництва XVI–XVII ст. Ремонт і реставрація – 1948–1849 та 1982–1986 роки.

Миколаївська лікарня, кінець XIX – початок XX ст. (архит., іст.) [вул. Пимоненка, буд. № 8]. *Терапевтичне відділення*, 1897–1998. Арх. В. Николаєв. У формах московсько-ярославського будівництва XVII ст. *Хірургічне відділення*, 1910–1911. Арх. Є. Єрмаков. У формах російської архітектури XVII ст. Безкоштовна лікарня заснована разом із монастирем великою княгинею О. Романовою, яка, будучи черницею, працювала у ній. З 1920-х років – лікарня ПЗЗ. Тут працювали відомі лікарі й учні: М. Солонко (головний лікар у 1890–1903 роках), Ф. Борнгаупт, М. Волкович, М. Дітеріхс, Д. Заболотний, М. Коломійченко, Б. Маньківський, І Сікорський, М. Стражеско, І. Титов, М. Трофимов, Ф. Удинцев, О. Шимановський й інші.

Проскурня та іконна крамниця, 1898 (архіт.). Арх. В. Ніколаєв. Реставрація – 1990–1993 роки. Неоросійський стиль.

Свята брама, 1890-ті роки (архіт.). Арх. В. Ніколаєв (вірогідно). Неоросійський стиль.

пров. Чеслава Белінського

буд. № 3

Комерційне училище, 1911–1912 (архіт., іст.). Арх. В. Коробцов. Український народний стиль. В училищі викладали математик О. Астряб, історик та державний діяч В. Прокопович, педагог С. Русова й інші.

Биківня

Пам'ятне місце поховань жертв політичних репресій 1936–1941 (іст.). Меморіал жертвам політичних репресій, 1995 (архіт., мист.). Скульп. В. Чепелик, арх. М. Кислий.

вул. Білоруська

буд. № 1

Пам'ятний знак робітникам і службовцям Київського ремонтно-експлуатаційного депо ім. В.І. Леніна, загиблим у Великій Вітчизняній війні, 1983 (мист.). Скульп. М. Дерегус, арх. О. Стукалов.

буд. № 40

Олександрівський дитячий притулок, 1899–1900 (архіт.). Арх. В. Ніколаєв. Цегляний стиль.

вул. Академіка Богомольця

буд. № 2

Житловий будинок, 1920–1933 (іст.). Проживав патолофізіолог, державний і громад. діяч, акад. ВУАН, АН СРСР, АМН СРСР, президент ВУАН (з 1930 р.), віце-президент АН СРСР (з 1942 р.), Герой Соціалістичної Праці (1944) О. Богомолец (1933–1941, 1943–1946).

Меморіальна дошка О. Богомольцю (1947).

буд. № 4

Інститут фізіології ім. О. Богомольця НАН України (іст.). Комплекс збудовано 1934–36, 1979. У головному корпусі працювали: акад. ВУАН, АН СРСР, АМН СРСР, АН Білоруської РСР, Герой Соціалістичної Праці О. Богомолец (1934–1941 і 1944–1946) та його син – чл.-кор. АН УРСР О. Богомолец (1942–1953, 1980–1988), акад. АН УРСР Є. Бабський (1949–1950), чл.-кор. АН УРСР А. Воробйов (1953–1955), акад. АН УРСР Д. Воронцов (1956–1965), акад. АМН СРСР М. Горев (1934–1958), чл.-кор. АН УРСР О. Городецький (1946–1967), акад. АМН СРСР, АН УРСР В. Іванов (1953–1962), акад. АН УРСР Р. Кавецький (1946–1960), акад. АН УРСР В. Комісаренко (1945–1965), акад. АН УРСР О. Леонтович (1936–1941), акад. АН УРСР О. Макаренко (1953–1979), чл.-кор. АН УРСР Н. Медведєва (1934–1941 і 1944–1957), акад. АН УРСР В. Протопопов (1940–1941), акад. АМН СРСР М. Сиротинін

(1934–1941 і 1944–1977), акад. АН УРСР О. Смирнова-Замкова (1934–1941 і 1944–1962), акад. АН УРСР, АН СРСР, АМН СРСР М. Стражеско (1934–1936), чл.-кор. АН УРСР Є. Татаринів (1934–1941 і 1944–1950), чл.-кор. АН УРСР, акад. АМН СРСР О. Тимофєєвський (1941, 1944–1954), акад. АН УРСР Г. Фольборт (1946–1960). Могила О. Богомольця (†1947) (іст.) [на території парку інституту] – надгробок: бронзове погруддя, постамент із лабраториту, 1947 (скульп. Л. Муравін, арх. О. Власов).

Меморіальні дошки: О. Богомольцю (1981, скульп. І. Гончар, арх. Я. Ковбаса), О. Макарченку (1984, скульп. В. Клоков, арх. Т. Довженко).

буд. № 5

Житловий будинок, 1914 (архіт.). Арх. П. Альошин. Модерн.

буд. № 7/14

Житловий будинок співробітників НКВС УРСР, 1934–1935 (архіт.). Арх. Г. Любченко. Конструктивізм.

вул. Боженка

буд. № 86

Пам'ятник В.Н. Боженку, 1967, 1984 (мист.). Скульп. В. Вінайкін, арх.: В. Богдановський, І. Масленников.

вул. Бондарська

буд. № 11

Житловий будинок, початок ХХ ст. (іст.). Проживав живописець, народний художник УРСР І. Їжакевич (1905–1956).

вул. Борисоглібська

XIX–XX ст. (архіт., іст., містоб.).

буд. № 5

Житловий будинок, 1875 (архіт.). Пізній класицизм.

буд. № 6

Житловий будинок, друга половина ХІХ ст. (архіт.). Пізній класицизм.

буд. № 15, буд. № 15-б, буд. № 15-в, буд. № 15-г

Садиба, ХІХ ст. (архіт.). *Два житлові будинки. Два флігелі*. Арх. М. Гарденін, інж. І. Бернштейн. Еклектика.

буд. № 21/19

Житловий будинок, 1864 (архіт.). Еклектика.

вул. Боричів Тік

XIX–XX ст. (архіт., іст., містоб.).

буд. № 20/4

Будинок приходу церкви Миколи Доброго, 1832 (архіт.). Арх. П. Дубровський. Класицизм.

буд. № 22-а

Житловий будинок, 1816 (архіт.). Характерний зразок забудови Подолу після чпожежі 1811 р.

буд. № 23/3

Житловий будинок, початок XIX ст. (архіт.). Характерний зразок забудови Подолу після пожежі 1811 р.

буд. № 23-а

Житловий будинок, 1854 (архіт.). Характерний зразок забудови вулиці середини XIX ст.

буд. № 25

Житловий будинок, перша половина XIX ст. (архіт., іст.). Проживав діяч революційного руху в Російській імперії, соціал-демократ Л. Кецховелі (1894–1996). Меморіальна дошка Л. Кецховелі (1955, арх. В. Шевченко).

буд. № 35

Житловий будинок, 1903 (архіт., мист.). Еклектика.

буд. № 43/5

Житловий будинок, перша половина XIX ст. (архіт.). Типовий проект.

узвіз Боричів

буд. № 13

Млин Л.І. Бродського, початок XX ст. (архіт., іст.). Бував письменник Шолом-Алейхем (1880). *Елеватор*, 1907 (архіт.). Инж.: Ч. Волкенштейн, В. Безсмертний. *Дизель-моторна станція*, 1912 (архіт.) [**вул. Набережно-Хрещатицька, буд. № 1-а**]. Арх. О. Вербицький.

вул. Братська

буд. № 2 [також: вул. Ігорівська, буд. № 14]

Хлібна магістратська крамниця (Олександрівського ремісничого училища комплекс), XVIII–XX ст. (архіт., іст.).

Садиба, XVIII–XIX ст.: *магістратська хлібна крамниця (зерносовище)*, 1769, XIX ст. Арх. І. Григорович-Барський. Відбудова: 1811–1812 роки. Арх. А. Меленський. Бароко–класицизм. *Кузня*, 1892. Арх. А. Геккер. *Навчальні майстерні*, 1882. Арх. А. Геккер. *Склад*, середина XIX ст. *Склад*, середина XIX ст. *Фрагмент дворової будівлі*, друга половина XIX ст. *Корпус Олександрівського ремісничого училища з прибудовою*, друга половина XIX ст. [**вул. Ігорівська, буд. № 14**]. Добудови: 1870–1890-ті роки. Арх. А. Геккер. Еклектика.

буд. № 4

Житловий будинок працівників «Київенерго», 1930-ті роки (архіт.). Арх. Громницький. Пізній конструктивізм.

буд. № 7

Готель, 1830–1840-х роках (іст.). Зупинялася письменниця, етнограф, перекладач Марко Вовчок (1854).

Меморіальна дошка Марко Вовчок (1958, арх. І. Шмультсон).

буд. № 14

Житловий будинок, початок XX ст. (архіт.). Ранній модерн.

вул. Брюсова

буд. № 20/16

Житловий будинок, початок ХХ ст. (іст.). Проживав живописець, педагог Ф. Красицький (1910–1944).

Меморіальна дошка Ф. Красицькому (1977; скульп. О. Супрун, арх. К. Сидоров).

вул. Академіка Булаховського

буд. № 2

див.: вул. Желябова, буд. № 2-а.

вул. Васильківська

буд. № 31/17

Інститут фізіології рослин і генетики НАН України (іст.). Комплекс зведено в 1946–1960-х роках у головному корпусі працювали: акад. АН УРСР, акад. ВАСГНІЛ П. Власюк, чл.-кор. АН УРСР А. Манорик, чл.-кор. АН УРСР А. Оканенко; у лабораторному корпусі – акад. АН УРСР О. Душечкінець.

Меморіальна дошка О. Душечкіну (1978, скульп. І. Шаповал, арх. І. Шемседінов) [на головному корпусі].

буд. № 45

Інститут експериментальної патології, онкології і радіобіології ім. Р. Кавецького, 1960-1970-ті роки (іст.). Працювали у головному корпусі: засновник і перший директор інституту, акад. АН УРСР Р. Кавецький (1960–1978); чл.-кор. АН УРСР Д. Затула (1977–1987); акад. АН УРСР В. Пінчук (1961–1996).

Меморіальна дошка Р. Кавецькому (1981; скульп. О. Скобликов, арх. К. Сидоров).

вул. Введенська

буд. № 6-б

Особняк, кінець ХІХ ст. (архіт.). Історизм.

буд. № 23

Подільська машинна станція міської каналізації, 1894, 1912 (архіт., іст.).

У проектуванні брали участь проф. А. Фадєєв, інж.: О. Ейхенвальд, М. Моргулев; арх. В. Городецький (ймовірно). *Головний корпус*, 1894. Цегляний стиль. *Димар*, 1894. *Машинне відділення*, 1894. Цегляний стиль (прибудови 1980-х років). *Пріймальне відділення*, 1894. Прибудова: 1980-ті роки. *Службовий будинок*, 1894. Еклектика. *Сторожка*, 1894. Цегляний стиль.

вул. Велика Васильківська

XIX–XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 6

Житловий будинок, 1952 (архіт. іст.). Арх.: А. Добровольський, О. Малиновський. Радянський ретроспективізм. Проживали: письменники: Д. Бобир (1968–1980); Остап Вишня (1952–1956); П. Воронько (1952–1988); Ю. Дольд-Михайлик (1952–1966); В. Козаченко (1952–1995); В. Кондратенко (1952–1987); І. Ле (1952–1978); М. Нагнибіда (1952–1985); С. Олійник (1952–1982); С. Склярєнко (1952–1962); Л. Смілянський (1952–1966); А. Хижняк (1952–1993); літературознавець О. Засєнко (1952–1993).

Меморіальні дошки: О. Вишні (1957; скульп. М. Декерменджі, арх. І. Шмуйльсон); П. Вороньку (1992; скульп. М. Запорожець); Ю. Дольд-Михайлику (1968; скульп. К. Годулян, арх. Р. Юхтовський); І. Ле (1981; скульп. В. Німенко, арх. Т. Довженко), М. Нагнибіді (1990; скульп. В. Міненко, арх. П. Коптев); С. Олійнику (1984; скульп. А. Куц, арх.: К. Сидоров, Г. Щербина); С. Скляренку (1967; скульп. А. Фуженко, арх. В. Савченко); Л. Смілянському (1978; скульп. І. Макогон).

буд. № 8

Адміністративний будинок, 1950-ті роки (архіт., іст.). Зразок повоєнної забудови. Працював перший міністр меліорації і водного господарства УРСР, заслужений меліоратор УРСР М. Гаркуша (1963–1984).

Меморіальна дошка М. Гаркуші (2004; скульп. В. Чепелик, арх. В. Скульський).

буд. № 10, буд. № 10-6

Садиба, 1897–1898 (архіт. іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. Історизм. Проживав і працював лікар-стоматолог, перший завідувач курсом пропедевтичної одонтології (1919–1927) і кафедри лікувально-профілактичної стоматології КМІ Г. Бурвассер (1900–1910-ті роки).

буд. № 12

Житловий будинок, 1881 (архіт., іст.). Арх. В. Ніколаєв. Надбудова: 1949–1952. Історизм. Проживав власник кондитерської фабрики Б.-О. Семадені (1885–1907).

буд. № 12-6

Житловий будинок, 1951–1953 (іст.). Проживали: скульптор, кінорежисер, драматург, народний артист УРСР І. Кавалерідзе (1954–1978); графік, живописець, письменник, народний художник УРСР В. Литвиненко (1954–1979); художник, заслужений діяч мистецтв УРСР, директор Київського музею західного та східного мистецтва В. Овчинников (1954–1978).

Меморіальна дошка І. Кавалерідзе (1987; скульп. Л. Кулябко-Корецька, арх. В. Гнєздилов).

буд. № 13/1

Житловий будинок, 1881, 1911 (архіт.). Неоренесанс.

буд. № 14

Житловий будинок, 1910–1912 (архіт., іст.). Цивільний інж. П. Сватковський. Модерн. Розміщувалися: Клуб російських націоналістів, впливова на свій час антиукраїнська організація (1908–1918); редакція журналу «Українська кооперація» (1919). Проживав письменник, перекладач, юрист, державний діяч Г. Донець (1953–1985).

буд. № 14

Фонтан, 1949 (архіт.). Арх. В. Жуков.

буд. № 16

Житловий будинок, 1951 (архіт.). Арх. В. Єлізаров (керівник групи проектувальників). Радянський ретроспективізм.

буд. № 17, буд. № 17-6

Садиба, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс. Історизм.

буд. № 18

Житловий будинок («малий пасаж»), 1911–1912 (архит.). Арх. А. Трахтенберг, інж. В. Максимов. Історизм.

буд. № 19

Кінотеатр «Київ», 1952 (архит.). Арх.: В. Онищенко, О. Тацій, В. Чуприна, співавтор П. Жилицький. У формах радянського неокласицизму з використанням елементів українського декоративного мистецтва.

буд. № 21

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (архит., іст.). Історизм. У березні 1918 р. у готелі «Петербурзький», що містився в будинку, проживав військовий, державний діяч, отаман Вільного козацтва (з жовтня 1917 р.), гетьман України (квітень–грудень 1918 р.) П. Скоропадський. У 1919 р. містився Наркомат продовольства, де працював письменник К. Паустовський.

буд. № 23, буд. № 23-в

[також: вул. Шота Руставелі, буд. № 24]

Садиба, 1888–1893, 1930-ті роки, 1945–1951 (архит. іст.). Арх. В. Ніколаєв. Історизм [буд. № 23-в і вул. Шота Руставелі, буд. № 24]. Радянський ретроспективізм [буд. № 23]. Містився Київський торговельно-промисловий технікум (1920-ті роки), в якому викладали: економісти К. Воблий, П. Кованько, історик, археограф, картограф В. Кордт, правознавці В. Карпека, М. Мітіліно, В. Яновський, географ А. Синявський, хімік-технолог В. Шапошников.

буд. № 24/1

Житловий будинок, 1953 (архит.). Арх.: Б. Приймак, В. Поліщук, інж.-конст. Е. Липович. Радянський ретроспективізм.

буд. № 25

Садиба, 1897–1901 (архит. іст.). Арх. В. Городецький. Історизм. Розміщувалися: Київське шахове товариство, у клубі якого 10 травня 1916 р. давав останній сеанс шахової гри з необмеженим числом учасників четвертий в історії чемпіон світу з шахів О. Альохін; редакція і контора журналу «Українська кооперація» – органу Центрального українського кооперативного комітету (1918–1919). Редакторами були економісти, громадсько-політичні діячі В. Садовський, М. Туган-Барановський.

буд. № 26

Житловий будинок, 1916 (архит.). Модерн.

буд. № 27

Житловий будинок, 1915–1918, 1927–1928 (архит., іст.). Пізній модерн із елементами конструктивізму. Розміщувалися: клуб і музична школа єврейської культурно-просвітницької організації «Культурна Ліга». У школі працювали: музикознавець, фольклорист М. Береговський (1920–1922); скрипаль, диригент, заслужений діяч мистецтв УРСР Д. Бертьє (1920–1925); піаніст, композитор М. Гозенпуд (1922–1925); поет, прозаїк, драматург, перекладач, критик Е. Фінінберг (1920–1922); хорový диригент, композитор, заслужений артист УРСР Є. Шейнін (1921–1925).

буд. № 28

Житловий будинок, 1898 (архіт.). Історизм.

буд. № 29

Житловий будинок, 1953 (архіт.). Арх. Г. Копоровський. Радянський ретроспективізм.

буд. № 30

Житловий будинок, 1906 (іст.). Арх. М. Казанський. Проживав письменник І. Бабель (1911–1915).

буд. № 32-а, буд. № 32-б

Садиба, початок ХХ ст. (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс (ймовірно). Історизм.

буд. № 33

Житловий будинок, 1899 (архіт.). Історизм.

буд. № 34

Житловий будинок, кінець ХІХ – початок ХХ ст., (архіт.). Історизм.

буд. № 35

Житловий будинок, 1892–1893 (архіт., іст.). Арх.: Я. Вольман, М. Казанський. Надбудова: 1963. Історизм. Проживав математик, проф. КУ П. Покровський (1890-ті роки – 1901).

буд. № 36

Житловий будинок, 1951 (архіт.). Арх.: А. Добровольський, О. Малиновський, за участю С. Шпільта. Радянський ретроспективізм.

буд. № 37

Житловий будинок, початок ХХ ст. (іст.). Містився Центральний комітет єврейської культурно-просвітницької організації «Культурна Ліга (1919–1922).

буд. № 38, буд. № 38-б

Садиба, кінець ХІХ – початок ХХ ст. (архіт., іст.). Арх. А.-Ф. Краусс (ймовірно). Історизм. У головному будинку Розміщувалися: редакція і головна контора газети «Южная копейка» (1917–1918), з якою співробітничали відомі журналісти, письменники, вчені, культурно-громадські та політичні діячі.

буд. № 39-б

Житловий будинок, 1888, 1941 (архіт.). Арх. П. Тустановський (ймовірно). Надбудова – арх. А. Хазанов. Неоренесанс.

буд. № 40

Житловий будинок, 1912 (архіт.). Модерн.

буд. № 41

Житловий будинок, 1901 (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс. Історизм.

буд. № 42

Житловий будинок, 1938 (архіт.). Арх. В. Анащенко. Конструктивізм.

буд. № 43/16

Житловий будинок, 1910–1911 (архіт., іст.). Модерн. Проживав письменник, учений, один з провідних ідеологів і лідерів соціалістичного сіонізму М. Борохов (1917). Містилося кооперативне єврейське видавництво «Культур-Ліга» (1920–30-ті роки).

буд. № 44

Житловий будинок, 1898–1899 (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс. Історизм. Містилася явочна квартира Київської військової організації РСДРП (1905–1906).

буд. № 46

Житловий будинок, 1911–1912 (архіт., іст.). Арх. Е. Брадтман (ймовірно). Модерн. Проживала живописець, народний художник УРСР і СРСР, дійсний член АМ СРСР і Російської АМ Т. Яблонська (1949–1955).

буд. № 47

Житловий будинок, початок ХХ ст. (іст.). Містився Київський загальноміський ревком (1918).

Меморіальна дошка Київському загальноміському ревкому (1952; арх. І. Макушенко).

буд. № 48

Житловий будинок, 1949–1951 (архіт.). Арх. А. Добровольський, за участю А. Косенка. Радянський ретроспективізм.

буд. № 50/23

Житловий будинок, 1907 (архіт.). Модерн.

буд. № 53

Троїцький народний будинок Київського товариства грамотності (Київський державний академічний театр оперети), 1901–1902 (архіт. іст.). Арх. Г. Антоновський. Історизм. Діяло Київське товариство грамотності (1902–1908), очолюване педагогом громадсько-політичним діячем В. Науменком. У діяльності товариства брали участь відомі діячі науки і культури, громадсько-політичного та державного життя. Розміщувалися: редакції журналів «Киевская старина» (редактор В. Науменко) (1902–1906) та «Україна» (1907), відділення редакції газети «Рада» (1906–1908), що видавалася коштом Є. Чикаленка, редактори: Ф. Матушевський (1906–1907), М. Павловський (з 1907 р.), секретар – С. Петлюра. Діяло правління Українського товариства «Просвіта» на пам'ять про Т.Г. Шевченка (1907–1910), голови: Б. Грінченко (1906–1909), С. Тимошенко (1909–1910). Глядачеву залу народного будинку товариство здавало в оренду театральним колективам. Тут виступала оперна група антрепренера М. Бородая (1902–1907, з перервами). 1907–1917 працював перший стаціонарний український професійний театр під керівництвом М. Садовського, який проживав у цьому будинку (1907–1920). У театрі працювали відомі діячі культури: співачка і драматична актриса М. Авсюкевич (1907–1917); актор, режисер Г. Березовський (1907–1917); актриса, народна артистка УСРР Г. Борисоглібська (1907–1917); художник І. Бурячок (1912–1917); актор, співак, режисер С. Бутовський (1909–1915); режисер, актор, театрознавець, народний артист СРСР В. Василько (1911–1915); композитор, диригент, співак, хореограф, етнограф, актор В. Верховинець (1906–1915); актор, режисер М. Вільшанський (1907–1916); поет, критик, перекладач, театрознавець, актор, режисер М. Вороний (1910–1912); диригент, музичний діяч П. Гончаров (1916–1917); актриса Н. Горленко (1912–1915); співачка і драматична актриса М. Гребінецька (1914–1917); драматична актриса і співачка З. Діброва (1907–1915);

драматична актриса і співачка Є. Доля (1907–1915); актор І. Загорський (1907–1909); актриса, народна артистка Республіки М. Заньковецька (1907–1909); актриса Г. Затиркевич-Карпинська (1917); актор Є. Захарчук (1907–1917); співак і драматичний актор Т. Івлєв (1911–1917); актор, режисер П. Карабіневич (1917); оперний співак М. Карлашов (1910–1913); актор І. Ковалевський (1907–1917); актор, педагог, перекладач П. Коваленко (1910–1917); драматичний актор і співак, костюмер М. Колесник (1908–1917); драматична актриса, співачка, танцівниця П. Колесникова (1909–1917); актор, режисер О. Корольчук (1907–1917); хоровий диригент, композитор О. Кошиць (1912–1916); живописець, графік, архітектор, художник театру й кіно, майстер декоративно-ужиткового В. Кричевський (1907–1910); режисер, актор, теоретик театру, драматург, перекладач, народний артист Республіки Курбас Лесь (1916–1917); співачка і драматична актриса М. Лебедева (1907–1915); актор, режисер, драматург, заслужений артист Республіки Ф. Левицький (1908–1917); співачка, народна артистка СРСР М. Литвиненко-Вольгемут (1912–1914); актриса Л. Ліницька (1909–1915); актриса М. Малиш-Федорець (1906–1917); драматичний актор і співак, народний артист УРСР Г. Маринич (1911–1914); актор, режисер, педагог, народний артист СРСР І. Мар'яненко (1907–1914; проживав у цьому будинку до початок 1920-х роках); співак, народний артист УРСР М. Микиша (1910–1914); актор Ю. Милович (1907–1917); співак і драматичний актор Д. Мироненко (1910–1917); актор, перекладач С. Паньківський (1907–1917); актор О. Певний (1907–1909, 1914–1917); актор, режисер М. Петлішенко (1910–1915); журналіст, громадсько-політичний і державний діяч С. Петлюра (1908); співачка О. Петляш (1907–1912); співачка і драматична актриса О. Полянська (1907–1914); співак і драматичний актор Є. Рибчинський (1909–1917); актор, режисер Й. Стадник (1917); драматична актриса і співачка С. Стадникова (1915–1917); оперна співачка В. Старостинецька (1915–1917); поет, державний і громадський діяч, акад. ВУАН, Герой Соціалістичної Праці П. Тичина (1916–1917); актриса, фольклористка, письменниця С. Тобілевич (1908–1916); актриса, заслужена артистка УРСР Є. Хуторна (1907–1917); письменник, драматург, журналіст, режисер С. Черкасенко (1912–1917); актор, співак П. Чугай (1915–1917). До ангажементу запрошувалися солісти київської опери Г. Внуковський, Ф. Павловський, у хорі співав майбутній народний артист СРСР І. Козловський (1918). Театром співпрацювали композитори М. Лисенко та К. Стеценко. На сцені Театру М. Садовського проводила репетиції трупа Леся Курбаса і розпочав вистави Молодий театр (1916–1917). У вересні 1917 р. відбулося відкриття Українського національного театру (з 1919 р. – Народний театр). Театром керував актор, режисер, народний артист СРСР, Герой Праці П. Саксаганський (1918–1922). З січня 1923 р. – Театр ім. М. Заньковецької, який в тому ж році виїхав з Києва. У театрі працював Олімпійський комітет, який займався підготовкою і проведенням першої Олімпіади в Російській імперії (1913). Діяло Товариство «Український військовий клуб імені гетьмана Павла По-

луботка» (1917–1918); керівники клубу – М. Міхновський, В. Павелко й інші Тимчасово працював Перший театр Української Радянської Республіки ім. Шевченка (травень–серпень 1919 р.). З 1934 р. – Київський державний театр оперети (з 2004 р. – академічний). В театрі працювали відомі діячі культури: актриса, заслужена артистка УРСР Н. Аннікова (1956–1968); актор, режисер, заслужений артист Б. Балабан (1944–1947); актор, заслужений артист УРСР М. Блашук (1949–1978); художник кіно і театру О. Бобровников (1940–1950-ті роки, 1993); актор, заслужений артист В. Борисенко (1957–1989); актор, заслужений артист УРСР Ю. Бурих (1965–1985); актриса, заслужена артистка УРСР В. Варецька (1936–1937); актор, заслужений артист УРСР В. Васильєв-Гуменик (1936–1962); хореограф Є. Вігільов (1935–1940); режисер, заслужений артист РСФРР, народний артист УРСР В. Вільнер (1947–1950); актор, народний артист УРСР Г. Горюшко (1969–2000); артистка балету, заслужена артистка УРСР Т. Демпель-Ващекіна (1941–1962); театральний художник, заслужений діяч мистецтв УРСР М. Духновський (1950–1951); артист балету, балетмейстер, заслужений артист УРСР В. Єрмолаєв (1937–1960); режисер, заслужений артист УРСР І. Земгано (1948–1959); актор, режисер, заслужений артист УРСР С. Каргальський (1935–1937); співак, народний артист УРСР В. Козерацький (1937–1951); художник театру і кіно М. Ліпкін (1940–1950-ті роки); актор, заслужений артист УРСР Г. Лойко (1944–1967); композитор В. Лукашов (1950–1970-ті роки); актриса, заслужена артистка УРСР К. Мамікіна (1944–1989); художник театру, заслужений діяч мистецтв УРСР В. Меллер (1948–1950); актор, заслужений артист УРСР О. Михайлов (1955–1982); режисер, педагог, народна артистка УРСР І. Молостова (1962, 1968); режисер, педагог, заслужений діяч мистецтв УРСР, народний артист Чечено-Інгуської АРСР В. Неллі (1940, 1947, 1966); актриса, народна артистка УРСР В. Новинська (1935–1972); актор, заслужений артист УРСР М. Пилипенко (1936–1937); актор, народний артист УРСР Д. Пономаренко (1961–1967); актор, режисер Л. Пресман (1936–1985); актриса, заслужена артистка УРСР Ю. Росіна (1935–1949); режисер, заслужений діяч мистецтв РРФСР і Казахської РСР Б. Рябікін (1961–1970, 1990–1991); композитор, диригент, заслужений діяч мистецтв УРСР О. Рябов (1941–1955); актриса, заслужена артистка УРСР А. Савченко (1944–1963); композитор, заслужений артист Казахської РСР, заслужений діяч мистецтв УРСР О. Сандлер (1940-і, 1960–1970-ті роки); актор, режисер, народний артист УРСР Л. Силаєв (1948–1958); актор, режисер, педагог, народний артист УРСР А. Скибенко (1949–1954); актор, режисер, народний артист УРСР М. Соколов (1958, 1966); театральний діяч, директор театру В. Стебловський (1939–1941); режисер О. Сумароков (1938–1942); артист балету, балетмейстер, заслужений артист УРСР Б. Таїров (1944–1972); Художник театру, заслужений діяч мистецтв УРСР М. Улановський (1984–1988); художник театр і кіно М. Уманський (1947, 1948); актор і режисер оперети, заслужений діяч мистецтв РРФСР, народний артист Карельської АРСР О. Феона (1937, 1940); артист оперети, заслужений артист УРСР Б. Хенкін (1935–1960); актор і режи-

сер оперети, народний артист УРСР, заслужений діяч мистецтв ЧСРСР Д. Шевцов (1956–80); співачка, артистка О. Юровська (1935–1960); художник театру й кіно Й. Юцевич (1940–1950-ті роки).

Меморіальні дошки: в пам'ять зборів і мітингів демократичних організацій Києва 1905 р. (1947, замінена в 1979 р.); *в пам'ять утворення в 1905 р. перших профспілок робітників Києва* (1925; скульп. Б. Кратко); *М. Садовському* (1957; скульп. Е. Фрідман, арх. Д. Демидович); *О. Рябову* (2007).

буд. № 55

Центральний республіканський стадіон (стадіон Національного спорткомплексу «Олімпійський»), 1936–1941. (архіт., іст.). Керівник групи проєктантів – арх. М. Гречина. Реконструкції: 1940–50-ті роки, 1966–1967, 1979–1980, 1990-ті роки. В липні 1980 р. на стадіоні відбувалися матчі футбольного турніру XXI Олімпійських ігор.

буд. № 56

Житловий будинок, 1900 (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс. Історизм.

буд. № 60/5

Житловий будинок, 1899–1900 (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс. Історизм.

буд. № 63

Житловий будинок, кін XIX ст. (архіт.). Неоренесанс.

буд. № 65

Адміністративний будинок, 1900-ті роки, 1945 (архіт.). Радянський ретроспективізм.

буд. №№ 66–68

Житловий будинок, 1899 – початок 1900-х роках (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс. Неоренесанс.

буд. № 67

Житловий будинок, 1952–1957 (архіт.). Арх.: Г. Головка, А. Косенко. Радянський ретроспективізм.

буд. № 69

Житловий будинок, кінець 1930-х роках (архіт.). У стилізованих формах італійського ренесансу.

буд. № 71/6

Житловий будинок, кінець 1959-х роках (архіт.). Радянський ретроспективізм.

буд. № 75

Миколаївський костьол, 1899–1909 (архіт., мист.). Арх. В. Городецький, інж. В. Страус, скульп.: Е. Сала, Е. Бенеш. У формах середньовічної готики. Мистецьке оздоблення – скульптури, вітражі, художній метал. *Будинок причту*, 1910–1912 (архіт.). Арх. С. Воловський (ймовірно). Історизм.

буд. № 85/87

Житловий будинок, 1968 (іст.). Проживали: художник кіно і театру, заслужений діяч мистецтв УРСР В. Агранов (1975–1995); актор, народний артист УРСР О. Ануров (1968–1995); композитор, заслужений діяч мистецтв УРСР В. Голяка (1968–1980); народна артистка України В. Предаєвич (1968–2003).

буд. № 90

Житловий будинок, 1951 (архіт., іст.). Арх.: М. Голод, В. Слізаров, Я. Красний. Оформлений із використанням форм класичної архітектурної спадщини. Проживав учений, лікар, письменник, акад. АН УРСР, чл.-кор. АМН СРСР, Герой Соціалістичної Праці, засновник і перший директор Київського НДІ серцево-судинної хірургії МОЗ УРСР України М. Амосов (1956–1974).

буд. № 92

Житловий будинок, 1952 (архіт.). З використанням форм класичної архітектурної спадщини.

буд. № 96

Четверта чоловіча гімназія, 1897–1898 (архіт. іст.). Арх. М. Чекмарьов. Історизм. Працювали: історик, педагог, громадський діяч, бібліограф, бібліотекознавець Є. Ківлицький (1898–1914); історик, правознавець, археограф, етнограф, письменник, літературознавець, один із засновників і акад. УАН, президент ВУАН О. Левицький (1898–1906); історик, педагог, громадський діяч, директор М. Стороженко (1898–1909). Навчалися: співак, актор, поет і композитор О. Вертинський (1900–1904); класик польської літератури Я. Івашкевич (1909–1912); живописець, художник В. Кричевський (1910–1919); живописець, художник театру, графік М. Кричевський (1908–1917).

буд. № 98

Житловий будинок, 1908–1910 (архіт.). Модерн.

буд. № 102

Житловий будинок, 1967 (іст.). Проживав художник Ф. Коновалюк (1967–1984).

буд. № 103

Палац «Україна» (Національний палац «Україна»), 1970 (архіт.). Арх.: І. Вайнер, П. Жилицький, Є. Маринченко.

буд. № 104

Лікарня Київського благодійного товариства, 1909–1910 (архіт., іст.). Арх. Є. Єрмаков. Модерн. Лікарнею керував завідувач кафедри окремої терапії з госпітальною клінікою медичного факультету КУ К. Трітшель (1910–1914).

буд. № 106

Житловий будинок, початок ХХ ст. (архіт.). Модерн.

буд. № 108

Житловий будинок робітників Київської трикотажної фабрики ім. Р. Люксембург, 1948–1950 (архіт.). Арх. В. Шехтман. Конструктивізм у поєднанні зі стилізованими класичними елементами.

буд. № 134

Житловий будинок, 1959 (іст.). Проживали: живописець, заслужений художник УРСР П. Сабадиш (1958–1987); актор, заслужений артист УРСР А. Шестопапов (1959–1973).

буд. № 137

Васильківська водогінна насосна станція, 1908 (іст.).

буд. № 143/2

Пам'ятне місце формування загонів народного ополчення трамвайного заводу ім. Ф. Дзержинського в 1941 р. (іст.).

Меморіальна дошка загонам народного ополчення трамвайного заводу ім. Ф. Дзержинського (1971; арх. В. Шевченко) [на адміністративному корпусі].

буд. № 145/1

Житловий будинок, 1968 (іст.). Проживав актор, народний артист УРСР А. Сова (1968–1994).

вул. Велика Житомирська
XIX–XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 2

Реальне училище, 1858–1861 (архіт., іст.). Арх. О. Беретті. Перебудови – арх.: В. Николаєв, Я. Кривцов, інж. М. Ракінт. Еклектика. Розміщувалося реальне училище (1877–1920), в якому викладали історик Л. Добровольський, художник М. Мурашко, літературознавець, славіст А. Степович, почесний почитель – І. Терещенко, навчалися арх.: П. Альошин, Є. Єрмаков, О. Кривошеєв, І. Николаєв, Ф. Олтаржевський, М. Яскевич й інші, марксист П. Запорожець., живописець К. Крижицький.

буд. № 4

Житловий будинок, друга половина XIX ст. (архіт., іст.). Реконструкція – кінець XIX ст. Арх. І. Николаєв (ймовірно). Еклектика. Проживали: історик, проф. КДА та КУ С. Голубев (початок XX ст.), адвокат, громадсько-політичний діяч А. Марголін (початок XX ст.), письменник Панас Мирний (1900-ті роки), народився вчений-візантиніст А. Грабар (1896).

буд. № 6, буд. № 6-а

Садиба, 1910-ті роки (архіт.). *Фасадний будинок. Флігель*. Модерн. Проживали: композитор, хоровий диригент, священник К. Стеценко (1919–1920), письменниця, кіносценарист, перекладач З. Тулуб (1910-ті роки).

Меморіальна дошка К. Стеценку (1965; арх. В. Шевченко).

буд. № 6/11

Житловий будинок зі «старокіївською» аптекою, XIX ст. (архіт., іст.). Надбудова 1949 р. (арх. Л. Семенюк). Еклектика. Проживав мистецтвознавець, археолог А. Прахов (1891–1896).

Меморіальна дошка А. Прахову (1997, скульп.: М. Савельєв, Н. Дерегус).

буд. № 6/11

Житловий будинок, 1910-ті роки (архіт.). Історизм.

буд. № 8-а

Житловий будинок, 1912 (архіт., іст.). Арх. М. Бобрусів. Еклектика. Проживали: агрохімік і фізіолог рослин, акад. АН УРСР О. Душечкін (1944–1956), воротар футбольного клубу «Динамо» (Київ), тренер, заслужений майстер спорту А. Ідзковський (1950–1960-ті роки), музикознавець, композитор, педагог Г. Любомирський, психіатр, акад. АН УРСР В. Протопопов (1944–1957).

буд. № 8-б

Житловий будинок, 1903–1904 (архіт., іст.). Инж. Й. Зекцер. Неоросійський стиль. Проживав підприсмець, член УЦР А. Добрий (1910-ті роки).

буд. № 9

Будинок Київського православного релігійно-просвітницького товариства, 1903 (архіт., іст.). Арх. Є. Єрмаков. Неоросійський стиль. Членами товариства були відомі вчені, церковні діячі. В будинку працював богослов, священник, останній ректор КДА Д. Богдашевський (1903–1920); працював і проживав богослов, священник, проф. КДА М. Гроссу (1903–1939, з перервами).

буд. № 10

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). Арх. В. Ніколаєв. Надбудова (два поверхи) – арх. О. Феокритов. Модерн.

буд. № 12

Житловий будинок, 1904 (архіт., іст.). Арх. О. Кривошеєв. Цегляний стиль. Проживав живописець, архітектор В. Кричевський (1941–1943).

буд. № 13

Житловий будинок, 1900–1901 (архіт.). Арх. М. Казанський. Неоренесанс.

буд. № 17/2

Будинок житлового кооперативу «Радянський лікар», 1928–1930 (архіт., іст.). Арх. П. Альошин. Конструктивізм. Проживали: архітектор, дійсний член Академії архітектури УРСР П. Альошин (1930–61), актриса, народна артистка УРСР, педагог Л. Гаккебуш (1938–1947, з перервами), терапевт, акад. АН УРСР і АМН СРСР В. Іванов (1950-ті роки – 1962).

Меморіальні дошки: Л. Гаккебуш (1970, скульп. І. Кавалерідзе, арх. Р. Бикова), *П. Альошину* (1982; скульп. В. Клоков, арх. А. Ігнащенко).

буд. № 18

Садиба, кінець XIX – початок XX ст. (архіт., іст.). *Фасадний будинок. Флігель*. Арх. О. Кривошеєв. Еклектика. Проживали: піаніст, композитор, педагог Г. Бобинський (1912–1914), учений-винахідник Ю. Кондратюк (1919 – початок 1920-х роках), адвокат, журналіст С. Ярон (1908–1910).

буд. № 20

Житловий будинок, 1910–1911 (архіт., іст., мист.). Модерн. Збереглося оздоблення інтер'єрів. Містилася друкарня підприємця, громадського діяча І. Чоколова.

буд. № 23

Житловий будинок, 1908–1911 (архіт., іст.). Арх. М. Клуг. Модерн. Проживав фізіолог, акад. АН УРСР В. Чаговець (1910-ті роки).

буд. № 24

Житловий будинок, кінець XIX ст. (архіт., іст.). Еклектика. Проживав акад. ВУАН, віце-президент АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці Є. Патон (початок XX ст.).

буд. № 25/2

Житловий будинок, 1909 (архіт.). Арх. І. Беляєв. Модерн.

буд. № 28

Особняк, кінець XIX ст. (архіт., іст.). Арх. І. Ніколаєв. Із використанням деталей російської архітектури XVII–XVIII ст. Містився Інститут мікробіології ім. Д. Заболотного (1928–1964), де працювали перший директор, мікробіолог, епідеміолог, акад. ВУАН і АН СРСР, президент ВУАН Д. Заболотний (1928–1929), чл.-кор. АН УРСР В. Білай (1935–1964), мікробіолог, акад. АН УРСР В. Дроботько (1931–1964), чл.-кор. АН УРСР Є. Квасников (1960–1964), мікробіолог, акад. АН УРСР і АН СРСР Б. Ісаченко (1944–1948), чл.-кор. АН УРСР С. Московець (1960–1964), ботанік-міколог, чл.-кор. АН УРСР М. Підоплічко (1931–1964), мікробіолог, чл.-кор. АН УРСР Л. Рубенчик (1944–1964), мікробіолог, чл.-кор. ВУАН Г. Ручко (1933–1937), чл.-кор. АН УРСР, акад. АМН СРСР М. Сиротинін (1944–1948).

Меморіальна дошка Д. Заболотному (1973, скульп. К. Годулян, арх. А. Сницарев).

буд. № 32

Житловий будинок, 1911–1912 (архіт.). Арх. Г. Ледоховський. Модерн.

буд. № 38

Житловий будинок, 1899–1900 (архіт., іст.). Арх. В. Ніколаєв. Київський ренесанс. Проживав історик, археолог В. Ляскоронський (1901–1909, 1922–1928), містилась явочна квартира Бюро Організаційного комітету зі скликання II з'їзду РСДРП (1903).

буд. № 40/2

Житловий будинок, 1912 (архіт., іст.). Неокласицизм. Проживали: подружжя художників, педагогів М. Прахова та А. Крюгер-Прахової; нейрохірург, акад. АМН СРСР, АН УРСР, АМН УРСР, Герой Соціалістичний Праці А. Ромоданов (1941 і 1945–1993).

Меморіальна дошка А. Ромоданову (1995; скульп. О. Скобликов).

вул. Велика Китайська

буд. № 85

Пам'ятник О.М. Бойченку, 1973 (мист.). Скульп. В. Шатух.

бульв. Академіка Вернадського

Пам'ятник В.І. Вернадському, 1981 (мист.). Скульп. О. Скобликов, арх. А. Ігнащенко.

буд. № 34/1

Інститут фізико-технологічних металів та сплавів, 1964–1970-ті роки (іст.). У головному корпусі працював чл.-кор. АН УРСР, перший директор інституту А. Горшков (1964–1972).

Меморіальна дошка А. Горшкову (1993; скульп. Г. Неспосудний).

буд. № 36

Інститут металофізики ім. Г. Курдюмова, 1965–1985 (іст.). Працювали: акад. АН УРСР В. Гріднев (1965–1990), чл.-кор. АН УРСР М. Кривоглаз (1965–1988), акад. АН УРСР В. Свечников (1965–1981), акад. АН УРСР А. Смирнов (1965–1992).

буд. № 42

Інститут колоїдної хімії та хімії води ім. А. Уманського, 1974–1975 (іст.).
Працювали: акад. АН УРСР Л. Кульський (1975–1993), чл.-кор. АН УРСР
О. Куриленко (1974–1982), акад. АН УРСР Ф. Овчаренко (1974–1996), акад.
АН УРСР А. Пилипенко (1975–1993).

вул. Верхній Вал
(архіт., іст., містоб.)

буд. № 4

Садиба, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). Два головні будинки. Прибудови.
Арх. К. Шиман (ймовірно). Неоготика.

буд. № 16, буд. № 16-а, буд. № 16/4

Садиба, XIX – початок XX ст. (архіт.). Житловий будинок, 1840 [буд. 16-а].
Арх. Л. Станзані. Класицизм. *Житловий будинок, 1872 [буд. 16].* Арх. Рим-
лер. *Прибудова, 1875 [буд. 16/4].* Арх. В. Прохоров. Флігель, 1900. Арх.
М. Казанський. Еклектика.

буд. № 18

Житловий будинок, 1883 (архіт.). Арх. А. Геккер. Еклектика.

буд. № 24

Житловий будинок, 1892 (архіт.). Арх. М. Казанський. Еклектика.

буд. № 28/12

Житловий будинок, 1893 (архіт.). Арх. М. Казанський. Еклектика.

буд. № 32

Житловий будинок, 1900 (архіт.). Неоросійський стиль.

буд. № 40

Житловий будинок, кінець XIX ст. (архіт.). Еклектика.

буд. № 48/28

Житловий будинок, 1899 (архіт.). Арх. К. Шиман. Еклектика.

буд. № 68

Житловий будинок, 1862 (архіт.). Класицизм.

вул. Верховинна

буд. № 80

*Пам'ятне місце розташування оперативного відділу штабу Південно-Захід-
ного фронту в 1941 р. (іст.).* Відділ очолював полковник І. Баграмян – май-
бутній Маршал Радянського Союзу, двічі Герой Радянського Союзу.

*Пам'ятний знак на місці розташування оперативного відділу штабу Пів-
денно-Західного фронту в 1941 р. (1974; арх. І. Прокопенко).*

вул. Ветрова
XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 9

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (іст.). Проживали: статистик,
етнограф, громадський діяч О. Русов та його дружина – педагог, культурно-

освітня діячка С. Русова-Ліндфорс (1908–1915), перебував історик, публіцист, письменник, громадсько-політичний і державний діяч Д. Дорошенко (1909).

буд. № 19

Житловий будинок, 1907–1911 (архіт.). Арх. Г. Ледоховський. Модерн.

буд. № 21

Особняк, 1910–1911 (архіт., іст.). Арх. Г. Ледоховський. Модерн. Проживав письменник, кіносценарист І. Бабель (1915).

вул. Видубицька

буд. № 40

Видубицький Свято-Михайлівський монастир, XI–XIX ст. (архіт., іст.).

Братський корпус, середина XIX – початок XX ст. (архіт.). Перший поверх – арх. П. Спарро (1846), другий – надбудований (1910). Класицизм.

Будинок ігумена, друга половина XVIII – XIX ст. (архіт., іст.). Перший поверх – арх.: М. Юрасов, Ф. Папов (1770). Перебудова: 1898. Арх. Є. Єрмаков. Українське бароко. В 1975–1997 роках містилася дирекція та наукові відділи Інституту археології АН УРСР (Інституту археології НАН України). Працював археолог, чл.-кор. АН УРСР, директор інституту І. Артеменко (1975–1987).

Георгіївський собор, 1696–1701 (архіт., мист.). Зведений коштом стародубського полковника М. Миклашевського. Бароко з формами та елементами української монументальної дерев'яної архітектури. Частково збереглося живописне оздоблення інтер'єра.

Дзвіниця, початок XVIII – початок XIX ст. (архіт.). Нижня частина, 1727–1733; верхній ярус – 1829–1833 (арх. А. Мезенський). Прибудова: 1902 (арх. Є. Єрмаков). Бароко і класицизм.

Каплиця для поминального обряду, кінець XVIII ст. (архіт.). Класицизм.

Свято-Михайлівська церква, XI–XVIII ст. (архіт., іст., мист.). Споруджена в 1070-х роках князем Всеволодом Ярославичем, у XVI ст. частина церкви завалилася, в XVII ст. Відновлена, добудована: 1760. Арх. М. Юрасов. Бароко. Збереглися фрагменти фрескового розпису XI ст., фрагменти розпису XVIII ст., живописні композиції XIX–XX ст. В 1920–1930-х роках храм належав УАПЦ.

Трапезна з церквою Преображення Господнього (Спаса), кінець XVII – початок XVIII ст. (архіт., мист.). Зведена коштом стародубського полковника М. Миклашевського. Українське бароко.

Меморіальна дошка П. Милонсгу (1982; скульп. В. Борисенко, арх. В. Савченко) [на Свято-Михайлівській церкві].

Поховання [на території монастиря]: терапевт, заслужений ординарний проф. КУ, громадський діяч Є.І. Афанасьєв (†1897) (іст., мист.) – надгробок із білого мармуру у вигляді каплиці (майстерня П. Ріццолатті), 1897–1900; лікар-анатом, гістолог, педагог, громадський діяч В.О. Бец (†1894) (іст.); генерал-майор, двічі Георгіївський кавалер, командир 1-ї дивізії 1-го Українського корпусу генерала П. Скоропадського, командир корпусу Я.Г. Гандзюк (†1918) (іст.); М.П. Капцевич (†1816) (мист.) – надгробок ме-

талевий, у техніці чавунного лиття, з художньо виконаним текстом епітафії, класицизм; учений-гідротехнік, начальник Київського округу шляхів сполучення М.С. Лелявський (†1905) (архит., іст., мист.) – надгробок-мавзолей, арх. В. Городецький, модернізовані форми класицизму, 1900-ті роки; художник театру, народний художник СРСР Ф.Ф. Нірод (†1996) (іст.); педагог, засновник вітчизняної наукової педагогіки і народної школи К.Д. Ушинський (†1871) (іст., мист.) – надгробок у вигляді хреста, мармур, еkleктика, 1870-ті роки; промисловець, колекціонер, меценат, громадський діяч Б.І. Ханенко (†1917) та його дружина, добродійниця української культури, громадська діячка В.Н. Ханенко (†1922) (іст.); князь, генерал від артилерії, герой франко-російської війни 1812-1813 років Л.М. Яшвіль (†1836) та його дружина В.О. Яшвіль (†1839) (іст., мист.) – надгробок чавунний, у техніці художнього лиття, класицизм; П.С. і М.П. Соломки († бл. 1905) (мист.) – надгробок гранітний, у вигляді парних саркофагів і пілоноподібної стели. *Видубицькі печери*, XI–XVII ст. (археол.). Зафіксовані розвідками О. Ертеля (1916), М. Каргера (1945), М. Стріхаря (1990). Печерні комплекси: 1. В околицях Видубицького монастиря – поселення ченців XVII ст. 2. На території Видубицького монастиря – первісне поселення видубицьких ченців XI ст.

вул. Вишгородська

буд. № 5

Житловий будинок («Хата на Пріорці»), 1857 (іст.). Проживав поет, художник, мислитель Т. Шевченко (31 липня – 14 серпня 1859 р.).

буд. № 26-а

Житловий будинок працівників склотарного заводу, 1951 (архит.). Арх. С. Авербах. Зразок архітектури 1950-х років.

буд. № 67

Інститут геронтології (іст.). Працював акад. АН УРСР, перший директор інституту М. Горев (1965–1992).

Меморіальна дошка М. Гореву (1997; скульп. Г. Навроцький).

Пам'ятник О.О. Богомольцю, 1974 (мист.). Скульп. В. Хоменко, арх. В. Грунський.

буд. № 69

Інститут ендокринології та обміну речовин, 1970, 1976, 1992 (іст.). У лабораторно-експериментальному корпусі працював патофізіолог, ендокринолог, акад. АН УРСР, засновник і перший директор інституту В. Комісаренко (1970–1993).

Меморіальна дошка В. Комісаренку (1997; скульп. В. Зноба, арх. О. Андреев).

просп. Відрадний

Пам'ятник В.Я. Чубарю, 1970 (мист.). Скульп. І. Шаповал, арх. І. Шемседінов.

парк Вічної Слави

кінець XIX – XX ст. (містоб.)

Благоустрій ділянки почато в 1894 р. До встановлення радянської влади мав назву – Аносівський сад або фортечний Комендантський дитячий сад. У 1956–

1957 тут споруджено парк Вічної Слави воїнам Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років. Реконструкція, реставрація і впорядкування: 1984, 1988–2000. Площа – 18,37 га.

Меморіал Вічної Слави, 1957 (іст., мист.). Арх. В. Бакланов, А. Милецький, Л. Новіков, скульп. І. Першудчев. *Алея Героїв. Пам'ятник-обеліск із Вічним вогнем на могилі Невідомого солдата*. На Алею героїв перенесено 34 військові поховання з різних місць Києва.

Поховання: гвардії капітан авіації, Герой Радянського Союзу М.Д. Авдєєв (1919–1944); генерал-майор інженерних військ А.В. Бабін (1900–1946); гвардії генерал-майор авіації, Герой Радянського Союзу, Народний Герой Югославії А.Н. Вітрук (1902–1946); старшина, Герой Радянського Союзу М.І. Гогічайшвілі (1903–1945); гвардії генерал-майор танкових військ М.О. Громагін (1902–1945); гвардії старший лейтенант, Герой Радянського Союзу Ю.М. Должанський (1923–1943); полковник І.Г. Єлісєєв (1903–1943); полковник, комісар держбезпеки О.О. Жуков (1900–1944); гвардії інженер-полковник Л.В. Захаров (1911–1945); полковник Й.Є. Зубарєв (1907–1944); генерал-полковник, Герой Радянського Союзу М.П. Кирпонос (1892–1941); гвардії полковник танкових військ І.І. Колотушкін (1903–1943); генерал-майор танкових військ М.І. Лавриненко (1903–1945); гвардії майор авіації, Герой Радянського Союзу І.Д. Леонов (1915–1944); гвардії молодший сержант М.П. Ломакін (1913–1944); майор танкових військ, Герой Радянського Союзу П.В. Луста (1913–1945); лейтенант М.У. Мадюдя (1922–1944); полковник артилерії, Герой Радянського Союзу С.О. Малигін (1898–1944); гвардії підполковник М.І. Маляров (1902–1944); гвардії майор, Герой Радянського Союзу М.С. Мончак (1915–1944); гвардії капітан Ю.В. Новиков (1923–1945); генерал-майор А.П. Пилипенко (1903–1944); підполковник, Герой Радянського Союзу С.Ф. Проценко (1900–1943); полковник І.Ф. Ромашенко (1903–1943); генерал-майор В.М. Сербін (1896–1945); полковник М.С. Ситников (1902–1944); генерал-майор кавалерії С.Ф. Скляров (1897–1943); генерал-майор В.І. Тупиков (1902–1941); генерал-лейтенант артилерії, Герой Радянського Союзу Д.І. Турбін (1903–1944); полковник, танкіст Ю.І. Фомін (1911–1944); підполковник С.М. Фрідман (1902–1943); гвардії полковник В.В. Чернєв (1907–1943); генерал-майор М.Г. Чернишов (1904–1946); гвардії старшина, танкіст, Герой Радянського Союзу Н.М. Шолуденко (1919–1943).

Паркова скульптура військовим льотчикам в образі персонажу з кінофільму «В біій ідуть тільки «старики»» капітана Титаренка, 2001 (мист.). Скульп.: В. Сивко, В. Щур, арх. В. Скульський [нижня частина парку, вздовж Дніпровського узвозу].

вул. Воздвиженська

буд. № 1

Церква Здвиження Чесного Хреста Господнього «на Кожум'яках», початок ХІХ – ХХІ ст. (архіт., іст., мист.). Арх. М. Меленський, (1811). *Дзвіниця над нартексом*, 1860. Арх. П. Спарро (1860). Прибудови, 1886–1987, 1901–1905 (арх. В. Ніколаєв). Класицизм. Розписи 1886–1887 років – худ. І. Вигуров,

Ф. Іванов, З. Михайленко, 1914–1915 – Л. Кохно, 1990–2000-ті роки – київські художники під керівництвом І. Балдугіна. У розписах брав участь худ. Г. Світлицький, якого хрестили в цьому храмі (1872). Тут вінчався письменник М. Булгаков (1913). *Каплиця Св. Миколи Чудотворця*, 1914 (архіт.). Арх. А. Петренко. У формах московсько-ярославської архітектури XVII ст. Огорожа, кінець XIX ст. (архіт.).

буд. № 10-в

Житловий будинок, 1880 (іст.). Арх. А. Геккер. 3 травня 1891 р. тут народився письменник М. Булгаков.

буд. № 43

Житловий будинок, 1907 (архіт.). Арх. П. Скульт. Еклектика.

пл. Вокзальна

буд. № 1

Залізничний вокзал станції «Київ-пасажирський», 1927–1932 (архіт., іст.). Цивільний інж. О. Вербицький. Модернізовані форми українського бароко з елементами конструктивізму. Реконструйовано 1996–1997. Працював 1939–1941 секретарем вузлового партійного комітету станції С. Голованьов – командир винищувального загону залізничників у 1941 р.

вул. Володимиро-Либідська

буд. № 16

Житловий будинок, друга половина XX ст. (іст.). Проживали: вчений-правознавець, акад. АН УРСР Б. Бабій (1965–1970), археолог, етнограф, письменник В. Петров (1965–1969).

вул. Володимирська

X–XX ст. (археол., архіт., іст., містоб.).

буд. № 1

Середня школа, 1939 (архіт.). Цивільний інж. М. Шехонін, арх. А. Недопака. Перехід від конструктивізму до неокласицизму.

буд. № 2

Будинок Київської художньої школи (Національний музей історії України), 1937–1939 (архіт., іст.). Арх. Й. Каракіс. Зразок радянської архітектури часів звернення до класичної спадщини.

Пам'ятний знак першій школі на Русі, 1988 (мист.). Скульп. В. Шишов, арх. А. Милецький, консультант Г. Івакінець.

Городище князя Кия і капище, V–IX ст. (археол.). Старокиївська гора.

Городище, кінець V–VIII ст. Ототожнюється з літописним «градом Кия». Досліджували В. Хвойка (1907–1908), Д. Милєєв (1909), Ф. Мовчанівський (1936), М. Каргер (1939), С. Кілієвич (1958), П. Толочко, В. Гончаров, В. Харламов (1971, 1982). Площа – 2 га.

Капище, V–IX ст. Відкрив В. Хвойка (1908), дослідив Ф. Мовчанівський (1937). Законсервоване.

буд. № 3

Особняк [Трубецьких], перша половина XIX ст. (архіт.). Класицизм.

буд. № 4

Житловий будинок, друга половина XIX – початок XX ст. (архіт., іст.). Еклектика. Проживав адвокат М. Варшавський (1900-ті роки), народився письменник В. Некрасов (1911).

буд. № 7

Садиба, кінець XIX ст. (архіт., іст.). Фасадний будинок і флігель. Еклектика. Містилося Комерційне училище (з 1907 р.), в якому працювали історик Д. Дорошенко, історик, письменник І. Огієнко, педагог С. Русова, протоієрей В. Липківський. Проживав письменник І. Нечуй-Левицький (1910–1911).

буд. № 9

Житловий будинок, 1950 (іст.). Проживав художник, чл.-кор. АМ СРСР, народний художник СРСР М. Дергус (1972–1997).

буд. № 10

Селянський поземельний та Дворянський земельний банки, 1910–1911 (архіт.). Арх. О. Кобелев. Неоросійський стиль.

буд. № 13/5

Пожежне депо Старокіївської пожежної команди, середина XIX – початок XX ст. (архіт.) [первісна споруда – вздовж вул. Володимирської та вул. Великої Житомирської], 1854–1857, арх. М. Іконников, К. Скаржинський, І. Штрот. Пізній класицизм, Пізніші об'єми у стилі неоренесанс.

буд. № 14/8

Житловий будинок, 1910–1911 (іст.). Проживали: народний артист СРСР А. Бучма та його дружина – заслужена артистка Узбецької РСР В. Бжезька (1944–1957), народний художник СРСР М. Глушенко (1944–1977), народний художник, дійсний член АМ СРСР, Герой Соціалістичної Праці В. Касіян (1944–1976), скульптор, народний художник СРСР М. Лисенко (1944–1958), композитор, народний артист УРСР Ю. Мейтус (1903–1997, з перервами), народний артист СРСР Ю. Шумський (1944–1954), народна артистка СРСР Н. Ужвій (1944–1950).

Меморіальні дошки: А. Бучмі (1962; скульп. А. Шапран, арх. В. Корнеєва), *М. Глущенку* (1978; скульп. Б. Довгань, арх. Ф. Юр'єв), *В. Касіяну* (1977; скульп. О. Ковальов), *М. Лисенку* (1986; скульп. Б. Лисенко, арх. Ю. Чеканюк), *Ю. Шумському* (1965; скульп. І. Кавалерідзе, арх. Р. Бикова).

буд. № 15

Присутственні місця, 1854–1909 (архіт., іст.). Первісний об'єм – 1854–1857. Арх.: М. Іконников, К. Скаржинський, І. Штрот. Надбудови: 1900, 1908–1909. Арх.: Г. Антоновський; В. Безсмертний (відповідно). Еклектика. Розміщувалися: Губернське правління та його підрозділи. Працювали історик О. Лазаревський (1880–1902), громадський діяч у галузі садівництва О. Осипов (1880–1900-ті роки), поет П. Тулуб (початок XX ст.), літератор Г. Григор'єв (початок XX ст.), брат письменника Панаса Мирного Л. Рудче-

нко (початок ХХ ст.) й інші. У вересні–жовтні 1913 у приміщенні Київського окружного суду відбувався судовий процес у т.зв. справі Бейліса, який висвітлював у пресі присутній на ньому письменник В. Короленко.

буд. № 16

Готель Ф. Чарнецького, 1879 (іст.). Арх. В. Ніколаєв. Проживали: художник, акад. Імператорської АМ М. Врубель (1888), художник, заслужений діяч мистецтв РРФСР М. Нестеров (1890), директор київської гімназії «Групи батьків» В. Петр (початок ХХ ст.). Розміщувалися: гімназія «Групи батьків» (1908–1911); Український кооперативний інститут ім. М. Туган-Барановського, Київський кооперативний технікум, в яких працювали відомі вчені (1920–1923); середня школа № 13, яку закінчила кінорежисер, заслужений діяч мистецтв РРФСР Л. Шепітько (1955); Міністерство промисловості будівельних матеріалів УРСР, в якому працював поет, перекладач, правознавець В. Стус (1966–1972).

буд. № 18

Житловий будинок, 1860–1900 (архит., іст.). Арх. М. Іконников. Надбудова: 1900. Арх. В. Ніколаєв. Неоренесанс. Проживав власник будинку – архітектор М. Іконников (1860–1897).

буд. № 20/1

Прибутковий будинок Управління Києво-Софійського митрополичого дому, 1898–1899, 1904–1905 (архит., іст.). Арх. Є. Єрмаков. Неоросійський стиль. Проживали: архітектори Є. Єрмаков (1900–1917), К. Іваницький (1905–1912).

буд. № 22

Прибутковий будинок Управління Києво-Софійського митрополичого дому, 1903–1904 (архит., іст.). Арх. Є. Єрмаков. Неоренесанс. Проживали: архітектори: акад. Академії архітектури УРСР О. Вербицький (1944–1958), президент Академії архітектури УРСР В. Заболотний (1945–1962), чл.-кор. Академії архітектури УРСР О. Тацій (1945–1967), Я. Штейнберг (1940–1950-ті роки). Меморіальна дошка В. Заболотному (1993; скульп. М. Шутілов, арх. Д. Антонюк).

буд. № 23/27

Житловий будинок, друга половина ХІХ ст. (архит.). Еклектика.

буд. № 28

Будинок, 1886 (іст.). Инж. А. Лосський. Розміщувалися: бюро Українського наукового товариства у Києві під головуванням ученого, громадсько-політичного і державного діяча М. Грушевського (1908–1911), редакції заснованих з його ініціативи українських видань: «Літературно-науковий вісник» (1908–1912), «Село» (1909–1911) та «Засів» (1911–1912), книгарні Наукового товариства ім. Т. Шевченка (1908–1913), якими завідував видавець, публіцист, громадський діяч Ю. Тищенко; діяло Українське товариство сприяння науці, літературі та штуці (1911–1913). У товариствах і виданнях працювали відомі діячі науки і культури, громадсько-політичного і державного життя. Проживав адвокат, літератор Я. Гольденвейзер (1900-ті роки).

буд. № 33

Земська управа, 1913–1914 (архіт., іст.). Арх. В. Шуко. Пізній ренесанс. Розміщувалися: ЦК КП(б)У (1934–1938) на чолі з С. Косіором (із 1938 – М. Хрущовим); нацистське гестапо (1941–1943), в якому утримувалися члени підпілля ОУН – І. Ірлявський, М. Теліга, О. Теліга й інші Після війни містилося КДБ, в якому утримувалися звинувачені за політичними статтями В. Марченко, І. Світличний, Г. Снегирьов, В. Стус й інші.

буд. № 34

Житловий будинок, 1870-ті роки (архіт., іст.). Арх. В. Сичугов. Еклектика. Проживав терапевт, проф. КУ В. Образцов (1880-ті роки); містилася редакція газети «Чехослов'янин», в якій співпрацював письменник Я. Гашек (1910-ті роки).

буд. № 35

Особняк О.В. Беретті, 1848 (архіт., іст.). Арх. О. Беретті. Пізній класицизм. Проживав архітектор, акад. Імператорської АМ О. Беретті (1848–1958). Розміщувалися: заклади Історичної секції ВУАН (1927–1934), якою керував до 1931 історик, громадсько-політичний і державний діяч, акад. ВУАН і АН СРСР М. Грушевський. Працювали в секції та співпрацювали О. Андріяшев, В. Базилевич, В. Герасимчук, Й. Гермайзе, С. Глушко, К. Грушевська, О. Грушевський, В. Данилевич, Л. Добровольський, Ф. Ернст, К. Квітка, П. Клименко, В. Кричевський, П. Курінний, В. Ляскоронський, М. Макаренко, І. Моргілевський, О. Новицький, Ф. Савченко, М. Ткаченко, Д. Щербаківський, І. Щитківський, В. Юркевич й інші.

Меморіальна дошка М. Грушевському (1991; скульп. Г. Пустовійт, арх. В. Дормідонтов).

буд. № 36

Готель, кінець XIX – початок XX ст. (іст.). Арх. О. Шіле. Проживали: живописець, акад. Імператорської АМ В. Васнецов (1885, 1893–1996), чеський письменник Я. Гашек (1916–1918), художник, акад. Імператорської АМ В. Котарбінський (1910-ті роки), художник Ф. Кричевський (1913–1914), публіцист, генеральний секретар військових справ, отаман Гайдамацького коша Слобідської України С. Петлюра (1917–1918).

Меморіальна дошка Я. Гашеку (1970; скульп. М. Декерменджі, арх. П. Захарченко).

буд. № 37/29

Житловий будинок, друга половина XIX ст. (іст.). Проживали: музикознавець-фольклорист К. Квітка (1922–1933), народник В. Осинський (1878–1979), мистецтвознавець, чл.-кор. АН УРСР П. Попов (1934–1970, з перервою), письменник, громадсько-політичний діяч П. Стебницький (1922–1923), зоолог, акад. ВУАН і АН СРСР І. Шмальгаузен (1920–1930-ті роки). Розміщувалися: українське видавництво «Час» (1908–1920), заклади ВУАН: київська філія ВУНАС, комісії історії України доби імперіалізму та Енциклопедичного словника, етнографічно-фольклорна комісія, кафедра загального мистецтва і кабінет дитячої творчості, Біологічний інститут ім. Ф. Омельченка й інші (1920–1930-ті роки).

буд. № 39/24

Житловий будинок, 1899–1902 (архіт., іст.). Арх. К. Шиман, інж. О. Гілевич. Еклектика. Проживав музикант, проф. Київської консерваторії О. Химиченко (1900–1910-ті роки).

буд. № 40/2

Житловий будинок, 1898 (архіт., іст.). Арх. Кривошеєв. Неоренесанс. Містилася приватна гімназія священника М. Стельмашенка (1907–1910), де працювали арх. М. Гарденін, батько конструктора космічних кораблів П. Корольов. Проживали: лікар, проф. О. Лур'є, в якого мешкав письменник І. Еренбург (1918–1919), економіст П. Кованько (1910-ті роки).

буд. № 41/27

Садиба, 1867 – початок ХХ ст. (архіт.). Неоренесанс. *Житловий будинок*, 1867. Перебудова: 1883–1984. *Житловий будинок*, 1900-ті роки, арх. А.-Ф. Краусс.

буд. № 42

Житловий будинок, середина ХІХ – ХХ ст. (іст.). Проживали: живописець, акад. Імператорської АМ В. Васнецов (1889–1991), співак і антрепренер Й. Сетов (1874–1993), добродійник, колекціонер, громадський діяч В. Тарновський (1899), театрознавець, журналіст В. Чаговець (1902–1904). Розміщувалися: Український клуб, перетворений у 1912 р. на клуб «Родина» (1908–1918, з перервами), УНТ в Києві (1911–1914), провід ТУП (1908–1917) і УДРП (1917), в яких працювали відомі діячі науки і культури, громадсько-політичного і державного життя. 3–7 березня 1917 р. з ініціативи ТУП відбулися збори українських партій та організацій, на яких було обрано керівництво УЦР.

Меморіальна дошка Українському клубу (1984; арх. В. Сенниченко).

буд. № 43

Житловий будинок, 1888 (архіт., іст.). Арх. В. Николаєв. У формах російської архітектури ХVІІ ст. Розміщувалися: редакція газети «Київське слово» (до 1905 р.), в якій працювали політичні діячі В. Вакар, О. Шліхтер, друкувався письменник О. Купрін, Олена Пчілка; літературна студія «Контакт» (початок 1930-х роках), якою керував поет М. Ушаков. Народився співак, актор О. Вертинський.

Меморіальну дошку О. Вертинському (1995; скульп. М. Рапай, арх. В. Дормідонтов).

буд. № 44

Житловий будинок, 1970-ті роки (іст.). Містився Український науково-дослідний геологічний інститут (1927–1938, 1934 – Інститут геології АН УСРР), в якому працювали геолог, акад. ВУАН В. Різниченко (1927–1932), геолог, акад. УАН П. Тутковський (1934–1937).

буд. № 45

Садиба, 1891–1992 (архіт., іст., мист.). *Фасадний прибутковий будинок*. Флігель. Арх. О. Хойнацький. Еклектика. У фасадному будинку проживав лікар-фармаколог, міністр народного здоров'я Української Держави В. Любинський (1910-ті роки), у квартирі якого відбувалися збори «Української народної громади» (березень–квітень 1918 р.), яка підготувала державний переворот і встановлення гетьманської влади П. Скоропадського. У вересні–грудні 1941

нелегально діяла Культурна референтура ОУН на чолі з О. Ольжичем. У флігелі містилося Київське громадське зібрання (1900–1917).

буд. № 47

Житловий будинок, 1889–1900 (іст.). Арх. В. Сичугов, переробка – арх. О. Шіле. Неоренесанс із елементами бароко. Розміщувалися: Рисувальна школа М. Мурашка (1891–1901), в якій викладали живописці Г. Дядченко, М. Пимоненко, Х. Платонов, О. Троїцька-Гусева, здобули освіту скульптор Ф. Баловенський, художники М. Жук, Ф. Красицький, К. Малевич, О. Мурашко, Г. Світлицький, С. Яремич. У жіночій гімназії А. Бейтель (містилася тут у 1890–1909 роках) викладали історик Є. Тарле, геолог П. Тутковській (1890-ті роки), у жіночій гімназії В. Перетяткович – мистецтвознавець С. Гіляров, літературознавці М. Гудзій, С. Маслов, історик П. Смирнов. У Київському археологічному інституті (містився тут в 1917–1920 роках) викладали відомі вчені: В. Базилевич, М. Василенко, С. Гіляров, Ф. Ернст, К. Квітка, А. Кримський, А. Лобода, В. Ляскоронський, С. Маслов, О. Новицький, Г. Павлуцький, Н. Полонська, П. Смирнов, Ф. Шміт, Д. Щербаківський й інші.

буд. № 48

Житловий будинок, XIX–XX ст. (архит., іст.). Первісний об'єм – 1862. Арх. О. Беретті. Надбудова: 1875. Арх. О. Шіле. Проживали: актор, заслужений артист УРСР П. Громовенко (1964–1995), композитор, заслужений діяч мистецтв УРСР М. Скорульський (1944–1950).

Меморіальна дошка М. Скорульському (1964; скульп. Е. Фрідман, арх. М. Іванченко).

буд. № 48-а

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (іст.). Проживали: архітектори Е. Брадтман (1910-ті роки), О. Кобелев (1910-ті роки) і В. Обремський (1920–1930-ті роки), економіст, чл.-кор. АН УРСР О. Короїд (1961–1987), нейрофізіолог, акад. АН УРСР О. Макарченко (1960–1970-ті роки), терапевт, акад. АН УРСР і АН СРСР, Герой Соціалістичної Праці М. Стражеско (1943–1952).

Меморіальна дошка М. Стражеску (1992; скульп. М. Рапай, арх. В. Єлізаров).

буд. № 49

Особняк, 1910-ті роки (архит.). Пізній модерн.

буд. № 50

Міський театр (Національна опера України ім. Т. Шевченка), 1897–1901 (архит., іст., мист.). Арх. В. Шрьотер, оздоблення – скульп. Е. Сала. Неоренесанс. Реконструкція – 1980-ті роки До 1918 р – російська опера. Працювали й виступали: антрепренери М. Бородай, С. Брикін, М. Топор-Багров; солісти Л. Андреева-Дельмас, Е. Боброва-Пфейфер, Є. Бронська, К. Брун, К. Воронень-Монтвід, М. Донець-Тессейр, С. Друзякіна, М. Коваленко, К. Ковелькова, О. Монська, О. Петляш-Барілотті, З. Рибчинська, М. Скибицька, Р. Файнберг-Горська; співаки: С. Белина-Скупецький, А. Боначич, О. Борисенко, Г. Боссе, М. Бочаров, О. Брагін, А. Брайнін, М. Донець, О. Каміонсь-

кий, М. Каржевін, О. Каченовський, В. Лосський, М. Микиша, Ф. Орешкевич, П. Цесевич й інші; режисер М. Боголюбов, диригенти А. Пазовський, І. Палицин, Л. Штейнберг, хореограф С. Ленчевський, прима-балеріна Б. Ніжинська; виступали солісти російської та світової опери Д. Ансельмі, М. Баттістіні, М. Гай, Е. Джеральдоні, І. Єршов, Л. Кавальєрі, Д. де Лука, Ф. Литвін, А. Нежданова, Т. Руффо, Л. Собінов, Ф. Шаляпін; у балетних гастрольях брали участь К. Гельцер, М. Кшесинська, М. Мордкінець. У 1919 р. театр націоналізовано, він не раз змінював назви, сучасна – з 1994 р.. Солістами трупи були відомі співаки, артисти: М. Ворвулев, З. Гайдай, Б. Гмиря, М. Гришко, Ю. Гуляєв, М. Донець, А. Іванов, Ю. Кипоренко-Доманський, С. Козак, К. Лаптев, М. Литвиненко-Вольгемут, К. Минаєв, І. Паторжинський, О. Петрусенко, М. Роменський, О. Ропська, Л. Руденко, Є. Чавдар; актори балету М. Апухтін, Л. Герасимчук й інші Працювали диригенти – В. Дранишников, В. Йориш, А. Маргулян, А. Пазовський, В. Пірадов, В. Тольба, С. Турчак, Б. Чистяков; режисери – В. Манзай, М. Смолич; художники – Ф. Нірод, А. Петрицький, О. Хвостенко-Хвостов; балетмейстери – В. Верховинець, П. Вірський, В. Вронський, Л. Жуков, І. Мойсєєв; хормейстер М. Тараканов й інші 1 вересня 1911 р. під час вистави у театрі було смертельно поранено голову Ради міністрів Російської імперії П. Столипіна.

буд. № 51-а

Житловий будинок, 1893 (іст.). Проживав поет, перекладач М. Терещенко (1928–1966).

Меморіальна дошка М. Терещенку (1985; скульп. І. Шаповал, арх. Ю. Улитько).

буд. № 51/53

Житловий будинок, 1969 (іст.). Арх. В. Гопкало. Проживали: акад. АН УРСР: правознавець Б. Бабій (1970–1993), геолог Я. Белєвцев (1970-ті роки), біохімік В. Беліцер (1970–1988), хімік Ю. Делімарський (1970–1990), ботанік Д. Зеров (1970–1971), патофізіолог-онколог Р. Кавецький (1970–1978), учений у галузі механіки і математики М. Кільчевський (1970–1979), учений у галузі механіки А. Коваленко (1970–1973), вчений у галузі металургії та теплотехніки В. Копитов (1970–1990), теплотехнік О. Кремньов (1970–1987), учений у галузі технічної кібернетики О. Кухтенко (1972–1994), геолог Є. Лазаренко (1970–1979), мовознавець О. Мельничук (1976–1997), вчений у галузі кібернетики В. Михалевич (початок 1970-х років), зоолог і палеонтолог І. Підопличко (1970–1975), мінералог і кристалохімік О. Поваренко (1970–1986), лісівник і ґрунтознавець П. Погребняк (1970–1975), геолог В. Порфир'єв (1970–1982), механік Г. Савін (1970–1975), геофізик С. Субботін (1970–1976), теплофізик і теплоенергетик В. Толубинський (1970–1988), астроном Є. Федоров (1970–1986), літературознавець М. Шамота (1970–1984), фізик М. Шпак (1970–1993); члени-кореспонденти АН УРСР М. Арбузов, К. Гуслистий, В. Зосимович, Є. Кирилюк, О. Куриленко, П. Кучеров, Г. Латишев, С. Москоєв, П. Попов, С. Черніков, Ф. Шевченко.

Меморіальна дошка П. Погребняку (1979; скульп. І. Гончар, арх. А. Ігнащенко).

буд. № 54

Пансіон графині Є.В. Левашової (Президія НАН України), 1850-ті роки – 1892 (архїт., іст.). Арх. О. Беретті. Надбудова: 1891–1992, арх. К. Тарасов. Класицизм. У лютому 1919 р. будинок передано УАН. Працювали: віце-президенти і головні учені (неодмінні) секретарі Президії: І. Агол (неодмінний секретар, 1934), О. Білецький (віце-президент, 1946–1948), І. Білодід (1963–1978), К. Воблій (віце-президент, 1928–1930), В. Глушков (віце-президент, 1962–1982), В. Гутиря (віце-президент, 1963–1974), С. Єфремов (віце-президент, 1921–1928), А. Кіпріанов (віце-президент, 1946–1948), О. Корчак-Чепурківський (неодмінний секретар, 1928–1934), А. Кримський (неодмінний секретар, 1918–28), М. Лаврентьєв (віце-президент, 1945–1949), О. Макарченко (віце-президент, 1962–1963), С. Патон (віце-президент, 1945–1952), П. Погребняк (віце-президент, 1948–1950), Г. Савін (віце-президент, 1952–1957), А. Сапегін (віце-президент, 1939–1945), К. Симінський (віце-президент, 1931–1932), Б. Чернишов (віце-президент, 1939–1946), І. Швець (1950–1953), О. Шліхтер (віце-президент, 1931–1938), О. Щербань (головний учений секретар, 1953–1957).

Меморіальні дошки президентам УАН–ВУАН–АН УРСР: В. Вернадському, М. Василенку, В. Литському, О. Левіцькому, Д. Заболотному, О. Богомольцю, О. Палладіну.

буд. № 57

Педагогічний музей, 1909–1911 (архїт., іст., мист.). Арх. П. Альошин, скульптори В. Козлов, Л. Дітріх. Неокласицизм. Розміщувалися: Педагогічний музей (1912–1919), який очолювали учені В. Науменко (1917), О. Грушевський (1917–1918), Л. Добровольський (1918–1919); Київське товариство охорони пам'яток старовини і мистецтва та його музей (1913–15), в якому працювали відомі діячі науки і культури, громадсько-політичного і державного життя. У березні 1917 – квітні 1918 р. тут працювала УЦР на чолі з М. Грушевським, у червні–вересні 1917 р. – Генеральний секретаріат, у 1917–1919 роках проводили роботу українські політичні партії. 23–29 січня 1919 р. відбувся Трудовий конгрес народів України. Наприкінці 1917 р. містилася Українська державна академія мистецтв.

Меморіальні дошки УЦР на фасаді й у вестибулі (1995, скульп. В. Сівко, арх. М. Білик).

Пам'ятник М.С. Грушевському, 1998 (мист.). Праворуч від Педагогічного музею. Скульп. В. Чепелик, арх.: М. Кислий, Р. Кухаренко, Ю. Мельничук, інж. М. Печенов.

Парк ім. Т. Г. Шевченка, друга половина XIX–XX ст. (містоб.). Площа: 5,5 га. Автор первісного проекту розпланування – садівник К. Христіані. 1877–1987 облаштований як Університетський сквер, у 1890 р. споруджено огорожу, пізніше – три водоймища. Із встановленням у 1896 р. пам'ятника імператору Миколі I – Миколаївський сквер, із 1918 р. (після зняття пам'ятника Миколі I) – Червоний парк, із 1939 р. – сучасна назва. Реконст-

рукція: 2000–2001 роки. Планування регулярне. Пам'ятник Т.Г. Шевченку, 1939 (мист.). Скульп. М. Манізер, арх. Є. Левінсон.

буд. №№ 58–62

Київського університету Св. Володимира комплекс (Київський національний університет імені Тараса Шевченка), перша половина XIX – перша половина XX ст. (архїт., іст., містоб.). [також: вул. Л. Толстого, буд. № 12–14, бульв. Т. Шевченка, буд. № 13–17, вул. Обсерваторна, буд. № 3, вул. Б. Хмельницького, буд. № 37]. Кожен із цих об'єктів є самостійною комплексною пам'яткою, яка має архітектурне та історичне значення. Створений на базі ліквідованого російським урядом Кременецького ліцею. Відкритий 15 липня 1834 р. під назвою Імператорський Київський університет Св. Володимира. З 1919 р. – Київський університет, із 1920 р. – Вищий інститут народної освіти, з 1926 р. – Київський інститут народної освіти ім. М. Драгоманова. Медичний факультет виділено у самостійний навчальний заклад – Київський медичний інститут, юридичний факультет включили до складу КІНГ. В 1930 р. на основі КІНО створено три вузи: Інститут соціального виховання (згодом – Київський педагогічний інститут ім. О. Горького, тепер Національний педагогічний університет ім. М. Драгоманова), Інститут професійної освіти та Фізико-хіміко-математичний інститут. У 1932–1933 роках Інститут професійної освіти і Фізико-хіміко-математичний інститут об'єднано в Київський державний університет, якому в 1939 р. присвоєно ім'я Т.Г. Шевченка. Навчальний заклад очолювали впродовж його існування відомі вчені, педагоги, громадські діячі. Перший ректор – учений-природознавець, історик, етнограф, фольклорист, поет, літературознавець, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН М. Максимович (1834–1835). Ректори КУ: історик В. Цих (1835–1937); правознавець К. Неволін (1837–1843); астроном В. Федоров (1843–1947); ботанік, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН Р. Траутфеттер (1847–1859); економіст, статистик, фінансист, державний і громадський діяч, акад. Імператорської Санкт-Петербурзької АН М. Бунге (1859–1862, 1871–1875, 1878–1880); історик права, археограф М. Іванишев (1862–1865); правознавець К. Мітюков (1865 (березень-вересень)); акушер-гінеколог О. Матвєєв (1865–1871, 1875–1878); геолог і мінералог К. Феофілактів (1880–1881); учений в галузі механіки та математики І. Рахманінов (1881–1883); правознавець М. Ренненкампф (1883–1890); історик Ф. Фортинський (1890–1902); зоолог М. Бобрецькуй (1903–1905); правознавець, статистик, політеконом М. Цитович (1905–1917 (травень)); фізик Г. Де-Метц (1917 (жовтень-листопад)); лікар, учений О. Садовень (листопад 1917 р. – квітень 1918 р.); філософ, правознавець Є. Спекторський (вересень 1918 р. – квітень 1919 р.). Ректори ВІНО-КІНО: філософ Г. Якубаніс – 1920 р.; історики М. Лобода – 1921–1924 роки; О. Карпєко – 1924–1926 роки; С. Семко-Козачук – 1926–1929 роки; ректори Інституту професійної освіти: історик Д. Похилевич – 1930 р.; партійний діяч М. Баран – 1931–1932 роки; ректори Інституту соціального виховання: істо-

рик М. Грищенко – 1930–1932 роки; С. Бондарев – 1932 р.; зоолог М. Акімов – 1932 р.; директор Фізико-хіміко-математичного інституту: В. Кулевський – 1932 р.. Перший ректор відновленого університету в 1933–1934 роках – геолог Д. Мельников; у наступні роки: серпень–листопад 1934 р. – філософ Р. Левік; 1934–1936 – бактеріолог М. Кушнар'ов; 1936–1937 – державний і партійний діяч Ф. Зюльков; липень–листопад 1937 р. – державний і партійний діяч І. Давидов; 1937–1938 – вчений в галузі технології металів М. Чупіс; 1938–1944 – хімік, чл.-кор. АПН РРФСР О. Русько; 1944–1951 – геолог, акад. АН УРСР В. Бондарчук; 1951–1955 – фізик, заслужений діяч науки УРСР О. Голик; 1955–1969 – вчений в галузі теплоенергетики та теплотехніки, акад. АН УРСР І. Швець; 1970–1985 – фізик, чл.-кор. АН УРСР М. Білий. У 1994 р. університет отримав статус національного.

Корпус гуманітарних наук (Національна бібліотека ім. М. Максимовича), 1940 (архіт.) [буд. № 58]. Арх.: В. Осьмак, П. Альошин. У стилістиці пізнього класицизму.

Головний корпус, 1837–1943 (архіт., іст.) [буд. № 60]. Арх. В. Беретті. Класицизм. Діяли: Тимчасовий комітет для дослідження старожитностей у Києві (1835–1845), Тимчасова комісія для розгляду давніх актів (1845–1821), Комісія для опису губерній Київського навчального округу (1851–1864), Південно-Західний відділ Російського географічного товариства (1873–1876), Історичне товариство Нестора-літописця (1874–1921); товариства: природодослідників (1869 – кінець 1920-х років), юридичне (1877–1916), акушерсько-гінекологічне (з 1885 і до сьогодні), фізико-математичне (1890–1917), фізико-медичне (1896–1917), фізико-хімічне (1910–1933), психіатричне (з 1897 р. і до сьогодні), сифілідологічне і дерматологічне (1900–1914, 1923–1938) й інші. В них працювали відомі вчені, діячі культури, громадсько-політичні діячі. 1845–1947 з Тимчасовою комісією для розгляду давніх актів співпрацював поет, художник, мислитель, громадсько-політичний діяч Т. Шевченко, який був членом Кирило-Мефодіївського товариства. Університет був центром діяльності Харківсько-Київського таємного товариства (1858–1860); т. зв. хлопоманів, громадівців, народницького руху в Києві (1880-ті роки), «Братерства тарасівців» (1891–1893), соціал-демократичного руху. В 1917–1918 роках тут діяв Український народний (у 1918 р. – Український державний) університет. Працювали: фізик, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН М. Авенаріус (1865–1885); філософ, настоятель Російської посольської церкви в Римі П. Авсенев (1838–1844); історик мистецтва, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької Д. Айналов (1918); хімік-органік П. Алексєєв (1865–1991); терапевт С. Алфер'єв (1846–1864); історик, архівіст, громадський діяч О. Андріяшев (1917–1933); геолог та палеонтолог, акад. Імператорської Санкт-Петербурзької АН та УАН М. Андрусов (1904–1912); правознавець, економіст А. Антонович (1882–1893); історик, археолог, археограф, етнограф, чл.-кор. Імператорської Санкт-

Петербурзької АН. В. Антонович (1870–1908); геолог і петрограф П. Армашевський (1873–1919); зоолог, зоогеограф В. Артоболевський (1901–1952); математик, методист О. Астряб (1922–1936); терапевт Є. Афанасьєв (1867–1896); математик, чл.-кор. ВУАН Н. Ахієзер (1923–1933); гідрогеолог, чл.-кор. АН УРСР А. Бабинєць (1946–1982); історик, акад. УАН Д. Багалій (1880–1882, 1919); історик, архівіст, краєзнавець, пам'яткознавець, музеєзнавець В. Базилевич (1918–1927); фізіолог і анатом рослин, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН О. Баранецький (1873–1905); терапевт В. Беккер (1843–1859); архітектор, акад. Імператорської АМ О. Беретті (1843–1861); геолог, акад. АН УРСР Я. Белєвцев (1951–1953); ботаніко-міколог, чл.-кор. АН УРСР В. Білай (1970–1975); літературознавець, акад. АН УРСР і АН СРСР О. Білецький (1945–1956); правознавець Л. Білогриць-Котлярєвський (1891–1908); мовознавець, акад. АН УРСР і АН СРСР І. Білодід (1947–1957); історик-медієвіст, публіцист В. Більбасов (1869–1871); правознавець П. Богаєвський (1912–1919); фізіолог, біофізик, акад. АН УРСР П. Богач (1939–1941 і 1944–1978); фізик-теоретик і математик, акад. АН УРСР і АН СРСР, двічі Герой Соціалістичної Праці М. Боголюбов (1936–1941, 1945–1949); правознавець С. Богородський (1835–1848); ботанік, чл.-кор. АН УРСР Є. Бордзиловський (1903–1939); ботанік І. Борщов (1868–1870); астроном, акад. Імператорської Санкт-Петербурзької АН Ф. Бредіхін (1869); метеоролог і агрометеоролог, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН П. Броунов (1891–1895); історик М. Бубнов (1891–1919); математик Б. Букрєєв (1882–1959); мовознавець, акад. АН УРСР, чл.-кор. АН СРСР Л. Булаховський (1946–1960); хімік М. Бунге (1865–1885); анатом, хірург О. Вальтер (1843–1872); ботанік Я. Вальц (1861–1871); історик держави і права, громад.-політичний і державний діяч М. Василенко (1918–1923); математик М. Ващенко-Захарченко (1852–1902); історик, краєзнавець, громадський діяч А. Верзилов (1888–1890); економіст, публіцист, видавець І. Вернадський (1846–1850); вчений у галузі лісівництва, ґрунтознавства, геоботаніки і гідрології, акад. ВАСГНІЛ і АН УРСР Г. Висоцький (1918–1919); історик права, археограф, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН М. Владимірський-Буданов (закінчив у 1864 р., працював до 1915 р.); агрохімік, ґрунтознавець та фізіолог рослин, акад. АН УРСР, дійсний член ВАСГНІЛ П. Власюк (1947–1956); економіст, статистик, економ-географ, акад. УАН К. Воблий (1906–1911, 1918–1941, 1944–1947); фізіолог, акад. АН УРСР Д. Воронцов (1945–1956); зоолог М. Воскобойников (1901–1941); хімік Ф. Гарнич-Гарницький (1870–1908); історик, археограф, громадсько-політичний діяч О. Гермайзе (1920–1929); генетик, акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці С. Гершензон (1937–1941, 1944–1948); філософ, акад. ВУАН О. Гіляров (1887–1938); мистецтвознавець, музейний діяч С. Гіляров (навчався у 1905–1912 роках р., працював у 1915–1923 роках); математик, чл.-кор. АН УРСР Й. Гіхман (закінчив у 1939 р. р., працював у 1947–1965 роках); математик, кібернетик, акад. АН УРСР і АН

СРСР, Герой Соціалістичної Праці В. Глушков (1957–1982); математик, акад. АН УРСР Б. Гнєденко (1949–1958); філософ С. Гогоцький (1845–1886); історик, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН С. Голубев (1885–1919); історик П. Голубовський (1881–1907); терапевт Л. Горецький (1848–1880); математик, акад. УАН і АН СРСР Д. Граве (1902–1919, 1924–1932); ботанік, генетик, акад. АН УРСР М. Гришко (1944–1948); мовознавець, літературознавець М. Грунський (1915–1919, 1923–1930, 1933–1951); історик, літературознавець, етнограф, архівіст, громадський діяч О. Грушевський (закінчив у 1899 р. р., працював у 1917–1918 та 1920-ті роки); літературознавець, акад. АН УРСР М. Гудзій (закінчив у 1911 р. р., працював у 1918 р.); правознавець, акад. ВУАН О. Гуляєв (закінчив у 1885 р. р., працював у 1890–1908 роках); хірург, учасник оборони Севастополя і франко-пруської війни Х. фон Гюббенет (1847–1870); історик, археолог В. Данилевич (закінчив у 1898 р. р., працював у 1907–1915 та 1918–1936 роках); літературознавець, історик, акад. Імператорської Санкт-Петербурзької АН М. Дашкевич (закінчив у 1873 р. р., працював у 1873–1908 роках); філолог О. Деллен (1839–1867); математик, чл.-кор. АН СРСР Б. Делоне (закінчив у 1913 р. р., працював у 1913–1922 роках); правознавець В. Демченко (закінчив у 1855 р. р., працював у 1857–1914 роках); правознавець Г. Демченко (закінчив у 1891 р. р., працював у 1896–1918 роках); математик, чл.-кор. АН УРСР В. Дзядик (1961–1990); фармаколог В. Дибковський (закінчив у 1858 р. р., працював у 1867–1870 роках); вчений в галузі механіки й теорії пружності, акад. ВУАН і АН СРСР О. Динник (закінчив у 1899 р., працював у 1944–1950 роках); історик, краєзнавець Л. Добровольський (закінчив у 1890 р., працював у 1920-х роках); історик, етнограф, фольклорист, джерелознавець М. Довнар-Запольський (закінчив у 1894 р., працював у 1901–1920 роках); історик В. Домбровський (1838–1845); історик, філософ, публіцист, літературознавець, фольклорист, економіст, громадсько-політичний діяч М. Драгоманов (закінчив у 1863 р., працював у 1864–1875 роках); математик і механік, чл.-кор. ВУАН В. Дяченко (1924–1941, 1944–1954); математик М. Дяченко (1839–1867); правознавець Г.-А. Ейсман (закінчив у 1845 р., працював у 1848–1962 роках); правознавець, громадсько-політичний діяч О. Ейхельман (1882–1918); фізіолог, чл.-кор. АН УРСР А. Ємченко (1933–1941, 1944–1964); математик, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН В. Єрмаков (закінчив у 1868 р., працював у 1868–1899 роках); ентомолог, чл.-кор. АН УРСР Є. Звірозомб-Зубовський (закінчив у 1916 р., працював у 1944–1945 роках); ботанік, акад. АН УРСР Д. Зеров (закінчив у 1922 р., працював у 1922–1941 та 1944–1957 роках); поет, літературознавець, перекладач М. Зеров (закінчив у 1912 р., працював у 1923–1934 роках); соціолог, економіст, філософ М. Зібер (закінчив у 1866 р., працював у 1868–1875 роках); філософ, психолог, громадський, державний і церковний діяч В. Зіньківський (закінчив у 1909 р., працював у 1912–1919 роках); офтальмолог О. Іванов (1869–1876); історик, історіограф, джерелознавець, громад. діяч,

акад. Імператорської Санкт-Петербурзької АН і ВУАН В. Іконников (закінчив у 1865 р., працював у 1868–1921 роках); вчений в галузі механіки, акад. АН УРСР і АН СРСР, Герой Соціалістичної Праці О. Ішлінський (1949–1956); мовознавець, літературознавець, акад. АН УРСР М. Калинович (закінчив у 1912 р., працював у 1915–1941 та 1944–1949 роках); історик, архівознавець, палеограф, літературознавець, краєзнавець І. Каманін (закінчив у 1872 р., працював у 1883–1920 роках); історик В. Камінський (закінчив у 1924 р., працював у 1929–1932 роках); хірург, офтальмолог В. Караваєв (1840–1882); правознавець В. Карпека (Карпеко) (закінчив у 1903 р., працював у 1912–1920 роках); філолог-арабіст, перекладач Т. Кезма (1907–1919, 1939–1941, 1944–1952); зоолог, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН К. Кесслер (1842–1862); літературознавець, чл.-кор. АН УРСР Є. Кирилюк (закінчив у 1926, 1931–1936, 1944–1983); мовознавець, чл.-кор. АН УРСР І. Кириченко (1936–1941, 1944–1955); вчений у галузі механіки і математики, акад. АН УРСР М. Кільчевський (1945–1958); філософ, соціолог, правознавець Б. Кістяківський (навчався в 1888–1890 роках, працював у 1917–1919 роках); правознавець, державний діяч І. Кістяківський (закінчив у 1897 р., працював у 1900–1903 роках); правознавець, історик, археограф О. Кістяківський (закінчив у 1857 р., працював у 1864–1885); метеоролог і геофізик, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН О. Клоссовський (закінчив у 1868 р., працював у 1876–1880 роках); філолог-санскритолог Ф. Кнауер (1885–1914); вчений в галузі метеорології Е. Кнопп (1846–1858); зоолог-еволюціоніст, акад. Імператорської Санкт-Петербурзької АН О. Ковалевський (1869–1873); вчений у галузі термомеханіки, акад. АН УРСР А. Коваленко (1949–1973); патологоанатом М. Козлов (1841–1853); філософ, історик філософії О. Козлов (1876–1887); ботанік і біолог В. Колкунов (закінчив у 1899 р., працював у 1909–1915); фізик, чл.-кор. АН УРСР І. Кондиченко (закінчив у 1941 р., працював у 1946–1981 роках); історик, акад. АН УРСР Ю. Кондуфор (1968–1978); філософ, акад. АН УРСР, чл.-кор. АН СРСР П. Копнін (1960–1968); історик, картограф, археограф, бібліограф В. Кордт (1894–1908); зоолог, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН О. Коротнєв (1887–1915); гігієніст та епідеміолог, акад. ВУАН О. Корчак-Чепурківський (1903–1920); фізик, метеоролог акад. ВУАН Й. Косоногов (закінчив у 1899 р., працював у 1889–1922 роках); історик, етнограф, письменник, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН М. Костомаров (1846–1847); вчений у галузі теоретичної механіки та математики О. Котельников (1914–1924); філолог, етнограф, славіст, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН О. Котляревський (1875–1881); математик, акад. ВУАН М. Кравчук (закінчив у 1914 р., працював у 1918–1938); фізик-теоретик, чл.-кор. АН УРСР М. Кривоглаз (закінчив у 1950 р., працював у 1963–1970 роках); математик, акад. ВУАН і АН СРСР М. Крилов (1918, 1922–1941); сходознавець, славіст, історик української мови і літератури, письменник, акад. УАН А. Кримський (1918–1921); історик, архе-

олог, філолог, перекладач, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН Ю. Кулаковський (1881–1919); математик і механік, акад. АН УРСР і АН СРСР, Герой Соціалістичної Праці М. Лаврентьєв (1945–1948); фізик, акад. АН УРСР В. Лашкарьов (закінчив у 1924 р., працював у 1939–1941 та 1944–1957 роках); історик, археолог П. Лашкарьов (1885–1898); історик права, громадсько-політичний діяч Р. Лашенко (закінчив у 1905 р., працював у 1918–1920 роках); хірург І. Леонов (1842–1853); історик права Ф. Леонтович (закінчив у 1860 р., працював у 1860–1865); філолог І. Линниченко (закінчив у 1843 р., працював у 1843–1877); ботанік, акад. УАН, чл.-кор. АН СРСР В. Липський (закінчив у 1886 р., працював у 1886–1894 роках); фольклорист, етнограф, літературознавець, акад. ВУАН, чл.-кор. РАН–АН СРСР А. Лобода (закінчив у 1894 р., працював у 1896–1931 роках); мовознавець О. Лук'яненко (закінчив у 1903 р., працював у 1911–1920 роках); геолог і петрограф, акад. АН УРСР В. Лучицький (закінчив у 1899 р., працював у 1899–1907, 1913–1919, 1921–1923 та 1945–1949); історик, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН І. Лучицький (закінчив у 1866 р., працював у 1870–1917); археолог, історик, етнограф, нумізмат, краєзнавець В. Ляскоронський (закінчив у 1885 р., працював у 1907–1909 роках); мистецтвознавець, археолог, музеєзнавець, пам'яткоохоронець М. Макаренко (1919–1925); історик, архівіст Г. Максимович (закінчив у 1905 р., працював у 1908–1910 та 1918 роках); правознавець, акад. ВУАН І. Малиновський (закінчив у 1892 р., працював у 1897–1898 роках); офтальмолог, громадсько-політичний діяч М.-Е. Мандельштам (1868–1881); державний і партійний діяч УРСР, акад. АН УРСР Д. Мануїльський (1940-ті роки); літературознавець, бібліограф, чл.-кор. АН УРСР С. Маслов (закінчив у 1907 р., працював у 1913–1941 та 1944–1950 роках); зоолог, акад. АН О. Маркевич (закінчив у 1930 р., працював у 1935–1981 роках); патологоанатом і терапевт Ю.-Ф. Мазон (1852–1874); хірург, терапевт і гігієніст Ф. Мерінг (1853–1886); літературознавець, фольклорист, поет А. Метлинський (1850–1854); кібернетик, акад. АН УРСР і АН СРСР В. Михалевич (закінчив у 1952 р., працював у 1955–1958 та 1966–1968 роках); природослідник і мандрівник, акад. Імператорської Санкт-Петербурзької АН О. фон Міддендорф (1839–1943); патологоанатом і епідеміолог Г. Мініх (1876–1995); фізіолог, зоолог Е. Мірам (1842–1962); правознавець М. Мітіліно (закінчив у 1905 р., працював у 1912–1923); історик, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН Ф. Міщенко (закінчив у 1870 р., працював у 1872–1884 роках); зоолог-іхтіолог, чл.-кор. АН УРСР і ВАСГНІЛ В. Мовчан (1945–1955); історик, філолог В. Модестов (1869–1877); цитолог і ембріолог рослин, чл.-кор. АН УРСР Я. Модилевський (закінчив у 1908 р., працював у 1937–1941, 1946–1949); фізик, чл.-кор. АН УРСР Н. Моргуліс (закінчив у 1926 р., працював у 1932–1941 та 1944–1976 роках); фітопатолог і селекціонер, чл.-кор. АН УРСР В. Муравйов (закінчив у 1910 р., працював у 1931–1938 роках); ботанік, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН і Баварської АН,

акад. РАН і ВУАН С. Навашин (1894–1915); правознавець, чл.-кор. АН УРСР П. Недбайло (1959–1974); правознавець В. Незабитовський (закінчив у 1846 р., працював у 1853–1883 роках); філолог І. Нейкірх (1837–1868); економіст, чл.-кор. АН УРСР О. Нестеренко (1945–1962); філософ, психолог О. Новицький (1834–1850); етнограф, письменник, державний і церковний діяч І. Огієнко (закінчив у 1909 р., працював у 1916–1918 роках); історик, архівіст, джерелознавець, громадський діяч О. Оглоблин (закінчив у 1919 р., працював у 1921–1934 та 1937–1941 роках); фізіолог, біохімік, чл.-кор. АН УРСР А. Оканенко (1944–1948); математик, чл.-кор. ВУАН М. Орлов (закінчив у 1924 р., працював у 1924–1936 роках); астроном, акад. УАН, чл.-кор. АН СРСР О. Орлов (1919–1922); правознавець С. Орнатський (1835–1846); філософ, чл.-кор. АН УРСР Д. Остринин (1962–1976); історик, громадський діяч П. Павлов (1847–1859, 1875–1885); історик мистецтва Г. Павлуцький (закінчив у 1886 р., працював у 1888–1924); біохімік, акад. ВУАН, АН СРСР і АМН СРСР, Герой Соціалістичної Праці О. Палладін (1934–1941, 1944–1954); фізик, акад. АН УРСР М. Пасічник (1944–1976); правознавець М. Паше-Озерський (закінчив у 1911 р., працював у 1914–1919, 1937–1940); фізик-теоретик, акад. АН УРСР С. Пекар (закінчив у 1938 р., працював у 1941–1944 та 1944–1976 роках); гістолог, ембріолог П. Перемежко (закінчив у 1859 р., працював у 1868–1891 роках); мовознавець та літературознавець, акад. Імператорської Санкт-Петербурзької АН та УАН В. Перетц (1903–1914); археолог, історик, лінгвіст, філософ, письменник В. Петров (закінчив у 1918 р., працював у 1921–1927 роках); історик, чл.-кор. АН УРСР М. Петровський (1944–1947); вчений у галузі гідротехніки, чл.-кор. АН УРСР Б. Пишкін (1962–1970); зоолог і палеонтолог, акад. АН УРСР І. Підопличко (1939–1941, 1945–1959); правознавець, економіст Д. Піхно (закінчив у 1874 р., працював у 1877–1902 роках); лісівник і ґрунтознавець, акад. АН УРСР П. Погребняк (1944–1956); історик О. Покровський (1906–1920); математик, чл.-кор. АН УРСР Г. Положій (1949–1968); історик Н. Полонська-Василенко (склала іспити в 1914–1915 роках, працювала в 1916–1920 та 1940–1941 роках); ботанік, чл.-кор. АН УРСР М. Попов (1944–1945); літературознавець, мистецтвознавець, славіст, чл.-кор. АН УРСР П. Попов (закінчив у 1916 р., працював у 1934–1941 та 1944–1956); геолог, акад. АН УРСР В. Порфир'єв (1939–1941, 1944–1945); зоолог-ентомолог, акад. АН УРСР В. Поспелов (1904–1913, 1945–1946); історик мистецтва, археолог А. Прахов (1887–1997); математик, акад. УАН Г.-Ф. Пфейффер (закінчив у 1896 р., працював у 1900–1941 та 1944–1946 роках); ботанік-фізіолог К. Пурієвич (закінчив у 1889 р., працював у 1893–1916 роках); фізіолог, біохімік В. Радзімовська (Радзімовська) (1924–1929); акушер-гінеколог Г. Рейн (1883–1900); математик, чл.-кор. АН УРСР Є. Ремез (закінчив у 1924 р., працював у 1935–1938 роках); історик, славіст, краєзнавець, етнограф Є. Рихлік (закінчив у 1913 р., працював у 1917–1923 роках); хірург О. Рінек (1878–1886); ботанік і палеонтолог П. Рогович (закін-

чив у 1838 р., працював у 1847–1868); геолог-петрограф, чл.-кор. АН УРСР С. Родіонов (1938–1941, 1946–1951); ботанік і гідробіолог, чл.-кор. АН УРСР Я. Ролл (1946–1950); правознавець, архівознавець О. Романович-Славатинський (закінчив у 1855 р., працював у 1856–1902 роках); історик, архівіст, джерелознавець, археограф В. Романовський (закінчив у 1914 р., працював у 1914–1931 роках); математик П. Ромер (закінчив у 1857 р., працював у 1858–1891 роках); мікробіолог, чл.-кор. АН УРСР Л. Рубенчик (1946–1956); механік, акад. АН УРСР Г. Савін (1951–1975); геолог, акад. ВУАН Г. Світальський (1933–1937); філолог О. Селін (1845–1877); геофізик, геолог, акад. АН УРСР В. Сельський (закінчив у 1909 р., працював у 1909–1912 та 1944 роках); геолог і петрограф, акад. АН УРСР М. Семененко (1945–1952); філософ, соціолог, правознавець, політичний діяч, акад. ВУАН С. Семковський (Бронштейн) (1918–1920); зоолог, акад. ВУАН і РАН О. Северцов (1902–1911); правознавець Г. Сидоренко (закінчив у 1856 р., працював у 1856–1899 роках); правознавець В. Синайський (1911–1920); філософ, богослов, священник І. Скворцов (1834–1859); хірург М. Скліфосовський (1870–1871); археолог, чл.-кор. АН УРСР Л. Славін (1944–1970); історик П. Смирнов (закінчив у 1907 р., працював у 1912–1914 та 1919–1923 роках); філолог-славіст, акад. Імператорської Санкт-Петербурзької АН, РАН і АН СРСР О. Соболевський (1882–1888); правознавець П. Соколов (1901–1919); механік і математик, чл.-кор. АН УРСР Ю. Соколов (закінчив у 1921 р., працював у 1935–1941 роках); геофізик, чл.-кор. АН УРСР В. Соллогуб (1948–1950); історик, археолог О. Ставровський (1836–1866); історик, економіст Є. Шашевський (закінчив у 1908 р., працював у 1912–1917 роках); славіст А. Степович (закінчив у 1879 р., працював у 1895–1917 та 1920–1924 роках); фізик, акад. Академії наук вищої школи України В. Стріха (закінчив у 1955 р., працював у 1955–1999 роках); математик і механік Г. Суслів (1888–1919); мікробіолог і патолог, акад. ВУАН Л. Тарасевич (1898–1900); історик, богослов П. Терновський (1869–1884); мовознавець, історик, перекладач, громадсько-політичний діяч Є. Тимченко (закінчив у 1910 р., працював у 1918–1932 роках); математик і механік О. Тихомандрицький (1838–1848); технолог О. Тихомандрицький (1844–1853); геолог, літолог, акад. АН УРСР Л. Ткачук (закінчив у 1926 р., працював у 1935–1941 роках); ботанік і гідробіолог, акад. АН УРСР О. Топачевський (закінчив у 1930 р., працював у 1935–1941 та 1944–1975 роках); зоолог-морфолог, акад. ВУАН Д. Третяков (1944–1948); правознавець, філософ, історик Є. Трубецької (1893–1906); економіст, історик, громадсько-політичний діяч М. Туган-Барановський (1918–1919); педагог, учений, письменник М. Тулов (закінчив у 1837 р., працював у 1844–1853 роках); геолог, природознавець, акад. УАН і АН Білоруської СРР П. Тутковський (закінчив у 1882 р., працював у 1884–1896 та 1914–1925 роках); хімік, кристалограф І. Тютчев (1862–1869); геолог і петрограф, чл.-кор. АН УРСР І. Усенко (1934–1941, 1948–1956); богослов Н. Фаворов (1859–1861); правознавець О. Федотов-Чеховський (1838–1861);

біохімік, чл.-кор. АН УРСР і АН СРСР Д. Фердман (1954–1959); поет і літературознавець П. Филипович (закінчив у 1915 р., працював у 1917–1935 роках); ботанік В. Фінн (закінчив у 1901 р., працював у 1903–1923 та 1930–1941); історик-славіст, візантолог, філолог, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН Т. Флоринський (1882–1919); астроном Р. Фогель (закінчив у 1886 р., працював у 1891–1919); ботанік, акад. ВУАН О. Фомін (1914–1935); хімік І. Фонберг (1840–1859); астроном, геодезист, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН М. Хандриков (1870–1901); правознавець М. Хлебніков (1872–1880); біолог, тваринник, лісівник С. Ходецький (1851–1878); офтальмолог А. Ходин (1881–1886); ботанік, фізіолог, мікробіолог, акад. ВУАН М. Холодний (1933–1941); літературознавець І. Хрущов (1870–1977); філолог, історик, мистецтвознавець чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН І. Цветаєв (1876–1877); політеконом Г. Цехановецький (закінчив у 1855 р., працював у 1859–1873 роках); терапевт Ф. Циурін (1844–1857); педагог, чл.-кор. АПН РРФСР С. Чавдаров (закінчив у 1917 р., працював у 1939–1941 та 1944–1956 роках); фізіолог, акад. АН УРСР В. Чаговець (1910–1924); філософ, психолог Г. Челпанов (1892–1906); геолог і палеонтолог, акад. АН УРСР Б. Чернишов (1939–1941, 1945–1959); філософ, історик, громадсько-політичний діяч Д. Чижевський (закінчив у 1919 р., працював у 1921 р.); астроном С. Чорний (1923–1939); історик С. Шамрай (закінчив у 1924 р., працював у 1917–1918 та 1920–1922 роках); філолог та перекладач І. Шаровольський (1900, 1908–1941, 1944–1950); історик, історіограф, джерелознавець, чл.-кор. АН УРСР Ф. Шевченко (1944–1950); терапевт, фізіолог О. Шеффер (1861–1886); астроном і геодезист А. Шидловський (1856–1869); хірург Ю. Шимановський (1861–1868); філософ, акад. АН УРСР, чл.-кор. АН СРСР В. Шинкарук (закінчив у 1950 р., працював у 1951–1968 роках); фізик М. Шіллер (1875–1903); лікар О. Шкляревський (1870–1884); біолог, зоолог-морфолог, акад. ВУАН і АН СРСР І. І. Шмальгаузен (закінчив у 1907 р., працював у 1907–1912 та 1921–1941 роках); ботанік, чл.-кор. І. Ф. Шмальгаузен (1879–1894); математик, астроном, географ, геофізик, акад. ВУАН і АН СРСР, Герой Радянського Союзу О. Шмідт (закінчив у 1913 р., працював у 1917–1918 роках); математик і механік, чл.-кор. АН УРСР І. Штаерман (закінчив у 1914 р., працював у 1934–1941 роках); математик, історик науки, акад. АН УРСР Й.Штокало (1944–1951, 1956–1972); історик, видавець, громадський діяч В. Шульгін (закінчив у 1842 р., працював у 1849–1863 роках); астроном, чл.-кор. АН УРСР А. Яковкін (1945–1952); філолог В. Яроцький (1846–1875); правознавець М. Ясинський (закінчив у 1888 р., працював у 1893–1919 роках); правознавець Л. Яснопольський (закінчив у 1871 р., працював у 1889–1916 роках); економіст, акад. ВУАН Л. Яснопольський (1904–1905, 1910–1917). У цьому корпусі закінчили університет або навчалися певний час відомі діячі науки, культури, громадсько-політичного життя: В. Адріанова-Перетц, А. Александров, М. Алексєєв, В. Андрієвський, О. Андрієвський, О. Андріяшев,

Г. Андрузький, Д. Антонович, Б. Бабій, Я. Батюк, О. Бах, Я. Бекман, М. Бенардос, М. Бердяєв, В. Беренштам, В. Бец, Л. Білецький, М. Біляшівський, О. Богомолець, В. Бойко, К. Болсуновський, С. Борисенко, В. Боровик, Г. Брілінг, К. Василенко, В. Винниченко, Ф. Вовк, М. Волкович, С. Гамченко, М. Ге, О. Гольдман, В. Гришко, К. Грушевська, М. Грушевський, М. Галаган, М. Дейген, О. Дейч, Д. Демуцький, П. Демуцький, В. Дідковський, В. Доманицький, Д. Дорошенко, П. Дорошенко, М. Драй-Хмара, Ф. Ернст, С. Єфремов, П. Житецький, Д. Заболотний, В. Затонський, В. Зуммер, Є. Квасников, К. Квітка, О. Корнійчук, Г. Косинка, Л. Крамаренко, М. Кропивницький, Б. Крупницький, П. Крутиков, П. Куліш, П. Курінний, А. Лазаренко, Б. Ларін, О. Лашкевич, О. Левицький, А. Лесник, І. Линниченко, М. Лисенко, А. Лівницький, М. Любинський, М. Максимейко, О. Маркович, О. Мельничук, К. Михальчук, М. Міхновський, Н. Молчановський, С. Московець, М. Муравський, О. Навроцький, В. Науменко, Л. Новиченко, А. Окснер, Є. Онацький, Є. Оппоков, В. Отамановський, М. Палієнко, Л. Павличенко, К. Паустовський, М. Підопличко, С. Подолинський, В. Португалов, М. Порш, І. Посяда (Пасяда, Посяденко), В. Прокопович, Д. Ревуцький, Л. Ревуцький, М. Рильський, Т. Рильський, Д. Рузький, П. Рулін, О. Русов, В. Садовський, В. Самійленко, М. Сиваченко, В. Симоненко, М. Славинський, О. Снітко, В. Собко, О. Соколовський, М. Старицький, П. Стебницький, І. Стешенко, А. Стороженко, М. Стороженко, Є. Тарле, В. Тарновський, М. Ткаченко, М. Урицький, П. Фільчаков, П. Холодний, В. Чаговець, Р. Чаговець, М. Чалий, В. Чорновіл, Є. Шаблювський, К. Шейковський, С. Шелухін, Л. Шестов, О. Шимановський, А. Шлепаков, І. Шраг, Ф. Штейнгель, В. Шульгин, Я. Шульгин, В. Щербаківський, Д. Щербаківський, В. Щербина, В. Юркевич, Й. Юркевич, Л. Юркевич, А. Яковлів, Ф. Яновський.

Житловий будинок, 1888 (іст.) [буд. № 61-6]. Розміщувалися: мистецька студія єврейської культурно-просвітницької організації «Культурна ліга» (1919–1924), якою керували художники Н. Аронсон, М. Епштейн; Музей пластичних мистецтв (1921–1924), в організації якого брали участь скульптор Й. Чайков, художник Н. Шифрін; Друга державна єврейська індустріальна художня профшкола, завідувач – М. Епштейн (1924–1931).

Житловий будинок (Б.В. Мороза), 1910–1912 (архит., іст., мист.) [буд. № 61/11]. Арх. Й. Зекцер. Модерн. Збереглося декоративне оздоблення інтер'єрів. Проживали: педіатр Є. Скловський (1910–1920-ті роки), академіки АН УРСР: хімік А. Бабко (1944–1960-ті роки), мовознавець І. Білодід (1944–1950-ті роки), учений у галузі машинобудування та сільськогосподарської механіки А. Василенко (1944–1963), ботанік М. Гришко (1944–1964), ботанік Д. Зеров (1944–1970), учений у галузі будівельної механіки М. Корноухов (1944–1958), учений у галузі гідравліки та гідромеханіки Г. Сухомел (1944–1960-ті роки), математик Ф. Штокало (1944–1949), члени-кореспон-

денти АН УРСР: історик К. Гуслистий (1950-ті роки), учений у галузі електротехніки О. Котельников (1940–1950-ті роки), механік О. Пеньков (1960-ті роки), хімік Я. Фіалков (1944–1958).

Бібліотека (один із корпусів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського НАН України), 1914–1917, 1929–1930 (архіт., іст.) [буд. № 62]. Арх.: В. Осьмак, П. Альошин. Неокласицизм. З 1930 р. містилася Всенародна бібліотека України при ВУАН. Працювали: літературознавець, архівіст, бібліограф М. Геппенер (1930–1938); композитор, співак, музичний критик О. Дзбанівський (1930–1938); бібліотекознавець, сходознавець В. Іваницький (1930–1933); історик, археограф, картограф В. Кордт (1930–1934); літературознавець, бібліограф, чл.-кор. АН УРСР С. Маслов (1930–1937); бібліограф, літературознавець, критик Ю. Меженко (1945–1948); історик, археограф, чл.-кор. АН УРСР М. Петровський (1934–1936); літературознавець, фольклорист, книгознавець, славіст, чл.-кор. АН УРСР П. Попов (1930–1934); історик, бібліограф М. Сагарда (1930–1932).

Меморіальні дошки: Т. Шевченку (1961; скульп. О. Ковальов, арх. В. Гнєздилов); *М. Грушевському* (1996; скульп. І. Макогон, арх. А. Ігнащенко); *М. Драгоманову* (1991; скульп. Б. Довгань, арх. Ф. Юр'єв), *М. Максимовичу* (1944, скульп. А. Костін, арх. М. Кислий); *вiniщувальному батальйону 1941 р.* (1973, замінена в 1984 р., арх. В. Шевченко) [на буд. № 60];

Пам'ятний знак на честь полеглих у роки Великої Вітчизняної війни (1975; скульптори Г. Кальченко, Н. Міщук, арх. А. Ігнащенко) [біля буд. № 60].

буд. № 64

Будинок ректорату Київського університету Св. Володимира, середина XIX ст. (архіт., іст.). Арх. О. Беретті. Пізній класицизм. Містилася канцелярія Київського навчального округу, хірурга і педагога М. Пирогова (1858–1861). Проживали: вчений-механік, ректор КУ І. Рахманінов (друга половина XIX ст.), один з перших українських авіаконструкторів і льотчиків О. Карпека (початок XX ст.), історик П. Клименко (початок XX ст.), графік, ректор Української державної Академії мистецтв Г. Нарбут (1917).

Меморіальна дошка Г. Нарбуту (1992; бронза; скульп. В. Клоков, арх. М. Кислий).

буд. № 69

Гуртожиток гірничодобувного технікуму, 1950 (архіт.). Архтектори В. Гопкало, А. Добровольський, А. Косенко.

буд. № 78

Житловий будинок, 1893 (іст.). Проживав публіцист, громадсько-політичний і державний діяч С. Петлюра (1908–1909), містилася редакція газети «Слово» (1907–1908).

буд. № 81

Житловий будинок, 1907 (архіт., іст.). Модерн. Містилася гімназія М. Левандовської, де працювали відомі діячі науки і культури: В. Адріанова-Перетц, С. Гіляров, В. Липківський, П. Тутковський.

буд. № 84

Житловий будинок, 1881 (іст.). Містилася явочна квартира Залізничного підпільного райкому КП(б)У (1942–43), який очолював О. Пироговський.

Меморіальна дошка явочній квартирі Залізничного підпільного райкому КП(б)У (1966).

парк «Володимирська гірка»

XIX ст. (містоб.)

Парк. Площа – 10,6 га. Впорядкування: з 1830-х років.

Альтанка, 1879 (архіт.). Історизм.

Альтанка, 1897–1898 (архіт.). Варшавська фірма «Гостинський і К°». Історизм.

Пам'ятник князю Володимиру, 1853 (мист.). Скульп.: В. Демут-Малиновський, П. Клодт, арх. К. Тон.

узвіз Володимирський

буд. № 1

див.: **Київський водогін**

буд. № 2

Купецьке зібрання (Національна філармонія України), 1882 (архіт., іст.). Арх. В. Николаєв. Неоренесанс. У 1934 р. прибудовано корпус – арх. В. Заболотний й інші Класицизм. У грудні 1903 р. тут вшанували 35-річчя творчої діяльності композитора М. Лисенка. 6–8 квітня 1917 р. відбувся Національний конгрес, яким керував голова УЦР М. Грушевський; 28 травня – 2 червня 1917 р. – Перший Всеукраїнський селянський з'їзд; 30 листопада 1917 р. – засідання об'єднаних виконкомів Рад робітничих і селянських депутатів; 4 грудня 1917 р. відкрився Перший Всеукраїнський з'їзд робітничих, солдатських та селянських депутатів. Із 1923 р. – філармонія, в якій виступали відомі митці.

Пам'ятне місце першої лінії електричного трамваю в Києві (1892) (іст.) [**біля пл. Поштової**].

Пам'ятний знак першій лінії електричного трамваю в Києві, 1992 (мист.). Скульп. Ю. Кисельов, арх. В. Собцов.

вул. Волоська

буд. № 5, буд. № 5/14, буд. № 5-6

Садиба, XIX ст. (архіт.). *Житловий будинок*, 1833–1834, 1840, 1858. Класицизм [**буд. № 5**]. *Житловий будинок*, 1874–1875. Історизм [**буд. № 5/14**]. *Флігель*, 1874–1875. Історизм [**буд. № 5-6**].

вул. Воровського

кінець XIX – XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 2

Художнє училище, 1901–1902 (архіт., іст.). арх. М. Казанський. Неокласицизм. Розмішувалися: Київське художнє училище (1902–1920), Київська художньо-промислова школа (1920–1924) та Київський художній інститут, в яких і навчалися відомі діячі культури (1924–1925). У КХУ працювали: Г. Дядче-

нко (1901–1920), В. Менк (1901–1920), В. Ніколаєв (1902–1911), М. Пимоненко (1901–1906), Х. Платонов (1902–1907), І. Селезньов (1901–1920), а також Ф. Балавенський, Ф. Красицький, Ф. Кричевський, І. Макушенко, О. Мурашко, Еліо Сала. Навчалися на живописному відділенні: О. Богомазов, О. Волков, М. Козик, Ф. Коновалюк, А. Лентулов, О. Лозовський, А. Маневич, П. Митурич, О. Осьмьоркін, І. Падалка, А. Петрицький, Є. Прибильська, І. Рабинович, В. Седляр, Є. Судомора, О. Тишлер, К. Трохименко, А. Черкаський, Б. Шаповал; на скульптурному – О. Архипенко, І. Кавалерідзе, Н. Певзнер, П. Сніткін, О. Теремець; на архітектурному – К. Єлева, І. Запорожець, О. Маринченко, Н. Підгорний, Й. Шпінель; вільні слухачі – О. Екстер, В. Меллер, О. Форш. Першим ректором художнього інституту був мистецтвознавець І. Врона. Проживали: музикант Д. Лобода, художник К. Монастирський, арх. В. Листовничий, худ. О. Богомазов (початок ХХ ст.). Діяла Друга українська гімназія ім. Кирило-Мефодіївського братства (1917–1918). Директор – Г. Козленко, викладачі – М. Кравчук, М. Прохорова, М. Рудницький, Г. Холодний, М. Зеров. Учні брали участь у бою під ст. Крути на захист Української революції.

буд. № 3

Особняк, 1876 (архіт.). Арх. П. Спарро. Неоготика.

буд. № 8, буд. № 8-а, буд. № 8-б

Садиба, 1912–1915 (архіт., іст.). Еклектика. Містилася редакція газети «Народна воля» – органу Всеукраїнської селянської спілки й Центрального кооперативного комітету України (1918). Редагували К. Поліщук, С. Пилипенко [буд. № 8-а]. Проживали: фізіолог, чл-кор. АН УРСР А. Ємченко (1950–60-ті роки) [буд. № 8], живописець Ф. Коновалюк (1913) [буд. № 8-а], письменник Є. Кротевиц (1940–60-ті роки), єпископ УАПЦ П. Тарновський (1930-ті роки) [буд. № 8-б].

буд. № 10

Житловий будинок, кінець ХІХ – початок ХХ ст. (іст.). Містилася київська «Просвіта» (1906–1907). Проживали: її фундатори: музикознавці-фольклористи громадсько-політичні діячі О. Волошинов (до початок 1920-х роках), К. Квітка (до 1922 р.).

буд. № 11

Міські казарми, початок ХХ ст. (іст.). Містився 130-й піхотний Херсонський полк.

буд. № 12

Житловий будинок, 1877 (архіт.). Инж.-капітан І. Антонов. Пізній класицизм.

буд. № 14

Житловий будинок, кінець ХІХ – початок ХХ ст. (іст.). Проживав філолог, проф. КУ, ректор Українського державного університету в Києві Ф. Сушицький (1910-ті роки).

буд. № 15

Житловий будинок, початок 1900-х роках (іст.). Проживав правник, церковний і громадський діяч Г. Вовкушевський (1910-ті роки – 1929).

буд. № 16

Житловий будинок, 1907 (архіт., іст.). Арх.: А.-Ф. Краусс, П. Скульпт. Модерн. Розміщувалися: редакція літературно-наукового і громадського часопису «Українська хата» (1910–1913). Редактори – П. Богацький, М. Шаповал. Наприкінці 1941 р. – Управління у справах фолькسدойче.

буд. № 18/2

Жіноча торговельна школа ім. П. Терещенко, 1901 (архіт., іст.). Арх. П. Голландський. Зведено коштом підприємця Н. Терещенка. Історизм. При школі діяло Товариство поширення комерційної освіти у м. Києві, серед членів якого були київські підприємці, меценати та громад. діячі – Б. Ханенко (почесний голова), М. Чоколов (голова), Д. Марголін, С. Могилевцев.

буд. № 19

Житловий будинок, 1909–1910 (архіт., іст.). Арх. М. Круг. Модерн. Проживав економ, статистик, акад. УАН К. Воблий (1911–1913).

буд. № 20

Дитяча лікарня Товариства надання допомоги хворим дітям, 1897–1898 (архіт., іст.). Инж.-арх. М. Артинов. Цегляний стиль. Споруджено і обладнано коштом підприємця Л. Бродського. Працювали лікарі Ф. Черномор-Задерновський, Є. Черняхівський (до 1917 р.).

буд. № 24

Комерційне училище, 1897–1900 (архіт., іст.). Арх. Г. Шлейфер. Надбудова 1920–1923 – арх. П. Альошин. Неоренесанс. Розміщувалися: КПП (1898–1899), Комерційне училище (1899–1920). Директори училища: О. Вебер (1898–1903), В. Мардашев (1903–1905), П. Кузнецкий (з 1905 р.); викладачі: математик Ю. Кістяківський, економіст П. Кованько, хоревий диригент О. Кошиць, художники І. Макушенко та В. Менк, літературознавець, письменник І. Стешенко, актриса, режисер М. Старицька. Містився Київський вищий кооперативний технікум (1923–1930), в якому викладали відомі вчені й педагоги: А. Василенко, К. Воблий, П. Кованько, М. Птуха, П. Сльозкін, Л. Яснопольський й інші. Наприкінці 1941 р. розміщувалися: редакція і контора газети «Українське слово» – органу ОУН, редактор – І. Рогач; додаток цієї газети «Литаври» редагувала О. Теліга. 12 грудня 1941 окупаційна влада заарештувала співробітників редакції.

буд. № 26

Народна аудиторія, 1895 (архіт., іст.). Арх. М. Белелюбський. Перебудова: 1909, арх. В. Риков. Еклектика. Діяло Товариство сприяння народній освіті. Члени правління – історик Є. Ківлицький, арх. В. Риков, історик В. Щербина. Завідувач аудиторією – інж. А. Думанський. Відбувалися вечори-концерти М. Лисенка, учнів його Музично-драматичної школи. Містилася Комісія медичних народних читань на чолі з гігієністом, епідеміологом О. Корчак-Чепурківським. У 1918 р. тут організовано молодіжний драматичний театр на чолі з Л. Лук'яноюю; художником працював Г. Комар. У 1921–1922 роках тут діяв професійний український пересувний Шостий районний театр ім. Лесі Українки, відкритий з ініціативи П. Тичини. Працювали: актори

В. Варецька, К. Кошевський, К. Лучицька, М. Надемський, П. Няtko, К. Осмяловська, художник К. Єлева й інші. 4 березня 1917 р. відбулися установчі збори Київської Ради робітничих депутатів, 6 березня 1917 р. – перші легальні збори Київської міської організації РСДРП(б).

Меморіальна дошка першим легальним зборам Київської міської організації РСДРП(б) (1970, замінена в 1978 р.).

буд. № 27

Садиба, друга половина XIX ст. (архіт., іст.). Арх.: В. Ніколаєв, В. Сичугов. Еклектика. *Особняк*, друга половина XIX ст. Прибудова: 1976–1981. Прожили: власник садиби – барон, інженер шляхів сполучення Р. Штейнгель та його син – громадсько-політичний діяч Ф. Штейнгель (1877–1901); власник садиби – завідувач кафедри неврології та психотерапії КУ М. Лапинський (початок XX ст.), психіатр В. Гаккебуш (початок 1920-х років). З 1927 р. містився Київський науково-дослідний психоневрологічний інститут, науковим керівником якого був невропатолог, акад. АМН СРСР Б. Маньківський; з 1952 р. – сучасний Український НДІ травматології і ортопедії МОЗ України, в якому працював чл.-кор. АМН СРСР Ф. Богданов.

буд. № 38

Житловий будинок, 1910 (архіт., іст.). Арх. М. Круг. Модерн. У 1909 р. містилася редакція журналу «Українська хата». Редактори П. Богацький, М. Шаповал.

буд. № 51

Житловий будинок, 1904 (арх.). Ренесанс.

вул. Героїв оборони

буд. № 6

Інститут екології і токсикології ім. Л. Медведя, 1969-1970 (іст.). Працювали у головному корпусі: чл.-кор. АН України Ю. Каган (1970–1996); організатор і перший директор інституту, акад. АМН СРСР і Міжнародної академії з охорони навколишнього середовища Л. Медведь (1970–1982).

Меморіальна дошка Л. Медведю (1985; скульп. В. Міненко, арх. В. Лапшов).

вул. Героїв Сталінграда

Пам'ятний знак на честь дружніх зв'язків Києва та Сантьяго де Чилі, 2001 (мист.). Скульп.: В. Зноба, М. Зноба, арх.: М. Босенко, В. Ісак, Р. Кухаренко.

вул. Герцена

буд. № 6

Особняк Е.П. Брадтмана, 1914 (архіт., іст.). Арх. Е. Брадтман. Модерн. Проживав автор проекту і власник будинку – міський архітектор Києва.

Парк культури і відпочинку «Гідропарк»

о. Гідропарк

Пам'ятне місце робітничого селища Передмостова Слобідка, знищеного нацистами в 1943 р. (іст.). Пам'ятний знак, 1991 (мист.). Скульп. М. Білик, арх. А. Чемерис.

буд. № 1

Виставка досягнень народного господарства УРСР (Національний виставковий центр України), 1952–1958 (архіт., мист.). Площа: 337 га. Генплан – арх.: В. Орехов, В. Єлізаров, М. Гречина, А. Станіславський, Д. Баталов, І. Мезенцев, інж. С. Малкінець. Поєднання форм та прийомів класики та декоративних елементів українського бароко. *Головний павільйон*, 1958 (архіт., мист.). Арх.: Б. Жежерін, Г. Кислий, інж. А. Мозговий. Чотири багатофігурні панно: «Великий Жовтень» – худ. О. Ацманчук, М. Кривенко, О. Лопухов, О. Хмельницький; «Дружба народів СРСР» – худ.: В. Ламах, І. Литовченко, І. Скобало; «Сільське господарство» – худ.: С. Кириченко, Н. Клейн, В. Кушнір, Г. Шпонько, А. Янін; «Індустрія» – худ.: М. Дерегус, В. Хитриков, О. Хмельницький. *Павільйони: «Металургія»* – арх.: М. Гречина, Є. Михневич, М. Губов; «Електрифікація» – арх.: Д. Бойченко, В. Соколотіт; «Машинобудування і приладобудування» – арх.: І. Мезенцев, М. Губов, Н. Савченко, інж. І. Куц; «Тваринництво», арх. М. Катерного, худ. С. Кириченко; «Технічні культури» – арх.: І. Мезенцев, М. Губов; «Овочівництво, садівництво і виноградарство» – арх. Д. Баталов, В. Гнездилов; «Сільськогосподарська наука та хліборобство» – арх. К. Джанашія; «Зернові та олійні культури» – арх.: В. Єлізаров, І. Ланько, інж. І. Куц, скульп.: О. Олійник, В. Вронський.

буд. № 6

Пам'ятник «Шлях пізнання», 1994 (мист.). Скульп.: М. Олійник, Є. Прокопов, арх. М. Кислий.

буд. № 10

Іподром, 1962–1969 (архіт.). Арх.: Г. Маркітан, Ю. Піскуненко, С. Телюк, В. Шерман, інж.: Г. Абросимов, В. Кобкінець.

Гнилеччина (Церковицина, Гадючий Яр (Вільний хутір))

Гнилечський печерний монастир, XI–XVI ст. (археол.). Виникнення пов'язують з діяльністю Феодосія Печерського. Центр замського господарства КПЛ. Досліджували П. Лашкар'єв (1899), В. Ляскоронський (1925), співробітники Інституту археології АН УРСР (1980), Музею історії м. Києва (1991–1997).

Залишки монастиря, кінець XI–XII ст. (археол.). Досліджено храм Різдва Богородиці (П. Толочко, В. Харламов, 1976, 1980).

Печерний комплекс, XIV–XVI ст. (археол.). Відкрив В. Антонович (1876), обстежили співробітники Музею історії м. Києва (1992).

просп. Голосіївський

буд. № 6

Брама казенного (Деміївського) складу, 1890–1900 (архіт.). Арх. В. Ніколаєв. Оригінальна споруда промислової архітектури Києва межі XIX–XX ст.

буд. № 22

Синагога І.Я. Баришпольського, 1870–1920-ті роки (архіт.). Цегляний стиль. Споруджена у власній садибі купця друга гільдії І. Баришпольського. Відкрита в 1878 р. Надбудова (третій поверх): 1920-ті роки. Модерн.

буд. № 42

Пам'ятний знак воїнам-автомобілістам (ЗІС-5 (вантажівка)), 1940-ті роки (іст.) (1985; скульп. М. Кислий, арх. С. Новгородський).

вул. Гоголівська

буд. № 8

Будинок, кінець XIX ст. (іст.). Проживали: письменник, перекладач, мовознавець, теоретик української лексикографії, громадсько-культурний діяч Б. Грінченко та його дружина – письменниця, лексикограф, перекладач М. Грінченко (1902–1905).

Меморіальна дошка Б. Грінченку (1988; скульп. А. Чемерис).

буд. № 23

Житловий будинок, 1909 (архіт., іст.). Арх. В. Безсмертний. Історизм. Проживали: історик, етнограф М. Левченко (кінець 1920-х рр); учений в галузі теорії пружності, опору матеріалів та будівельної механіки, акад. УАН С. Тимошенко (1917–1919).

Меморіальна дошка С. Тимошенку (1995; скульп. М. Савельєв, арх. В. Приходько).

буд. № 28

Садиба В.Д. Орловського, 1892 (архіт., іст.). *Особняк*. Арх. В. Ніколаєв. Неоренесанс. *Флігель. Господарські споруди*. До 1914 р. в особняку проживав художник, акад. Імператорської АМ В. Орловський. У флігелі мешкав його зять – художник, акад. Імператорської АМ М. Пимоненко (1893–1912).

Меморіальна дошка М. Пимоненку (1952; арх. М. Говденко).

буд. № 32-а, буд. № 32-б

Садиба, 1890-ті роки (архіт.). *Головний будинок*. Історизм з переважанням елементів ренесансу. *Флігель*. Неокласицизм.

буд. № 34

Житловий будинок, початок XX ст. (архіт., іст.). Неоренесанс. Проживали: зоолог, проф. і директор зоологічного музею КУ В. Артоболевський (1935–1952); мистецтвознавець, археолог Н. Лінка (1940-ті роки – 1981); флейтист, соліст оркестру київської опери, Герой Праці І. Михайловський (1918–1933); поет П. Тулуб (1910-ті роки – 1923).

буд. № 39

Будинок працьовитості, 1894–1896 (іст.). Арх. М. Казанський. Прибудова: 1901. Арх. Г. Антоновський. Містилася явочна квартира Київського підпільного міськкому КП(б)У (жовтень 1941 р. – червень 1942 р.). Секретар – М. Рудешко, заступник – В. Хохлов.

Меморіальна дошка явочній квартирі Київського підпільного міськкому КП(б)У (1975, арх. Н. Онікійчук).

Головна астрономічна обсерваторія, 1950-ті роки (іст.). Працювали у старому адміністративному будинку: астроном, акад. АН УРСР Є. Федоров (директор обсерваторії 1959–1973); астроном, чл.-кор. АН УРСР А. Яковкін (1951–1967) [у 1952–1959 роках – директор].

вул. Олесь Гончара

друга половина XIX – XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 12

Житловий будинок, 1951 (іст.). Проживали: арх. М. Іванченко (1951–1970), скульптор, народний художник УРСР О. Олійник (1951–1977).

буд. № 24

Житловий будинок, 1893–1898 (іст.). Проживали: вчений-агроном С. Богданов (1893–1920), журналіст, громадський діяч О. Глінка (1890-ті роки – 1912); перебували діячі польської культури: історик, етнограф О. Яблонівський, письменник, драматург С. Пшибишевський.

буд. № 30-а, буд. № 30-б, буд. № 30-в

Садиба, 1912–1913 (архіт., іст., мист.). *Фасадний будинок* [буд. № 30-а]. Модерн із рисами класицизму. *Флігелі* [буд. № 30-б, буд. № 30-в]. Рациональний модерн. Проживали: письменниця Л. Яновська (1910-ті роки) та її дочка – біохімік і фізіолог В. Радзімівська; політеконом-історик Д. Бованенко [буд. № 30-а].

буд. № 32-а, буд. № 32-б, буд. № 32-в

Садиба, 1912–1913 (архіт., іст.). Модерн. Проживали: громадсько-політичний діяч, письменник, міністр УНР І. Липа (1919); графік Г. Пустовійт (1936–1941) [буд. № 32-а]; розміщувалися: явочні квартири підпільної диверсійно-розвідувальної групи І. Кудрі (1941–1942), зокрема, актриси оперного театру Р. Окіпної [буд. № 32-а].

буд. № 33

Особняк П.Е. Качковського, 1907 (архіт., іст.). Арх. Г. Ледоховський, скульп. Ф. Соколов. Модерн. Розміщувалися: лікувальні установи лікарів П. Качковського, С. Маковського. Тут помер 5 вересня 1911 р. голова Ради міністрів Російської імперії П. Століпін. Розміщується НДІ гігієни праці та профзахворювань МОЗ УРСР (Інститут медицини праці МОЗ України) (1928–1976), в якому працювали акад. АМН СРСР Л. Медвідь (1952–1964), чл.-кор. АМН СРСР Г. Шахбазян (1928–1958).

буд. № 36-б

Житловий будинок, початок XX ст. (архіт., іст.). Київський ренесанс із елементами модерну. Проживав поет, перекладач, літературний критик Д. Загул (1917–1933).

Меморіальна дошка Д. Загулу (1995; скульп. В. Сівко).

буд. № 40

Житловий будинок, початок XX ст. (архіт.). Модерн.

буд. № 41

Житловий будинок, 1973 (іст.). Проживав акад. АН УРСР, мовознавець І. Білодід (1973–1981).

буд. № 44

Житловий будинок, 1911–1912 (архіт., іст.). Арх. О. Кобелев. Цегляний стиль з елементами неоготики. Проживали: фізик Г. Де-Метц (1910-ті роки), мовознавець, заслужений діяч науки УРСР М. Грунський (1930-ті роки – 1951).

буд. № 45-а

Житловий будинок, початок ХХ ст. (архіт., іст.). Неоренесанс. Проживав мовознавець-нормативіст Г. Сабалдир (кінець 1920-х роках).

буд. № 47-б

Житловий будинок, початок ХХ ст. (іст.). Проживав диригент, педагог, народний артист УРСР М. Тараканов (1967–1976).

буд. № 50

Житловий будинок, 1907 (архіт.). Арх. М. Клуг. Неоготика.

буд. № 55-а

Київські вищі жіночі курси, 1914 (архіт., іст.). Арх. О. Кобелев. Неокласицизм. Працювали історики О. Гіляров, С. Голубев, Н. Полонська-Василенко (закінчила КВЖК у 1911 р.), М. Довнар-Запольський; історики, археологи М. Василенко, В. Данилевич, В. Козловська (закінчила КВЖК у 1914 р.), Ю. Кулаковський; етнограф і літературознавець А. Лобода; літературознавці В. і С. Маслови; філолог І. Шаровольський; мовознавці М. Грунський, В. Розов; мистецтвознавець Г. Павлуцький; ботанік і мікробіолог М. Холодний; фізіолог В. Чаговець; економіст і статистик К. Воблий; астроном Р. Фогель; геологи і петрографи П. Армашевський і В. Лучицький; геолог М. Андрусов; хімік С. Реформатський; математики Б. Букреев і Д. Граве; фізики Л. Кордиш та Й. Косоногов й інші. В 1920–1930-х роках містився Ветеринарно-зоотехнічний інститут, в якому працювали вчені В. Касьяненко, С. Кравченко, М. Кравчук, П. Кучеренко, О. Соколовський, В. Чаговець, О. Черняхівський, Г. Шкавера.

буд. № 55-б

Будинок Київського відділення Російського технічного товариства, 1911–1914 (архіт., іст.). Арх. О. Кобелев. Неоампір. Розміщувалися: Київське відділення Російського технічного товариства (до 1919 р.), у діяльності якого відіграли велику роль проф. університету М. Бунге, Г. Де-Метц, І. Рахманінов, ректор КПІ В. Кирпичов та проф. Є. Патон, арх. О. Кобелев й інші; Художньо-ремісничка навчальна майстерня друкарської справи (1910-ті роки), де викладали видавець В. Кульженко, худ.: Ф. Красицький, Г. Золотов й інші; Міністерство торгівлі і промисловості Української Держави (серпень–грудень 1918 р.), яке очолювали С. Гутник, С. Мерінг; Інститут пластичного мистецтва (1922–1924), в якому викладали М. Бойчук, М. Бурачек, Ф. Ернст, М. Жук, Л. Крамаренко, В. і Ф. Кричевські, М. Макаренко, Д. Щербаківський й інші; Київський будівельний інститут (1930–1934), в якому викладали відомі вчені та архітектори – Ф. Белянкін, О. Вербицький, Б. Горбунов, В. Заболотний, Й. Каракіс, М. Корноухов, П. Костирко, В. Кричевський, І. Моргілевський, К. Симніський, закінчили арх. А. Добровольський, акад. АН СРСР М. Мельников. Пізніше будинок займали інститути

АН УРСР: Інститут електротехніки (Інститут електродинаміки) (1947–1961), директором якого були акад. АН УРСР і АН СРСР, Герой Соціалістичної Праці С. Лебедєв (1946–1951), чл.-кор. АН УРСР А. Нестеренко (1951–1959); Інститут будівельної механіки (Інститут механіки) (1940-ті роки – 1961), в якому працювали того часу акад. АН УРСР Ф. Белянкін, чл.-кор. АН УРСР Б. Грозін, акад. ВУАН і АН СРСР О. Динник, акад. АН УРСР Г. Савін; Інститут теоретичної фізики (1966–1970), в якому працювали академіки АН УРСР: перший директор інституту М. Боголюбов, директор (з 1973 р.) О. Давидов; у 1939–1941 та 1944–1947 роках тут розміщувався філіал Харківського інституту енергетики, а також у 1947–1964 роках – створений на його базі Інститут технічної теплофізики, в обох установах працювали: акад. АН УРСР І. Швець – директор філіалу та інституту (1941, 1944–1955), Є. Дибан (1950–1964), О. Кремньов (1949–1964), В. Толубинський (1939–1964), О. Щербань (1958–1964), чл.-кор. АН УРСР О. Геращенко (1951–1964); з 1969 р. – тут розміщується Інститут геологічних наук, в якому працювали: акад. АН УРСР В. Бондарчук (1969–1986), Є. Лазаренко (1969–1971), В. Порфир'єв (1969–1982), чл.-кор. АН УРСР А. Бабинєць (1969–1982).

Меморіальні дошки: С. Лебедєву (1977; скульп. М. Вронський, арх. І. Мезенцев), В. Порфир'єву (1992; скульп. О. Скобликов, арх. К. Сидоров).

буд. № 60

Садиба М.М. Липинського, 1908–1909 (архіт.). Еклектика з елементами готики.

буд. № 65

Житловий будинок, 1910–1911 (архіт., іст.). Арх. К. Сроковський. Модерн. Розміщувалися: Київський учительський інститут (1911–1920), в якому працювали О. Анохін, К. Щербина; Київський державний фармацевтичний технікум, в якому викладали акад. УАН М. Кашенко, чл.-кор. АН УРСР Я. Фіалков.

буд. № 74

Житловий будинок, 1909–1910 (архіт.). Арх. П. Альошин. Модерн.

буд. № 79

Пам'ятне місце розстрілу повсталих солдатів-саперів та робітників 1905 р. (іст.).

Меморіальна дошка розстріляним повсталим солдатам-саперам та робітникам 1905 р. (1973; скульп. О. Банников).

буд. № 90/1

Житловий будинок, 1898–1899 (іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. Проживав літературознавець Б. Якубський (1920-ті роки).

вул. Академіка Горбунова

Пам'ятне місце Дарницького нацистського табору для військовополонених 1941–1943 років (іст.).

Меморіальний комплекс загиблим у Дарницькому нацистському таборі, 1968 (мист.). Скульп. В. Зноба, арх.: О. Малиновський, Ю. Москальцов.

вул. Архітектора Городецького

кінець XIX – початок XX ст. (архит., іст., містоб.)

буд. №№ 1–3/11

Київська консерваторія (Національна музична академія України ім. П.І. Чайковського), кінець XIX – XX ст. (архит., іст.). *Готель «Континенталь»* (первісний об'єм), 1895–1897. Арх.: Е. Брадтман, В. Городецький, Г. Шлейфер. Відбудовано: 1951–1959 роки. *Оперна студія* (прибудова), 1955–1959 роки. Арх.: Л. Катко, Я. Красний, М. Ліберберг. У готелі зупинялися співаки Л. Собінов і Ф. Шаляпін, літератори І. Бабель, К. Бальмонт, І. Еренбург, О. Мандельштам, В. Маяковський, режисери В. Мейерхольд, К. Станіславський. У 1919 р. тут діяло мистецьке об'єднання «ХЛАМ». У 1934–1941 роках і з 1956 р. – консерваторія. Працювали: композитор, диригент, заслужений діяч мистецтв УРСР М. Вериківський; хоровий диригент, композитор, народний артист УРСР Г. Верьовка; співачки, народні артистки СРСР З. Гайдай, М. Донець-Тессейр, М. Литвиненко-Вольгемут; заслужений діяч мистецтв УРСР М. Геліс; вокальний педагог, заслужений діяч мистецтв УРСР Д. Євтушенко; композитор, музикознавець, заслужений діяч мистецтв УРСР П. Козицький; піаніст, заслужений діяч мистецтв УРСР К. Михайлов; композитор, народний артист УРСР Б. Лятошинський; співак, народний артист СРСР І. Паторжинський; флейтист, заслужений артист УРСР А. Проценко; композитор, народний артист СРСР, акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці Л. Ревуцький; диригент, народний артист УРСР, Герой Соціалістичної Праці С. Турчак; композитор, народний артист СРСР, Герой Соціалістичної Праці А. Штогаренко; трубач, заслужений діяч мистецтв УРСР В. Яблонський.

буд. № 9

Житловий будинок, 1900–1901 (архит., іст.). Арх.: Е. Брадтман, Г. Шлейфер. Еклектика. Проживав фізик, попечитель Київського навчального округу П. Зілов (1905–1912).

буд. № 10/1

Житловий будинок, 1900 (архит., іст.). Арх. М. Яскевич. Історизм із елементами мавританського стилю. Проживав музикознавець, композитор, педагог Г. Любомирський (початок 1900-х років).

буд. № 11-а

Будинок сільськогосподарського кооперативу «Робітник», 1895–1897 (архит., іст.). Арх. В. Городецький. Добудова і спорудження флігеля: 1911. *Фасадний будинок*. Еклектика. *Флігель*. Раціональний модерн. У головному будинку Розміщувалися: військові міністерства Української Держави та УНР (1918–1919). Проживали: вчений-механік, чл.-кор. АН УРСР Ю. Ветров (1950–1980-ті роки); військовий міністр УНР О. Греків (1918–1919); народний артист СРСР М. Крушельницький (1953–1963); чл.-кор. Академії будівництва та архітектури УРСР М. Плехов (1950-ті роки).

Меморіальна дошка М. Крушельницькому (1967; скульп. Б. Климушко, арх. А. Кулагін).

буд. № 13

Торговельний будинок меблевої фірми Й. Кімаєра, 1895–1897 (архіт.). Арх.: В. Городецький, М. Клуг. Неоренесанс.

буд. № 15

Житловий будинок, початок ХХ ст. (архіт.). Арх.: Е. Брадтман, Г. Шлейфер. Ранній модерн.

буд. № 17/1

Житловий будинок, 1909 (архіт., іст.). Арх. І. Беляєв. Рациональний модерн. Проживали: народний артист СРСР Є. Пономаренко (1950–1994) та його дружина – народна артистка СРСР, Герой Соціалістичної Праці Н. Ужвій (1950–1986).

Визурівщина–Троєщина

північний берег оз. Гнилуша

Городище, селище, XI–XIII ст. (археол.). Дослідили В. Завитневич (1880), П. Раппопорт (1950), М. Сагайдак (1990). Городище ототожнюється з літописним Городцем.

вул. Видубицька

буд. № 40

Городище Красний двір, XI–XIII ст. (археол.). Дослідив І. Мовчан (1971). Площа: 5 га.

вул. Вадима Гетьмана

буд. №№ 2–4 [також: просп. Перемоги, буд. № 49/2]

Завод Гретера, Криванека і К^о, XIX–XX ст. (іст.). Заснований у 1882 р. підприсмцями чехами Я. Гретером і О. Криванеком. *Адміністративний корпус (іст.) [буд. № 2].* Дислокувався командний пункт 167-ї двічі Червонопрапорної Сумської стрілецької дивізії (командир – генерал-майор І. Мельников), яка брала участь у боях за звільнення Києва від німецької окупації (5–6 листопада 1943 р.).

Меморіальна дошка командному пункту 167-ї двічі Червонопрапорної Сумської стрілецької дивізії (1980).

Меморіал заводчанам, загиблим під час Великої Вітчизняної війни (1975; скульпп. Г. Хусид) [на подвір'ї заводу].

вул. Горького (вул. Володимира Антоновича)
XIX–XX ст. (архіт., іст., містоб.).

буд. № 3, буд. № 3-а

Житловий будинок, 1911 (архіт., іст.). Арх. А. Трахтенберг. Модерн. Містилося училище М. Хорошилової (1910-ті роки), навчався письменник В. Некрасов, працював чл.-кор. ВУАН В. Щербина. Проживав фізик-теоретик, акад. АН УРСР О. Давидов (1964–1988).

буд. №№ 4–6

Житловий будинок, 1930-ті роки (архіт., іст.). Арх. Ф. Лєскова. Конструктивізм. Проживали: художник, заслужений діяч мистецтв УРСР Ф. Кричевський (до початок 1940-х років); геолог і палеонтолог, акад. АН УРСР Б. Чернишов (1945–1950); зупинявся в рідних кінорежисер О. Довженко (1950-ті роки). Містилася конспіративна квартира диверсійно-розвідувальної групи І. Кудрі (1941–1942).

буд. № 14, буд. № 14-б

Садиба, початок ХХ ст. (архіт., іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. Модерн. Проживали: акушер-гінеколог, проф. Вищих жіночих курсів Г. Брюно (1910-ті роки); філософ, правознавець, сенатор і член Адміністративного генерального суду Української Держави, акад. УАН Б. Кістяківський (1917–1919); проф. КУ – фармаколог Ю. Лауденбах (1900-ті роки) і хірург П. Морозов (1900-ті роки).

буд. № 17

Житловий будинок, початок ХХ ст. (архіт.). Модерн.

буд. № 20, буд. № 20-б, буд. № 20-в, буд. № 20-г

Садиба, 1911 (архіт., іст.). Арх. Ф. Олтаржевський (ймовірно). Модерн. Проживали: лікар, літературний критик, журналіст, громадсько-політичний діяч Л. Войтоловський (1910-ті роки); учений в галузі права, ректор КУ (1918–1919) Є. Спекторський (1910-ті роки).

буд. № 23, буд. № 23-б, буд. № 23-в

Садиба, 1899–1900 (архіт., іст.). Арх. В. Ніколаєв. *Головний будинок*. Ренесанс. *Флігелі*. Цегляний стиль. Проживав композитор Р. Глієр (1914–1916) [буд. № 23].

буд. № 26/26

Житловий будинок, 1911 (архіт., іст.). Модерн. Проживав історик, акад. АН УРСР А. Шлепаков (1967–1996).

буд. № 32

Житловий будинок, 1887 (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс. Ренесанс.

буд. № 38-а

Житловий будинок, початок ХХ ст. (архіт., іст.). Еклектика. Проживав письменник, лауреат Державної премії СРСР В. Некрасов (1944–1950).

буд. № 44

Житловий будинок, 1909–1910 (архіт., іст.). Арх. А. Трахтенберг. Модерн. Містилося жіноче училище Л. Володкевич, викладав літературознавець, громадський діяч Г. Александровський.

буд. № 48

Житловий будинок, кінець ХІХ ст. (архіт.). Еклектика з елементами ренесансу.

буд. № 64/16

Житловий будинок, 1910 (архіт.). Арх. В. Риков. Пізній модерн. Проживали: поет О. Олень (1911–1919) та його син – поет, публіцист, політичний діяч О. Ольжич.

буд. № 69

Будинок єврейського училища, 1903–1904 (архіт., іст.). Зведено коштом цукрозавдчиків Бродських. Арх. А. Мінкус. Історизм. Навчався художник З. Толкачов. У 1944 р. будинок передано Інституту електрозварювання ім. Є. Патона АН УРСР, в якому працювали: акад. ВУАН, віце-президент АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці, засновник і перший директор інституту Є. Патон (1944–1953); чл.-кор. АН УРСР Б. Касаткін (1944–1975); чл.-кор. АН УРСР А. Макара (1944–1975); чл.-кор. АН УРСР К. Хренов (1945–1948, 1965–1975).

Меморіальні дошки: Є. Патону (1981; скульп. О. Скобликов, арх. К. Сидоров), М. Макарі (1986), працівникам інституту, які в період війни працювали на танковому заводі в Нижньому Тагілі (1984) [поруч із пам'ятником, 6 дошок].

Пам'ятник воєної техніки – танк Т-34 на пошанування Є. Патона та його співробітників, які зробили значний внесок у розвиток й удосконалення воєнної техніки в роки Великої Вітчизняної війни [на подвір'ї]

вул. Госпітальна

буд. № 16, буд. № 18, буд. № 24-а
див.: *Київська фортеця*

вул. Михайла Грушевського

XVIII–XX ст. (архит., іст., містоб.)

Пам'ятник Г.І. Петровському, 1970 (мист.). Скульп. О. Олійник, арх. І. Ланько.

буд. № 1

Міська публічна бібліотека, 1911 (архит.). Арх.: О. Кривошеєв, З. Клаве. Неоренесанс.

буд. № 3

*Стадіону «Динамо» комплекс (Стадіон «Динамо» ім. Валерія Лобановського), 1931–1936 (архит., іст., містоб.). Инж.-арх. П. Ржечицький. Реконструйований: 1956–1966, арх.-худ. М. Гречина, інж.-арх. І. Хоменко. Модернізований: 1977–1980 (до XXI Олімпійських ігор), арх.: Є. Кириченко, Ю. Серьогін. Площа: 7 га. В липні 1941 р. під час оборони Києва від нацистських загарбників на футбольному полі відбувалося формування 1-го та 2-го партизанських полків, які зазнали в боях значних утрат і припинили існування в грудні 1941 р. У серпні на стадіоні дислокувався 4-й окремий батальйон особливого призначення військ НКВС СРСР, який брав участь в обороні Києва. Працював тренером футбольної команди «Динамо» (Київ) (1973–1982, 1984–1990, 1996–2002), майстер спорту СРСР (1960), заслужений тренер СРСР (1975), Герой України (2003, посмертно) В. Лобановський; на стадіоні відбулася церемонія прощання з ним (16 травня 2002 р.). *Головна спортивна арена, 1932–1936 (архит.). Инж.-арх.: П. Ржечицький, В. Осьмак, арх. Беспалий. Головний вхід, 1936 (архит.). Арх.-худ. Н. Манучарова, арх. В. Поліщук. Ресторан «Динамо», 1932–34 (архит.). Арх.-худ. Й. Каракіс. Конструктивізм.**

Пам'ятний знак загиблим футболістам київської футбольної команди «Динамо», 1971 (мист.). Скульп. І. Горовий, арх.: В. Богдановський, І. Масленков.

Пам'ятник В.В. Лобановському, 2003 (мист.). Скульп. В. Філатов, арх. В. Климик.

буд. № 4

Будинок Секції суспільних наук АН УРСР (НАН України), 1960 (іст.). Арх.: В. Ладний, З. Хлебникова. В Інституті археології (1960–1975) працювали: члени-кореспонденти АН УРСР С. Бібіков (1960–1975) Ф. Шевченко (1969–1972); у Секторі держави і права (з 1969 р. – Інститут держави і права (1960–1975) – акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці В. Корецький (1960–1974); акад. АН УРСР Б. Бабій (1960–1975); в Інституті історії (з 1990 р. – Інститут історії України) (з 1960 р.) – чл.-кор. АН УРСР І. Гуржій (1960–1971); акад. АН УРСР Ю. Кондуфор (1978–1997); акад. АН УРСР А. Скаба (1969–1986); акад. АН УРСР М. Супруненко (1960–1984); чл.-кор. АН УРСР Ф. Шевченко (1960–1968, 1972–1995); акад. АН УРСР Й. Штокало (1963–1987);

акад. АН УРСР А. Шлепаков (1960–1978); в аспірантурі навчався правознавець М. Мельник (1970-ті роки); в Інституті літератури ім. Т. Шевченка (з 1960 р.) – акад. АН УРСР О. Білецький (1960–1961); акад. АН УРСР М. Гудзій (1960–1961); чл.-кор. АН УРСР Є. Кирилюк (1960–1989); акад. АН УРСР Л. Новиченко (1960–1996); чл.-кор. АН УРСР М. Сиваченко (1960–1988); чл.-кор. АН УРСР Є. Шаблювський (1960–1982); акад. АН УРСР М. Шамота (1960–1978); літературознавець і критик, правознавець І. Світличний (1960-ті роки); навчався в аспірантурі поет, правознавець В. Стус (1960-ті роки); в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського (з 1991 р. – Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М. Рильського) (з 1960 р.) – чл.-кор. АН УРСР М. Гончаренко (1960–1993); чл.-кор. АН УРСР К. Гуслистий (1960–1973); акад. АН УРСР і АН СРСР М. Рильський (1960–1964); чл.-кор. АН УРСР М. Сиваченко (1964–1983); в Інституті мовознавства ім. О. Потебні (з 1960 р.) – акад. АН УРСР і АН СРСР І. Білодід (1961–1981); акад. АН УРСР Л. Булаховський (1960–1961); акад. АН УРСР О. Мельничук (1960–1993); в Інституті економіки (1960–1977) – акад. АН УРСР П. Багрій (1960, 1965–1977); чл.-кор. АН УРСР О. Короїд (1960–1965); акад. АН УРСР П. Першин (1965–1970); в Інституті філософії (1960–1975) – акад. АН УРСР П. Копнін (1962–1968); чл.-кор. АН УРСР М. Гончаренко (1968–1973); чл.-кор. АН УРСР Д. Острянин (1960–1975).

Меморіальна дошка І. Білодіду (1984; скульп. В. Борисенко, арх. А. Чемерис).

буд. № 5

Будинок Верховної Ради УРСР, 1936–1939 (архіт., іст.). Арх. В. Заболотний, у розробці проекту брали участь арх.: Г. Граужис, А. Кіріндас, П. Красицький, Е. Сарнавський, Н. Чмутіна, інж. Ю. Каннібах. 24 серпня 1991 р. Верховна Рада України прийняла в цьому будинку Акт про незалежність України.

Скульптурні композиції біля будинку Верховної Ради України, 1985 (мист.). Скульп. В. Зноба, арх. І. Чмутіна. Чотири двофігурні бронзові композиції уособлюють алегорію праці робітників, селян, творчої та наукової інтелігенції.

буд. № 5

Маріїнський парк, XIX–XX ст. (іст., містоб.). Площа: 8,9 га. Розпланований: 1869–1874. Садівник О. Недзельський. Реконструкція: 1934. До 1919 р. на території парку діяв розважальний заклад «Шато-де-Флер».

Фонтан, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). Арх. О. Шіле.

Миський сад, XVIII–XX ст. (іст., містоб.). Площа: 11,8 га. Упорядкований і перепланований у серед XVIII ст. за проектом арх. Б.-Ф. Растреллі, проект парку – Д. Фок, Л. Гофмейстер. Реконструкція: 1982–1983. Арх.: В. Маєвська, Ю. Нельгівський, дендролог Е. Шарапова.

Фонтан (див.: *Київський водогін*).

Поховання: спільна могила учасників жовтневого повстання (†1917) – надгробок: пам'ятник, 1949 (іст., мист.) (арх. З. Чечик); спільна могила учасників Січневого повстання 1918 р. (†1918) – надгробок: пам'ятник, 1967 (іст., мист.) (скульп.: В. Вінайкін, В. Климов, арх. В. Гнєздилов); генерал ар-

мі, Герой Радянського Союзу М.Ф. Ватутін († 1944) – надгробок: пам'ятник, 1948 (іст., мист.) (скульп. Є. Вучетич, арх. Я. Білопольський); А.В. Іванов (†1927) (іст.) – надгробок, 1968 (арх. В. Гнездилов).

Пам'ятник М. Глінці, 1910 (мист.). Арх. В. Ніколаєв.

Паркова скульптура М.К. Заньковецької, 1974 (мист.). Скульп. Г. Кальченко, арх. А. Ігнащенко.

Паркова скульптура Лесі Українки, 1965 (мист.). Скульп. В. Бородай, арх. А. Ігнащенко.

буд. № 5-а

Маріїнський палац (Офіційна резиденція Президента України), 1748–1752 (архит., іст., мист.). Арх. Б.-Ф. Растреллі. Відбудова: 1868–1870. Арх. К. Маєвський. Оздоблення: до 1872 р. Арх.: М. Канілле, О. Шіле, худ. К. Алліауді. Реконструкція: 1979–1981, арх. В. Глибченко, І. Іваненко, В. Шкляр, інж. А. Хабинський, А. Яворський та інші. Бароко. Разом із Миським садом утворює палацово-парковий комплекс. Тут зупинялися сенатор О. Голіцин і граф Я. Брюс (1768–1769); майбутній імператор Павло I (1781); проживала імператриця Катерина II (січень–березень 1787 р.); зупинялися російські імператори Олександр I, Олександр II, Олександр III, Микола II; велика княгиня Олександра Петрівна (Романова) (1886–1889); імператриця Марія Федорівна (1914–1917); граф П. Румянцев (Задунайський) (1776); граф, Київський військовий губернатор М. Милорадович (1810–1812); генерал, командувач 4-м піхотним корпусом М. Раєвський (1816) (в останнього бували майбутні декабристи О. Капніст, О. Муханов, С. Волконський, М. Орлов, В. Давидов, брати О. та Й. Поджіо, С. Трубецької та інші). Діяли: Київська рада робітничих депутатів та Київський комітет РСДРП (б) (квітень–жовтень 1917 р.); резиденція комісара Тимчасового уряду м. Києва (1917); Міністерство народної освіти Української Держави (очолювали: Ф. Лизогуб, І. Кістяківський). Дислокувався штаб Богунського полку 4-ї Української радянської дивізії (командир – М. Щорс) (лютий 1919 р.). Розміщувалися: Рада народних комісарів УСРР на чолі з Х. Раковським (березень–серпень 1919 р.); ВУЦВК на чолі з Г. Петровським (1934–1938).

буд. № 6

Київський художньо-промисловий і науковий музей (Національний художній музей України), 1897–1899. Арх. В. Городецький, скульп. Е. Сала. Неокласицизм. Добудовано: 1967–1972, арх. П. Петрушенко. Справами музею керував комітет на чолі з головою Київського товариства старожитностей і мистецтв Б. Ханенком (до 1918 р.). Працювали: директор музею, археолог, етнограф, мистецтвознавець, акад. ВУАН М. Біляшівський (1902–1923); історик В. Базилевич (1930-ті роки); історик мистецтва Ф. Ернст (1923–1933); археолог В. Хвойка (1909–1914); мистецтвознавець, етнограф, археолог Д. Щербаківський (1910–1914, 1917–1927); у різний час – археолог В. Козловська, історики Д. Дорошенко, В. Прокопович. У 1910–1914 роках розміщувався Київський воєно-історичний музей.

Пам'ятний знак М. Біляшівському (1988; скульп. А. Куш, арх. О. Стукалов).

буд. № 7

Київська удільна контора, 1871–1876 (архіт., іст.). Арх. В. Сичугов. Неоренесанс. Зупинялася письменниця Марко Вовчок (1885); проживав архітектор В. Сичугов (1875–1883). Містився Київський НДІ загальної та комунальної гігієни МОЗ УРСР (1952–1980), в якому працювали чл.-кор. АМН УРСР Д. Калюжний (1952–1973), засновник і перший директор інституту, акад. АМН УРСР О. Марзєєв (1952–1956).

буд. № 8/16

Житловий будинок, перша половина XIX ст. (іст.). Надбудова: 1895–1896. Проживали: філософ М. Бердяєв (кінець 1880-х роках), офтальмолог, єврейський громадський діяч М.-Е. Мандельштамм (1879–1912).

буд. № 9

Житловий будинок співробітників ЦК КП(б)У, 1935 (архіт., іст.). Арх. О. Бекетов. З елементами класицизму. Проживав письменник О. Бойченко (1944–1950). Меморіальна дошка О. Бойченку (1959; скульп. В. Оснач, арх. І. Шмультсон).

буд. № 12/2

Будинок Ради народних комісарів УРСР (Кабінет Міністрів України), 1936–1938 (архіт., іст.). Арх.-худ.: І. Фомін, П. Абросимов. Головами Ради міністрів працювали: Л. Корнієць (1939–1944), М. Хрущов (1944–1947), Д. Коротченко (1947–1954), Н. Кальченко (1954–1961), В. Щербицький (1961–1963, 1965–1972).

буд. № 14

Особняк, XIX ст. (архіт.). Перебудови: 1835; кінець XIX ст.. Арх.: Арх. Л. Станзані; Ф. Троуп'янський. Ренесанс. Меморіальні дошки: на честь декабристів (1925; скульп. Б. Кратко); до 150-річчя від дня народження О. Пушкіна (1949, замінена в 1970 р; скульп. М. Вронський, арх. В. Гнездилов).

буд. № 16

Житловий будинок, початок XX ст. (архіт., іст.). Модерн. Проживав композитор, народний артист СРСР Г. Майборода (1983–1992). Меморіальна дошка Г. Майбороді (1995; скульп. О. Скобликов).

буд. № 18/2

Особняк (М.Б. Гальперіна), 1890-ті роки (архіт.). Арх. В. Ніколаєв. У формах і декорі венеціанського палаццо доби Високого Відродження.

буд. № 20

Особняк (М.Й. Зайцева), 1897 (архіт.). Арх. В. Ніколаєв. Неокласицизм.

буд. № 22

Особняк (Я.Л. Полякова), 1910-ті роки (архіт.). Арх. Ф. Троуп'янський. Бароко.

буд. № 28/2

Будинок ЖБК «Арсеналець», 1929–1931 (архіт.). Арх. М. Анічкін, інж. Л. Толтус. Конструктивізм. Будинок зведено на місці, де в 1868–1869 роках у садибі проживав лідер руху опору російському завоюванню Чечні в XIX ст. Шаміль. Меморіальна дошка Шамілю (1990; скульп. В. Клоков, арх. М. Кислий).

буд. № 30/1

Будинок військової школи, 1914–1918, 1931 (архіт.). Арх.: В. Кричевський, В. Пешанський, Й. Каракіс. Еклектика.

буд. № 32

Будинок командувача військ Київського військового округу, кінець 1880-х роках Неоренесанс. Проживали: командувачі КВО: М. Драгомиров (1889–1803), В. Сухомлинов (1904–1908), М. Іванов (1908–1914); радянські воєначальники: Й. Якір (1935–1937), І. Дубовий (1935–1937), І. Федько (1937–1938), С. Тимошенко (1938–1940), Г. Жуков (1940–1941), М. Кирпонос (1941).

буд. № 34-а

Житловий будинок, 1967 (іст.). Проживали: генерал-полковник авіації, двічі Герой Радянського Союзу В. Лавриненков (1969–1988), маршал авіації, тричі Герой Радянського Союзу О. Покришкін (1967–1968).

Меморіальні дошки: В. Лавриненкову (1989; скульп. О. Скобликов, арх. К. Сидоров), *О. Покришкіну* (1990; скульп. М. Шутілов, арх. Д. Антонюк).

вул. Дарвіна

буд. № 5

Житловий будинок, 1930-ті роки (архіт.). Пізній конструктивізм.

буд. № 10

Житловий будинок, 1930-ті роки (архіт.). Модерн.

вул. Дегтярівська

буд. № 5

Лук'янівський народний будинок, 1900–1902 (архіт., іст.). Арх. М. Артинов. У стилізованих формах російської архітектури XVII ст. Містився Південно-західний відділ товариства тверезості, який очолював психіатр І. Сікорський, головою Київського міського комітету піклування про народну тверезість був педагог, освітній діяч Т. Лубенець.

буд. № 7, буд. № 7-а

Лук'янівський парк міської залізниці, початок XX ст. (архіт.). Будинок електричної станції, 1909–1910. Арх. К. Остроградський. Модерн. Конторський будинок. Раціональний модерн. Диспетчерська і прохідна. Модерн.

Пам'ятний знак працівникам депо, загиблим під час Великої Вітчизняної війни (1983; скульп. Н. Дерегус, арх. О. Стукалов).

буд. № 11

Луцькі казарми, 1911 (архіт., іст.). Три основні корпуси. Неоампір. Реконструйовано 1995–1996. У 1919 р. було розписано авторською групою на чолі з проф. Української державної академії мистецтв М. Бойчуком. У 1930–1960-х роках розписи знищено.

буд. № 13

Лук'янівська в'язниця, XIX–XX ст. (іст.). Комплекс споруд. Найстаріша – Лук'янівський тюремний замок, 1863. Арх. М. Іконников. Перебували: учасники народницького руху 1870–1890-х роках, активісти соціал-демократи-

чного руху 1880–1890-х роках, провідні соціал-демократи Києва 1890-х – початку 1900-х років, учасники листопадового 1905 р. повстання саперів (1906), члени Київської організації РСДРП (1910-ті роки), члени терористичних есерівських і анархістських організацій, учасники українського національного руху, лідери політичних партій і організацій, засуджені у сфабрикованих НКВС справах Київського обласного центру дій (1923–1924), у справі СВУ (1929), у «кіровській справі», у справі неокласиків (1920–1930-ті роки); діячі церкви, учасники руху опору 1970-х років (дисидентського руху).

буд. № 19

Десятарівські добротинні заклади, початок ХХ ст. (іст.). Арх. В. Ніколаєв.

Тут помер письменник І. Нечуй-Левицький (†1918).

буд. № 19

Хлібозавод № 4 (Київський хлібокомбінат № 4), 1934–1936 (архит., іст.). *Головний корпус*. Конструктивізм. На заводі працювали гравці київської футбольної команди НКВС «Динамо» періоду нацистської окупації Києва.

буд. № 39

Інституту газу, 1961–1962 (іст.). Працювали у корпусі № 1: засновник і перший директор інституту, акад. АН УРСР М. Доброхотов (1960–1963); акад. АН УРСР В. Копитов (1960–1985).

Меморіальна дошка М. Доброхотову (1968; скульп. І. Кавалерідзе, арх. Р. Бикова).

вул. Десятарна

буд. № 30

Садиба Г.П. Світлицького, кінець ХІХ ст. (іст., мист.). Проживав живописець, народний художник УРСР, проф. Київського художнього інституту (1919–1947) Г.П. Світлицький. У 1958 р. відкрито меморіальний музей.

Меморіальна дошка Г.П. Світлицькому (1985; скульп.: І. Дубасов, І. Сидоренко).

Пам'ятник Г.П. Світлицькому, 1972 (мист.). Скульп. М. Вронський, арх. В. Гнєздилов.

вул. Десятинна

Х–ХХ ст. (археол., архит., іст., містоб.)

буд. № 1/3

Житловий будинок, 1901 (архит., іст.). Арх. І. Ніколаєв. Цегляний стиль. Проживав арх. І. Ніколаєв (початок ХХ ст.).

буд. № 4/6

Друге жіноче училище духовного відомства, кінець ХІХ – початок ХХ ст. (іст.). Арх.: В. Ніколаєв, Є. Єрмаков. Працювали філософ, літературознавець, проф. КДА П. Кудрявцев, худ.: Г. Дядченко і Ф. Красицький, композитор і диригент О. Кошиць, лікарі К. Ванер, М. Трофимов й інші.

буд. № 8

Житловий будинок, 1914 (архит., іст.). Модерн. Проживав філософ Л. Шестов (1918–1919).

буд. № 9

Особняк В.Ф. Симиренка, кінець XIX ст. (архит., іст.). Арх. В. Ніколаєв. Нео-класицизм. Розміщувалися: Українське наукове товариство (1919–1921), якому В. Симиренко подарував будинок, а також Всеукраїнський археологічний комітет (1922–1934), у діяльності яких брали участь відомі діячі науки та культури. Проживавали: акад. ВУАН О. Новицький (1923–1934), зоолог М. Шарлемань (1918–1934), а також Ф. Вовк, Г. Красицький, А. Носов, О. Яната (1920–1930-ті роки). У період окупації Києва німецькими військами містилася Спілка українських письменників (1941–1942), створена поетеосою, діячкою ОУН О. Телігою.

буд. № 11

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (іст.). Проживав учений у галузі механіки, акад. АН УРСР П. Супруненко (1916–1936).

буд. № 13

Житловий будинок, 1890-ті роки (іст.). Проживав Герой Радянського Союзу П. Жмаченко.

Меморіальна дошка П. Жмаченку (1978; арх. А. Корнеєв).

буд. № 14

Житловий будинок, XIX ст. (архит., іст.). Неоренесанс. Проживали: художники М. Врубель (1886–1887), В. Котарбінський (кінець 1910-х роках), В. Орловський (1880-ті роки).

Меморіальна дошка М. Врубелю (1962; скульп. І. Кавалерідзе, арх. Р. Бикова).

буд. № 14

Пам'ятник персонажам п'єси М. Старицького «За двома зайцями» Проні Прокопівні та Голохвастову, 1999 (мист.). Скульптори В. Сівко, В. Щур, арх. В. Скульський.

пров. Десятинний

буд. № 7

Житловий будинок, 1899 (архит., іст.). Арх. М. Казанський. Історизм. Проживали: історик М. Анциферов (1901–1904); фізик, акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці О. Давидов (1940-ті роки – 1953); фізик, акад. АН УРСР М. Пасічник (1940–1960-ті роки); фізик, акад. АН УРСР С. Пекар (1940-ті роки – 1985); перебував письменник Г. Мачтет (кінець XIX – початок XX ст.).

вул. Димитрова

буд. № 1

Міські казарми «Ділового двору», 1896–1913 (іст.). Арх.: О. Кривошесев, М. Бобрусов. Розміщувалися: 1-й Уральський козацький полк (кінець XIX ст.); 1-й кінний полк Вільної України війська УЦР (кінець 1917 р. – початок 1918 р.).

буд. № 6

Будинок, 1950-ті роки (іст.). Проживав мистецтвознавець С. Таранушенко (1953–1976).

гора Дитинка

Поселення, VII – перша половина XII ст. і могильник, кінець X–XI ст.; друга половина XII–XIII ст. (археол.). Досліджували В. Козловська (1930), В. Даниленко (1969), Я. Боровський (1985–1988).

вул. Дмитрієвська

буд. № 19-а, буд. № 19-б

Садиба, 1901–1902 (архіт.). Два житлові будинки. Історизм.

буд. № 35

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). Еклектика.

буд. № 52

Житловий будинок, початок XX ст. (архіт.). Ренесанс.

узвіз Дніпровський

Микільські печери, XII–XIV ст. (археол.). Відкриті у 1853 р.

вул. Довнар-Запольського

буд. № 2/20 [також: вул. Коперника, буд. № 18]

Житловий комплекс, 1927–1929 (архіт.). Конструктивізм.

вул. Василя Дончука

буд. № 5

Будинок, кінець XIX ст. (іст.). Проживав художник, заслужений діяч мистецтв РРФСР В. Татлін (1925–1927).

вул. Електриків

буд. № 11

Київська районна електростанція, 1930-ті роки (архіт.). Головний інж. будівництва Б. Даманський, помічник М. Оберучев. Перша черга станції – арх. М. Парусников. Конструктивізм.

вул. Еспланадна

буд. № 1

Палац спорту, 1958–1960 (архіт.). Арх.: М. Гречина, О. Заваров, інж В. Реп'ях.

пл. Європейська

Хрещатий парк, XVIII–XX ст. (містоб.). Площа: 11,8 га. З середини XVIII ст. – частина Царського саду. Після спорудження будинку Купецького зібрання в 1882 р. – Купецький сад, із 1918 р. – Пролетарський парк, із 1935 – Піонерський парк, із 1993 р. – сучасна назва. Неодноразово реконструйований. Сформований в умовах унікального історичного ландшафту, належить до типу нагірних. У літньому театрі (зруйнований) виступала українська трупа за участю М. Заньковецької, М. Садовського, П. Саксаганського й інших.

Пам'ятник возз'єднанню України з Росією, 1982 (мист.). Скульп. О. Скобликов, арх.: І. Іванов, С. Миргородський, К. Сидоров.

вул. Желябова

буд. № 2 [також: вул. Булаховського академіка, буд. № 2-а]

Інститут технічної теплофізики (іст.). *Головний корпус*, 1964. Працювали: чл.-кор. АН УРСР О. Герашенко (1964–1992); акад. АН УРСР Є. Дибан (1964–1996); акад. АН УРСР О. Кремньов (1964–1973; 1973–1987 [вул. Булаховського академіка, буд. № 2-а]); акад. АН УРСР В. Толубинський (1964–1988); акад. АН УРСР О. Щербань (1964–1992); акад. АН УРСР І. Швець (1964–1983).

буд. № 8/4

Інститут гідромеханіки, 1956 (іст.). У 1970-х роках працювали в головному корпусі: акад. АН УРСР Г. Павленко (1958–1970); чл.-кор. АН УРСР Б. Пишкін (1956–1970); акад. АН УРСР Г. Сухомел (1956–1966).

Меморіальні дошки: Г. Павленку (1973; скульп. І. Троцюк-Копайгоренко); Г. Сухомелу (1973; скульп. Н. Дерегус, арх. А. Сницарев).

вул. Жиланська

буд. № 1

Павільйон Всеросійської промислової виставки, 1913 (архіт.). Модерн.

буд. № 7, буд. № 7-а, буд. № 7-б, буд. № 7-в

Садиба, початок ХХ ст. (архіт.). *Головний будинок*. Історизм. *Три флігелі*. Цегляний стиль.

буд. № 23

Садиба Ф.Ф. Голомбека, 1913–1914 (архіт., іст.). *Головний будинок*. *Флігель*. Цегляний стиль. Власник садиби був купцем, підприємцем, заснував у Києві відому шоколадну фабрику.

буд. № 38

Садиба Б.С. Міллера, 1893–1894 (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс. *Головний будинок*. У ремінісцентних формах т. зв. неогрецького стилю. *Господарський флігель*. *Навчальний корпус*. Обидва – в ремінісцентних формах класицизму. Містилось Олександрівське парафіяльне училище.

буд. № 39/92

Житловий будинок, 1908 (архіт.). Арх. Ф. Олтаржевський. Модерн.

буд. № 41

Житловий будинок, 1912–1913 (архіт.). Еклектика.

буд. № 46

Будинок школи, 1936 (іст.). Навчалася підпільниця Т. Маркус, закатована в гестапо (1936–1937).

Меморіальна дошка Т. Маркус (1991, скульп. В. Медведєв, арх. А. Милецький).

буд. № 85

Теплоелектроцентрально-Південно-Західної залізниці (головний корпус), 1931–1935 (архіт.). Арх.-худ. П. Костирко.

буд. № 96

Будинок, 1908 (іст.). Проживав актор, режисер, театральньо-громадський діяч, народний артист УСРР і СРСР, Герой Праці П. Саксаганський (1912–1940).

Меморіальна дошка П. Саксаганському (1972; скульп. М. Грицюк, арх. А. Сницарев).

буд. № 97

Синагога галицького єврейського товариства, 1909–1910 (архіт.). Цивільний інж. Ф. Олтаржевський. У рисах романської архітектури.

буд. № 97 [також: вул. Пестеля, буд. № 4]

Митниця, 1911–1914 (архіт., іст.). Адміністративний будинок [буд. № 97] (арх. В. Ніколаєв; еклектика). Два пакгаузи [вул. Пестеля, буд. 4].

буд. № 107 [також: вул. Електриків, буд. № 26]

Південноросійський машинобудівний завод, кінець XIX – XX ст. (іст.). Заснований у 1862 р. інженером-технологом Ф. Донатом як механічний і чавуно- та мідноливарний завод, у 1894 р. проданий Товариству Південноросійського машинобудівного заводу, реорганізованому в 1895 р. на акціонерне товариство. Спочатку містився на Звіринці. У 1896–1897 роках забудовано ділянку на вул. Жилиняської, на якій збереглися будинки ливарного і котельного цехів, механічних і деревообробних майстерень. Завод був першим у Києві підприємством, яке випускало сталеве литво. В 1912 р. перейшов у власність Російсько-Азіатського банку, в 1915 р. – підприємця І. Ярошинського, який створив ремонтні майстерні пароплавства об'єднаного судно-вагоно-машинобудівного заводу. З 1924 р. – завод «Ленінська кузня», який спеціалізується на суднобудуванні. З 1930-х років набув значення суднобудівної бази для акваторії Дніпра й інших річок України, випускав річкові судна. У 1931 р. за участю вченого Є. Патона тут збудували перший в Україні буксирний пароплав із суцільнозварним корпусом, пізніше вперше у світі налагодили серійний випуск суцільнозварних суден, спроектували першу вітчизняну клапанну парову похилу машину для річкових суден, уперше у світі почали будувати зварні водотрубні котли. З 1940 р. випускали також морські судна, з 1950-х років будували перші в СРСР дизельні морські середньотонажні рибпромислові судна. Робітники заводу брали участь у соціал-демократичному русі, повстанні саперів 1905 р. під керівництвом підпоручика Б. Жаданівського, у жовтні 1917 р. підтримали повстання робітників заводу «Арсенал». На заводі працювали політичний і державний діяч О. Горбачов, Герої Радянського Союзу С. Миронов, М. Печений, І. Третяк, В. Яковенко. *Будинок плазової майстерні судноверфі, 1928 (іст.). Пам'ятне місце приєднання робітників заводу до повсталих солдатів київського гарнізону в 1905 р. (іст.).* Тут 18 листопада 1905 р. страйкуючі робітники зустрілися з повсталими солдатами-саперами на чолі з поручиком Б. Жаданівським і разом рушили далі на пл. Галицьку, де кілька робітників заводу загинуло від куль царських військ. *Споруда верфі на Рибальському півострові [вул. Електриків, буд. № 26].*

Меморіальна дошка розстріляним робітникам під час виступу солдат-саперів у 1905 р. (1955; скульп. І. Корнилов, арх.: П. Захарченко, І. Шмульсон) [на фасаді заводууправління].

Пам'ятник суднобудівникам і морякам – монітор «Железняков» 1936, 1967 (іст.) [берег р. Дніпро]. Річковий артилерійський броньований корабель, по-

будований на заводі, входив до Дніпровської, потім – Дунайської військової флотилії, брав участь у II Світовій війні, в 1965 р. переданий музею заводу.

буд. № 108

Житловий будинок, початок XX ст. (архіт.). Неокласицизм.

буд. № 120-а

Житловий будинок, 1900 (архіт.). Арх. О. Хойнацький. У стилістиці флорентійського ренесансу.

буд. № 160

Станція водогінна насосна (Бульварна), 1908 (архіт.). Еклектика.

вул. Академіка Заболотного

буд. № 150

Інститут молекулярної біології і генетики, 1967–1968 (іст.). Працював чл.-кор. АН УРСР В. Зосимович (1968–1981).

буд. № 154

Інститут мікробіології і вірусології ім. Д. Заболотного, 1964 (іст.). Працювали: чл.-кор. АН УРСР В. Білай (1964–1994); акад. АН УРСР В. Дроботько (1964–1966); чл.-кор. АН УРСР Д. Затула (1970–1977); чл.-кор. АН УРСР Є. Квасников (1964–1995); чл.-кор. АН УРСР С. Московець (1964–1971); чл.-кор. АН УРСР М. Підоплічко (1964–1975); чл.-кор. АН УРСР Л. Рубенчик (1964–1988).

Меморіальна дошка В. Дроботьку (1978; арх. В. Гнездилов).

Пам'ятний знак акад. ВУАН, першому директору інституту Д. Заболотному (1981; скульп. Г. Хусид, арх. А. Ігнащенко) [на території інституту].

Замкова гора

Городище, VI–XI ст. (археол.). Дослідили: М. Біляшівський (1880-ті роки), В. Хвойка (1990-ті роки), співробітники Всеукраїнського історичного музею ім. Т. Шевченка (1928–1929), С. Магура, І. Бондар (1923–1933, 1939), співробітники Інституту археології АН УРСР та історичного музею (1949), В. Богусевич (1948).

вул. Заньковецької

кінець XIX – XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 4

Житловий будинок, 1913–1914 (архіт., іст.). Арх. П. Андреев. Історизм. Проживав співак, народний артист СРСР І. Паторжинський (1951–1960).

Меморіальна дошка І. Паторжинському (1963; скульп. В. Зноба, арх. В. Корнєєва).

буд. № 5/2

Житловий будинок, 1931–1936 (архіт., іст.). Арх. П. Альошин, за участю арх. О. Колісниченка. Конструктивізм. Проживали: мистецтвознавець, ректор Київського художнього інституту І. Врона (1950-ті роки); поетеса, драматург Н. Забіла (1950–1980-ті роки); арх. Є. Катонін (1940–1950-ті роки); акад. АН УРСР О. Макаrenchенко (1950-ті роки); акад. АН УРСР М. Пасічник (1960-ті роки – 1996); письменник, Герой Соціалістичної Праці Ю. Смолич (1952–1976).
Меморіальна дошка Ю. Смоличу (1980; скульп. О. Скобликов, арх. А. Ігнащенко).

буд. № 6

Житловий будинок, 1914 (архит.). Модерн.

буд. № 7

Житловий будинок, 1904 (архит., іст.). Арх. О. Вербицький. Модерн. Прожи-вали: поетеса А. Ахматова (1906–1907); журналіст, письменник Д. Прилюк (1976–1987).

Меморіальна дошка А. Ахматовій (1989; арх. В. Дормідонтов), Д. Прилюку (1991; скульп. С. Андрейченко, арх. К. Сидоров).

буд. № 10/7

Житловий будинок, 1901 (архит.). Арх. М. Казанський. Історизм. Реконструк-ція: 1950, Арх. Б. Приймак.

пров. Запечерний

буд. № 2

Особняк командувача військ Київського військового округу, 1946 (архит., іст.). На основі стилізації барокових архітектурних форм. Проживали: команду-вачі військ КВО: Маршал Радянського Союзу, двічі Герой Радянського Со-юзу А. Гречко 1946–1953); Маршал Радянського Союзу, двічі Герой Радян-ського Союзу П. Кошовий (1960–1965); Маршал Радянського Союзу, двічі Герой Радянського Союзу І. Якубовський (1965–1967); генерал армії Г. Са-лманов (1969–1973).

вул. Полковника Затєвахіна

буд. № 14

Голосіївська Свято-Покровська пустинь, XVII – початок XX ст. (архит., іст.). Заснована в 1631 р. митрополитом Петром Могилою. У 1930-х роках лікві-дована, в 1950-60-х роках більшу частину споруд розібрано. В 1991 р. пере-дано церковній громаді.

Будинок митрополита, 1840 (архит.). Арх П. Спарро. Класицизм.

Поховання: ієромонах КПЛ, старець-духівник Олексій (В.І. Шепелєв) (†1917) (іст.); ієросхимонах КПЛ, старець-духівник преподобний Парфеній Київський (†1855).

вул. Здолбунівська

буд. № 7-б

Пам'ятник С.А. Ковпаку, 1969 (мист.). Скульп. В. Сухенко, арх. С. Тутученко.

вул. Золотоворітська

XI–XX ст. (архит., іст., містоб.)

буд. № 3

Житловий будинок, 1898–1899 (іст.). Містилася «Театральна академія» (1919). Викладали: літературознавець, мистецтвознавець, акад. АН СРСР М. Алексе-єв; актриса, режисер С.-М. Висоцька; актор В. Сладкопєвцев; співпрацювали письменник, театрознавець О. Дейч, художник Г. Комар, режисер Г. Крижи-цький, мистецтвознавець Є. Кузьмін, театрознавець С. Мокульський. Навча-

лися актори В. Куза, М. Левкоєв, Н. Луначарська-Розенталь.

буд. № 4

Житловий будинок, друга половина XIX ст. (іст.). Проживав краєзнавець, бібліограф, видавець, громадський діяч В. Різниченко (1930-ті роки).

буд. № 6

Житловий будинок, 1894 (архіт., іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. Неоренесанс. Проживали: філософ М. Бердяєв (початок 1900-х роках), хірург, громадський діяч І. Фрумін (1910-ті роки).

сквер Золотоворітський

Золоті ворота, XI ст. (архіт., іст.). Консерваційно-реставраційні та будівельні роботи: 1982. Арх. Є. Лопушинська.

Пам'ятник Ярославу Мудрому, 1997 (мист.). Скульп.: М. Білик, О. Редька, В. Сівко, арх.: Р. Кухаренко, Ю. Лосицький.

Фонтан – див.: **Київський водогін**

вул. Зоологічна

буд. № 3

Інститут отоларингології, 1961 (іст.). Працював чл.-кор. АН УРСР О. Коломійченко (1961–1974).

Меморіальна дошка О. Коломійченку (1978; скульп. М. Вронський, арх. В. Гнездилов).

буд. № 3

Пам'ятник М.І. Калініну, 1978 (мист.). Скульп. Є. Карпов.

вул. Андрія Іванова

Пам'ятник А.І. Іванову, 1976 (мист.). Скульп. М. Вронський, арх. В. Гнездилов.

буд. № 11

Печерське міське парафіяльне училище, 1902–1903 (архіт., іст.). Арх. О. Кривошеєв. Цегляний стиль. Містилася Третя Київська школа прапорщиків (1915–1917), юнкери якої під час жовтневого повстання 1917 р. в Києві виступили на боці УЦР.

вул. Ігорівська

XIX–XX ст. (іст., містоб.)

буд. № 7

Житловий будинок, кінець XIX ст. (архіт.). Арх. В. Ніколаєв. Неоренесанс.

буд. № 9/1

Житловий будинок, 1893 (архіт., іст.). Арх. В. Ніколаєв. Ренесанс. Проживав археолог В. Хвойка (1898–1914).

буд. № 11/2

Житловий будинок, середина XIX ст. (архіт.). Класицизм.

буд. № 12

Готель, 1843 (архіт.). Реконструкція: 1873. Арх. М. Беркутов. Класицизм.

буд. № 14

див.: *вул. Братська, буд. № 2*

вул. Іллінська

початок XIX – XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 16/6

Житловий будинок, середина XIX ст. (архіт.). Класицизм.

буд. № 20

Житловий будинок, середина XIX ст. (архіт.). Класицизм.

буд. № 22

Житловий будинок, 1880 (архіт.). Ренесанс.

вул. Інститутська

XIX–XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 1

Інститут шляхетних дівчат, 1838–1843 (архіт., іст.). Арх. В. Беретті, завершив арх. О. Беретті. Класицизм. Відбудовано 1953–1958, арх.: О. Заваров, Г. Кульчицький, А. Черкаський, інж.: В. Реп'ях, П. Кириченко, Т. Серебрякова. В інституті викладали: композитор М. Лисенко (1865–1867, 1885, 1893–1904), проф. КДА В. Рабинський; працювали: архітектор Є. Єрмаков, лікар К. Трітшель. Вихованки: оперні співачки О. Долнер, Є. Єльчанінова, Н. Забіла, Є. Рафалович, піаністка А. Тальберг. Містилось управління НКВС УРСР (1934–1941), розстрілювали т. зв. ворогів народу. Відбувалися судові процеси: в 1934 р. – у сфабрикованій справі «Об'єднання українських націоналістів» (із засуджених розстріляні: письменники К. Буревій, О. Влизько, Г. Косинка, І. Крушельницький, Д. Фальківський, художник М. Івасюк й інші), в 1935 р. – у сфабрикованій справі «Центру боротьбистської організації» (засуджені письменники: Б. Антоненко-Давидович, В. Вразливий, Г. Епik, О. Ковiнька, М. Кулiш, В. Підмогильний, Є. Плужник й інші).

Меморіальна дошка М. Лисенку (1979; скульп. М. Красотін).

Пам'ятний знак жертвам сталінського режиму (1992).

буд. № 4

Готель «Москва» («Україна»), 1954–1961 (архіт.). Арх.: А. Добровольський, А. Косенко, А. Милецький, Б. Приймак, В. Созанський, інж.: Л. Лінович, О. Печенов.

буд. № 7

Біржа, 1870–1873 (архіт., іст.). Арх. О. Шіле. Історизм. Одна з перших комерційних установ Києва. В 1880 р. у біржовій залі виступав композитор і піаніст А. Рубінштейн.

буд. № 8

Особняк, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). Арх. В. Ніколаєв. Еклектика з елементами неоренесансу та необароко.

буд. № 9-а

Київська контора Державного банку, перша третина XX ст. (архіт., іст.). Арх.: О. Кобелев, О. Вербицький, скульп.: Е. Сала, Ф. Соколов. Надбудова: 1934. Арх. О. Скобелев, за участі В. Рикова. Реставрація: 1983–1984. Арх. І. Малакова, худ.-реставратор А. Марампольський, керівник І. Дорофієнко). Ранній ренесанс із елементами готики та романського стилю. Працював історик, громадський діяч, управитель банку, міністр закордонних справ Української Держави Г. Афанасєв.

буд. № 10/1

Житловий будинок працівників Ради Народних Комісарів УСРР, 1930-ті роки (архіт.).
Арх.: Д. Богуславський, Ю. Корбі. Реконструкція: 1951. Арх. Д. Богуславський.

буд. № 11-а

Житловий будинок, XIX ст. (іст.). Проживали: військовий льотчик Є. Крутень (1890-ті роки – 1901); арх. В. Ніколаєв (1888–1889); піаніст, композитор Л. Ніколаєв. Містився склад газети РСДРП(б) «Искра» (1903).

буд. № 12

Особняк, кінець XIX ст. (архіт.). Прибудова: 1879. Арх. В. Сичугов. Неоренесанс.

буд. № 13/4

Житловий будинок, 1909 (архіт., іст.). Ранній модерн. Містилась явочна квартира підпільної антинацистської організації «Арсеналець» під керівництвом Д. Нестеровського і М. Гайцана (1942–1943).

буд. № 15/5

Житловий будинок Київського військового округу для командного складу Червоної армії, 1934–1937 (архіт.). Арх.-худ. Й. Каракіс.

буд. № 16

Житловий будинок, 1935 (архіт.). Арх. С. Григор'єв. З використанням класицистичних форм.

буд. № 16

Пам'ятник А.Б. Солов'яненку, 2001 (мист.). Скульп. М. Рапай, арх. В. Дормідонтов.

буд. № 20/8

Другий житловий будинок працівників Ради Народних Комісарів УСРР, 1930-ті роки (архіт., іст.). Арх. С. Григор'єв. У перехідних від конструктивізму до неокласицизму формах. Проживали: композитор, заслужений діяч мистецтв УРСР П. Козицький (1943–1960); голова РНК УРСР, секретар ЦК КП(б)У Д. Коротченко (1937–1941); акад. АН УРСР, міністр закордонних справ УРСР Д. Мануїльський (1944–1959).

Меморіальні дошки: П. Козицькому (1962, скульп. О. Ковальов, арх. П. Захарченко); Д. Мануїльському (1964, скульп. М. Вронський, арх. І. Шмультсон); Д. Коротченку (1974, скульп. О. Ковальов).

буд. № 22/7

Житловий будинок, 1930-ті роки (архіт.). Конструктивізм.

буд. № 26

Особняк, 1900–1910 (архіт.). Арх. Є. Єрмаков. Модерн.

буд. № 27/6

Житловий будинок, 1912 (архіт., іст.). Арх. В. Риков. Модерн із елементами класицизму. Проживали: літератор, перекладачка М. Лучицька (1912–1924); історик, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН І. Лучицький (1912–1918); геолог-петрограф, акад. АН УРСР В. Лучицький (1913–1923); статистик, літератор Л. Лічков (1912–1920-ті роки).

буд. № 29 [також: пров. Кріпосний, буд. № 3,
узвіз Кловський, буд. № 1]

Садиба Київського відділення попечительства імператриці Марії Олександрівни про сліпих, кінець XIX – XX ст. (архіт., іст.). *Головний будинок*, 1883 – початок XX ст. Инж. М. Максимович, арх. П. Жуков. *Гуртожиток для сліпих робітниць*, 1907–1914. Арх. С. Коливанов, інж. К. Анохін. *Огорожа з брамою*. Цегляний стиль. Попечительство, засноване в 1881 р., проводило добродійну діяльність із соціальної реабілітації сліпих, у якій брали участь відомі меценати, вчені, громадські діячі. Голова товариства – педагог, видавець О. Андріяшев.

пл. Інтернаціональна

Пам'ятне місце боїв воїнів Першої Чехословацької окремої бригади в 1943 р. (іст.).

Пам'ятний знак на місці боїв воїнів Першої Чехословацької окремої бригади (1970; арх.: В. Гопкало, М. Кульчинський, худ. А. Гайдамака).

бул. Трининська

буд. № 4

Ремісничя управа, 1901–1902 (архіт.). Арх. М. Казанський. Будинок управи. Неоросійський стиль. Корпус майстерень. Цегляний стиль.

буд. № 5

Житловий будинок, 1907 (архіт., іст.). Модерн. Проживав гігієніст і епідеміолог, акад. ВУАН О. Корчак-Чепурківський (початок XX ст.); перебував артист балету С. Лифар (кінець 1910-х роках).

буд. № 7

Житловий будинок, 1907 (архіт.). Арх. А. Трахтенберг. Еклектика.

вул. Каменярів

Пам'ятник жителям селища Совки, загиблим у Великій Вітчизняній війні, 1970 (мист.). скульп. А. Футерман, арх. О. Сидоренко.

пров. Квітучий

буд. № 4

Особняк, 1912 (архіт.). Модерн.

пров. Ладо Кецохелі

буд. № 11

Житловий будинок, 1860 (архіт.). Класицизм.

Київська фортеця

XVIII–XIX ст. (архіт., іст.)

Печерськ, Звіринець

Стара Києво-Печерська фортеця (цитадель) та земляні укріплення цитаделі з bastіонами, XVIII ст. (архіт.).

Київський тюремний замок, 1812–1817 (архіт.) [вул. Госпітальна, вул. Щорса]. Арх.: А. Захаров, А. Меленський. Класицизм. Госпітальне укріплення, 1836–1851 (архіт., іст.). Инж. К. Опшерман.

Північна напіввежа Госпітального укріплення, 1839–1842 (архїт., іст.) [вул. **Госпітальна, буд. № 16**]. З 1870 р. містилася військово-фельдшерська школа, в якій навчалися поет Дем'ян Бедний (1896–1900); письменник Остап Вишня (1903–1907); державний діяч УРСР П. Любченко (1909–1914); історик, філософ, письменник, церковний і державний діяч І. Огієнко (1896–1900); воєначальник М. Щорс (1910–1914).

Меморіальна дошка М. Щорсу (1952; арх. Д. Криворучко).

Будинок госпіталю з лазнею, 1836–1842 (архїт., іст.) [вул. **Госпітальна, буд. № 18**]. Пізній класицизм. Працювали: хірург М. Пирогов, майбутній письменник М. Булгаков, співак М. Донець.

Капонір третього полігона, 1884 (архїт.) [вул. **Госпітальна, буд. № 18**]. Косий капонір, 1844–1846 (архїт., іст.). З 1863 р. – військово-політична в'язниця. Утримувалися: учасники польського повстання 1863 р. (тут розстріляно командирів повстанських загонів А. Дружбацького, А. Зелінського, П. Крижанівського, Р. Ольшанського, В.-Т. Чаковського), сапери – учасники повстання в Києві в листопаді 1905 р., в т.ч. керівник – підпоручик Б. Жаданівський; у 1907 р. тут розстріляно та поховано п'ять солдатів 41-го Селегінського піхотного полку, шість вояків 21-го і 5-го саперних батальйонів – учасників збройного повстання; утримувалися політичні в'язні Д. Ульянов (1904), О. Шліхтер (1908–1909), Г. Чудновський (1917) й інші. З 1930 р. – музей (у складі Національного історико-архітектурного музею «Київська фортеця»).

Меморіальні дошки: учасникам польського повстання 1863–1864 років (1970, 1993), *політичним в'язням* (1971).

Меморіал учасникам революції 1905–1907 років, 1971 (іст., мист.). Арх. І. Сигалов, скульпл.: Ю. Синькевич, М. Грицюк [на території Косого капоніра, споруджений на місці розстрілу, на плитах позначено імена страчених].

Капонір другого полігона, 1843–1844 (архїт.) [вул. **Госпітальна, буд. № 24-а**]. Инж. К. Опперман.

Капонір першого полігона, 1843–1844 (архїт.) [пров. **Лабораторний, буд. № 24**]. Инж. К. Опперман.

Підпірна нижня стіна, 1856 (архїт.) [**Набережне шосе, буд. № 4**].

Московська нижня брама, 1779 (архїт.) [вул. **Наводницька**]. Инж. Де Кулон. Класицизм.

Лисогірське укріплення, 1871–1877 (архїт.) [**Наддніпрянське шосе**].

Казарма на перехідку з Микільською брамою фортеці, 1846–1850 (архїт., іст.) [вул. **Івана Мазепи, буд. № 1**]. Арх. П. Таманський. Надбудова: 1950-ті роки. Еклектика.

Меморіальна дошка на пошану солдатів 3-го понтонного батальйону (1957; арх. І. Макушенко) [містився тут у 1917–1918 роках, солдати брали участь у збройних повстаннях у Києві в жовтні 1917 р. та січні 1918 р.].

Пороховий льох у Павлівському бастіоні, 1748 (архїт.) [вул. **Івана Мазепи, буд. № 17**].

Арсенал, 1784–1803 (архїт., іст.) [вул. **Івана Мазепи, буд. № 30**]. Класицизм. Працював декабрист Я. Андрієвич (1825).

Меморіальна дошка Я. Андрієвичу (1975; скульп. А. Білостоцький, арх. В. Гнездилов).

Гауптвахта, 1898 (архит., іст.) [вул. Івана Мазепи, буд. № 44]. У листопаді 1918 р. тут утримувалися взяті у полон генерал Армії УНР Ю. Тютюнник, майбутній генерал Армії УНР А. Вовк, отаман Палієнко.

Московська верхня брама, 1765 (архит.) [вул. Івана Мазепи, буд. № 44]. Бароко. *Пороховий льох у Олексіївському бастіоні*, 1783 (архит.) [вул. Івана Мазепи, буд. № 46].

Арсенальні виробничі майстерні, 1850–1854 (архит.) [вул. Московська, буд. № 2]. Арх. О. Геміліан. Надбудова: середина ХХ ст.

Меморіальна дошка учасникам жовтневого 1917 р. і січневого 1918 р. збройних повстань у Києві (1947) та горельєф «Арсенальці на барикадах» (1961; скульптори М. Ковтун, М. Короткевич).

Вежа № 6, 1846–1851 (архит.) [вул. Московська, буд. № 8]. Надбудова: 1967–1969.

Казарми жандармського полку, 1844–1847 (архит., іст.) [вул. Московська, буд. № 22]. Пізній класицизм. Надбудова: 1960-ті роки. Звідси 18 листопада 1905 р. виступили на збройну демонстрацію солдати 4-го і 5-го понтонних та 14-го саперного батальйонів під керівництвом поручика Б. Жаданівського.

Меморіальна дошка солдатам солдати 4-го і 5-го понтонних та 14-го саперного батальйонів (1947, замінена в 1964 р.).

Казарми військових кантоністів, 1835–1839 (архит., іст.) [вул. Московська, буд. № 45]. Добудова: середина 1930-х років. Із 1865 р. містилося юнкерське училище, з 1897 р. – Київське військове училище, в якому викладав мистецтвознавець Є. Кузьмін; серед вихованців – військові міністри УНР О. Галкін, В. Сальський; воєначальники Г. Базильський, О. Бурківський, А. Вовк, В. Куш, В. Ольшевський, В. Сікевич, М. Янчевський, В. Янченко; командувач Добровольчої армії А. Денікін.

Підпірна верхня стіна, 1853–1855 (архит.) [Паркова дорога, буд. № 2].

Вежа № 5, 1833–1846 (архит.) [узвіз Печерський, буд. № 16].

Звіринецьке укріплення, 1810–1812 (архит., іст.) [вул. Тимірязєва, буд. № 1]. Головна Київська фортеця, 1830–1860-ті роки (архит.).

Васильківська рavelінна брама, 1755 (архит.) [вул. Цитадельна, буд. № 3]. Інж. Д. де Боскет. Класицизм.

Казарми військово-сирітського відділення, 1812–1814 (архит., іст.) [вул. Цитадельна, буд. № 3]. Класицизм. Містилася 3-я авіаційна рота, в якій служив льотчик П. Нестеров (1912–1914).

Меморіальна дошка на відзнаку участі вояків 3-го авіапарку в жовтневому повстанні 1917 р. (1952; арх. І. Шмільсон).

Васильківське укріплення, 1831–1844 (архит.) [вул. Чигоріна, вул. Перспективна, вул. Щорса]. Інж. К. Опперман.

Вежа № 3 (Прозоровська), 1838–1839 (архит., іст.) [вул. Щорса, буд. № 34]. Арх. О. Штауберт.

Вежа № 1, 1831–1837 (архіт., іст.) [вул. **Щорса**, буд. № 38]. Добудована: 1838–1839. Надбудована: 1897. Класицизм.

Вежа № 2, 1833–1844 (архіт.) [вул. **Щорса**, буд. № 44].

Домова церква, в якій поховано генерал-фельдмаршала О. Прозоровського. *Північна брама з капоніром Госпітального укріплення*, 1843–1844 (архіт.). Пізній класицизм.

Вежа № 4, 1833–1839 (архіт.). Пізній класицизм.

Київські мости

Дарницький залізничний міст [через р. Дніпро], 1946–1951 (архіт.). Головний інж. М. Руденко. Керівник монтажу – інж. І. Баренбойм.

Петрівський (Подільський) залізничний міст [через р. Дніпро], XX ст. (архіт.). Головний інж. В. Кохан.

Міст ім. Є.О. Патона [через р. Дніпро], 1953 (архіт.). Інж.: В. Кириєнко, І. Маракін, В. Новиков, В. Труфяков, О. Шумицький. Арх.: В. Ладний, Б. Приймак, І. Фокічева.

Міст метро [через р. Дніпро], 1965 (архіт.). Інж.: Ю. Іносов, Г. Фукс (головний інженер проекту).

Московський міст (Північний мостовий перехід) [через р. Дніпро], 1976 (архіт.). Інж. Г. Фукс, арх. Л. Добровольський.

Міст над вул. Петрівською, 1896–1898 (архіт.). Інж. В. Безсмертний.

Південний міст (Південний мостовий перехід) [через р. Дніпро], 1990 (архіт.). Головний інж.: Г. Фукс, інж. М. Корнієв, арх. О. Гаврилов.

Пішоходний міст на о. Труханів [через р. Дніпро], 1957 (архіт.). Інж.: Л. Гомін, В. Кириєнко, В. Сич, Г. Фень, О. Шумицький, арх. О. Заваров.

Пішохідний парковий міст [між пагорбами правого берегу р. Дніпро], 1909–1910, 1983 (архіт.). Інж. Є. Патон. З'єднує Миський сад та Хрещатий парк.

Пішохідний міст через Венеціанську протоку [через між острову протоку р. Дніпро], 1966 (архіт.). Гідропарк. Арх.: О. Ільяшенко, В. Суворов, І. Шпара, інж. В. Коваль.

Міст через гавань Дніпра [через затоку р. Дніпро], 1963 (архіт.). Інж.: А. Гольдштейн, В. Кириєнко, Н. Соколова.

Київський водогін

кінець XIX – початок XX ст. (архіт., іст.)

Будка над артезіанською свердловиною № 23, початок XX ст. (архіт.) [вул. **Набережно-Хрещатицька**, буд. № 8]. Інж. С. Коклик.

Водонапірна башта, 1876–1877 (архіт.) [**Хрещатий парк**]. Арх. О. Шіле. Неоренесанс.

Нижня машинна станція, кінець XIX ст. (архіт., іст.) [**Набережне шосе**, буд. № 8]. *Старий машинний будинок*, 1871–1872; *Корпуси водомірної та механічної майстерень*, 1880-ті роки. *Житловий будинок*, середина XIX ст. – 1878; *Новий машинний будинок і корпус над підземним резервуаром*, XIX ст.

Фільтр в урочищі Палестина, 1886–1887 (архіт.) [узвіз Володимирський, буд. № 1]. Цегляний стиль.

Фонтани Київського товариства водопостачання, кінець XIX – початок XX ст. (архіт., мист.). За зразком арх. О. Шіле. Рококо [вул. Гончара Олеса, сквер Золотоворітський, Міський сад, Марійський парк, сквер біля пл. Софійської, сквер біля Володимирського ринку, сквер на пл. Франка Івана].

Київський метрополітен

друга половина XX ст. (архіт.)

Ст. «Арсенальна», 1960 (архіт.) [наземний павільон – пл. Арсенальна]. Арх.: Г. Гранаткін, С. Крушинський, Н. Щукіна.

Ст. «Вокзальна», 1960 (архіт.) [наземний павільон – пл. Вокзальна]. Арх. А. Добровольський, І. Масленков, підземний вестибуль – арх.: В. Єжов, Є. Катонін, В. Скугарев, І. Шемседінов, худ. О. Мизін.

Ст. «Дніпро», 1960 (архіт.) [Набережне шосе]. Арх.: Г. Гранаткін, А. Ігнащенко, П. Красицький, С. Крушинський, С. Павловський; скульп.: І. Горовий, Б. Карловський, Ф. Коцюбинський, К. Кузнецов, Е. Кунцевич.

Ст. «Золоті ворота», 1991 (архіт.) [наземний вестибуль – вул. Володимирська, буд. № 42]. Архіт. Б. Жежерін, В. Жежерін; автори мозаїк – Г. Корінь, В. Федько; автори люстр і бра – С. Адаменко, М. Ралко.

Ст. «Університет», 1960 (архіт.) [наземний павільон – бульв. Шевченка Тараса]. Арх.: Г. Головка, Б. Дзбановський, Т. Єлігулашвілі, Є. Іванов, О. Лозинська, М. Сиркінець.

Ст. «Хрещатик», 1960 (архіт.) [наземний павільон – вул. Хрещатик]. Арх.: А. Добровольський, В. Єлізаров, І. Масленков; підземний вестибуль: арх.: А. Добровольський, В. Єлізаров, Ю. Кисличенко, М. Коломієць, І. Масленков, за участю Ф. Заремби, Н. Щукіної; інж.: В. Дишлов, М. Кошелєв, В. Терешкінець

Майолікові панно (арх. М. Коломієць, худ. О. Грудзинська).

вул. Кирпоноса

буд. № 18

Пам'ятник М.П. Кирпоносу, 1973 (мист.). Скульп. Г. Кальченко, арх. А. Ігнащенко.

Китайське

Китайський археологічний комплекс, IX–XIII ст. (археол.). Ототожнюється з літописним містом Пересічин.

Городище. Відкрито в XIX ст. Площа: 2,22 га.

Курганний могильник. Досліджували Д. Самоквасов (1876), В. Хвойка і В. Городцов (1886–1894), О. Ертель (1911–1914), А. Кубишев (1961), І. Мовчан (1973, 1984, 1987, 1988). Налічував бл. 400 насипів, розкопано бл. 30.

Поселення. Досліджували А. Кубишев (1961), І. Мовчан (1973, 1984, 1987, 1988). Площа: бл. 40 га.

Китайські печери, XVI–X VIII ст. (археол.). Досліджували О. Ертель (1911–

1914), Музей історії м. Києва (1993–1994). Печерний комплекс на території Виноградного садка. Печерний комплекс на території Китаївського городища. Комплекс – рештки чернецького підземного поселення.

вул. Китаївська

буд. № 15–32

Китаївська пустинь, XVI–XX ст. (архіт., іст.).

Братський корпус, 1843–1844 (архіт.). Арх. П. Спарро. Класицизм.

Будинок для старих, 1894 (архіт.). Інж. О. Середя. Історизм.

Господарське подвір'я, друга половина XIX – початок XX ст. (архіт.). «Старий» шпиталь, 1867. Арх. Євкарпій (Наумов). Пізній класицизм.

«Новий» шпиталь, 1871. Арх. Ігнатій. Добудова: *церква Св. Серафима Саровського*, 1904. Цегляний стиль.

Житловий корпус, 1898. Арх. В. Ніколаєв. Цегляний стиль.

Поховання: преподобного Досифея (Д.В. Тяпкіна) (†1776) (іст.); преподобного Феофіла (Ф. Горенковського) (†1853) (іст.).

Трапезна з келіями, 1832–1833 (архіт.). Арх. А. Меленський (або І. Богданов). Класицизм.

Троїцька церква, 1763–1767 (архіт.). Арх. С. Ковнір. Реконструкція: 1892, арх. В. Ніколаєв. Реставрація: 1992, арх.: В. Безякін, Р. Бикова, Г. Максимова. Українське бароко.

Поховання: ігумен КПЛ Модест, ієромонах КПЛ Іполит (Ященко), єпископ Калузький Віталій, соборний старець КПЛ, ієромонах КПЛ Геннадій. Зберігаються мощі преподобного Феофіла.

пров. Киянівський

буд. № 10

Могильник, XII–XIII ст. (археол.). Досліджував Я. Боровський (1985).

вул. Кіквідзе

буд. № 3

Житловий будинок, 1950-ті роки (архіт.). Арх. А. Добровольський.

буд. № 30-а

Будинок, середина XX ст. (іст.). Проживала заслужений майстер народної творчості УРСР П. Глущенко (1961–1983).

вул. Кіото

буд. № 27

Студія науково-популярних фільмів («Київнаукфільм»), друга половина XX ст. (іст.).

вул. Клінічна

буд. № 25-а

Притулок-ясла ім. Г.П. Гладинюка, 1914–1915 (архіт., іст.). Інж.-будівельник М. Янишевський. Неоампір. Споруджено коштом підприємця і філантропа Г. Гладинюка. З 1922 р. містився Науковий інститут селекції (Інститут цукрових буряків Української академії аграрних наук), першим директором

якого був біолог, ботанік В. Колкунов. Працювали відомі вчені: акад. Української академії сільськогосподарських наук і ВАСГНІЛ І. Бузанов, акад. ВУАН С. Вотчал, акад. АН Білоруської РСР М. Малюшицький, чл.-кор. АН УРСР В. Муравйов, чл.-кор. АН УРСР А. Оканенко.

вул. Комінтерну

кінець XIX – XX ст. (архит., іст., містоб.)

буд. № 1

Ботанічний сад ім. акад. О. Фоміна, перша половина XIX – XX ст. (іст., містоб.). Площа: 22,5 га. Заснований як навчальна та наукова установа КУ. Арх. В. Беретті. Проект саду розробив і здійснив його директор Траутфеттер у 1838–1852 роках. У 1846–1849 роках споруджено оранжерею для тропічних і субтропічних рослин, а також лабораторний корпус (перебудовані), арх. Й. Лауфер; у 1935 р. – головний вхід із боку бульв. Тараса Шевченка, в 1936 р. – з боку вул. Льва Толстого. В 1974–1977 роках проведено реконструкцію, в 1976–1984 роках зведено новий оранжерейний комплекс. Працювали: директори П. Рогович (1852–1868), І. Шмальгаузен, 1879–1894), С. Навашин (1894–1915), О. Фомін (1915–1935), І. Білокінь (1961–1975). *Меморіальні дошки: С. Навашину* (1972, арх. І. Малакова), *О. Фоміну* (1968) [на службовому будинку].

буд. № 3/25

Житловий будинок робітників та інженерно-технічних працівників заводу «Трансигнал», 1935 (архит.). Арх. О. Тацій. Конструктивізм.

буд. № 7–9

Житловий будинок, 1930-ті роки (архит.). Арх. С. Венгеровський. З використанням елементів історичних стилів, зокрема модерну.

буд. № 11/106

Житловий будинок, кінець XIX ст. (архит.). Неоренесанс.

буд. № 12

Житловий будинок, 1883 (архит., іст.). Арх. П. Спарро. Пристосування під водолікарню: 1890-ті роки. Арх. О. Кобелев. Надбудовано в 1940-х роках Неоготика. Містився Клуб трудящих осіб (1907–1911).

буд. № 14

Житловий будинок, 1874–1875 (архит., іст.). Арх. П. Шлейфер. Пізній класицизм. Містилася книгарня журналу «Киевская старина» (кінець XIX – початок XX ст.). Перебував письменник А. Тесленко (1905).

буд. № 15

Будинок інституту «Київдіпротранс», 1956 (архит.). Арх. Г. Домашенко. Добудова: 1974. Инж.-конст. Л. Цвілій. Модернізований класицизм.

пл. Контрактова

XVIII–XX ст. (архит., іст.)

Пам'ятник П.К. Сагайдачному, 2001 (мист.). Скульп. В. Швецов (за участю скульп.: Б. Крилова, Е. Кунцевича, О. Сидорука), арх.: М. Жариков, Р. Кухаренко (за участю Ю. Лосицького).

Пам'ятник Г.С. Сковороді, 1976 (мист.). Скульп. І. Кавалерідзе, арх. В. Гнездилов.

буд. № 2-б

Греко-Синайський Свято-Катерининський монастир, XVIII – початок XX ст. (архіт.). *Дзвіниця*, 1914 (архіт.). Арх. В. Ейснер. У 1929 р. вежу дзвіниці розібрано, в 1996 р. відтворено (арх.: Ю. Дмитревич, М. Стеценко). Класицизм. *Прибутковий будинок*, 1912 (архіт.). Арх. В. Ейснер. Реставрація: 1995 (арх.: Ю. Дмитревич, М. Стеценко). Модерн та стилізовані форми ампіру.

буд. № 3

Братський Богоявленський монастир і Київсько-Могилянська академія, XVII–XX ст. (архіт., іст., мист.). Монастир засновано Київським братством на початок XVII ст., до якого в 1620 р. вступив гетьман П. Конашевич-Сагайдачний разом із усім Військом Запорозьким. При братстві діяла школа (з 1631 р. – колегіум, створений за ініціативи Київського митрополита Петра Могили, після його смерті – Києво-Могилянський колегіум). Колегіум отримав статус академії в 1694 та 1701 р. Ректори: І. Борецький, М. Смотрицький, К. Сакович, Ф. Ієвлевич, І. Трохимович, Козловський, Й. Кононович-Горбацький, І. Гізель, Л. Баранович, І. Галятовський, В. Ясинський, Й. Кроковський, Ф. Прокопович, І. Левицький, С. Ляскоронський, Т. Щербацький, Г. Кониський, С. Кулябка М. Максимович й інші. Викладачі: П. Беринда, Д. Галяховський, Т. Земка, Л. Зизаній, К. Кондратович, З. Копистенський, Г. Левицький, О. Митура, Є. Плетенецький, І. Фальковський, С. Яворський. Випускники: Н. Амбодик-Максимович, Д. Бантиш-Каменський, Л. Баранович, О. Безбородько, М. Березовський, М. Берлінський, А. Ведель, С. Величко, І. Виговський, М. Гамалія, Г. Граб'янка, В. Григорович-Барський, І. Григорович-Барський, П. Завадовський, М. Козачинський С. Лукомський, І. Мазепа, М. Маркевич, Я. Маркевич, П. Орлик, С. Палій, П. Полуботок, В. Рубан, І. Самойлович, Ф. Сафонович, Г. Скворода, Л. Тарасевич, Д. Трошинський, Д. Туптало, Ю. Хмельницький, І. Щирський та інші. В 1817 р. академію закрито. В 1819 р. відкрито Київську духовну академію, ліквідовану в 1920 р. Архітектурний ансамбль монастиря зберігся зі значними втратами: знищено Богоявленську церкву, в якій був похований П. Конашевич-Сагайдачний, дзвіницю (1935).

Братський корпус, XIX ст. (архіт.). Арх. А. Меленський (1823). Надбудова: 1879. Арх. В. Ніколаєв. Класицизм.

Будинок ігумена, 1781 (відновлений у 1821 р.) (архіт.). Арх. А. Меленський. Прибудови: 1908. Еклектика.

Крамниці, перша чверть XIX – XX ст. (архіт., іст.). Арх. Меленський (1823). *Прибудовані крамниці з півдня*, 1899. Арх. М. Казанський. *Прибудовані крамниці з півночі*, 1904. Надбудова двох поверхів, 1947. Класицизм. Містився штаб Дніпровської (Пінської) військової флотилії (липень–вересень 1941 р.). *Лазня*, 1854 (архіт.). Перебудови: 1873, 1876, 1904. Арх.: М. Іконников, В. Дейнеко, Є. Єрмаков [відповідно].

Мури монастиря, XVIII–XIX ст. (архіт.).

Новий навчальний корпус Київської Духовної Академії, 1822–1825 (архит., іст.). Арх. Л. Шарлемань. Перебудова: 1884–1886. Арх. В. Ніколаєв. Пізній класицизм. Велику роль у розбудові осередку церковної науки відіграли митрополит Київський і Галицький Євгеній (Болховітінов), ректор академії Інокентій (Борисов) (1830–1840). Викладали: В. Аскоченський, М. Булгаков, О. Булгаков, О. Глаголев, С. Голубев, В. Екземплярський, В. Завитневич, М. Ковальницький, П. Кудрявцев, П. Лашкарьов, Ф. Лебединцев, І. Малишевський, О. Новицький, М. Петров, В. Рибинський, П. Терновський, Ф. Титов, П. Юркевич. Випускники: К. Воблий, С. Гулак-Артемівський, Т. Кезма, О. Кошиць, П. Козицький, П. Лебединцев, В. Липківський, І. Нечуй-Левицький, Н. Шараївський та інші. Діяло Церковно-археологічне та історичне товариство (з 1872 р.). Містився штаб Дніпровської військової флотилії (1919–1920).

Поварня з келіями, XVII–XIX ст. (архит.). Відновлена: 1824–1826. Арх. А. Меленський. Класицизм.

Проскурня, перша чверть XIX ст. (архит.). Пізній класицизм.

Сонячний годинник, кінець XVIII ст. (архит., іст.). За проектом викладача математики КМА Брульйона.

Старий академічний корпус із Благівіщенською церквою, 1703–1704 (архит., іст., мист.). Арх. Й. Старцев (ймовірно). Надбудова другого поверху: 1732–1749. Арх. Й.-Г. Шедель. Відбудова: 1824. Арх. А. Мезенський. Перебудова галерей – арх. П. Спарро. Бароко. Збереглися фрагменти розпису конгрегаційної зали XIX ст. Велику роль в історії колегіуму відіграв її колишній студент – архієпископ Київський (із 1731 р.), митрополит Київський і Галицький (1743–1747) Рафаїл (Заборовський). В академії сформувалася нова філософська думка, носіями якої були у XVIII ст. С. Гамалія, М. Козачинський, Г. Кониський, М. Максимович, П. Малиновський, Ф. Прокопович, Г. Скворода, В. Ясинський; випускниками були історики М. Бантиш-Каменський, М. Берлінський, С. Лукомський, М. Маркевич, В. Рубан, П. Симоновський; літературна школа академії – Л. Горка, М. Довгалевський, В. Капніст, М. Козачинський, Г. Кониський, О. Митура, Ф. Прокопович, Г. Скворода, Д. Туптало, С. Яворський; випускниками були відомі медики: Н. Амбодик-Максимович, І. Андрієвський, Й. Каменський-Галита, К. Щепін, математик І. Фальковський, графіки Г. Левицький-Ніс, Д. Левицький, архітектор І. Григорович-Барський, композитори М. Березовський і А. Ведель, державні та політичні діячі – О. Безбородько, П. Завадовський, А. Милорадович, Д. Трошинський. У 1734–1735 роках тут навчався російський учений М. Ломоносов. Із 1864 р. містилася бібліотека КДА, яку очолювали К. Думітрашко (1870–1886), А. Криловський (1886–1919); Церковно-археологічний музей (з 1872 р.), директором якого був М. Петров (1878–1919).

Трапезна з церквою Святого Духа, перша половина XVII – середина XIX ст. (архит., іст., мист.). Закладена в 1631 р. Петром Могилою. Реконструкція: 1831. Арх. А. Меленський. Розпис: 1831. Худ. Г. Яровський (зберігся частково). Класицизм. До 1864 р. тут містилась академічна бібліотека.

Меморіальні дошки: Г. Сковороді (1964; скульп. І. Кавалерідзе, арх. Р. Бикова), М. Ломоносову (1973; скульп. І. Зноба, арх. Т. Чебикіна), Гальшиці Гулевицивіні (1992; скульп. В. Луцак), Петру Могили (1997; скульптори В. Сівко, М. Білик) [всі – на старому академічному корпусі], штабу Дніпровської (Пінської) військової флотилії (1965, арх. В. Шевченко) [на будинку крамниць], штабу Дніпровської флотилії (1969) [на новому навчальному корпусі КДА].

буд. № 7

Житловий будинок, 1798 (архіт.). Перебудова: 1860. Арх. М. Іконников. Історизм.

буд. № 8

Житловий будинок, 1799 (архіт.). Реконструкція: 1858. Арх. М. Самонов. Пізній класицизм.

буд. № 10-а

Житловий будинок, 1911 (архіт.). Модерн.

буд. № 12

Будинок Н. Сухоти (магістрат), ХІХ ст. (архіт., іст.). Арх. А. Меленський. Реконструкція: 1876. Арх.: О. Шіле, В. Прохоров. Класицизм. Містилася Третя чоловіча гімназія, в якій викладали: педагог і шашист П. Бодяньський (1911–1918); історик, археолог В. Ляскоронський; навчались історик О. Оглоблін; поет Д. Ратгауз; філософ-ідеаліст Л. Шестов; терапевт, акад. ВУАН Ф. Яновський.

Меморіальна дошка на вшанування подій січневого повстання 1918 р. (1986; скульп. Ф. Сагоян, арх. П. Купрій).

вул. Коперника

буд. № 8

Будинок школи, 1937 (іст.). Навчався у середній школі № 101 керівник підпільної комсомольсько-молодіжної групи «За Радянську Україну» К. Єгунов (1938–1940).

Меморіальна дошка К. Єгунову (1975).

вул. Копилівська

буд. № 36

Пам'ятник Д.М. Карбишеву, 1969 (мист.). Скульп. О. Олійник.

Копирів кінець

X–XIII ст. (археол.)

Ремісничо-торгівельний посад у районі Кудрявських схилів, р. Глибочиці, Вознесенського узвозу. Досліджували археологи П. Лашкар'єв (1878), М. Каргер (1947), П. Толочко (1964–1968), Ю. Асєєв, В. Дяденко, А. Кубишев, Ю. Болтрик, Я. Боровський (1974, 1985–1986), І. Мовчан, Я. Боровський (1990–1991).

Церква, ХІ ст. (археол.) [**вул. Смирнова-Ласточкіна, буд. № 20**]. Дослідив М. Каргер (1947).

Церква, ХІІ–ХІІІ ст. (археол.) [**пров. Несторівський, буд. № 9**]. Дослідив П. Толочко (1967).

вул. Костянтинівська

XIX–XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 1/2

Житловий будинок, початок XX ст. (архіт.). Модерн.

буд. № 5

Духовна семінарія, 1828–1830 (архіт., іст.). Добудовано: 1874–1876. Арх. М. Іконников. Пізній класицизм. Відвідував історик, археолог, митрополит Київський і Галицький Євгеній (Болховітінов). Навчалися: композитор, співак С. Гулак-Артемовський (1835–1838); літературознавець, політичний діяч С. Єфремов (1891–1896); письменник І. Нечуй-Левицький (1853–1858); закінчив композитор, музично-громадський діяч К. Стеценко (1903).

буд. № 6/8

Житловий будинок, рубіж XVII–XVIII ст. (архіт., іст.). Прибудови: друга половина XVIII ст., 1817–1820. Реставрація: середина 1970-х років. Арх. В. Цяук. Містився гамівний будинок, в якому утримувався композитор, співак, скрипаль А. Ведель (1799–1803). Проживав лікар, учений Ф. Яновський (1870-ті роки).

буд. № 7

Житловий будинок, 1860 (архіт.). Арх. Ф. Голованов. Пізній класицизм.

буд. № 9/6

Садиба повітового дворянського училища, XIX ст. (архіт., іст.). *Головний будинок*, 1832. Арх. П. Дубровський. Перебудова: 1897. Арх. М. Казанський. Надбудова радянського часу. Класицизм. *Флігель*, перша половина XIX ст. З елементами класицизму. В садибі містилася перша в Російській імперії недільна школа (1859–1862). Завідувачі – проф. КУ П. Павлов і викладач І. Слепушкінець. Викладали студенти університету, зокрема, Я. Бекман, Ф. Вороний, М. Драгоманов, М. Муравський.

буд. № 16

Житловий будинок, 1899 (архіт.). Еклектика.

буд. № 18

Житловий будинок, середина XIX ст. (архіт.). Добудова: 1872. Пізній класицизм.

буд. № 19

Житловий будинок, 1898 (архіт.). Арх. М. Казанський. Надбудова: 1913. Еклектика.

буд. № 21/12

Житловий будинок, 1858 (архіт.). Арх. М. Самонов. Пізній класицизм.

буд. № 23/15

Житловий будинок, 1897 (архіт.). Арх. К. Шиман. Еклектика.

вул. Костьольна

XIX–XX ст. (архіт., іст., мист.)

буд. № 3

Житловий будинок, 1871 (архіт.). Инж. І. Запорожський. Надбудова: 1913. Модерн.

буд. № 4

Житловий будинок, 1887 (архіт.). Арх. О. Шіле. Неоренесанс.

буд. № 5

Житловий будинок, 1871 (архіт.). Арх. П. Тустановський. Надбудова: 1913. Добудова (флігель), 1914 [вул. Михайлівська, буд. № 2-б]. Арх. Л. Толгус. Модерн.

буд. № 6

Житловий будинок кооперативу «Сяйво», 1927 (архіт., іст.). Арх. М. Холостенко (ймовірно). Конструктивізм. Проживав учений у галузі гідравліки і гідромеханіки, акад. АН УРСР Г. Сухомел (початок 1960-х роках).

буд. № 7

Житловий будинок, 1910 (архіт.). Модерн. Скульп. Ф. Соколов.

буд. № 8

Житловий будинок, початок ХХ ст. (іст.). Проживали: співак С. Белина-Скупецький (1910-ті роки); поет В. Чумак (1918–1919); композитор, народний артист УРСР І. Шамо (1968–1982).

Меморіальна дошка І. Шамо (1995).

буд. № 9

Житловий будинок, 1912–1913 (архіт.). Арх. А. Трахтенберг. Модерн. Проживав конструктор перших штучних супутників Землі й космічних кораблів, акад. АН СРСР, двічі Герой Соціалістичної Праці С. Корольов (1924–1925).

буд. № 13-а, буд. № 13-б, буд. № 13-д, буд. № 17

[також: вул. Трьохсвятительська, буд. № 7]

Олександрівського костюлу комплекс, ХІХ–ХХ ст. (архіт., іст.). *Олександрівський костюл*, 1817–1849 (архіт.). Арх. Ф. Мехович. Пізній класицизм. Пам'ятний знак жертвам тоталітарного режиму, 1993. *Будинок домініканського монастиря*, перша половина ХІХ – ХХ ст. (архіт., іст.). Класицизм. Проживали: митрополит Галицький УГКЦ А. Шептицький (квітень–травень 1917 р.), поет, літературознавець, шестидесятник І. Світличний (1953–1955). *Огорожа з брамами*, перша половина ХІХ – початок ХХ ст. (архіт.). *Прибутковий будинок*, 1913–1914 (архіт.). Инж. Г. Позняков. Модерн. Сторожка, 1884 (архіт.). *Флігель для прислуги костюлу*, 1824, 1862 (архіт.). Класицизм. *Флігель з господарським льохом*, 1862 (архіт.).

буд. № 15

Житловий будинок, 1937 (архіт., іст.). Арх. В. Заболотний. Конструктивізм. Проживали: фізик-теоретик і математик, акад. АН УРСР, АН СРСР, двічі Герой Соціалістичної Праці М. Боголюбов (кінець 1940-х роках); фізик, акад. АН УРСР В. Данилов (1946–1954); учений в галузі металургії, акад. АН УРСР М. Доброхотов (1940-ті роки – 1963); хімік, акад. АН УРСР, чл.-кор. АН СРСР А. Думанський (1946–1967); археолог, акад. АН УРСР П. Єфіменко (1940–1950-ті роки); математик та механік, акад. АН УРСР, АН СРСР, Герой Соціалістичної Праці М. Лаврентьєв (1940-ті роки); учений в галузі обчислювальної техніки, акад. АН УРСР, АН СРСР, Герой Соціалістичної Праці С. Лебедев (1946–1951); геолог-петрограф, акад. АН УРСР В. Лучицький (1946–1949); астроном, акад. УАН, чл.-кор. АН СРСР О. Орлов (1940–1950-ті роки); економіст-аграрник, акад. АН УРСР П. Першин (1950–

1970); зоолог, акад. АН УРСР П. Свириденко (1947–1971); фізико-хімік і матеріалознавець, акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці І. Францевич (1946–1985); учений в галузі електрозварювання, акад. АН УРСР, чл.-кор. АН СРСР К. Хренов (1946–1984); хімік, акад. АН УРСР Є. Шилов (1947–1970). У 1950-х роках у будинку також мешкали: акад. АН УРСР Г. Курдюмов; члени-кореспонденти АН УРСР: гудрогеолог А. Бабинєць; учений у галузі ливарного виробництва А. Горшков; ентомолог Є. Звірозомб-Зубовський; вчений в галузі електродинаміки О. Мілях; цитолог Я. Модилевський; мікробіолог Л. Рубенчик; патофізіолог М. Сиротинін; патофізіолог і онколог О. Тимофєєвський; економіст Я. Фейгін.

Меморіальні дошки: А. Думанському, П. Першину (обидві: 1973; арх. І. Блажєвський).

вул. Михайла Коцюбинського
XIX–XX ст. (архит., іст., містоб.)

Пам'ятник О.Т. Гончару, 2001 (мист.). Скульп. В. Чепелик.

буд. № 2

Житловий будинок, 1955–1957 (іст.). Арх. В. Гопкало. Проживали: письменник П. Бейлін (1957–1988); письменник, Герой Радянського Союзу Ю. Збанацький (1957–1994); письменник В. Земляк (1968–1977); письменник В. Кучер (1957–1967); критик, літературознавець, акад. АН УРСР Л. Новиченко (1957–1997); поет і прозаїк Б. Палійчук (1957–1995); поет В. Сосюра (1957–1965); письменник М. Ушаков (1957–1973); письменник Ю. Чорний-Діденко (1957–1973); поет В. Швець (1957–1993). Також мешкали у різні роки письменники О. Іваненко, П. Панч, З. Тулуб, перекладач М. Лукаш.

Меморіальні дошки: П. Бейліну (1990; скульп. В. Медведєв, арх. П. Купрій); Ю. Збанацькому (1996; скульп. М. Суходолов); В. Земляку (1983; скульп. І. Макогон, арх. О. Тамаров); В. Кучеру (1969; скульп. І. Подрез, арх. Я. Ковбаса); Б. Палійчуку (1997; скульп. О. Карунський); В. Сосюрі (1966; скульп. А. Фуженко, арх. Т. Довженко); М. Ушакову (1975; скульп. І. Копайгоренко, арх. А. Ігнащенко); Ю. Чорному-Діденку (1981; скульп. В. Чепелик, арх. В. Костін); В. Швецю (1996; скульп. М. Горловий, арх. О. Фурман).

буд. № 3

Житловий будинок, 1912 (архит., іст.). Арх. В. Осьмак. Неоампір. Проживав хірург, завідувач кафедри КУ М. Дітеріхс (1912–1920-ті роки).

буд. № 8

Особняк, 1864 (архит.). Перебудова та надбудова: 1876. Арх. Р. Тустановський. Неоренесанс.

буд. № 9

Лікарня євангелістської лютеранської громади, 1913 (архит., іст.). Головний корпус. Службова будівля. Арх.: Кольман, Е. Брадтман, інж. М. Міхельсон. Прибудова: 1938–1939. Арх.: Т. Волкобой, А. Сорокінець Пізній модерн. Працював терапевт, акад. АМН СРСР, АН УРСР В. Іванов (1933–1961).

Бюст В. Іванова (1963; скульп. Е. Фрідман) [вестибуль головного корпусу].
Меморіальна дошка В. Іванову (1963; скульп. І. Кавалерідзе, арх. Р. Бикова)
[на головному корпусі].

буд. № 9

Житловий будинок співробітників АН УРСР, 1936–1937 (архіт., іст.). Арх. А. Недопака. Радянський неокласицизм. Проживали: вчений в галузі механіки, акад. АН УРСР Ф. Белянкін (1944–1972); мовознавець, акад. АН УРСР, чл.-кор. АН СРСР Л. Булаховський (1944–1961); агрохімік, фізіолог рослин, акад. АН УРСР, дійсний член ВАСГНІЛ П. Власюк (1947–1980); математик, акад. АН УРСР Б. Гнеденко (1950-ті роки); вчений в галузі механіки, акад. ВУАН, АН СРСР О. Динник (1944–1950); мікробіолог, акад. АН УРСР В. Дроботько (1938–1941 та 1944–1966); хімік-органік, акад. АН УРСР А. Кіпріанов (1944–1972); композитор В. Косенко (1938); металофізик, акад. АН УРСР, АН СРСР, Герой Соціалістичної Праці Г. Курдюмов (1940-ті роки); учений у галузі електрозварювання і мостобудування, акад. ВУАН, Герой Соціалістичної Праці Є. Патон (1938–1941, 1944–1953); математик, акад. УАН Г. Пфейффер (1938–1941, 1944–1946); металознавець, акад. АН УРСР В. Свечников (1940-ті роки – 1981); патологоанатом, акад. АН УРСР О. Смирнова-Замкова (1938–1941, 1944–1960); історик, акад. АН УРСР М. Супруненко (1938–1941, 1944–1984); зоолог-морфолог, акад. ВУАН Д. Третьяков (1944–1950); хімік, акад. ВУАН В. Шапошников (1938–1941); учений в галузі теплоенергетики, акад. АН УРСР І. Швець (1944–1983). Проживали (певний час): чл.-кор. АН УРСР – металознавець Б. Грозін, математик і фізик В. Дяченко, історик М. Петровський, ботанік і гідробіолог Я. Ролл, археолог Л. Славін.

Меморіальні дошки: Л. Булаховському (1971; скульп. Ю. Скобликова, арх. А. Іванова); О. Диннику (1973; скульп. М. Короткевич, арх. Р. Юхтовський); А. Кіпріанову (1981; скульп. В. Селібер, арх. А. Милецький); В. Косенку (1969; скульп. Г. Кальченко, арх. А. Ігнащенко); Є. Патону (1953, замінена в 1984 р.; скульп. Е. Кунцевич, арх. К. Сидоров).

буд. № 12

Садиба (Ф.Г. Міхельсона), 1899–1909 (іст.). *Головний корпус, 1899. Флігелі, 1902, 1908–1909*. Розміщувалися: приватні навчальні заклади Г. Валькера (1900–1909). Викладав літературознавець, акад. УАН В. Перетц. Навчалися: скульптор, живописець О. Архипенко; скульптор, кінорежисер, драматург, народний артист УРСР І. Кавалерідзе; вчений у галузі садівництва В. Симиренко. У Сьомій гімназії (містилася з 1909 р.) викладав геолог, акад. УАН П. Тутковський; навчався піаніст В. Горовиць.

Меморіальна дошка В. Симиренку (1996).

вул. Кравченка

буд. № 21

Житловий будинок, 1913–1914 (архіт., мист.). Арх. П. Жуков. Модерн. Збереглося мистецьке опорадження інтер'єрів.

вул. Крамського

буд. № 10

Будинок, 1936 (іст.). Містилася Школа особливого призначення Українського штабу партизанського руху (січень 1944 р. – січень 1945 р.).

Меморіальна дошка Школі особливого призначення Українського штабу партизанського руху (1976; арх. І. Прокопенко).

вул. Академіка Кржижановського

буд. № 3

Інститут проблем матеріалознавства ім. І. Францевича, 1964–1970-ті роки (іст.). В корпусі «Б» (1976) працювали: чл.-кор. АН УРСР М. Арбузов (1976–1984); чл.-кор. АН УРСР О. Пилянкевич (1976–1989); акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці, засновник і перший директор інституту І. Францевич (1976–1985); в корпусі «В» – акад. АН УРСР В. Єременко (1964–1992); у корпусі № 4 – чл.-кор. АН УРСР Г. Самсонов (1964–1975).

Бронзове погруддя І. Францевича (1991) [перед адміністративним корпусом].

пл. Петра Кривоноса

Пам'ятне місце розстрілу робітників-залізничників у 1903 р. (іст.).

Пам'ятний знак на місці розстрілу робітників-залізничників (1968–1973; арх. А. Кулагін, інж. Л. Саєнко).

*вул. Круглоуніверситетська
XIX–XX ст. (архіт., іст., містоб.)*

буд. № 2/1

Житловий будинок співробітників обласної міліції, 1933–1935 (архіт.). Арх. П. Савич. Конструктивізм.

буд. № 4

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (іст.). Прживавав мистецтвознавець, музейний працівник, пам'яткознавець Ф. Ернст (1920-ті роки – 1933).

буд. № 6

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (іст.). Проживала художниця театру і кіно О. Екстер (1904–1915, 1920). Містилася студія художника театру В. Меллера (1920-ті роки).

буд. № 7

Житловий будинок, 1914–1915 (архіт.). Арх. М. Даміловський. Неокласицизм.

буд. № 10

Особняк, 1892 (архіт., іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. Неокласицизм. Містився польський театр «Студія» С.-М. Висоцької (1916–1918).

буд. № 12

Особняк, початок XX ст. (архіт.). Арх. І. Беляєв. Неокласицизм.

вул. Крупської

Пам'ятник Н.К. Крупській, 1969 (мист.). Скульп. А. Футерман, арх. О. Сидоренко.

узвіз Крутий

буд. № 4

Житловий будинок, 1846 (архіт.). Арх. Л. Станзані. Класицизм.

вул. Кудрявська

буд. № 2

Житловий будинок, 1952 (архіт.). Арх. М. Холостенко. З використанням мотивів українського бароко.

буд. № 9, буд. № 9-б

Садиба, 1880-х роках (архіт., іст.). *Головний будинок*, 1883–1884. Арх. М. Іконников. У 1894–1895 роках другий поверх оздоблено за проектом арх. А.-Ф. Краусса. Цегляний стиль. *Флігель*, 1911. Арх. В. Кричевський. Український модерн. Проживали: родина теолога, проф. КДА О. Булгакова, батька письменника Мих. Булгакова та бактеріолога Мик. Булгакова (1895–1903); теолог, проф. КДА М. Дроздов (1885–1895); графік, проф. Київського художнього інституту А. Серeda (1956–1961) [**буд. №9**]; письменниці, лексикограф М. Грінченко (1927–1928); публіцист П. Мазюкевич (1912–19) [**буд. №9-б**].

буд. № 10

Будинок, 1897 (іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. Проживали: живописець, педагог, акад. Імператорської АМ Х. Платонов (1899–1907); мати В. Ульянова (Леніна) М. Ульянова та його сестри А. і М. Ульянови (1903); родина теолога, проф. КДА О. Булгакова, батька письменника Мих. Булгакова та бактеріолога Мик. Булгакова (1905).

Меморіальна дошка Ульяновим (1982; скульп. В. Дяченко, арх. В. Гнездилов).

буд. № 11

Житловий будинок, 1890-ті роки (архіт., іст.). Еклектика. Проживав проф. КДА М. Дроздов (початок ХХ ст.).

буд. № 14

Казенний винний склад №1, 1896 (архіт.). Инж. В. Безсмертний. Історизм.

буд. № 16

Житловий будинок, кінець ХІХ – початок ХХ ст. (архіт.). Цегляний стиль.

Куренівка

Шляхопровід Куренівський залізничний, 1930-і – початок 1950-х роках (архіт.). Складається з двох мостів: перша секція – над вул. Фрунзе та вул. Вишгородською, друга секція – над вул. Складенка та вул. Автозаводською.

пров. Куренівський

буд. № 17

Завод Французького акціонерного товариства дубових екстрактів у Росії, 1899–1901 (архіт., іст.). *Головний виробничий корпус*. Надбудова: 1930-ті роки. Реконструкція: 1973–1974. *Котельня (паровична)*. Цегляний стиль.

вул. Лабораторна

буд. № 7

Будинок, 1900–1901 (іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. Проживав поет, зачинатель чуваської радянської літератури Сеспель Мішші (1921–1922).
Меморіальна дошка Сеспель Мішші (1969, арх. В. Шевченко).

пров. Лабораторний

буд. № 24

див.: *Київська фортеця*

вул. Академіка Лебедева

буд. №№ 10–30

Феофаніївський Свято-Пантелеймонівський монастир, XIX–XX ст. (архіт., іст.). Заснований за ініціативи настоятеля Свято-Михайлівського Золотоверхого монастиря Феофана (Шиянова). В розбудові брали участь його наступники, відомі церковні діячі – єпископи Чигиринські – Інокентій (Борисов), Серафим (Аретинський), Порфирій (Успенський), а також старець Воніфатій (Венгровський), ієросхимонах Іринарх (Дороговцев).

Готель, 1909 (архіт., іст.) [буд. № 19]. Еклектика. Містилася лабораторія обчислювальної техніки Інституту енергетики АН УРСР, в якій працював основоположник вітчизняної електронної обчислювальної техніки, акад. АН УРСР і АН СРСР, Герой Соціалістичної Праці С. Лебедев (1949–1951).

Собор великомученика і цілителя Пантелеймона, 1904–1914 (архіт.) [буд. № 23-б]. Арх. Є. Єрмаков. У модернізованих формах московсько-ярославського будівництва XVII ст.

Церква Всіх Святих, 1866–1869 (архіт.) [буд. № 23-а]. За проектом єпископа Чигиринського Порфирія (Успенського). Еклектика.

вул. Леонтовича

друга половина XIX – перша половина XX ст.
(архіт., іст., містоб.)

буд. № 3

Їдальня студентів Київського університету Св. Володимира, 1902–1903 (архіт.). Інж. Ф. Ессен. Неоренесанс.

буд. № 4

Житловий будинок, 1886 (іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. Надбудова: 1935. Проживав історик релігії, проф. КДА І. Малишевський (1886–1997).

буд. № 5

Інститут світової економіки і міжнародних відносин, початок XX ст. (іст.). Працював історик, акад. АН УРСР, дійсний член Європейської Академії наук, мистецтв і гуманістики, засновник і перший директор інституту А. Шлепаков (1980–1992).

буд. № 6-а

Житловий будинок, перша половина 1930-х роках (архіт., іст.). Пізній конструктивізм. Проживав педагог і письменник А. Макаренко (1935–1937).

Меморіальна дошка А. Макаренку (1978; скульп. М. Вронський, арх. В. Гнездилов).

буд. № 7

Житловий будинок, 1882–1910-ті роки (архіт., іст.). Арх. В. Сичугов (ймовірно), інж. В. Катеринич. Надбудови: 1913, кінець 1910-х років. Еклектика. Проживали: лікар-анатом, проф. КУ В. Бец (1882–1894); історик, акад. Імператорської Санкт-Петербурзької АН В. Іконников (1882–1908).

буд. № 9

Інституту біохімії ім. О. Палладіна, 1935 (іст.). Працювали і проживали: біохімік, акад. АН УРСР В. Беліцер (1945–1988); біохімік, акад. ВУАН, АН СРСР, АМН СРСР, Герой Соціалістичної Праці О. Палладін (1935–1972); біохімік, чл.-кор. АН УРСР і АН СРСР Д. Фердман (1943–1970); біохімік, акад. АН УРСР Р. Чаговець (1933–1982).

Меморіальна дошка О. Палладіну (1974, скульп. О. Скобликов, арх. А. Ігнащенко).

буд. № 9

Інститут загальної та неорганічної хімії ім. В. Вернадського, 1920–1930-ті роки (іст.). Працювали: акад. АН УРСР А. Бабко (1941, 1945–1968); акад. АН УРСР О. Городиський (1951–1969); акад. АН УРСР Ю. Делімарський (1934–1969); акад. АН УРСР, чл.-кор. АН СРСР А. Думанський (1945–1967); чл.-кор. АН УРСР В. Ізбеков (1931–1941, 1945–1947); акад. АН УРСР Л. Кульський (1938–1975); чл.-кор. АН УРСР О. Куриленко (1962–1974); акад. АН УРСР Ф. Овчаренко (1949–1974); акад. УАН, чл.-кор. АН СРСР В. Плотников (1931–1941, 1945–1947); чл.-кор. АН УРСР В. Сажин (1961–1969); чл.-кор. АН УРСР Я. Фіалков (1930–1941, 1945–1958); акад. АН УРСР В. Яворський (1931–1938).

бульв. Івана Лепсе

буд. № 8

Пам'ятник С.П. Корольову, 1974 (мист.). Скульп. О. Олійник, арх. А. Корнеєв.

бульв. Лесі Українки

буд. № 25, буд. № 25-а, буд. № 27/2

[також: пров. Каменєва командарма, буд. № 1, буд. № 4, буд. № 6]

Олексійське інженерне училище, 1914–1918 (архіт., іст.). Арх. М. Шехонін під керівництвом інж. І. Лільє.

Будинок начальника училища, 1914 (архіт.) [буд. № 25]. Головний навчальний корпус, 1914–1916 (архіт., іст.). Неоампір.

Пам'ятник О.В. Суворову, 1974 (мист.). Скульп. І. Зарічний.

Житловий будинок офіцерів, 1914–1916 (архіт.) [буд. № 25-а]. Містилося Головне військово-шкільне управління (1918) на чолі з М. Юнаковим – майбутнім військовим міністром УНР. З 1922 р. – Київська об'єднана вища командна школа ім. С. Каменєва, яку очолювали відомі військові діячі: М. Матієвич, В. Ольдерогге. Навчалися: М. Ватутін (1924), І. Панфілов (1921–1923)

Меморіальні дошки М. Ватутіну; І. Панфілову (1959).

Житловий будинок офіцерів, 1914–1916 (архіт.) [буд. № 27/2,]. Історизм.

Житловий будинок сімейних вільнонайманих службовців, 1914–1916 (архіт.)

[**пров. Командарма Каменєва, буд. № 4**]. Неоампір. Казарма, 1914–1916 (архіт.). Неоампір.

Манеж, 1914–1916 (архіт.) [**пров. Каменєва командарма, буд. № 6**]. Неоампір.

пл. Лесі Українки

Пам'ятник Лесі Українці, 1973 (мист.). Скульп. Г. Кальченко, арх. А. Ігнащенко.

пл. Либідська

Пам'ятник чекістам, 1967 (мист.). Скульп. В. Бородай, арх. А. Ігнащенко.

вул. Липська

XVIII – друга половина XX ст. (архіт., іст., містоб.)

Пам'ятник Д.З. Мануїльському, 1966 (мист.). Скульп.: М. Вронський, О. Олійник, арх.: М. Катернога, Я. Ковбаса.

буд. № 2

Особняк (Т.П. Івенсен), 1883 (архіт., іст.). Инж. В. Катеринич. Неоренесанс. Проживали: державний і партійний діяч УРСР, голова Наркомосвіти УРСР, акад. ВУАН В. Затонський, (1934–1937); державний і партійний діяч, голова Ради Міністрів УРСР, голова Президії Верховної Ради УРСР Д. Коротченко (1940–1950-ті роки).

буд. № 4

Особняк (М.Р. Закса), 1873, 1896 (архіт.). Арх. В. Ніколаєв. Надбудова: 1896. Арх. А.-Ф. Краусс. Реставрація: 1980-ті роки. Неоренесанс.

буд. № 10

Особняк (М.О. Леопардова), 1875 (архіт.). Инж. О. Рубан. Еклектика з елементами ренесансу і бароко.

буд. № 12/5

Житловий будинок, 1939 (іст.). Проживав один з організаторів і керівників партизанського руху в Україні, генерал-майор, двічі Герой Радянського Союзу С. Ковпак (1960–1967).

Меморіальна дошка С. Ковпаку (1980; скульп. В. Сухенко, арх. С. Тутученко).

буд. № 16

Особняк (Н.Ф. Уварової), 1912 (архіт.). Арх. П. Голландський. Еклектика з елементами ампіру.

буд. № 18/5

Будинок міського початкового училища ім. М.Х. Бунге, 1904 (архіт., іст.). Арх. Г. Шлейфер. Еклектика. Прибудова: 1930-ті роки. Викладав арх. Д. Торов.

пров. Липський

буд. № 3

Житловий будинок, початок 1910-х роках (архіт.). Неоготика.

Лиса гора

Поселення, III тис. до н. е. (археол.). Відкрив В. Хвойка.

вул. Миколи Лисенка

середина XIX – XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 2

Особняк, 1858–1959 (архіт.). Арх. Ф. Голованов. Прибудова, кінець XIX ст. Пізній класицизм.

буд. № 4

Житловий будинок інженерно-технічних працівників Управління Південно-Західної залізниці, 1930-ті роки (архіт.). Арх. О. Маринченко. Конструктивізм з використанням форм класицистичної спадщини.

буд. № 6

Управління Південно-Західної залізниці, 1889 (архіт., іст.). Арх. О. Гоген, інж. В. Куликовський. Цегляний стиль. Працювали: інженер і вчений в галузі залізничного транспорту, винахідник, начальник ПЗЗ О. Бородін (1889–1896); державний діяч, організатор транспорту, начальник ПЗЗ К. Немешаєв (1896–1905, 1906–1913); партійний і державний діяч, учений-енергетик, акад. АН СРСР, ВУАН, Герой Соціалістичної Праці Г. Кржижановський (1903–1905); ініціатор стаханівського руху на залізничному транспорті, Герой Соціалістичної Праці, начальник ПЗЗ П. Кривонос (1953–1980); партійний і державний діяч, акад. ВУАН О. Шліхтер (1902–1905); а також інженери А. Абрагамсон, М. Філоненко, І. Хижняков; арх.: І. Беляєв, О. Вербицький, З. Журавський, О. Кобелев, В. Куликовський, К. Остроградський, В. Риков. Меморіальні дошки: Г. Кржижановському, О. Шліхтеру (обидві – 1947, оновлено 1962); на відзнаку страйку службовців Управління ПЗЗ в лютому 1905 р. (арх. П. Захарченко).

буд. № 8

Житловий будинок, 1934 (архіт.). Инж. М. Шехонін. Конструктивізм.

вул. Ломоносова

буд. № 33/34

Інститут онкології та радіології, 1960-ті роки (іст.). В 1968–1971 роках у клінічному корпусі, в 1971–1976 роках – у корпусі № 2 працював хірург, заслужений діяч науки УРСР І. Шевченко.

Меморіальна дошка І. Шевченку (1996; скульп. І. Шаповал) [на клінічному корпусі].

Мозаїчне панно «Перемога» (1970–1971; худ. Г. Зубченко, Г. Прищедько) [на адміністративно-лабораторному корпусі].

вул. Лук'янівська

буд. № 62

Міське училище ім. В.А. Жуковського, 1903–1904 (архіт., іст.). Арх. І. Ніколаєв.

Цегляний стиль з використанням елементів неоренесансу. Законовчителем працював церковний діяч, єпископ УАПЦ П. Тарнавський (1900–10-ті роки).

вул. Лютеранська

1830–1950-ті роки (архіт., іст., містоб.)

буд. № 5–7

Фонтан, 1949 (архіт.). Арх. В. Жуков.

буд. № 6–8

Садиба, початок ХХ ст. (архіт., іст.). *Головний будинок*, бл. 1905. Арх. М. Клуг (ймовірно). *Флігелі*, 1901; 1910–1911. Арх. Ф. Олтаржевський. Еклектика. Проживали: у шестиповерховому флігелі – актриса Московського художнього театру, громадська діячка М. Андрєєва (1914–1915); письменник, громадський діяч Максим Горький (1914); скульптор, народний художник СРСР О. Ковальов (1950-ті роки – 1991).

Меморіальна дошка Максиму Горькому (1970; скульп. К. Годулян, арх. Р. Юхтовський).

буд. № 12

Житловий будинок, 1900–1901 (іст.). Арх. В. Ніколаєв. Проживали: актори Є. Неделін і П. Скуратов (початок ХХ ст.).

буд. № 13

Житловий будинок, кінець ХІХ – початок ХХ ст. (архіт., іст.). Еклектика. Проживали: режисер, актор, теоретик театру, драматург, народний артист УСРР Лесь Курбас та його дружина – актриса, народна артистка УРСР В. Чистякова (1920).

буд. № 15

Житловий будинок, 1908 (архіт., іст.). Арх. О. Вербицький. Рациональний модерн. Проживали: арх. О. Вербицький (1900–1910-ті роки); церковний діяч, архієпископ УАПЦ Ю. Міхновський (1930-ті роки).

буд. № 16

Будинок Київського добродійного товариства «Сулимівка», 1833–1835 (архіт., іст.). Проект Я. Сулими, допрацював арх. Л. Станзані. Реконструкція: 1868. Перебудова: 1928. Класицизм. Розміщувалися з 1859 р. добродійні заклади.

буд. №№ 18–20

Реальне училище та гімназія Євангелістської лютеранської громади, кінець ХІХ – початок ХХ ст. (архіт., іст.). *Будинок чоловічого реального училища*, 1894–1896. Арх. А. Геккер. *Будинок жіночої гімназії*, 1900. Технік М. Клуг. Прибудова: 1902. Арх. Е. Брадтман. Відбудова: 1928–1929. Арх. В. Обремський. Надбудова та прибудова: 1965. Історизм. Викладали фольклорист, етнограф, літературознавець, акад. ВУАН А. Лобода, богослов М. Гроссу; закінчив учасник революційного руху в Україні, організатор Червоної гвардії Л. П'ятаков (1904), навчався учасник революційного руху в Україні, секретар першого складу ЦК КП(б)У Г. П'ятаков (1902–1907).

буд. № 21/12

Житловий будинок наукових співробітників, 1931 (архіт., іст.). Арх. М. Холостенко, за участю О. Вербицького, В. Обремського. Конструктивізм. Проживали: художник-монументаліст, засновник української школи монументального мистецтва М. Бойчук (1935–1936); акушер-гінеколог, Герой Радянського Союзу П. Буйко (1936–1941); економіст, статистик, економ-географ, акад. УАН К. Воблій (1931–1941, 1944–1947); гігієніст та епідеміолог, акад. ВУАН О. Корчак-Чепурківський (1931–1941, 1944–1947);

математик, акад. ВУАН М. Кравчук (початок 1930-х роках – 1938); економіст, статистик, демограф, акад. УАН, чл.-кор. АН СРСР М. Птуха (1936–1941, 1944–1961); композитор, народний артист СРСР, акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці Л. Ревуцький (1944–1956); вчений в галузі механіки і машинобудування, акад. АН УРСР С. Серенсен (1934–1941); учений в галузі гірничої механіки, акад. ВУАН М. Федоров (1931–1941, 1944–1945); ботанік, фізіолог, акад. ВУАН М. Холодний (1930-ті роки – 1941, 1944–1953).

Меморіальні дошки: П. Буйку (1985; скульп. Б. Микитенко, арх. М. Фещенко), *К. Воблому* (1966; арх. В. Шевченко); *М. Кравчuku* (1992; скульп. Н. Дерегус, арх. М. Дерегус.); *М. Федорову* (1968; скульп. І. Макогон).

буд. № 22

Лютеранська євангелістська кірха, 1855–1857 (архіт.). Арх. І. Штром, збудовано арх. П. Шлейфером. Реконструкція – 1970-ті роки Еклектика.

буд. № 23

Особняк (С.О. Ариавського), 1907 (архіт.). Арх. Е. Брадтман. Модерн.

буд. № 27–31

Житловий будинок працівників НКВС УРСР, 1934–1935 (архіт.). Арх. М. Чорноморченко. Конструктивізм з елементами неокласицизму.

буд. № 32-а

Житловий будинок, 1909 (архіт.). Арх. Ф. Олтаржевський. Еклектика.

буд. № 33

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (архіт., іст.). Еклектика. Проживав письменник К. Паустовський (1898–1902).

вул. Мала Житомирська
XIX–XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 3-а, буд. № 3/4

Комплекс центральних лазень з гідропатичною установою і житловим будинком, 1893–1894 (архіт., іст.). Инж. Г. Позняков. Історизм. Працював невропатолог Й. Дейч (1894–1900). Проживала родина архітектора, художника В. Кричевського (1906–1910), бували В. і Д. Щербаківські [буд. № 3/4].

буд. № 5

Житловий будинок, 1910–1911 (архіт., іст.). Еклектика. Проживав скрипаль, альтист К. П'ятигорович (1910-ті роки).

буд. № 6

Житловий будинок, друга половина XIX ст. (архіт., іст.). Арх. В. Ніколаєв. Цегляний стиль. Розміщувалися: Самаритські курси (1906–1914), на яких готували медсестер; викладали проф. КУ: Т. Лоначевський-Петруняк, Г. Малков, П. Морозов (директор курсів), В. Орлов, С. Томашевський, К. Трітшель, В. Чернов, О. Шимановський, Ф. Яновський.

буд. № 7

Житловий будинок, друга половина XIX ст. (архіт., іст.). Арх. М. Казанський., Ремонт: 1910. Арх. Я. Яскевич. Історизм. Містилося Київське відділення Російського музичного товариства (1868–1874). Виступали скрипаль

Г. Венявський (1869), композитор, піаніст А. Рубінштейн (1869), співак Ф. Стравинський. Діяла музична школа товариства (1868–1871), в якій працювали композитор, диригент Р. Пфеніг (директор), диригент І. Альтані, співак М. Губерт, композитор М. Лисенко (1870); навчалися скрипаль, композитор Й. Котек, флейтист О. Химиченко. Проживали: громадсько-політичний діяч К. Григорович-Барський (1910-ті роки), психолог, проф. КДУ О. Расвський (1920–1940-ті роки).

буд. № 8

див.: *вул. Михайлівська, буд. № 12.*

буд. № 9-а, буд. № 9-б

Садиба, 1897 (архіт.). Історизм. *Житловий будинок*, 1897, арх. І. Ніколаєв [№ 9-а]. *Житловий будинок*, кінець XIX – початок XX ст. [№ 9-б]. Перебудова: 1897, арх. І. Ніколаєв.

буд. № 10

Житловий будинок, 1969 (іст.). Проживали: балетмейстер, народний артист СРСР П. Вірський (1969–1975); художник М. Дерегус (1969–1971); арх. Є. Маринченко (1980–1999).

Меморіальна дошка П. Вірському (1983; скульп. М. Марченко, арх. Т. Довженко).

буд. № 11

Житловий будинок, 1893 (архіт., іст.). Арх. В. Ніколаєв. Неоренесанс. Містилася редакція газети «Работник» – органу вузлового бюро РСДРП(б) ПЗЗ (1906). Проживав терапевт, акад. ВУАН Ф. Яновський (початок XX ст.).

Меморіальна дошка газеті «Работник» (1988).

буд. № 12-а, буд. № 12-б

Садиба, 1909 (архіт., іст.). Модерн. Проживав учений-правознавець, акад. АН УРСР Б. Бабій (1948–1965) [буд. № 12-б].

буд. № 13/6

Житловий будинок, 1896 (архіт.). Арх. М. Гарденін. Еклектика.

буд. № 14-а, буд. № 14-б

Садиба, друга половина XIX – початок XX ст. (архіт., іст.). *Особняк*, 1858 [буд. № 14-а]. Прибудови: 1878, кінець XIX ст. Інж.-арх. В. Чаплинський. Класицизм. *Прибутковий будинок*, 1898 [буд. № 14-а]. Арх. М. Вишневський. Еклектика. *Флігель*, початок XX ст. [буд. № 14-б]. Історизм. Проживали: купець П гільдії, власник іконостасної майстерні О. Мурашко (1894–1910) та його син – художник О. Мурашко (1907–1914).

Меморіальна дошка О. Мурашку (молодишуму) (1966; скульп. П. Остапенко, арх. П. Кальницький).

буд. № 15

Житловий будинок, 1887–1892 (архіт., іст.). Арх. О. Хойнацький. Надбудова: 1901, арх. Г. Моргулець. Проживала заслужена артистка УРСР Е. Аренс (1920–1960-ті роки).

буд. № 17

Житловий будинок, друга половина XIX ст. (архіт., іст.). Перебудова 1897–1898, арх. М. Артинов, за участю арх. А.-Ф. Краусса. Проживав із сім'єю ге-

рой російсько-турецької війни 1877–1878 М. Мамишев (із 1900 р.). Жив адвокат, громадський діяч М. Мазор (початок ХХ ст.), в якого бував письменник Шолом-Алейхем (до 1905 р.).

буд. № 18

Житловий будинок, 1879 (архіт.). Арх. П. Спарро. Еклектика.

буд. № 19

Житловий будинок, 1879 (архіт., іст.). Арх. П. Спарро. Добудова: 1887, арх. А.-Ф. Краусс, О. Хойнацький. Проживали: письменниця Н. Суровцова (початок ХХ ст.), проф. КДА В. Фамінський (1910-ті роки).

буд. № 20, буд. № 20-а, буд. № 20-б,

буд. № 20-в, буд. № 20-г

Садиба, кінець ХІХ – початок ХХ ст. (архіт., іст.). Історизм. *Житловий будинок*, 1894 [буд. № 20, буд. № 20-а]. Арх. М. Гарденін. Містилося Київське відділення Товариства поширення освіти серед євреїв у Росії, першим головою якого був цукрозаводчик, меценат Л. Бродський. *Житловий будинок*, 1873 [буд. № 20-б]. Інж. І. Запорожський.

увул. Івана Мазени

XI–XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 1

див.: *Київська фортеця*

буд. № 3-а, буд. № 3-б [також: пров. Аскольдів, буд. № 5]

Житловий комплекс з дитячим садком, 1934–1940 (архіт., іст.). Арх.-худ. Й. Каракіс, за участю арх. І. Заславського. *Житловий будинок*, 1934–1938 [буд. № 3-а]. Пізній конструктивізм. *Житловий будинок*, 1938 [буд. № 3-б]. Пізній конструктивізм. *Дитячий садок*, 1937–1940 [пров. Аскольдів, буд. № 5]; використано елементи класицистичної спадщини). Проживали: генерал-лейтенант, член Військової ради 40-ї армії 1-го Українського фронту (з 1943 р.; яка в листопаді 1943 брала участь у визволенні Києва від німецьких окупантів), перший заступник голови Українського республіканського комітету ДТСААФ (з 1951 р.) К. Кулик (1944–1966, з перервами); філософ, акад. АН УРСР В. Кученко (1988–98) [буд. № 3-а].

буд. № 3-в, буд. 3-г

Служби і флігель садиби Інженерного двору, середина – кінець ХІХ ст. (архіт.). Зразки архітектури комплексу Київської фортеці.

буд. № 4/6

Житловий будинок, 1938 (архіт.). Арх. В. Созанський. Пізній конструктивізм.

буд. № 6, буд. № 6-а, буд. № 6-б

Садиба, кінець ХVІІІ – початок ХХ ст. (архіт., іст.). *Головний будинок*, 1799, друга половина ХІХ ст. [буд. № 6]. У проектуванні первісного двоповерхового об'єму, ймовірно, брав участь власник садиби – обер-комендант Києво-Печерської фортеці П. Вігель. Перебудовано (надбудовано третій поверх): 1864–1866. З елементами класицизму. *Флігель*, 1837, 1909 [буд. № 6-а]. Арх. Л. Станзані. В 1909 р. сполучено з головним будинком об'ємом-вставкою.

Еклектика. *Флігель*, 1836 [буд. № 6-б]. Арх. Л. Станзані. Класицизм. Прожили: мемуарист, колекціонер, бессарабський віце-губернатор, директор Департаменту іноземних сповідань П. Вігель (1799–1800); дипломат, політичний діяч, великий драгоман Порти, господар Молдови, Валахії, Молдови і Валахії К. Іпсіланті (1808–1816); мистецтвознавець, художній критик, проф. Імператорської АМ, Санкт-Петербурзького університету та КУ А. Прахов (1881–1883), у якого в 1883 р. гостював художник І. Репін [буд. № 6]; художник В. Фартусов (1897) [буд. № 6-а]. Містилася живописна школа КПЛ (1867–1874), якою керували: живописець, акад. Імператорської АМ О. Рокачевський (1866–1868; жив у флігелі [буд. № 6-а]); живописець, графік П. Сорокін (1868–1870); ієромонах Альвіан (Скотенко) (1871–1883); у 1871–1872 роках малювання в школі викладав художник П. Дедюхін; у 1871 р. доглядачем та наставником був ієродиякон Аліпій (Бубликов); у 1871–1873 роках учнем школи був уродженець Далмації І. Катурич [буд. № 6].

буд. № 10-а

Особняк М.М. Бердяєва, перша половина XIX ст. (*Корпус лікарні офтальмологічних хвороб М.Т. та Є.Г. Попових*, 1887) (архїт., іст.). З 1845 р. ділянка з одноповерховим особняком належала генерал-лейтенанту М. Бердяєву, з 1882 р. – подружжю Попових, які влаштували в ньому лікарню, в 1885–1887 роках на місці лівої частини особняка споруджено будівлю лікарні (арх. В. Ніколаєв). Об'єм частини особняка оформлений з елементами класицизму, лікарня – у цегляному стилі. В особняку жив генерал-лейтенант, учасник воєн з наполеонівською Францією, отаман Війська Донського М. Бердяєв, у нього бував тут його внук – майбутній філософ, літератор, публіцист, громадський і політичний діяч М. Бердяєв.

буд. № 11

Прибутковий будинок Микільського військового монастиря, 1913–1914 (архїт., іст.). Арх. Є. Єрмаков. У модернізованих формах неоренесансу. Містилося Військове міністерство Української Держави (травень–грудень 1918 р.), яке очолював до листопада генерал від інфантерії російської армії, генерал-бунчужний армії Української Держави, одночасно – військовий міністр О. Рогоза, у листопаді–грудні 1918 р. – генерал-хорунжий Д. Шуцький.

буд. № 12

Житловий будинок, кінець XIX ст. (архїт.). Неоренесанс.

буд. № 13

Палац піонерів та школярів ім. М. Островського, 1962–1965 (архїт., мист.). Арх.: Е. Більський, А. Милецький. Інтер'єри оздоблено мозаїкою, майолікою, карбуванням (скульп. В. Бородай, худ. В. Мельниченко, А. Рибачук). Один із краших зразків української архітектури 1960-х років.

буд. № 14

Житловий будинок працівників Червонопрапорного заводу (завод «Арсенал»), середина 1930-х років (архїт.). Арх. Ф. Лесковий. Конструктивізм у поєднанні з модернізованими формами неокласицистичної архітектури радянського періоду.

буд. № 15

Церква Спаса на Берестові, XI–XII ст., XIV–XV ст., перша половина XVII – початок XIX ст. (археол., архіт., іст., мист.). Споруджена у с. Берестове – заміській резиденції Великих Київських князів. Зазнала значних руйнувань під час монгольської навали та військ кримського хана Менглі-Гірея. За митрополита Петра Могили була його домовим храмом, його коштом відремонтована й добудувана. В 1643 р. розписано інтер'єр. У 1751–1752 роках прибудовано притвор. У 1813–1814 роках до нього прибудовано дзвіницю у стилі класицизму (арх. А. Меленський). У 1989–1991 роках археологи В. Гончар та В. Харламов відкрили підмурки північної і південної стін, північно-східні та південно-східні підбанні стовпи й три апсиди втраченого об'єму церкви (позначені на денній поверхні). В архітектурі храму знайшли розвиток будівельні традиції доби Великого князя Ярослава Мудрого. В нартексі відкрито фрески XII ст. Зберігся стінопис XVII ст. Храм був родиною усипальницею Мономаховичів. У 1947 р. з нагоди 800-річчя Москви в усипальні встановлено символічний саркофаг засновникові російської столиці – князю Юрію Долгорукому.

Поселення, V тис. до н.е. (археол.) [під давніми фундаментами та навколо церкви Спаса на Берестові]. Відкрили В. Гончар, В. Харламов (1989–1991).

буд. № 16, буд. № 18/29

Садиба, 1900-ті – 1930-ті роки (архіт., іст.). *Житловий будинок*, 1903 [буд. № 16]. Арх. О. Желтухін. Надбудова: 1939–1940. Цегляний стиль з елементами ренесансу. *Житловий будинок*, 1912 [буд. № 18/29]. Арх. В. Пещанський. Пізній модерн. *Житловий будинок*, 1900–1903 [буд. № 18/29]. Арх. М. Казанський. Надбудова: 1939–1940. У спрощених формах неоренесансу. На початку XX ст. проживали брати Істоміни: історик, педагог, товариш (заступник) голови Київського релігійно-філософського товариства М. Істомін, філолог, педагог, член ради Київського релігійно-філософського товариства О. Істомін, історик, філолог, педагог, член редакції журналу «Христианская мысль» Ф. Істомін; у 1915 р. – учений-аграрник, голова Російського технічного товариства, почесний член КПІ В. Ковалевський.

буд. № 17

див.: *Київська фортеця*

Житловий будинок, 1937 (архіт.). Ймовірно, арх. П. Савич. Пізній конструктивізм з елементами класичної архітектури.

буд. №№ 21–25

Свято-Успенська Києво-Печерська лавра, XI–XX ст. (археол., архіт., іст., мист.).

Верхня Лавра, XI–XX ст. (археол., архіт., іст., мист.).

Собор Успіння Пресвятої Богородиці, 1073–78, 1998–2000 (архіт., іст., мист.) [корпус № 80]. У XVII–XVIII ст. перебудований у формах українського бароко; наприкінці XIX – на початок XX ст. знову оздоблений і розписано інтер'єр (автори проекту – худ. В. Верещагін, арх. С. Лазарєв-Станіщев); 3 листопада 1941 р. висаджений у повітря (збереглася частина приділу); в 1998–2000 роках від-

творений у формах бароко XVIII ст., у 2000-х роках розписано інтер'єри. *Велика лаврська дзвіниця, 1731–1745* (архіт., іст.) [корпус № 81]. Арх. Й.-Г. Шедель. Бароко.

Аптека та новокрилошанський корпус, 1902–1903 (архіт., іст.) [корпус № 24]. Арх. Є. Єрмаков. Еклектика. Розміщувалися: Музей українських діячів науки і мистецтва ВУАН (1929–1934), де працювали акад. О. Новицький (директор у 1924–1930 роках), історик, літературознавець, мистецтвознавець Є. Рудинська (1926–1934), художники Ф. Красицький та І. Макушенко (1930-ті роки); Український театральний музей ВУАН (з 1936 р. – Державний музей театального мистецтва УРСР) (1926–1939), де працював театрознавець П. Рудін (директор у 1926–1936 роках), співпрацювали художник театру В. Меллер, театрознавець О. Кисіль, актор С. Паньківський.

Бібліотека митрополита Флавіана, 1908–1909 (архіт., іст.) [корпус № 5]. Арх. Є. Єрмаков. Еклектика. Споруджена коштом митрополита Київського і Галицького, священноархімандрита КПЛ Флавіана (Городецького) для бібліотеки, яку він подарував монастирю. Містилася реставраційна майстерня Всеукраїнського музейного містечка (1928–1930-ті роки), з 1931 р. – Всеукраїнські художньо-реставраційні репродукційні майстерні, де працювали реставратори М. Касперович і К. Кржемінський.

Брама в'їзна (північна) до господарського двору, 1884 (архіт.) [корпус № 89-а].

Нижня (Печерна, Південна) брама, 1792–95 (архіт.) [корпус № 79]. Військовий інж. Ш.-П. де Шардон. Класицизм.

Східна брама, 1898 (архіт.) [корпус № 94-а]. Арх. В. Ніколаєв. Модерн.

Будинок іконописної школи й майстерні та ключня, 1880–1883 (архіт., іст.) [корпус № 30]. Арх. В. Сичугов. Цегляний стиль. Діяла Лаврська іконописна школа (1883 – на початок 1920-х роках), у якій працював доглядачем художник, ієромонах КПЛ Володимир (Соколов) (1904–1919), викладали художники І. Їжакевич (1905–1906), В. Сонін (1906–1910), навчалися художники Ф. Коновалюк, О. Судомора, С. Яремич. З 1927 р. містився Музей архітектури (в 1930-х роках – фонд архітектури Всеукраїнського музейного містечка), в якому працювали історик архітектури І. Моргилевський (директор у 1926–1933 роках), історик, етнограф Ю. Сіцинський. Після передачі споруди Спілці художників України (1950-ті роки) розміщувалися: творчі майстерні скульп. І. Гончара, живописця М. Дерегуса, графіка Г. Якутовича й інших митців.

Будинок митрополита, 1727–1867 (архіт., іст.) [корпус № 2]. Бароко. Проживали: настоятелі КПЛ: Іоаннікій (Сенютович) (1727–1729), Роман (Копа) (1730–1736), Іларіон (Негребецький) (1737–1740), Тимофій (Щербацький) (1740–1748), Йосип (Оранський) (1748–1751), Лука (Білоусович) (1752–1761), Зосима (Валькевич) (1762–1786). У серпні-вересні 1744 р. зупинялася імператриця Єлизавета I та Велика княгиня Катерина Олексіївна (майбутня імператриця Катерина II); також проживав останній католикос Імеретинський й Абхазький Максиме II (1792–1795). У XVIII ст. в перебували митрополити Київські, Галицькі й усієї Малої Росії: Рафаїл (Заборовський), Ти-

мофій (Щербацький), Арсеній (Могилянський) і Гавриїл (Кременецький) [постійно проживали: в Софійському монастирі Києва після підпорядкування КПЛ митрополитові Київському і Галицькому (1786), який одночасно був священноархімандритом КПЛ], тимчасово перебували: Самуїл (Миславський), Ієрофей (Малицький), Гавриїл (Банулеско-Бодоні), Серапіон Александровський (Логоиновський), Євгеній (Болховітінов). Пізніше будинок був резиденцією митрополитів Київських і Галицьких, що проживали тут: Філарет (Амфітеатров) (1838–1857), Ісидор (Никольський) (1858–1860), Арсеній (Москвін) (1860–1875), Філофей (Успенський) (1876–1882), Іоаннікій (Руднев) (1891–1900), Феогност (Лебедев) (1901–1902), Флавіан (Городецький) (1903–1915), Володимир (Богоявленський) (1915–1918), Антоній (Храповицький) (1918–1919). Містилося: управління Лаврського музею культів та побуту (1923–1926), Всеукраїнського державного історико-культурного заповідника «Всеукраїнське музейне містечко» (1926–1941), організатором і першим директором якого в 1923–1924 роках був мистецтвознавець, акад. ВУАН Ф. Шміт; у 1924–1933 роках посаду директора обіймав історик, археолог П. Курінний, його помічником був археолог, нумізмат В. Ляскоронський; відділом (секцією) станкового малярства музею завідували: художник, архітектор, мистецтвознавець К. Мощенко (1925–1930), М. Черногубов (1930–1941). У 1920–30-х роках у будинку проживали: завідувач відділу шитва й тканини М. Рудинський і його сестра – вчений консерватор Музею українських діячів науки і мистецтва ВУАН Є. Рудинська. *Фонтан*, 1908 (архіт.).

Будинок намісника Києво-Печерської лаври, XVII–XIX ст. (архіт., іст.) [корпус № 1]. Бароко. В будинку проживало 14 намісників, серед яких були відомі церковні діячі: Антоній (Смирницький) (1824–1826), Антоній (Петрушевський) (1896–1909), Климент (Жретієнко) (1917–1920-ті роки); митрополит Київський і Галицький, патріарший екзарх всієї України (з 1921) Михаїл (Єрмаков) (1921–1923); архімандрит Єрмоген (Голубев) (початок 1920-х років), ієромонах, останній літописець КПЛ Митрофан (Полікарпов) (початок 1920-х років), майбутній намісник КПЛ Валерій (Устименко) (1942–1947). Містилася Лаврська іконописна школа (1840-ті роки – 1867), яку очолював із 1860 р. живописець, акад. Імператорської АМ О. Рокачевський; відділ (секція, фонд) письма й друку Лаврського музею культів та побуту (1920 – 1930-ті роки), яким завідував у 1923–1930 роках і жив у цьому ж будинку літературознавець, мовознавець, фольклорист, мистецтвознавець, чл.-кор. АН УРСР П. Попов. У 1929–1933 у цьому відділі працювала мистецтвознавець М. Щепотьєва. В 1925–1930 роках тут мешкав художник-архітектор, мистецтвознавець, завідувач відділу станкового малярства Лаврського музею культів та побуту К. Мощенко; в 1927–1933 роках – історик, нумізмат, археолог, співробітник, з 1928 р. – завідувач відділу нумізматики Лаврського музею культів та побуту В. Шугаєвський.

Будинок півчих митрополитичого хору, 1902–1903 (архіт., іст.) [корпус № 6].

Арх. С. Єрмаков. Цегляний стиль. Останніми регентом хору були: архіандрит Лаври (з 1922) Іадор (Ткаченко) (1898–1916); ієромонах Феогност (Ніколаєнко) (1916–1920). В 1927–1938 роках тут містився Музей України (Збірка П.П. Потоцького), де жив його фондоутворювач і учений хранитель П. Потоцький – генерал, історик, колекціонер.

Будинок позолотої, фотографії, іконописної (живописної) школи та майстерні, 1871–1874 (архит., іст.) [**корпус № 31**]. Військові інж.: О. Серета, О. Ветринський. У 1874–1883 роках містилася живописна школа, в якій навчався художник І. Їжакевич (1876–1882). У 1900–1920-х роках проживав ієромонах Власій (Бичко) – майбутній священник (1933–1938), який після ліквідації монастиря таємно переховував лаврських ченців, зокрема архіандрита Валерія (Устименка).

Готель, 1906 (архит., іст.) [**корпус № 19**]. Арх. С. Єрмаков. Цегляний стиль. У 1938–1968 роках містилося Київське республіканське художньо-промислове училище, в якому працювали відомі майстри різних видів народного мистецтва: П. Власенко, Н. Вовк, П. Глущенко, Д. Головка, І. Гончар, О. Грядунова, О. Кулик, М. Муха, Т. Пата, М. Примаченко.

Друкарня, XVIII–XIX ст. (архит., іст.) [**корпус № 9**]. Бароко. Фонтан, XIX–XXI ст. (архит.). Друкарню засновано на початок XVII ст., працювала безперервно до 1920-х років. Відіграла роль культурно-просвітницького центру в Україні, чому сприяли видатні письменники-богослови, просвітники, художники; зробила вагомий внесок у розвиток граверного й книжкового мистецтва. Лаврська друкарня була найкраще технічно обладнана й впорядкована; в 1922–1935 роках належала ВУАН-АН УРСР.

Економічний корпус, XVIII–XIX ст. (архит., іст.) [**корпус № 7**]. Бароко. Надбудова другого поверху: 1873. Військовий інж. О. Ветринський. Еклектика. В 1910-х роках проживав ієромонах В'ячеслав (Шкурко) – архіандрит, єпископ Новоград-Волинський (із 1932 р.), єпископ Сумський і вікарій Харківської єпархії (з 1934 р.), єпископ Яранський і вікарій Кіровської єпархії (з 1936 р.). В 1924–1927 роках містилася Реставраційна майстерня відділу станкового малярства Лаврського музею культів та побуту, в якій працював один із основоположників української школи наукової реставрації М. Касперович. У 1926–1929 роках проживав пам'яткоохоронець В. Івченко, в 1930-х роках – археолог, музейний діяч Т. Мовчанівський (†1938).

Келії, XVIII ст. (архит.) [**корпус № 21–21-а**]. Бароко.

Келії крилошан, 1720–1721 (архит., іст.) [**корпус № 3**]. Бароко. На початок XX ст. проживав Флавіан (Приходько) – регент, уставщик (з 1899 р.) криласа собору Успіння Пресвятої Богородиці КПЛ, архіандрит (з 1922 р.), духовник прочан КПЛ (з 1924 р.).

Келії «майстрові» (старокрилошанський корпус), 1727–1780 (архит., іст.) [**корпус № 20**]. Надбудова другого поверху: 1848. Арх. П. Спарро. У XVIII – середині XIX ст. містилася лаврська малярня, в якій навчався живописець Ф. Бальцерівський, начальниками були відомі художники, ченці КПЛ: Іоанн

(Максимович), Феоктист (Павловський), Алімпій (Галик), Захарія (Голубовський), Феодосій (Ааронський) й інші.

Келії полатного та шафаря (будинок келаря), 1759–1761 (архіт.) [корпус № 13]. Українське бароко.

Келії соборних старців, XVI–XVIII ст. (архіт., іст.) [корпус № 4]. Бароко. У корпусі проходили засідання Духовного собору КПЛ. Проживали відомі церковні діячі: митрополит Лакедемонський Серафим (Вестархіс) (1777–1789), архієпископ Сербської православної церкви Спиридон (Віткович) (1778–1792), єпископ із Далмації Симеон (Концаревич) (1860-ті роки), митрополит Тобольський і Сибірський Павло (Конюскевич) (1768–1770). У 1905–1918 роках у одній із келій періодично перебував і проживав історик, богослов, проф. КДА, настоятель Андріївської церкви Ф. Титов. У 1920-х роках жила співачка, майбутня голлівудська актриса М. Кор'юс. У 1920–1930-х роках містився відділ (секція) нумізматики Лаврського музею культів та побуту, яким завідував історик, нумізмат В. Шугаєвський.

Ківорій водосвятний, 1897 (архіт.) [корпус № 95].

Крамниця іконна, 1902–1903 (архіт.) [корпус № 35]. Арх. Є. Єрмаков. Цегляний стиль.

Крамниця книжкова, 1811–1812 (архіт., іст.) [корпус № 28]. Бароко. В 1865 р. проживав єромонах, начальник лаврської іконописної майстерні Пафнутій (Львов).

Кухня Трапезної палати, кінець XVII–XIX ст. (архіт.) [корпус № 85]. У XVIII ст. перебудована майстром С. Ковніром, наприкінці XIX ст. зведено другий поверх під керівництвом арх. В. Ніколаєва. Бароко.

Лазня братська, 1887–1888 (архіт.) [корпус № 34].

Лікарня братська, 1841–1842, 1859–1861 (архіт., іст.) [корпус № 26]. Арх. П. Спарро. Автор проекту добудови – єромонах Євкарпій (Наумов). Пізній класицизм. 1918–19 тут працював лікарем М. Ткаченко. В 1923 р. у лікарні було заарештовано й ув'язнено настоятеля монастиря архімандрита Климентя (Жеретієнка). У 1920-х роках містився відділ (секція) нумізматики Лаврського музею культів та побуту, яким до 1928 р. завідував історик, археолог, етнограф, краєзнавець В. Ляскоронський; працював із 1926 р. історик, нумізмат В. Шугаєвський.

Льодовня, 1893 (архіт.) [корпус № 11-б]. Цивільний інж. К. Тарасов. Класицизм.

Майстерня покрівельна (бляшана), середина XIX ст. (архіт.) [корпус № 16]. Класицизм.

Майстерня столярна, 1904 (архіт.) [корпус № 23]. Арх. Є. Єрмаков. Цегляний стиль.

Майстерня столярна друкарська, кінець XVIII–XIX ст. (архіт.) [корпус № 100]. Автор проекту надбудови другого поверху – військовий інж. Г. Водоп'янов. Еклектика.

Набиральня та коректорська, 1897–1898 (архіт.) [корпус № 14]. Арх. В. Ніколаєв. Еклектика.

Мури оборонні території Верхньої Лаври, 1698–1701, XIX ст. (архіт.) [корпус № 92]. Арх. Д. Аксамитов (ймовірно).

Мур підірний тераси з оглядовим майданчиком, XVIII ст. (архіт.) [корпус № 30-а]. Військовий інж. Ш.-П. де Шардон.

Мур із брамою біля Великої лаврської дзвіниці, XVIII – початок XIX ст. (архіт.) [корпус № 81-а]. Бароко.

Мур оборонний, XII–XIII ст. (археол.) [біля корпусу № 2]. Відкритий В. Халамовим у 1987 р.

Вежа Іоанна Кущника, 1696–1701 (архіт.) [корпус № 88]. Бароко.

Вежа Онуфрійєвська (Палатна), 1701 (архіт.) [корпус № 83]. Українське бароко.

Вежа Південна (Годинникова), 1698–1701 (архіт.) [корпус № 89]. Бароко.

Вежа Північна («Малярна»), 1838–1841 (архіт.) [корпус № 17]. Військовий інж. І. Дзичканець. Класицизм.

Оранжерея, 1914, 1950-ті роки (архіт.) [корпус № 87].

Палітурня, 1903–1904 (архіт.) [корпус № 15]. Арх. Є. Єрмаков. Еклектика.

Пекарня, келія, книжкова крамниця (Ковнівівський корпус), XVII–XVIII ст. (архіт.) [корпус № 12]. Назва – від імені майстра С. Ковніра, який брав участь в його будівництві. Українське бароко.

Фонтан, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.) [перед корпусом № 12]. Військовий інж. В. Катеринич.

Проскурня нова, 1913 (архіт.) [корпус № 11]. Арх. Є. Єрмаков. Цегляний стиль.

Словолицня, XVIII–XIX ст., з брамою, 1865 (архіт., іст.) [корпус № 10]. Еклектика. У другій половині XIX ст. лаврська словолицня була однієї з кращих у країні.

Трапезна палата з церквою в ім'я преподобних Антонія та Феодосія Печерських, 1893–1895, 1902–1910 (архіт., іст., мист.) [корпус № 29]. Арх. В. Ніколаєв. Російсько-візантійський стиль. Генеральне рішення системи розписів інтер'єрів – арх. В. Щусев, худ.: – І. Їжакевич, А. Лаков, Г. Попов. У 1918–1934 роках тут проживав схиархидиякон Варфоломей (Іванов); у 1922–1928 роках – архимандрит Феодосій (Михайловський); у 1920-х роках – архієпископ Володимир (Кобець).

Флігель, XVIII ст. (архіт.) [корпус № 22]. Бароко.

Фундамент сонячного годинника, XVIII ст. (археол.) [у сквері на схід від Великої лаврської дзвіниці].

Хлібня, друга половина XVIII ст., 1914 (архіт.) [корпус № 8]. Бароко.

Церква Благовіщення Пресвятій Богородиці, 1904–1905 (архіт., іст.) [корпус № 86]. Арх. Є. Єрмаков. Еклектика. Іконостаси, горні місця, кіоти – І. Чухнов, К. Юрчевський за малюнками Феогноста, ікони – М. Дерев'янок (54 образи), Д. Давидов, Г. Крушевський, М. Шароватов. З 1926 р. у храмі містився відділ (секція, фонд) шитва й тканини Лаврського музею культур та побуту, яким завідував до 1928 р. археолог, історик, мистецтвознавець М. Рудинський. У 1924–1933 роках працювала, з 1928 р. – завідувала відділом мистецтвознавець М. Новицька.

Церква Всіх Святих над Економічною брамою, 1696–1698, 1906 (архіт., мист.) [корпус № 82]. Бароко. Розписана в 1906 р. учнями Лаврської іконописної школи, послухниками іконописної майстерні під керівництвом худ. І. Іжакевича за участю доглядача школи ієромонаха Володимира (Соколова), який склав проект розміщення композицій. Розписи у стилістиці модерну.

Церква Св. Миколи Свято-Троїцького лікарняного монастиря, кінець XVII–XIX ст. (архіт., іст.) [корпус № 25]. У 1861 р. надбудовано другий поверх за проектом арх. П. Спарро. Українське бароко. Храм був центром лікарняного монастиря КПЛ, з яким пов'язаний також початковий період лаврської школи, створеної архимандритом Петром Могилою в 1630 р.

Церква Свято-Троїцька над Святою брамою, XII–XVIII ст. (архіт., мист.) [корпус № 27]. Збереглася частина давньоруського об'єму. У 1730-х роках фасади оздоблено ліпленим декором – майстер В. Стефанович, розписано – худ.: Алімпій (Галик), І. Кодельський. Інтер'єри розписали художники Алімпій (Галик), Іоанн (Максимович), Феоктист (Павловський), Мойсей (Якубович) та учні лаврської іконописної майстерні. Іконостас виготовили сніцарі І. Оветка та І. Опанасов, ікони – Алімпій (Галик), Феоктист (Павловський), А. Улазовський та інші. Архітектура, розписи й іконостас виконані у стилі бароко. В 1902–1905 р. під керівництвом худ. І. Іжакевича на стінах перед Святою брамою живописці Ф. Коновалюк, В. Сидоренко, Г. Тимків створили новий монументальний розпис «Собор всіх святих Печерських». Церква (трапезна), XII ст. (археол.) [за 20 м від південно-західного наріжжя собору Успіння Пресвятої Богородиці]. Відкрив і дослідив В. Харламов (1984)

Підземні споруди території Верхньої Лаври, XI–XVIII ст. (археол., архіт.).

Складаються з трьох систем: під соборною площею – між собором Успіння Пресвятої Богородиці та будинком митрополита (корпус № 2); під Свято-Троїцькою надбрамною церквою (корпус № 27); між келіями соборних старців (корпус № 4) та корпусами № 21 та № 21-а. Мають господарське, інженерне, військово-оборонне призначення.

Поховання на території Верхньої Лаври: Д.І. та Н.Б. Долгорукові (†1774) (мист.) [навпроти західного входу до собору Успіння Пресвятої Богородиці] – чавунна плита. Бароко; К.О. Іпсіланті (†1818) [на подвір'ї корпусу № 6] – надгробок: 1997 (мист.). Скульп. С. Пименов. Класицизм; І.І. Іскра та В.А. Кочубей (†1708) (іст.), П.А. Століпін (†1911) (іст.) [біля Трапезної палати з церквою в ім'я преподобних Антонія та Феодосія Печерських]; мистецтвознавець, етнограф, історик, археолог, краєзнавець, музейний і громадський діяч Д.М. Щербаківський (†1927) (іст.) [навпроти входу до Великої лаврської дзвіниці]

Ближні печери, XI–XII ст. (археол., архіт., іст., мист.). Складається з архітектурного ансамблю та Антонієвих печер.

Брама в'їзна, 1840-ті роки (архіт.) [корпус № 46-б]. Класицизм.

Брама нижня на в'їзді до Ближніх і Дальніх печер, 1852–1853 (архіт.) [корпус № 71-в]. Арх. П. Спарро.

- Брама північна*, 1908 (архит.) [корпус № 93-а].
- Будинок настоятеля Ближніх печер*, 1790–1796, 1855 (архит., іст.) [корпус № 42]. Арх. О. Яновський. Перебудова: 1855. Військовий інж. Г. Наумов. Класицизм. У 1830–1850-х роках проживав схиєромонах, духівник КПЛ Парфеній (Краснопевцев) [прилучений до лику Преподобних Печерських]; у 1942 р. – схиархієпископ, організатор відбудови КПЛ у роки нацистської окупації Антоній (Абашидзе); у 1942–1947 р. – намісник КПЛ Валерій (Устименко). В 1956–1959 р. – лаврська резиденція екзарха всієї України, митрополита Київського і Галицького, священноархімандрита Лаври Іоанна (Соколова).
- Галерея від Ближніх до Дальніх печер*, XIX ст. (архит.). [корпуси №№ 72, 72-а, 74-а]. (Галерея, 1869. Військовий інж. Г. Наумов. *Павільйон*, 1897. Арх. В. Ніколаєв. *Ротонда*, 1793).
- Галерея до Ближніх печер*, 1829, 1901 (архит.). [корпуси № 37–37-а]. (*Вхідний павільйон*, 1829. Арх. А. Мезенський. Класицизм. *Галерея*, 1901).
- Галерея зі входом до Антонієвих (Ближніх) печер та келій*, XVIII–XIX ст. (архит., мист.) [корпус № 41]. Перший поверх, 1740-і роки. Арх. Й. Г. Шедель (1740-ті роки). Другий поверх, 1823, Арх. А. Меленський. Перебудова: кінець XIX ст. Арх. В. Ніколаєв (ймовірно). У формах бароко з рисами класицизму. Стінопис вхідної галереї – перша половина XIX ст.
- Дзвіниця*, 1759–1763 (архит.) [корпус № 38]. Збудована лаврськими кам'яних справ майстрами С. Італ'янцем і С. Ковніром. Українське бароко.
- Каплиця над артезіанським колодязем (церква Живоносного джерела)*, 1914 (архит.) [корпус № 47]. Проект колодязя – гідротехнік С. Коклик, каплиці – арх. Є. Єрмаков. У стилізованих формах російської архітектури XVII ст.
- Келії братські*, 1899 (архит.) [корпус № 43]. Арх. В. Ніколаєв. Цегляний стиль.
- Келії братські*, 1890 (архит.) [корпус № 45]. Військовий інж. О. Серєда. Класицизм.
- Келії братські*, 1830-ті роки (архит.) [корпус № 48]. Арх. П. Спарро. Класицизм.
- Келії братські першої половини*, XIX ст. над льохом XVIII ст. (архит.) [корпус № 44]. Перший поверх – арх. А. Меленський, другий – арх. П. Спарро. Класицизм.
- Келії (схимницький корпус)*, 1840 (архит., іст.) [корпус № 46]. Класицизм. Проживав намісник КПЛ (1942–1947) Валерій (Устименко) (1947–1953); намісник КПЛ (1953–1961), єпископ Чернігівський і Ніжинський (з 1964 р.) Нестор (Тугай).
- Крамниця іконна та книжкова*, 1870–1872 (архит.) [корпус № 39]. Військовий інж. О. Серєда. Цегляний стиль. У 1930-х роках проживав художник, один із основоположників української школи наукової реставрації М. Касперович.
- Мур оборонний*, 1844–1845 (архит.) [корпус № 93]. Військовий інж. О. фон Фрейман.
- Мур підірний*, середина XVIII ст. (архит.). [корпуси №№ 77, 77-а, 77-б]. Військовий інж. Д. де Боскет.
- Ротонда на підірному мурі*, середина XVIII ст. (архит.) [корпус № 74]. Військовий інж. Д. де Боскет. Класицизм.

Огороджа монастирського саду, 1904 (архит.) [корпус № 44-а]. Арх. С. Єрмаков. Пам'ятне місце влаштування Антонієм Печерським колодязя на Близьніх печерах, XI ст. (іст.) [корпус № 75]. У 2002 р. над колодязем побудовано каплицю в ім'я преподобного Антонія Печерського. Печери Антонієви (Близьні), XI–XVIII ст. (археол., архит., іст., мист.). Загальна довжина печерного комплексу – понад 600 м. Пантеон печер складається з 73 іменних поховань, головним чином XI–XIII ст., та великої кількості безіменних могил. Келія Антонія Печерського, 1062 (іст.).

Пам'ятне місце поховання засновника чернецтва на Русі Антонія Печерського (†1072) (іст.). Вхід до могили, ймовірно, перекритий під час землетрусу 1620 р. *Церква (печерна) преподобного Антонія Печерського, XVI–XIX ст. (архит., іст., мист.).* У підземному храмі зберігся мідний позолочений іконостас, зроблений у 1813 р. золотарями З. та І. Бризгуновими. В церкві встановлено раки з мощами Преподобного Прохора Лободника (Лебідника), що уславилися чудотворіннями та доброчинністю, зокрема, виготовленням істівного хлібу з лободи під час голоду наприкінці 1080-х років (†1107) (іст.).

Церква (печерна) преподобного Варлаама Печерського, 1691 – XIX ст. (архит., іст., мист.). Зберігся вишуканий класицистичний іконостас. У храмі встановлено раку з мощами першого ігумена монастиря Варлаама Печерського (†бл. 1065) (іст.).

Ротонда перед в'їзною брамою на подвір'я Близьніх печер, початок XIX ст. (архит.) [корпус № 97]. Арх. О. Яновський. Класицизм.

Сторожка, друга половина XIX ст. (архит.) [корпус № 46-а]. У формах російсько-візантійського стилю.

Церква Здвиження Чесного Хреста Господнього, 1700–1704, 1839 (архит., іст., мист.) [корпус № 36]. Бароко. В інтер'єрі збереглися іконостас (1767–69, у стилі бароко, сницар К. Шверін, ікони роботи Захарії (Голубовського) та його учнів з лаврської малярні; ансамбль монументального розпису). В храмі поховані: Філарет (Амфітеатров) (†1857) (мист.) – хрест-кіот із іконами, що знаменують основні віхи життя владики, мощі якого перенесено в 1994 р. у Дальні печери; митрополит Київський і Галицький, священноархімандрит КПЛ (1860–1876) Арсеній (Москвін) (†1876) (іст., мист.); полтавський полковник (1675–1695) П.С. Герцика, коштом якого споруджено церкву (†1700) – надгробок, бл. 1837 (іст., мист.); митрополит Київський і Галицький, священноархімандрит КПЛ (1891–1900) Іоаннікій (Руднев) (†1900) (іст., мист.) – надгробок, майстерня В. Фаргусова (Москва); митрополит Київський і Галицький, священноархімандрит КПЛ (1900–1903) Феогност (Лебедев) (†1903) (іст., мист.); митрополит Київський і Галицький, священноархімандрит КПЛ (1876–1882) Філофей (Успенський) (†1882) (іст., мист.); митрополит Київський і Галицький, священноархімандрит КПЛ (1903–1915) Флавіан (Городецький) (†1915) (іст., мист.). Гостиний двір, XIX–XX ст. (архит., іст.). Площа: понад 3 га.

Братський корпус, 1885 (архит.) [корпус № 60]. Військовий інж. О. Серeda. Класицизм.

- Готель*, 1853 (архіт.) [корпус № 63]. Арх. П. Спарро. Класицизм.
- Готель для заможних прочан*, 1851 (архіт.) [корпус № 56]. Арх. П. Спарро. Класицизм.
- Завод свічковий*, 1830–1931, 1872–1874 (архіт., іст.) [корпус № 64]. Надбудова (другий поверх): 1872–1874. Арх. П. Спарро. Класицизм. Завод призначався для забезпечення потреб КПЛ.
- Келії*, 1829–1831 (архіт.) [корпус № 55]. Арх. І. Кедрін. Пізній Класицизм.
- Келії*, 1853–1859 (архіт.) [корпус № 58]. Арх. П. Спарро. Пізній класицизм.
- Келії та господарські приміщення*, друга половина XIX – початок XX ст. (архіт.) [корпус № 57]. Класицизм.
- Келії та кухня*, друга половина XIX ст. (архіт.) [корпус № 69]. Оформлений із окремими елементами пізнього класицизму.
- Контора Гостиного двору і готель*, 1853, 1870 (архіт.) [корпус № 54]. Арх. П. Спарро. Добудова: військовий інж. О. Серeda. Пізній класицизм.
- Лікарня прочанська з церквою Всіх скорботних Радість*, XIX ст. (архіт.) [корпус № 68]. Арх. П. Спарро, прибудова – військовий інж. О. Серeda, третій поверх – арх. В. Ніколаєв. Пізній класицизм.
- Пам'ятник Петру Могилі*, 2007 (мист.) [на території свічкового заводу].
- Поховання на території Ближніх печер: перший відомий за ім'ям давньоруський іконописець, мозаїст Аліпій (Алімпій) Іконописець (†бл. 114) (іст.), печерські ченці, вбиті сином київського князя Святополка Мстиславом за відмову віддати знайдений ними випадково скарб (т.зв. варязьку поклажу) Василій і Феодор преподобномученики (†1098) (іст.), чернець, провидець, убитий Ростиславом Всеволодовичем, братом князя Володимира Мономаха, за пророцтво поразки в битві з половцями Григорій чудотворець (†1093) (іст.), ймовірний герой народного епосу Ілля Муромець (†бл. 1088) (іст.), постриженець Печерського монастиря, єпископ Турівський (з 1182 р.) Лаврентій затвірник (†бл. 1194) (іст.), чернець, який копав могили в печерах для померлих іноків і уславився чудодійствами Марк Печерник († на зламі XI–XII ст.) (іст.), чернець, чудотворець, князь луцький (1099–1100) і остерський (1106) Микола Святоша (†1143) (іст.), дружинник із найближчого оточення князя Бориса Володимировича, один із перших пострижеників Антонія Печерського Мойсей Угрин (†бл. 1043) (іст.), найвідоміший давньоруський хроніст і духовний письменник, укладач «Повісті минулих літ» Нестор Літописець (†бл. 1114) (іст.), ігумен, один із перших літописців Русі, один із засновників монастиря Никон Великий (†1088) (іст.), єпископа Новгородський (з 1130 р.), духовний письменник Нифонт (†1156) (іст.), ігумен, архімандрит Печерський (з 1164 р.), хроніст Полікарп (†1182) (іст.), єпископ Володимирський і Суздальський (з 1214 р.), письменник Симон (†1226) (іст.). Церква Введення у храм Пресвятої Богородиці, XI–XIX ст. (архіт., іст., мист.). Найдавніший храм в Антонієвих печерах, у якому збереглися фрагменти розпису XVIII–XIX ст. та іконостас. У церкві встановлено раки Преподобних Печерських: учня Антонія Печерського Агапіта Лікаря (†бл. 1095)

(іст.) та єпископа Переяславського Єфрема († бл. 1098) (іст.); архієпископ (з 1915 р.), схиархієпископ (з 1923 р.), який сприяв відродженню діяльності КПЛ під час нацистської окупації Києва Антоній (Абашидзе) († 1942) (іст.) [біля вівтарної апсиди церкви Здвиження Чесного Хреста Господнього]; командувач військ КВО, Київський, Подільський і Волинський генерал-губернатор (1865–1868) О.П. Безак († 1869, у Санкт-Петербурзі), його дружина Л.І. Безак († 1875) [поряд із церквою Здвиження Чесного Хреста Господнього] – надгробок: каплиця над склепом, початок 1870-х років, у формах російсько-візантійського стилю (архі., іст.); добродійниця КПЛ А.Б. Енгельгардт (іст.) [поряд із церквою Здвиження Чесного Хреста Господнього], чернець КПЛ (з 1802 р.), еклезіарх, соборний старець (з 1820 р.), співак і керівник хору Гімнасій (Новицький) († 1848) (іст.) [поряд із церквою Здвиження Чесного Хреста Господнього], військовий, державний діяч С.Д. Кудашев († 1862), його мати, грузинська княгиня, жертводавиця КПЛ К.С. Кудашева († 1847) [поряд із церквою Здвиження Чесного Хреста Господнього] – надгробок, 1862 (іст., мист.), професор і останній ректор (1816–1817) КМА, архімандрит Мелетій Носков († 1851) (іст.) [поряд із церквою Здвиження Чесного Хреста Господнього], Павлин (Сорока) († 1805) (іст.) [поряд із церквою Здвиження Чесного Хреста Господнього], чернець, начальник Лаврської друкарні (1787–1793), доглядач Ближніх печер, соборний старець (1793–1805), військовий, державний діяч, князь, Київський військовий, Подільський і Волинський генерал-губернатор (1852–1862) І.І. Васильчиков і його дружина, добродійниця К.О. Васильчикова [поряд із церквою Здвиження Чесного Хреста Господнього] – надгробок: склеп [поховання не збереглося], 1870-ті роки, військовий інж. О. Середа (архіт., іст.).

Дальні печери, XI–XII ст. (археол., архіт., іст., мист.) Архітектурний ансамбль і Феодосієві печери.

Будинок настоятеля Дальніх печер, 1812–1813 (архіт., іст.) [**корпус № 49**]. Військовий інж. О. Якушкінець Класицизм. Проживав ієромонах, блюститель Дальніх печер, соборний старець (з 1811 р.), військовий інженер (до постригу) Арсеній (Якушкін) (до 1823 р.).

Галерея зі входом у Дальні печери, 1898 (архіт.) [**корпус № 66**]. Арх. В. Ніколаєв. У стилізованих формах російської архітектури XVII ст.

Галерея з підпірним муром, 1744 (архіт.) [**корпус № 61**]. Ймовірно, арх. Й.-Г. Шедель. Бароко.

Келії братські, 1823 (архіт.) [**корпус № 52**]. Арх. А. Меленський. Класицизм.

Келії братські, 1898–1899 (архіт.) [**корпус № 53**]. Арх. В. Ніколаєв. Еклектика.

Келії братські, 1856–57 (архіт., іст.) [**корпус № 50**]. Цивільний інж. Г. Наумов. Пізній класицизм. Проживав економ монастиря (з 1946 р.), архієпископ Житомирський і Овруцький (з 1958 р.) Євменій (Хорольський) (1946 – початок 1950-х років); намісник КПЛ (1947–1953), архімандрит (із 1947 р.) Кронід (Сакун) (1944–1953); схігумен (із 1948 р.), чудотворець, причислений до лику святих Ксенофонт (Величко) (1920-ті роки); архімандрит

рит, член Духовного собору Лаври (з 1955 р.) Поліхроній (Дубровський) (1940-і роки – 1959).

Келії схимників, 1824–1825, 1894–1896 (архіт.) [корпус № 51]. Арх. А. Мезенський. Надбудова (другий поверх). Арх. В. Ніколаєв. Еклектика.

Ківорій водосвятний, 1897 (архіт.) [корпус № 96]. Арх. В. Ніколаєв.

Пам'ятне місце влаштування Феодосієм Печерським колодязя на Дальніх печерах, XI ст. (іст.) [корпус № 76]. У 2002 р. на цьому місці споруджено каплицю в ім'я Феодосія Печерського.

Печери Феодосієві (Дальні), XI ст. (археол., архіт., іст., мист.). Започатковані варягами. Тут усамітнювався митрополит Київський (із 1051 р.) Іларіон, який передав свій потаємний притулок ченцю Антонію, який заснував у цьому місці самітницьку громаду, перетвену з часом на підземний монастир. Пізніше ченці залишили це поселення і стали жити на горі, де заснували Ближні (Антонієві) печери. Протяжність Дальніх печер (без Варязької) – 293 м. У 1060–1070-х роках під час Великого посту усамітнювався ігумен Феодосій Печерський. Некрополь печер складається з 47 іменних поховань, переважно XIII–XIV ст., та певної кількості безіменних поховань в окремих підземних приміщеннях. Мощі святих, як в Ближніх печерах покояться в раках.

Келія, в якій жив і був похований Феодосій Печерський, XI ст. (іст.). Феодосій був пострижений в ченці бл. 1052 р., ігумен монастиря з 1062 р., у 1074 р. помер і був похований у власній келії, в 1091 р. його мощі перенесено в собор Успіння Пресвятої Богородиці. Напередодні захоплення Києва монголами в 1240 р. останки преподобного було сховано «під спудом», нині їх місце перебування невідоме.

Церква (печерна) Благовіщення Пресвятої Богородиці, XI–XX ст. (архіт., іст.) [південна частина печер]. У храмі встановлено дві раки з мощами: митрополита Київського і Галицького (1915–1918), вбитий за нез'ясованих обставин поблизу КПЛ, Володимир (Богоявленський) (†1918) (іст.) [спочатку був похований у церкві Здвиження Чесного Хреста Господнього на території Ближніх печер, у 1991 р. канонізований як святий новомученик, у 1992 р. раку з мощами перенесено в Дальні печери]; митрополит Тобольський і Сибірський (1758–1768) Павло (Конюсевич) (†1770) (іст.) [був похований у соборі Успіння Пресвятої Богородиці, в 1999 р. мощі перенесено в Дальні печери; місцевошанований святий]. Поховання останнього виборного архієпископа Новгородський Феофіл (†бл. 1482) (іст.).

Церква (печерна) преподобного Феодосія Печерського, XVII–XIX ст. (архіт., іст., мист.). Мистецьку цінність становить іконостас підземного храму. Встановлено три раки з мощами Захарія постника, Нестора Некнижника, митрополита Київського Філарета (Амфітеатрова). Поховання митрополита Київський і Галицький (1837–1857), богослова Філарета (Амфітеатрова) (†1837) (іст.) [був похований у церкві Здвиження Чесного Хреста Господнього на території Ближніх печер, у 1994 р. мощі перенесено в Дальні печери, готується канонізація].

Церква (печерна) Різдва Христового, XI–XIX ст. (архіт., мист.). Зберігся іконостас підземного храму (початок XIX ст.), який належить до перехідного періоду від пізнього стилю рокайль до класицизму.

Ризниця Дальніх печер, XIX – початок XX ст. (архіт.) [корпус № 73]. У спорудженні на різних будівельних етапах брали участь військовий інж. І. Глухов, майстер Я. Молодов, арх. В. Ніколаєв, Є. Єрмаков. Цегляний стиль з елементами класицизму.

Церква Зачаття Св. Анни (Аннозачатівська), 1679, 1809–1811 (архіт., іст., мист.) [корпус № 67]. Будівельні роботи: початок XIX ст. За проектом доглядача Дальніх печер Арсенія (Якушкіна). Розписи інтер'єрів – худ. І. Квятковський, іконостас – арх. П. Кудрін, майстер Я. Юрін.

Поховання в храмі: військовий інженер, чернець КПЛ (з 1811 р.), доглядач Дальніх печер, соборний старець Арсеній (Якушкін) (†1823) (іст.); єпископ Брестський (1870), Ковенський (1875), Мінський (1877), Астраханський (1880), Ставропольський (1893–1896) Євгеній (Шерешілов) (†1897) (іст.); єпископ Уманський, вікарій Київської єпархії (1893), єпископ Архангельський і Холмогорський (1896–1901) Іоаннікій (Надеждин) (†1901) (іст.); архімандрит Соловєцького монастиря (1853), єпископ Архангельський (1857) і Полтавський (1860–1862) Олександр (Павлович) (†1874) (іст.). Церква Різдва Пресвятої Богородиці, 1696 (архіт.) [корпус № 59. Бароко. Серед сучасного стінопису фрагментами зберігся орнаментальний розпис 1817 р. (худ. І. Квятковський). Дзвіниця церкви Різдва Пресвятої Богородиці, 1761 (архіт.) [корпус № 62. Арх. П. Недолов (ймовірно). Бароко.

Поховання на території Дальніх печер: В.П. Палтова, 1879 (мист.) [поряд із церквою Різдва Пресвятої Богородиці] – надгробок: у вигляді храму-усипальні над підземною камерою-криптою. Класицизм; пресвітер і доглядач Близьких печер Діонісій затвірник († середина XV ст.) (?) (іст.) [за іншою версією мощі належать архієпископу Суздальському і Нижегородському, духовному письменнику 14 ст., одному з укладачів Лавреніївського літопису Діонісію]; настоятель Печерського монастиря (1435–1438) Ігнатій (†XV ст.) (іст.); державний діяч, воєвода луцький (1386–1392), який перед смертю постригся в ченці КПЛ з ім'ям Феодосій, згодом канонізований, князь Острозький Федор, († XIV–XV ст.) (іст.); дочка письменника С. Аксакова (ї будинок в Москві та маєток Абрамцево були відомими центрами культурного життя, – бували М. Гоголь, Т. Шевченко й інші) С.С. Аксакова (†1885) (іст.) [поряд із церквою Різдва Пресвятої Богородиці]; архімандрит (із 1892 р.), намісник КПЛ, ректор КДА (1909–1918) Амвросій (Булгаков) (†1920) (іст.) [поряд з церквою Різдва Пресвятої Богородиці]; архімандрит, намісник КПЛ (1896–1809) Антоній (Петрушевський) (†1912) (іст.) [поряд із церквою Різдва Пресвятої Богородиці]; генерал-лейтенант, учасник війни Росії з наполеонівською Францією П.С. Берников (†1845) (іст.) [поряд із церквою Різдва Пресвятої Богородиці]; поміщик, голова дворянства Київського повіту, нащадок козацького роду В.І. Бутович (†1871) (іст.) [поряд із церквою Різдва

Пресвятої Богородиці]; церковний діяч, архієпископ (із 1732 р.), просвітник, письменник Варлаам (Ліницький) (†1741) (іст.) [поряд із церквою Різдва Пресвятої Богородиці]; чернець, подвижник КПЛ Вассіан (Баланович) (†1827) (іст.) [поряд із церквою Різдва Пресвятої Богородиці]; генерал-майор (з 1837 р.) П.І. Голубцов (†1840) (іст.); його дружина, директор Інституту шляхетних дівчат у Києві (1851–1871) К.Д. Голубцова (іст.) [поряд із церквою Різдва Пресвятої Богородиці]; філософ, літератор, перекладач, викладач (1747–1755), ректор (1758–1761) КМА, архимандрит кількох монастирів Давид (Нащинський) (†1793) (іст., мист.) [поряд із церквою Різдва Пресвятої Богородиці] – надгробок: чавунна плита з написом і символічними зображеннями; чернець КПЛ, крилошанин (із 1888 р.), духівник (із 1905 р.), ігумен (із 1911 р.), доглядач Дальніх печер (із 1912 р.), архимандрит (із 1917 р.) Димитріан (Щербак) (†1921) (іст.) [поряд із церквою Різдва Пресвятої Богородиці]; чернець КПЛ, начальник друкарні (з 1792 р.), завідувач лікарні (з 1801 р.) Іафев (Новопольський) (†1814) (іст.) [поряд із церквою Різдва Пресвятої Богородиці]; старший голова Київської судової палати, сенатор А.С. Ілляшенко (†1885) [поряд із церквою Різдва Пресвятої Богородиці] – надгробок: ажурний металевий хрест на могилі у формах неоготики, бл. 1886 (іст., мист.); завідувач бібліотеки (з 1776 р.), скарбник (із 1786 р.), соборний ієромонах (із 1786 р.), намісник КПЛ (1801–1812), архимандрит Видубицького Свято-Михайлівського монастиря в Києві (1812–1815) Іоїль (Воскобойников) (†1816) (іст.) [поряд із церквою Різдва Пресвятої Богородиці]; керівник друкарні (з 1764 р.), настоятель Китаївської пустині КПЛ (з 1770 р.), де в нього гостював Г. Сковорода, згодом – ігумен сінненського Покровського монастиря Іустин (Звіряка) (†1799) (іст.) [поряд із церквою Різдва Пресвятої Богородиці]; сенатор (із 1826 р.), генерал від інфантерії (з 1833 р.), ад'ютант М. Кутузова, управитель його канцелярії, учасник воєн Росії з наполеонівською Францією, командувач 3-го, 4-го і 5-го піхотних корпусів (1831–1844) П.С. Кайсаров (†1844) (іст.) [поряд із церквою Різдва Пресвятої Богородиці]; намісник КПЛ (1787–1792) Калліст (Стефанов) (†1792) (іст.) [поряд із церквою Різдва Пресвятої Богородиці]; генерал від інфантерії (1841), учасник багатьох воєнних операцій, командир 1-го піхотного корпусу, дислокованого в Києві (1842) П.І. Красовський (†1843) та його дружина Д.А. Красовська (†1855) [поряд із дзвіницею церкви Різдва Пресвятої Богородиці] – спільний надгробок: гранітна стела з хрестом над підземною камерою-криптою оформлений у стилі модерн, 1857 (іст., мист.); генерал-лейтенант (1886), учасник багатьох воєнних операцій М.С. Леонов (†1878) та його брат, генерал-майор (1870), учасник багатьох воєнних операцій С.С. Леонов (†1899) [поряд із церквою Різдва Пресвятої Богородиці] – спільний надгробок (скульп. М. Баринов): пам'ятник на могилі символізує гору Шипку в Болгарії, 1884 (іст., мист.); духівник КПЛ Михайл (†1832) (іст.) [схил гори біля галереї між Ближніми та Дальніми печерами]; генерал-лейтенант (1856), київський комендант (1860-ті роки) Й.Й. Му-

сницький (†1866) (іст.) [поряд із церквою Різдва Пресвятої Богородиці]; ігумена Свято-Олексіївського Новодівичого монастиря (1813) Олімпіада (Стригальова) (†1828) [поряд із церквою Різдва Пресвятої Богородиці] – надгробок: чавунна рельєфна плита, 1830 (іст., мист.); генерал-фельдмаршал (1826), учасник багатьох воєнних операцій, генерал-губернатор Парижа (1814), член Державної ради (1818), князь (1832), головнокомандувач 1-ї армії (1818–1835) Ф.В. фон-дер Остен-Сакена (†1837) (іст., мист.) [поряд із церквою Різдва Пресвятої Богородиці] – надгробок: художньо оздоблена чавунна плита барокової форми на цоколі; генерал-майор (1827), командир Київського артилерійського гарнізону (1810) І.І. Потапов (†1842) (іст., мист.) [поряд із церквою Різдва Пресвятої Богородиці] – надгробок: художньо оздоблена чавунна плита на цоколі; адмірал (1858), граф (1855), голова російської експедиції на фрегаті «Паллада» в Японію (1852–1855), російський військово-морський аташе в Лондоні (1858–1861), член Державної ради Російської імперії (з 1861 р.) Є.В. Путятін (†1883) [поряд із церквою Різдва Пресвятої Богородиці] – надгробок у модернізованих формах, бл. 1900 (іст., мист.) [Є. Путятін підписав перший договір Росії з Японією; подорож на фрегаті «Паллада» описав у циклі нарисів його секретар – письменник І. Гончаров; згодом здійснив ще кілька важливих дипломатичних місій]; доглядач Дальніх печер (із 1760 р.), ієросхимник Тимофій (†1768) (іст.) [поблизу церкви Зачаття Св. Анни (Аннозачатіївської)]; генерал-лейтенант (1824), учасник багатьох воєнних операцій, київський комендант (з 1835 р.) П.П. Турчанінов (†1839) (іст.) [поряд із церквою Різдва Пресвятої Богородиці]; живописець, фініфтьяр, чернець КПЛ (з 1802 р.) Феодосій (Ааронський) (†1825) (іст.) [поряд із церквою Різдва Пресвятої Богородиці] [працював у лаврській малярні].

Споруди за мурами монастиря, XIX–XX ст. (архіт.).

Башта водонапірна, 1879–1880 (архіт.) [корпус № 113]. Арх. В. Сичугов, військовий інж. І. Запорожський. Цегляний стиль.

Брама західна зі сторожкою, 1883 (архіт.) [корпуси № 71-а – 71-б]. Військовий інж. О. Середа. Еклектика.

Келії, 1850–1880-х роках (архіт.) [корпус № 71]. Класицизм.

Лікарня братська та прованська, 1910–1912 (архіт., іст.) [корпус № 111]. Арх. Є. Єрмаков. У модернізованих формах російсько-візантійського стилю. З 1949 р. у будинку містився Київський НДІ інфекційних хвороб АМН СРСР, з 1981 р. – Київський НДІ епідеміології та інфекційних хвороб ім. Л. Громашевського МОЗ УРСР, з 2000 р. – Інститут епідеміології та інфекційних хвороб ім. Л. Громашевського АМН України. Засновником і першим директором інституту (1948–1951) був епідеміолог, акад. АМН СРСР (1944), заслужений діяч науки УРСР (1957), Герой Соціалістичної Праці (1967) Л. Громашевський. Працювали: інфекціоніст, чл.-кор. АМН СРСР (1953), директор (1951–73) І. Богданов (1951–1988); інфекціоніст, чл.-кор. АМН СРСР (1957), заступник директора з наукової роботи М. Мороз кін (1952–1962); па-

тофізіолог, чл.-кор. АН УРСР (1939), акад. АМН СРСР (1957), заслужений діяч науки УРСР (1941), завідувач відділу імунології М. Сиротині (1950–1956).
Склад книжок і паперу друкарні та книжковий магазин, 1850–1851 (архіт.) [корпус № 112]. Арх. П. Спарро. Класицизм.

буд. № 25

Пам'ятний знак Нестору Літописцю, 1988 (мист.). Скульп. Ф. Согоян, арх. М. Кислий.

буд. № 26

Житловий будинок, 1960 (іст.). Проживав співак, народний артист СРСР, соліст Київського державного академічного театру опери та балету ім. Т. Шевченка А. Солов'яненко (1965–1969).

буд. № 27

Воскресенська церква, 1696-1698 (архіт.). Прибудови: 1860–1862, 1867. Инж. Бухонін, арх. Грейфан (відповідно). Відновлення: 1884. Арх. В. Ніколаєв. Перебудова: 1890. Инж. О. Серєда. Українське бароко. Споруджено коштом полковника К. Мокієвського.

буд. № 29

Садиба управління Київського генерал-губернаторства, XVIII–XIX ст. (архіт., іст.). Будинок канцелярії, 1757–1759, 1806–1809. Арх. С. Карін. Ранній класицизм. *Флігель, 1806–1809.* Ранній класицизм. *Фрагмент огорожі з брамою, 1806–1809.* Класицизм. У 1759–1782 роках садиба була резиденцією Київських генерал-губернаторів: І. Глебова (1760–1766), Ф. Воєйкова (1766–1775), П. Рум'янцева-Задунайського (1775–1796).

буд. № 30

див.: *Київська фортеця*

буд. № 32/1

Церкви преподобного Феодосія Печерського комплекс, XVII – початок XX ст. (архіт.). Церква преподобного Феодосія Печерського, 1698–1700. Українське бароко. *Брама з огорожею, 1860.* Історизм. *Братський корпус, 1886.* Класицизм. *Будинок настоятеля, 1884, 1909.* Класицизм. *Будинок церковнопарафіяльної школи та прокурні, 1900.* Класицизм.

буд. № 44

Меморіальний комплекс «Український державний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років», 1981 (архіт., мист.). Проект – скульп. Є. Вучетич, арх. Й. Стамо. Авторський колектив: В. Бородай, В. Єлізаров (керівник), І. Іванов, Г. Кислий, І. Мезенцев, Ф. Согоян, М. Фещенко, В. Швецов й інші.

Галерея з багатофігурними композиціями: «Перші прикордонні бої», «Нескорені», «Рух Опору», «Тил-фронту» (скульп.: В. Бородай, В. Швецов, за участю О. Дяченко, В. Калусєва, А. Куца, Ю. Марченка, Є. Прокопова, В. Проскурова, О. Рєдьки, В. Рябчука).

Чаша «Вогонь Слави».

Скульптурна композиція «Передача зброї» (скульп. В. Вінаїкін).

Скульптурна композиція «Форсування Дніпра» (скульп. Ф. Согоян, за участю А. Аветисяна).

Головний корпус музею з монументом «Батьківщина-Мати».

Алея міст-героїв.

буд. № 44, буд. 46

див.: *Київська фортеця*

буд. № 48

Житловий будинок, 1959 (іст.). Проживав скульптор, живописець, графік, народознавець, колекціонер, громадський і культурний діяч, заслужений діяч мистецтв УРСР, народний художник України І. Гончар (1959–1993). Його будинок був одним із найзначніших осередків руху шістдесятників.

Пам'ятник воїнам, загиблим у роки Великої Вітчизняної війни, 2001 (мист.).

Скульп. В. Зноба, арх. М. Жариков [сквер напроти Воскресенської церкви].

Меморіал пам'яті воїнів з України, полеглих у Афганістані, 1999 (мист.).

Скульп. М. Олійник, арх. М. Кислий.

вул. Малопідвальна

середина XIX – XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 1/7

Житловий будинок, 1900–1901 (архіт.). Арх. К. Шиман. Неоренесанс.

буд. № 2/9

Житловий будинок, 1884 (архіт.). Арх. В. Ніколаєв. Еклектика.

буд. № 3

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (іст.). Проживали: літературознавець, акад. АН УРСР Л. Білецький (1917–1918); орієнталіст, письменник, акад. УАН А. Кримський (1918–1941).

буд. № 4

Житловий будинок, 1910 (архіт.). Арх. А. Трахтенберг. Еклектика. Проживав літературознавець, проф. КДУ С. Родзевич (1920–1930-ті роки).

буд. № 6

Житловий будинок, 1890-ті роки (архіт.). Арх. Є. Торлін. Еклектика.

буд. № 10

Житловий будинок, 1909–1910 (архіт., іст.). Арх. К. Шиман. Еклектика. Проживали: інженер-будівельник мостів, Герой Соціалістичної Праці І. Баренбойм (1944–1967); фізик, чл.-кор. АН УРСР І. Кондиленко (1967–1993).

буд. № 12/10

Житловий будинок, 1887 (архіт.). Арх. В. Ніколаєв. Добудова: кінець XIX ст.. Надбудова: 1988. Еклектика. Проживав історик, громадсько-політичний діяч П. Дорошенко (1918–1919).

буд. № 15

Житловий будинок, 1896–1997 (архіт.). Арх. М. Гарденін. Еклектика.

буд. № 21/8

Житловий будинок, 1953 (архіт.). Арх. В. Ладний. Радянський ретроспективізм. Проживав військовий діяч, письменник, Герой Радянського Союзу М. Наумов (1953–1974).

вул. Мануйльського

буд. № 8

Садиба О.Д. Більського, 1893 (архіт., іст.). Два подібні особняки. Арх. М. Казанський. Неоренесанс. В будинку, розташованому праворуч уздовж лінії вулиці, проживали: нарком внутрішніх справ УСРР В. Балицький (1934–1937); перший секретар ЦК КП(б)У, голова РНК і Ради Міністрів УРСР, Герой Радянського Союзу, тричі Герой Соціалістичної Праці М. Хрущов (1943–1949); перший секретар ЦК КПУ, Герой Соціалістичної Праці П. Шелест (1963–1972). В інституті, який містився у садибі з 1978 р., у 1980–1995 роках працював акушер-гінеколог, чл.-кор. АМН України, заступник директора і завідувач відділенням інституту О. Михайленко.

буд. № 25

Житловий будинок, 1910-ті роки (архіт.). Пізній модерн.

буд. № 32

Інститут нейрохірургії ім. А. Ромоданова (архіт., іст.). *Лікарня римсько-католицької громади (клінічний корпус інституту)*, 1913–1914 (архіт., іст.). Арх. К. Іваницький. Неокласицизм. Працював акад. АМН УРСР О. Арутюнов (1950–1964). Адміністративно-лабораторний корпус, 1983 (іст.). Працював акад. АМН СРСР, акад. АН України, АМН України, Герой Соціалістичної Праці А. Ромоданов (1964–1993).

Погруддя А. Ромоданова (1994; скульп. О. Скобликов) [на першому поверсі].

вул. Івана Мар'яненка

буд. № 11/12

Будинок, 1960 (іст.). Проживав епідеміолог, акад. АМН СРСР, Герой Соціалістичної Праці Л. Громашевський (1960–1980).

Меморіальна дошка Л. Громашевському (1982; скульп. О. Редько, арх. В. Смирнов).

вул. Межигірська

XIX–XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 1

Контрактний будинок, 1815–1817 (архіт., іст.). Арх. В. Гесте, керував будівництвом арх. А. Меленський. Реставрація: 1998 (арх. В. Шевченко). Класицизм. Відбувалися ярмарки, сільськогосподарські виставки, концерти, бали, маскаради. На контрактах бували О. Пушкін (1821), М. Гоголь (1835), Т. Шевченко, О. де Бальзак (1847, 1849, 1850). Виступав угорський композитор Ф. Лист (1847), польські музиканти Г. та Ю. Венявські, скрипаль К. Ліпінський, бельгійський віолончеліст Ф. Серве, італійська співачка А. Каталані, гастролювали італійська опера, балетні трупі з Іспанії, Польщі, польські, українські та російські театральні трупі. 1821, 1824 і 1825 проводили наради декабристи П. Пестель, С. Волконський, М. Бестужев-Рюмін, С. Трубецької, Д. Давидов й інші.

Меморіальні дошки: декабристам (1925; скульп. Б. Кратко); *Ф. Листу* (1998; скульп. Ю. Багаліка, арх. Я. Віг).

буд. № 2

Клуб «Харчовик», 1931–1933 (архіт.). Арх. М. Шехонін. Реконструкція – 1980–1990-ті роки, арх. О. Граужис. Конструктивізм із елементами радянського неокласицизму.

буд. № 3/7

Церква, XII ст. (археол.). Відкрита в 2003 р. Досліджували В. Зоценко, М. Сагайдак.
Житловий будинок, кінець XIX ст. (архіт., іст.). Арх.: М. Гарденін, М. Казанський. Еклектика. Проживали: скульптор Ф. Балавенський (1908–1912); письменник М. Кольцов (1898 – початок XX ст.).

буд. № 5

Житловий будинок, 1900 (архіт.). Арх. Е. Брадтман. Еклектика. Проживав арх. К. Шиман (1918).

буд. № 9/23 [також: вул. Хорива, буд. 21/23-б]

Садиба, 1902 (архіт.). *Головний будинок [буд. № 9/23].* Неоросійський стиль. Флігель [вул. Хорива, буд. № 21/23-б]. Цегляний стиль.

буд. № 12/25

Особняк, сер. XIX ст. (архіт., іст.). Цегляний стиль. Містилася редакція журналу «Церковно-приходская школа» (1904–1912), проживав його редактор П. Ігнатович (1904–1915).

буд. № 17

Житловий будинок, 1898 (архіт.). Арх. М. Казанський. Неоренесанс.

буд. № 19

Садиба, друга половина XIX ст. (архіт.). Арх. К. Шиман (ймовірно). *Головний будинок. Два флігелі.* Еклектика.

буд. № 23/22

Житловий комплекс, друга половина XIX ст. (архіт.). Еклектика.

буд. № 24

Житловий будинок, кінець XIX ст. (архіт.). Неоренесанс.

буд. № 26/24

Житловий будинок, 1898–1914 (архіт.). Арх. М. Казанський. Неоренесанс.

буд. № 32-а, буд. № 32-б

Садиба, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). *Головний будинок. Флігель.* Еклектика.

буд. № 33/19

Житловий будинок, кінець XIX ст. (архіт.). Неоренесанс.

вул. Мельникова

буд. № 8

Особняк М.С. Грабара, 1910–1911 (архіт., іст.). Арх. В. Безсмертний. Модерн. Проживали: голова Київського окружного суду М. Грабар та його син – учений-візантолог А. Грабар (1911–1918). Розміщувалися: дитячий будинок № 22 (1921–1934) та трудова школа № 61 ім. І. Франка (1922–1925), в яких працював і проживав за цією адресою письменник С. Васильченко (до 1925 р.); Інститут використання газу в комунальному господарстві й промисловості АН УРСР, в якому працювали: акад. АН УРСР, засновник і перший директор інституту М. Доброхотов (1940–1960); акад. АН УРСР В. Копитов (1950–1961).

буд. № 14

*Будинок фельдшерської школи, 1907 (іст.). Жив і працював композитор, хоро-
вий диригент, музично-громадський діяч, священик К. Стеценко (1909–
1910). Тут було сформовано тимчасовий військово-санітарний поїзд № 1078
(червень 1941 р.)*

Меморіальна дошка тимчасовому військово-санітарному поїзду № 1078 (1983).

буд. № 24

*Міські казарми, 1900–1912 (архіт., іст.). Арх.: І. Ніколаєв, М. Бобрусов. Буди-
нок штабу і казарми. Класицизм. Розміщувалися: 131-й Тираспольський пі-
хотний полк (1878–1914), 27-й піхотний Лохвицький полк (1914–1917), 4-й
Сердюцький полк ім. І. Богуна (1917–1918), 3-й Сердюцький полк (коман-
дував гетьмана П. Скоропадський) (1918), 133-й стрілецький полк 45-ї Київ-
ської дивізії (1921–1941).*

буд. № 30

Особняк П.С. Бакалинського, 1901 (архіт.). Історизм із рисами неокласицизму.

буд. № 31

Гуртожиток будівельного технікуму, 1952 (архіт.). Арх. А. Добровольський.

буд. № 42

*Телевежа, 1973 (архіт., іст.). Головний інж. проекту О. Шумицький, інж.:
Н. Дзюба, І. Затуловський, А. Калиничев, В. Ковтуненко, В. Котенко, В. Но-
виков, В. Павловський, О. Соломенко.*

буд. № 75

*Житловий будинок, 1936 (архіт.). Конструктивізм з використанням елементів
класичної спадщини.*

буд. № 81

*Олексіївський притулок для дітей військових, 1901–1902 (архіт., іст.). Арх.
І. Кітнер. Історизм.*

буд. № 81-а

*Шоста Чоловіча гімназія, 1912–1913. (архіт., іст.). Арх.: О. Кобелев, П. Жу-
ков. Історизм. Містилася трудова школа № 61 ім. І. Франка, в якій працював
і проживав письменник С. Васильченко (1925–1932).*

*Пам'ятник І.П. Котляревському, 1975 (мист.). Скульп. Г. Кальченко, арх.
А. Ігнащенко.*

вул. Метрологічна

буд. №14-б

*Інститут теоретичної фізики ім. М. Боголюбова, 1970 (іст., мист.). Працю-
вали: акад. АН УРСР і АН СРСР М. Боголюбов (1970–1992); акад.
АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці О. Давидов (1970–1993); акад.
АН УРСР О. Петров (1970–1972).*

*Мозаїки: «Плахта» (худ. І. Марчук [бічний фасад будівлі], «Київська ака-
демія» (М. Стороженко) [хол другого поверху], «Фізики» (худ. І. Марчук)
[четвертий поверх].*

Вітраж «Розщеплення атома» (худ.: А. Гайдамака, Л. Міщенко) [вестибюль].

Керамічне панно «Ярослав Мудрий» (худ. І. Марчук) [хол першого поверху].
Композиція «Наука і культура XVI–XVIII ст. Львівське Ставропігійське братство» (худ. М. Стороженко) [хол третього поверху].

бул. Мечникова

буд. № 5

Медичне відділення Київських вищих жіночих курсів, 1908–1909 (архит., іст).
Інж. П. Голуб'ятников. Цегляний стиль з рисами неокласицизму. Розміщувалися: медичне відділення КВЖК, Київський жіночий медичний інститут (з 1916 р.), окремі кафедри КМІ (з 1921 р.). Працювали відомі лікарі та вчені: Г. Брюно, В. Високович, С. Вотчал, О. Івакін, Г. Іваницький, І. Каллістов, О. Кисельова, В. Константинович, К. Кульчицький, М. Лапинський, М. Левитський, В. Ліндеман, Г. Малков, П. Морозов, О. Муратов, П. Нечай, С. Новицький, М. Оболонський, В. Орлов, О. Радзівський, О. Садовень, Ю. Сапожников, О. Свиридов, М. Спіров, М. Стражеско, І. Студзинський, О. Сушко, І. Титов, С. Томашевський, А. Тржецький, К. Трітшель, Є. Чайка, В. Чернов, О. Шимановський.

бул. Микільсько-Ботанічна
XIX–XX ст. (архит., іст., містоб.)

буд. № 1/16

Житловий будинок, 1910 (архит.). Арх. М. Яскевич. Модерн. Проживали: вчений-природознавець, акад. Імператорської Санкт-Петербурзької АН і УАН, перший президент УАН В. Вернадський (1918); лікар-гігієніст, проф. КУ К. Добровольський (1918–1919); письменник М. Олійник (1994–1997); економіст, акад. ВУАН Л. Яснопольський (1920-ті роки).

буд. № 2

Житловий будинок, 1950 (архит.). Арх. А. Черкаський.

буд. № 3

Житловий будинок, 1910-ті роки (архит.). Еклектика.

буд. № 4

Житловий будинок, 1896–1897 (архит., іст.). Арх. Я. Вольман. Неоготика. Проживали: правознавець, проф. КУ Л. Білогіриць-Котляревський (кінець XIX ст. – 1904); економіст, громадсько-політичний діяч, голова УСДРП М. Порш (1910-ті роки); природознавець, акад. УАН, АН Білоруської СРР П. Тутковський (1914 – 1920-ті роки).

буд. № 5, буд. № 7/9, буд. № 11

Житловий будинок, 1951–1958 (архит.). Арх. С. Яхненко.

буд. № 10

Житловий будинок, початок XX ст. (архит., іст.). Цегляний стиль. Проживали: математик, проф. КДУ, заслужений діяч науки УРСР Б. Букреев (1915–1962), його син – лікар-терапевт, заслужений лікар УРСР Є. Букреев й онук – фізик-теоретик, чл.-кор. АН УРСР К. Толпиго.

буд. № 11-а

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (іст.). Проживали: художник В. Маслянников (1920-ті роки); мистецтвознавець Г. Павлуцький (1920-ті роки).

буд. № 14/7

Житловий будинок, початок 1950-х роках (архіт., іст.). Арх. В. Фадеїчев. З використанням елементів класицистичної спадщини. Проживали: літературознавець, акад. АН УРСР і АН СРСР О. Білецький (1956–1961); фізіолог рослин, директор Ботанічного саду ім. акад. О. Фоміна І. Білокінь (1955–1975); учений в галузі гідравліки, чл.-кор. АН УРСР Ю. Даденков (1954–1991); фізик, чл.-кор. АН УРСР І. Кондиленко (1954–1967); льотчик, тричі Герой Радянського Союзу О. Покришкін (кінець 1950-х – середина 1960-х роках); учений в галузі електротехніки, чл.-кор. АН УРСР І. Постников (1970-ті роки); теплофізик і теплоенергетик, акад. АН УРСР В. Толубинський (1955–1970); математик та історик науки, акад. АН УРСР Й. Штокало (1974–1987).

буд. № 17/4

Житловий будинок, кінець 1960-х роках (іст.). Проживала льотчиця, Герой Радянського Союзу Н. Федутенко (1970–1978).

Меморіальна дошка Н. Федутенко (1988; скульп. В. Дьяченко, арх. Р. Юхтовський).

буд. № 31

Житловий будинок, 1975–1977 (іст.). Проживав хімік, акад. АН УРСР А. Пилипенко (1976–1993).

вул. Михайлівська

XIX– початок XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 6, буд. № 6-а, буд. № 6-б

Садиба, друга половина XIX ст. (архіт.). *Житловий будинок* [буд. № 6], 1860-ті роки. Арх. Р. Тустановський. Еклектика. *Житловий будинок* [буд. № 6-а], 1896. Арх. К. Шиман. Цегляний стиль. *Житловий будинок* [буд. № 6-б], 1896. Арх. А.-Ф. Краусс. Цегляний стиль.

буд. № 7 [також: вул. Мала Житомирська, буд. № 8]

Садиба, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). Арх. М. Казанський. *Житловий будинок*, 1894 (№ 7). Еклектика. *Житловий будинок*, 1912 [вул. Мала Житомирська, 8]. Модерн.

буд. № 8

Житловий будинок, кінець XIX ст. (архіт.). Арх. В. Ніколаєв. Неоренесанс.

буд. № 9

Житловий будинок, 1875 – початок XX ст. (архіт., іст.). Арх. П. Спарро. Неоренесанс. Проживав художник М. Жук (1917–1918).

буд. № 10

Житловий будинок, кінець XIX ст. (архіт., іст.). Арх. М. Казанський. Еклектика з використанням елементів бароко. Містилася редакція першої щоденної української газети в Російській імперії «Громадська думка» (1905–1906). Редактори і видавці: В. Леонтович, Ф. Матушевський, Є. Чикаленко, члени

редакційного комітету – Б. і М. Грінченки, В. Дурдуківський, С. Єфремов, М. Левитський. Співробітничали провідні літератори і вчені України. Містилася редакція журналу «Нова громада» (1906). Видавці і редактори: Є. Чикаленко, В. Леонтович, С. Єфремов. Проживали: у 1890-х роках: журналіст М. Кисельов, письменник О. Купрін.

буд. № 11

Житловий будинок, 1899 (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс. Київський ренесанс.

буд. № 12, буд. № 12-а

Садиба, друга половина XIX ст. (архіт., іст.). *Головний будинок*, 1853, 1876, 1886 [буд. № 12]. Перебудови: арх. С. Рикачов, М. Гарденін. Пізній класицизм. *Флігель*, 1898 [буд. № 12-а]. Арх. М. Гарденін. Цегляний стиль. Проживали: історик, церковний і громадський діяч Ф. Лебединцев (1887–1888); народна артистка УРСР П. Нятко (1954–82) [буд. № 12]; лікар-педіатр, колекціонер, меценат Д. Сигалов (1965–85) [буд. № 12-а].

буд. № 14

Житловий будинок, 1882 (архіт.). Цегляний стиль.

буд. № 15

Житловий будинок, 1881 (архіт.). Арх. В. Куликовський. Цегляний стиль.

буд. № 16-а

Житловий будинок, 1888 (архіт., іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. Цегляний стиль. Містилася Музично-драматична школа піаніста, композитора С. Блуменфельда (1893–1898), в якій викладали оперні співачки К. Массіні, К. Прохорова-Мауреллі, композитор М. Лисенко, музиканти К. П'ятигорович, І. Шебелик, музикознавець Г. Любомирський, актори А. Долинов, Є. Неделін; навчалися співак Г. Внуковський, композитор і диригент О. Кошиць. Діяло музично-драматичне училище М. Лесневич-Носової (початок XX ст.), в якому працювали актор і режисер М. Соловцов, актори М. Багров, Є. Неделін, М. Старицька, композитор О. Глуховцев.

буд. № 16-б

Житловий будинок, 1892–1893 (архіт.). Арх. М. Гарденін. Цегляний стиль.

буд. № 17/2

Житловий будинок, 1857–1862 (архіт.). Зведено за зразковим проектом. Добудови: 1872; 1879, 1883. Арх.: М. Юргенс; В. Ніколаєв [відповідно]. Пізній класицизм.

буд. № 18-а, буд. № 18-б, буд. № 18-в

Садиба, середина XIX – початок XX ст. (архіт.). У забудові брали участь арх.: О. Шіле, В. Ніколаєв, І. Ганф. Модерн [буд. № 18-а], цегляний стиль [буд. № 18-б, буд. 18-в].

буд. № 19

Житловий будинок, 1911 (архіт.). Неоренесанс.

буд. № 20-а, буд. № 20-б, буд. № 20-в

Садиба, середина XIX – початок XX ст. (архіт.). Арх. В. Ніколаєв [буд. № 20-в]. Еклектика.

буд. № 21

Житловий будинок, середина XIX ст. (архіт., іст.). Еклектика. Проживали: хірург, акад. ВУАН М. Волкович (1906), головний лікар Олександрівської міської лікарні О. Лесков (1871–1898), в якого зупинявся його брат, письменник М. Лесков (1880-ті роки).

буд. № 22-а, буд. № 22-б

Садиба, 1899–1900 (архіт., іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. Еклектика. Проживали: арх. І. Беляєв (1907–1910); лікар-невропатолог Й. Дейч (1900–30-ті роки); письменник О. Дейч (1900–1925) [**буд. № 22-а**].

буд. № 24-а, буд. № 24-б, буд. № 24-в, буд. № 24-д

[також: **вул. Трьохсвятительська, буд. № 11, буд. № 13**]

Садиба, середина XIX – початок XX ст. (архіт., іст.). *Готель* [**вул. Трьохсвятительська, буд. № 11**]. Инж. Г. Позняков. Еклектика. *Житловий будинок* [**буд. № 24-а**], середина XIX ст., 1877, початок XX ст.. Надбудова: 1877, початок XX ст. Арх. В. Ніколаєв; инж. Г. Позняков (ймовірно) [відповідно]. Неоренесанс. *Житловий будинок* [**буд. № 24-в**], початок XX ст.. Инж. Г. Позняков. Еклектика. *Житловий будинок* [**вул. Трьохсвятительська, буд. № 13**], 1887. Инж. В. Катеринич. Еклектика. *Службовий будинок* [**буд. № 24-д**], 1875. Арх. П. Спарро. Флігель, кінець XIX – початок XX ст. Цегляний стиль. Містилася Міністерська жіноча гімназія (1878–1892) [**буд. № 24-д**]. Директори: О. П'ясецький (1978–1986), Є. Лагоріо (1886–1989), О. Попов (з 1889 р.). Викладали відомі вчені, культурно-громадські і культурні діячі: В. Александрович, Г. Берло, І. Богородицький, М. Вишневецький, А. Дудка-Степович, І. Екземплярський, М. Златоверховников, В. Ігнатович-Завілейський, О. Істомін, В. Науменко, П. Підвисоцький, І. Рекашев, А. Синицький, К. Трегубов, Г. Флорінський, М. Черняхівський, В. Щербина. Зупинявся письменник, громадський діяч П. Мирний (кінець XIX ст.).

пл. Михайлівська

Пам'ятник Св. Рівноапостольній княгині Ользі, 1911, 1996 (мист.). Первісне виконання: скульп.: В. Кавалерідзе, П. Сніткін, арх. В. Риков, керівник – скульп. Ф. Балавенський. Відтворення: арх.: О. Андреев, Р. Кухаренко, Ю. Лосицький, скульп.: М. Білик, О. Дяченко, В. Сівко, В. Шишов за участю В. Вінайкіна та Р. Синька.

Пам'ятний знак жертвам голодомору 1932–1933 років в Україні, 1993 (мист.).

Скульп. В. Перевальський, арх. М. Кислий.

буд. № 1

Будинок ЦК КП(б)У, 1936–1938 (архіт., іст.). Арх. Й. Лангбард. Розміщувався ЦК КП(б)У (1939–1941), перший секретар – радянський державний і партійний діяч, Герой Радянського Союзу, тричі Герой Соціалістичної Праці М. Хрущов.

пров. Михайлівський

XIX–початок XX ст. (архит., іст., містоб.)

буд. № 3/16

Садиба, початок XX ст. *Житловий будинок*, 1903. Історизм. *Житловий будинок*, 1910–1913. Раціональний модерн.

буд. № 4

Житловий будинок працівників Народних комісаріатів радянського господарства УСРР, 1934–1935 (архит.). Конструктивізм.

буд. № 9-а, буд. № 9-б

Садиба, 1914 (архит., іст.). Арх. В. Риков. *Два житлові будинки*. Модерн. Проживали: Герой Соціалістичної Праці, голова Ради міністрів УРСР Н. Кальченко (1943–1952); скульптор, народний художник УРСР Г. Кальченко (1944–1975); двічі Герой Радянського Союзу, генерал-полковник А. Кравченко (1946); фізик, акад. АН УРСР В. Лашкар'єв (1920-ті роки); композитор, народний артист СРСР Г. Майборода (1966–1983); народна артистка УРСР К. Осмяловська (1988–1997); учений у галузі лісівництва Д. Товстоліс (1920–1930-ті роки); історик права, товариш голови Центральної Ради УНР, член ЦК УПСР М. Шраг (1917–1918).

Меморіальна дошка А. Кравченку (1999) [на буд. № 9-а].

буд. № 12

Житловий будинок, 1900 (архит., іст.). Неоренесанс. Проживали: історик, фольклорист П. Глядківський (1920–1930-ті роки); мовознавець К. Кондратьєва (1920-ті роки – 1960); художник, педагог О. Троїцька-Гусєва (1900–1904).

буд. № 14

Житловий будинок, 1889 (архит., іст.). Арх. В. Ніколаєв. Цегляний стиль. Зупинявся у свого брата, начальника третього відділення Київської казенної палати Л. Рудченка письменник П. Мирний (1902–1912).

буд. № 17

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (архит.). Арх. В. Ніколаєв (1887), надбудовано на початок XX ст. Історизм із рисами неоренесансу.

буд. № 19/18

Житловий будинок, 1887–1888 (архит.). Арх.: В. Ніколаєв, О. Кривошеєв. Цегляний стиль.

буд. № 20

Житловий будинок, 1879 (архит., іст.). Арх. В. Ніколаєв. Цегляний стиль. Проживав арх. О. Кривошеєв (1913–1916).

буд. № 24/9

Житловий будинок, 1903–1904 (архит.). Цегляний стиль.

«Місто Володимира»

IX–перша половина 13 ст. (археол.)

Старокіївська гора

Брама Софійська (Батієва), X ст. (археол.) [вул. **Володимирська**, буд. № 14/8]. Досліджували О. Ергель, В. Стефанович (1913), І. Самойловський (1935, 1940).

- Десятинна церква*, 989–996 (археол.). Досліджували К. Лохвицький (1824), М. Єфімов (1826), Д. Милєєв (1908–1914), М. Каргер (1938–1939).
- Капище*, друга половина 10 ст. (археол.) [**вул. Володимирська, буд. № 3**]. Відкрили і дослідили П. Толочко, Я. Боровський (1975).
- Палац*, X ст. (археол.) [**узвіз Андріївський, буд. № 38**]. Досліджували В. Хвойка (1907–1908), Ф. Мовчанівський (1936), М. Каргер (1939), П. Толочко (1966).
- Палац західний*, X ст. (археол.) [**пров. Десятинний, буд. № 7**]. Досліджували С. Вельмін (1914), В. Харламов (1982).
- Палац княгині Ольги*, X ст. (археол.) [**вул. Володимирська, буд. № 2**]. Виявили В. Гончаров, П. Толочко, дослідив В. Харламов (1981–1982).
- Палац південний*, X ст. (археол.) [**вул. Володимирська, буд. № 2**]. Досліджували Д. Милєєв (1911), С. Вельмін (1914).
- Печі для випалювання плінфи*, X ст. (археол.) [**вул. Володимирська, буд. № 2**]. Дослідили Ф. Мовчанівський (1936), С. Кілієвич (1974).
- Поховання, рів та міська забудова південно-східної частини київського дитинця*, IX–XIII ст. (археол.) [**вул. Велика Житомирська, буд. № 2**]. Дослідив Я. Боровський (1988–1989).
- Ротонда*, XII–XIII ст. (археол.) [**вул. Володимирська, буд. № 3**]. Відкрив П. Трубецької (1872). Дослідили О. Звенигородський (1881–1882), Я. Боровський і П. Толочко (1975–1976).
- Собор Св. Феодора*, 1128 (археол.) [**вул. Володимирська, буд. №№ 7–9**]. Відкрили Я. Боровський і В. Харламов (1983). Досліджували С. Кілієвич і В. Харламов (1984–1985).
- Церква Св. Василія (Трьохсвятительська)*, 1183 (археол.) [**вул. Десятинна, буд. № 2**]. Досліджувала С. Кілієвич (1973).

«Місто Ізяслава-Святополка»
XI–XIII ст. (археол.)

парк «Володимирська гірка»

- Собор Св. Архистратига Михайла*, XII ст. (археол.) [**вул. Трьохсвятительська, буд. № 6**]. Досліджували Ф. Мовчанівський (1934), В. Харламов (1992–1995), Г. Івакін (1995–1999).
- Надбрамна церква*, остання чверть XII ст. (археол.) [**вул. Трьохсвятительська, буд. № 8**]. Дослідив Г. Івакін (1999).
- Собор Дмитрівського монастиря*, друга половина XI ст. (археол.) [**вул. Трьохсвятительська, буд. № 4-а**]. Досліджували О. Анненков (1838), М. Сагайдак і С. Чернов (1980).

«Місто Ярослава»
XI–XIII ст. (археол.)

- Лазня митрополичого двору*, XI–XII ст. (археол.) [**вул. Володимирська, буд. № 24**]. Відкрив і дослідив М. Каргер (1946).
- Лядська (Печерська) брама*, XI–XIII, XVII–XVIII ст. (археол.) [**Майдан Незалежності**]. Відкрили В. Ленченко, М. Сагайдак і В. Харламов (1981). Дослідив М. Сагайдак (1981, 2001).

- Могильник*, XI–XII ст. (археол.) [вул. Велика Житомирська, буд. № 11]. Дослідив І. Мовчан (1994).
- Мостова*, XII–XIII ст. (археол.). Виявив і дослідив Я. Боровський (1981–1982).
- Оборонний мур софійського двору*, 1030-ті роки (ареол.) [вул. Володимирська, буд. № 24]. Дослідив М. Каргер (1948, 1950).
- Оборонний мур (стіна) і рів*, 11–13 ст. (археол.) [вул. Володимирська, буд. № 24]. Відкрив і дослідив І. Мовчан (1998).
- Палац*, XI ст. (археол.) [вул. Ірининська]. Виявив і дослідив С. Вельмін (1913–1914).
- Печі для випалювання вапна*, XI ст. (археол.) [вул. Ірининська, буд. № 3, буд. № 5, буд. № 6]. Відкрив і дослідив П. Толочко (1970).
- Церква*, XI ст. (археол.) [ріг вул. Ірининської – вул. Володимирської]. Досліджували К. Лохвицький (1833–1834), О. Ставровський (1846), С. Вельмін (1913–1914), І. Мовчан і Я. Боровський (1998).
- Церква*, XI ст. (археол.) [вул. Стрілецька, буд. № 6 (митрополичий сад Софійського монастиря)]. Дослідив Д. Милеєв (1909–1910).
- Церква Св. Георгія*, XI ст. (археол.) [вул. Золоторітська]. Досліджували І. Самойловський (1934, 1937, 1939), Я. Боровський і М. Сагайдак (1979).

вул. Мічуріна

буд. №№ 17–22

- Звіринецькі печери*, XII–XVII ст. (археол., іст.). Закільцований комплекс із п'яти галерей з нішами, келіями та церквою. Відкрито в 1888 р. Печери музеєфіковані. Цвинтар належав Звіринецькому монастирю.
- Поховання: ігумен Звіринецького скиту Валентин (†1917), історик І. Каманін (†1921).

вул. Московська

XVIII–XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 1/2

- Будинок Київського місцевого правління Російського товариства Червоного Хреста*, 1904 (архіт., іст.). Цегляний стиль. Містили керівні органи Київського відділення Російського товариства Червоного Хреста (початок XX ст.), Київського відділу Російського воєнно-історичного товариства (1909–1914) і Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтва (1910–1919), в яких працювали відомі військові, культурні діячі, учені.

буд. № 2

див.: *Київська фортеця*

буд. № 2–10

- Завод «Арсенал»*, XVIII–XX ст. (іст.). Почав діяти в 1764 р. Частина споруд заводу входила до складу Київської фортеці. Механічний цех заводу «Арсенал», 1912–1914 (архіт.). Модерн.

буд. № 3

- Будинок культури заводу «Арсенал»*, початок XX ст. – 1956 (іст.). Діяв народний самодіяльний театр (із 1946 р.). Режисери: заслужений артист УРСР

Ю. Лішанський, народна артистка УРСР І. Молостова Н. Петраковський, К. Пилинська, А. Слісаренко, Л. Соколов, заслужений артист УРСР О. Сумароков, Т. Терниченко. Працювали: співак, народний артист СРСР К. Лаптев; народні артисти УРСР: співак О. Загребельний, актори П. Няtko, Є Петрова, П. Саксаганський, композитор І. Шамо.

буд. № 5

Особняк, 1899 (архіт., іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. Історизм. Проживали: підпоручик, учасник революції 1905 Б. Жаданівський (1905); історик М. Карачківський (1920–1940-ті роки); арх. А.-Ф. Краусс (до 1904); військовий льотчик, засновник авіаційного пілотажу П. Нестеров (1913–1914).

Меморіальні дошки: Б. Жаданівському (1969; скульп. О. Банников, арх. А. Сницарев), *П. Нестерову* (1947, замінена в 1977 р.; скульп. К. Кузнецов, арх. В. Гнездилов).

буд. № 5/2

Житловий будинок працівників «Метробуду», 1954 (архіт.). Арх.: І. Масленков, В. Савченко, В. Скугарев. Використано мотиви класичних архітектурних стилів.

буд. № 8

див.: *Київська фортеця*

буд. № 15

Житловий будинок, початок ХХ ст. (архіт.). Модерн.

буд. № 27

Житловий будинок, кінець ХІХ – початок ХХ ст. (архіт., іст.). Цегляний стиль з неоготичними мотивами. Проживав військовий льотчик, засновник тактики повітряного бою Є. Крутень (1912–1914).

буд. № 22

див.: *Київська фортеця*

буд. № 29, буд. 29-а, буд. 29-б

Садиба, кінець ХІХ – початок ХХ ст. (архіт.). Неоренесанс.

буд. № 30

Садиба «Судового двору» Кисво-Печерської лаври, 1897 (архіт., іст.). Арх. В. Ніколаєв. Проживали: генерал-лейтенант російської армії, гарматний отаман Армії УНР Д. Меньшов (1911–1917) та його донька – історик, громадська діячка Н. Полонська-Василенко (1911 – початок 1920-х роках).

буд. № 38, буд. № 42

Свято-Введенських жіночих релігійної громади й монастиря комплекс, ХІХ–ХХ ст. (архіт., іст.). *Головний будинок Свято-Введенських жіночих релігійної громади й монастиря*, 1804–1879 (архіт., іст., мист.) [**буд. № 42**]. Класицизм. Похована засновниця жіночої громади М. Єгорова (1878) *Прибутковий будинок Свято-Введенського жіночого монастиря*, 1914 (архіт.). Арх. Є. Єрмаков. Неоренесанс.

буд. № 45

див.: *Київська фортеця*

буд. №47

див.: *Київська фортеця*

пров. Мостицький

буд. № 2

Покровська церква, 1902–1906 (архіт., мист.). Арх. Є. Єрмаков. У стилізованих формах російської архітектури XVII ст. Живопис 1900-х, у т.ч. образи, виконані І. Іжакевичем.

пров. Музейний

буд. № 2-а, буд. 2-б, буд. 2-в, буд. 2-г, буд. 2-д

Садиба, 1895–1900 (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс. *П'ять житлових будинків.* Об'єднані єдиною стилістикою з використанням архітектурних засобів неоренесансу.

буд. № 4

Житловий будинок, 1909 (архіт., мист.). Арх. В. Риков, скульп. Ф. Балавенський. Модерн.

буд. № 6

Житловий будинок, початок XX ст. (архіт.). Модерн.

буд. № 8, буд. 8-б

Садиба С.І. Стрельбицького, початок XIX – початок XX ст. (архіт., іст.). *Головний будинок.* Класицизм. *Флігель.* Модерн. У головному будинку проживав власник ділянки – золотар, купець, громадський діяч С. Стрельбицький (1819–1831).

вул. Мурманська

буд. № 5

Інститут органічної хімії, 1970 (іст.). Працювали: акад. АН УРСР О. Кірсанов (1970–1992); акад. АН УРСР А. Кіпріанов (1970–1972); акад. АН УРСР Є. Шилов (1970).

Меморіальна дошка А. Кіпріанову (1981; скульп. В. Селібер, арх. А. Милецький).

о. Муромець

Городище, XII–XII ст. (археол.). Відкрив (1982) і обстежив (1990) М. Сагайдак.

Набережна р. Дніпро

середина XIX – XX ст. (архіт., містоб.)

Початковий відрізок упорядковано в 1840–1850-х роках. Нова набережна: 1936–1938 (перша черга), 1950-ті роки (друга черга). Керівник проекту арх. В. Беспалий, консультант – інж. В. Осьмак Реконструкція: 1980-ті роки Конструктивна основа – підпірна стіна.

Наводницький парк

між Набережним шосе і р. Дніпром

біля мосту ім. Є.О. Патона

Наводницький парк, 1951 (містоб.). Площа: 11,24 га. Пам'ятний знак на честь заснування міста Києва, 1982 (мист.). Скульп. В. Бородай, арх. М. Фещенко.

Пам'ятник В.М. Примакову, 1970 (мист.). Скульп. Ф. Коцюбинський, арх. І. Шмульсон.

Набережне шосе

буд. № 2

Центральна електрична станція Київської міської залізниці, 1901–1903, 1907–1908 (архіт., іст.). Инж.: А. Абрагамсон, В. Безсмертний. Еклектика.

буд. № 4, буд. № 8

див.: *Київська фортеця*

буд. № 8

Колона Магдебурзькому праву, 1802–1808 (архіт., іст.). Арх. А. Меленський. Класицизм. Відновлено у первісному вигляді в 1988 р.

Вхід і сходи до колони Магдебурзькому праву, 1914–1915 (архіт.). Арх. М. Бобрусов. Нові гранітні сходи встановлено в 1988 р.

павільон ст. «Дніпро»

Пам'ятне місце наведення першого понтонного моста через Дніпро в 1943 р. (іст.).

Меморіальна дошка на місці наведення першого понтонного моста через Дніпро (1968) [північний фасад].

біля ст. «Дніпро»

Пам'ятне місце панахиди за Т.Г. Шевченку та жалобної процесії до паролава, 1861 (іст.). Пам'ятний знак (1989).

Набережно-Печерська дорога

буд. № 26

Пам'ятне місце наведення низьководного залізничного моста через Дніпро в 1943 р. (іст.). Пам'ятний знак (1975; арх. В. Гнездилов).

вул. Набережно-Хрещатицька

Пам'ятник морякам Дніпровської військової флотилії, 1979 (мист.). Скульп.: М. Вронський, О. Скобликов, арх. І. Ланько.

буд. № 1, буд. № 1-а

[також: увіз **Боричів, буд. № 13]**

Млин Л.І. Бродського, початок ХХ ст. (архіт., іст.). Тут бував письменник Шолом-Алейхем. *Дизель-моторна станція, 1912 (архіт.)* [вул. **Набережно-Хрещатицька, буд. 1-а**]. Инж. О. Вербицький. Еклектика. *Елеватор, 1907 (архіт.)* [увіз **Боричів, буд. № 13**]. Инж. Ч. Волкенштейн, за участю інж. В. Безсмертного. Модерн.

буд. № 8

див.: *Київський водогін*

буд. № 10

Елеватор, 1951–1954 (архіт.). Арх. В. Голштейн.

буд. № 27

Бурса Київської Духовної Академії, 1778 (архіт., іст.). Арх. І. Григорович-Барський. Добудова: 1811. Арх. А. Меленський. Бароко, класицизм. Проживали: поет, перекладач П. Гулак-Артемівський (1802–1814), композитор, співак, драматичний актор С. Гулак-Артемівський (1824–1830).

Меморіальна дошка С. Гулак-Артемівському (1974, скульп. Г. Кальченко, арх. А. Ігнащенко).

вул. Нагірна

буд. № 7

Житловий будинок, початок ХХ ст. (архіт.). Історизм.

буд. № 14

Житловий будинок, 1900-ті роки (архіт.). Арх. П. Воронцов (ймовірно). Історизм.

Наддніпрянське шосе

див.: *Київська фортеця*

вул. *Народного ополчення*

буд. № 5

Пам'ятник М.Д. Стражеску, 1977 (мист.). Скульп. І. Шаповал, арх. І. Шемседінов.

просп. *Науки*

буд. № 1/5

Цукрово-рафінадний завод (Київська кондитерська фабрика «Рошен»), 1868–1870, 1873–1874, 1890–1910 (архіт., іст.). Арх. І.-Ф. Вишневський. *Головний корпус*. Зразок виробничої споруди.

Пам'ятне місце формування загонів народного ополчення Київської кондитерської фабрики ім. К. Маркса в 1941 р. (іст.).

Меморіальна дошка загонів народного ополчення Київської кондитерської фабрики ім. К. Маркса в 1941 р. (1970; арх. В. Лоботинський) [на адміністративному корпусі].

буд. № 31

Інститут фізичної хімії ім. Л. Писаржевського, 1958–1970 (іст.). У головному корпусі (1958) працювали: акад. АН УРСР, чл.-кор. АН СРСР, Герой Соціалістичної Праці О. Бродський (1958–1969); чл.-кор. АН УРСР Г. Голодець (1959–1992); чл.-кор. АН УРСР Я. Гороховатський (1958–1976); акад. АН УРСР В. Ройтер (1958–1973).

Меморіальні дошки: О. Бродському (1973), *В. Ройтеру* (1975), *засновнику і першому директору інституту Л. Писаржевському* (1974) (всі дошки – скульп. Ю. Скобликова, арх. А. Ігнащенко).

буд. № 41

Інститут кібернетики ім. В. Глушкова (іст., мист.). З 1960-х роках (до 1995 р.) частина корпусів розміщувалася на просп. Науки, 41, з яких пам'ятка історії – корпус № 10. Працювали: акад. АН УРСР і АН СРСР, Герой Соціалістичної Праці, директор інституту В. Глушков (до 1973 р. – у корпусі № 10, у 1973–1982 роках – у корпусі № 1), акад. АН УРСР О. Кухтенко (1963–1994; корпус № 10), акад. АН УРСР і АН СРСР В. Михалевич (до 1973 р. – у корпусі № 10, у 1973–1982 роках – корпус № 2).

Мозаїки: «Майстри часу» [фойє конференцзали корпусу № 1], *«Тріумф кібернетики»* (худ.: Г. Зубченко, Г. Пришетько) [бічний фасад корпусу № 6].

Бронзове позруддя В. Глушкова (1983; скульп. В. Зноба) [вестибюль корпусу № 1].

буд. № 41

див.: вул. *Академіка Глушкова*, буд. № 40

буд. № 45 [також: вул. Лисогірська, буд. № 4]

Інститут фізики напівпровідників, початок 1960-х років (іст.). У головному корпусі [буд. № 45] працювали: чл.-кор. АН УРСР М. Дейген (1962–1977); акад. АН УРСР В. Лашкар'єв (1962–1974); акад. АН УРСР С. Пекар (1962–1985); акад. АН УРСР О. Снітко (1962–1990).

Меморіальні дошки: В. Лашкар'єву (1978; арх. А. Ігнащенко); О. Снітку (1998).

буд. № 46

Інститут фізики, 1953 (архіт., іст., мист.). Арх. А. Добровольський (керівник). Головний корпус. Радянський неокласицизм. У головному корпусі працювали: акад. ВУАН О. Гольдман (1959–1971); акад. АН УРСР О. Давидов (1953, 1964–1966); чл.-кор. АН УРСР М. Дейген (1953–1962); чл.-кор. АН УРСР, акад. АН Казахської РСР Г. Латишев (1965–1970); акад. АН УРСР В. Лашкар'єв (1953–1962); чл.-кор. АН УРСР Н. Моргуліс (1953–1961); акад. АН УРСР М. Пасічник (1953–1970); акад. АН УРСР С. Пекар (1953–1962); акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці А. Прихотько (1953–1995); акад. АН УРСР О. Снітко (1951–1962); акад. АН УРСР М. Шпак (1953–1993).

Меморіальні дошки: А. Прихотько (1998, скульп. Ю. Гиращ), на пошанування вчених інституту – О. Гольдмана, О. Давидова, М. Дейгена, В. Лашкар'єва, Г. Латішева, Н. Моргуліса, М. Пасічника, С. Пекаря, А. Прихорько, М. Шпака (1998).

Настінний розпис «Осяяні світлом» (1980–1982; худ. М. Стороженко).

буд. № 47

Інститут ядерних досліджень, 1950–1970-х роки (іст.). У головному (адміністративному) корпусі працювали: чл.-кор. АН УРСР Г. Латишев (1970–1973); акад. АН УРСР М. Пасічник (1970–1996); чл.-кор. АН УРСР В. Струтинський (1970–1993).

Майдан Незалежності

XIX–XX ст. (археол., архіт., іст., мист., містоб.)

Лядська (Печерська) брама, XI–XIII, XVII–XVIII ст. (археол.). Досліджували: В. Ленченко, М. Сагайдак, В. Харламов (1981).

Монумент на честь проголошення Незалежності України «Оранта–Україна», 2001 (мист.). Скульп. А. Куш, арх.: С. Бабушкін, О. Комаровський, Р. Кухаренко, О. Стукалов.

Пам'ятний знак «Козак Мамай», 2001 (мист.). Скульп.: В. Зноба, М. Зноба.

Пам'ятник засновникам Києва, 2001 (мист.). Скульп. А. Куш.

вул. Некрасовська

буд. № 3

Будинок, кінець XIX ст. (іст.). Містився Шевченківський підпільний райком КП(б)У (вересень–жовтень 1941 р.), секретар – П. Каркоц.

Меморіальна дошка Шевченківському підпільному райкому КП(б)У (1975; арх. О. Бугаєнко).

буд. № 10/8

Міська санітарно-епідеміологічна станція, 1905–1909 (архіт., іст.). Арх. І. Ніколаєв. Реконструкція: 1975–1978. Арх. В. Гопкало, А. Дубинська, М. Ліберберг. Неоренесанс.

вул. Немировича-Данченка

буд. № 2

Садиба, 1890-ті роки (іст.). Містився 168-й Миргородський піхотний полк (початок ХХ ст.), в якому служили відомі військові діячі: Б. Геруа, М. Духонін, М. Кальницький, О. Самойло й інші.

вул. Нестерова

буд. № 3

Інститут механіки ім. С. Тимошенка, 1961–1973 (корпуси № 1–2), (іст.). Працювали: акад. АН УРСР Ф. Белянкін (1944–1958); акад. АН УРСР М. Кільчевський (1961–1979); акад. АН УРСР А. Коваленко (1964–1973); чл.-кор. АН УРСР С. Кожевніков (1978–1985); акад. АН УРСР В. Кононенко (1964–1975); акад. АН УРСР Г. Савін (1958–1959).

Меморіальні дошки А. Коваленку (1976; скульп. О. Кальницька, арх. А. Сницарев), Г. Савіну (1985; скульп. О. Молдаван, арх. М. Фещенко).

пров. Несторівський

буд. № 8

Будинок, бл. 1900 (іст.). Проживав член Київської Старої громади, політичний діяч доби Української революції В. Ігнатович (із 1908 р.), у якого перебував письменник, громадський діяч І. Франко (квітень 1909 р.).

Меморіальна дошка І. Франку (1971).

парк «Нивки»

Пам'ятник комсомольцям 1920-х років, 1961 (мист.). Скульп. Г. Сорока.

Поселення, Х–ХІІІ ст. (археол.). Відкрив І. Мовчан (1982–1983).

*вул. Нижній Вал
(архіт., іст., містоб.)*

буд. № 7

Житловий будинок, 1876 (архіт.). Арх. П. Федоров. Пізній класицизм. буд.

буд. № 17, буд. № 17/6

Садиба, друга половина ХІХ ст. (архіт.). Цегляний Житловий будинок. Дерев'яний Житловий будинок. Неоренесанс.

буд. №№ 19–21

Садиба, ХІХ–ХХ ст. (архіт.). Житловий будинок [буд. № 19], 1871. Пізній класицизм. Два флігелі, 1892. Арх. О. Кривошеєв. Цегляний стиль. Прибудова до житлового будинку [буд. № 21] 1889. Арх. А. Геккер. Неоренесанс.

буд. № 19-д

Вальцьовий млин, 1894, 1900. Арх. О. Кобелев. Цегляний стиль.

буд. № 23

Садиба, 1874 – початок ХХ ст. (архіт.). Арх. М. Беркутов, В. Прохоров, С. Рикачов. Цегляний стиль.

буд. № 33

Садиба, 1908–1912 (архіт.). Еклектика.

буд. № 35

Житловий будинок, друга половина ХІХ ст. (архіт.). Неоренесанс.

буд. № 37

Садиба з молитовними будинками, початок ХХ ст. (архіт.). *Два житлові будинки. Два молитовні будинки. Кузня*. Арх. І. Ганф, І. Ніколаєв. Еклектика, модерн.

буд. № 39

Готель «Дудман», 1892–1895 (архіт.). Арх. А. Геккер. Неоренесанс.

буд. № 49

Доброчинних закладів Ф.А. та Н.В. Терещенків комплекс, кінець ХІХ ст. (архіт., іст.). Еклектика. *Нічліжний притулок*, 1881. Арх. В. Ніколаєв. *Будинок пологового притулку*, 1889. Інж.-полковник М. Фабриціус. *Будинок безкоштовних квартир Н. Терещенко*, 1896. Арх. В. Ніколаєв.

буд. № 61

Житловий будинок, початок ХХ ст. (іст.). Містилася конспіративна квартира підпільної групи робітників мотоверфі «Усма» заводу «Ленінська кузня» (1942–1943).

просп. Оболонський

Пам'ятник Архістратигу Михайлу, 2000 (мист.). Скульп.: В. Зноба, М. Зноба, арх.: М. Босенко, М. Дьомін, В. Ісак.

вул. Обсерваторна

буд. № 3

Астрономічна обсерваторія, 1841–1845 (архіт., іст.). Арх. В. і О. Беретті. Пізній класицизм. Організатором обсерваторії та її першим директором у 1838–1855 роках був астроном В. Федоров. Наступні директори: 1856–1869 – А. Шидловський; липень–жовтень 1869 р. – акад. Імператорської Санкт-Петербурзької АН Ф. Бредіхін; 1870–1901 – акад. Імператорської Санкт-Петербурзької АН М. Хандриков; 1901–1919 – Р. Фогель; 1919–1922 – акад. УАН, чл.-кор. АН СРСР О. Орлов; 1923–1939 – С. Чорний; 1939–1941 і 1944–1952 – С. Всехсвятський. У 1876–1894 роках у обсерваторії працював В. Фабриціус. Під час нацистської окупації Києва діяла підпільна патріотична група, до якої входили проф. механіки, чл.-кор. АН УРСР Ю. Соколов та доктор фізико-математичних наук О. Король.

буд. № 19

Особняк П.І. Янковського, 1880 (архіт., іст.). Арх. О. Хойнацький. Історизм. Містилася каплиця Маріавітської громади (1910-ті роки).

вул. Овруцька

буд. № 6

Будинок, 1910-ті роки (іст.). Проживала письменниця, фольклорист, етнограф, чл.-кор. ВУАН Олена Пчілка (1925–1930).

буд. № 19

Особняк, кінець XIX ст. (архіт., іст.). Цегляний стиль. Проживав лікар, проф. КМІ А. Собкевич (1924–1945).

буд. № 25

Санаторій для нервово- та душевнохворих, 1910-і рр. (архіт.). Неоросійський стиль.

буд. № 29

Особняк, друга половина XIX ст. (архіт., іст.). Історизм. Проживав піаніст, композитор, педагог Г. Бобинський (1913–1914).

вул. Огарьова

буд. № 1

Будинок, 1957 (іст.). Проживав авіаконструктор, акад. АН УРСР та АН СРСР, Герой Соціалістичної Праці О. Антонов (1957–1984).

Меморіальна дошка О. Антонову (1991; скульп. А. Шульженко, худ. Г. Попова).

вул. Олєгівська

буд. № 41

Церква, XII–XIII ст. (археол.). Відкрита в 1980 р. Досліджували М. Сагайдак, С. Чернов (1988).

вул. Оленівська

буд. № 11

Млин М.Г. Хрякова, 1889–1890 (архіт.). Інж. І. Хряков. Історизм.

вул. Ольгинська

буд. № 1/17

Житловий будинок, 1909 (архіт.). Арх. І. Беляєв. Пізній модерн.

буд. № 2/1

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (архіт., іст.). Арх. М. Яскевич (ймовірно). Еклектика зі стилізованими елементами мавританської архітектури. Проживали: актор, народний артист СРСР Д. Мілютенко (1923–1927, 1936–1966); актор, режисер, народний артист СРСР Г. Юра (1944–1966); актор, народний артист УРСР М. Яковченко (1930-ті роки).

Меморіальні дошки: Д. Мілютенку (1985; скульп. Н. Дерегус, арх. М. Дерегус); Г. Юрі (1969; скульп. Ю. Синкевич, арх. С. Сницарев).

вул. Пилипа Орлика

XVIII–XX ст. (архіт., іст., містоб.).

буд. № 1/15

Особняк М.В. Ковалевського, 1911–1913 (архіт., іст.). Арх. П. Альошин. Скульптурні деталі – Л. Дітріх, В. Козлов. Модерн. У 1918 р. проживав державний діяч, підприємець, голова Всеросійського товариства цукрозаводчи-

ків А. Бобринський. Містилося Міністерство закордонних справ УРСР (1944–1992), яке до 1952 р. очолював акад. АН УРСР Д. Мануїльський.

буд. № 3

Особняк В.Я. Демченка, 1911–1912 (архіт., іст.). Арх. І. Беляєв. Неокласицизм. Проживав інженер шляхів сполучення, голова Київської земської повітової управи, депутат IV Державної думи (до 1916 р.). У вересні 1913 р. в нього зупинявся голова IV Державної думи М. Родзянко.

буд. № 4

Житловий будинок, 1908 (архіт., іст.). Неоренесанс. Проживала родина Бубнових: підприємець, громадсько-політичний діяч Мих. Бубнов; історик, проф. КУ Мик. Бубнов.

буд. № 8

Кловський палац, середина XVIII – XIX ст. (архіт., іст.). Арх. П. Нейолов за участю С. Ковніра. Відбудовано: 1863. Добудовано: 1901. Арх. Є. Єрмаков. Відновлено: 1930. Реконструкція: 1973–1974. Арх. В. Майко. Бароко. В 1744 р. зупинялася російська імператриця Єлизавета I. В 1811–1857 роках розміщувалася Київська вища гімназія (з 1828 р. – Перша чоловіча гімназія). Працювали: археолог та історик М. Берлінський, історик, етнограф і письменник М. Костомаров; навчалися економіст і державний діяч М. Бунге, краєзнавець й етнограф М. Закревський, історик літератури М. Стороженко, художник М. Ге.

буд. № 13

Середня школа, 1936 (архіт.). Арх. Е. Коднір. Конструктивізм.

вул. Миколи Островського

буд. № 20/1

Покровська церква, 1895–1897, 1907–1914 (архіт., іст., мист.). Арх. І. Ніколаєв. Добудова (розширена): 1907–1914. Арх. К. Сроковський. У формах московсько-ярославської архітектури XVII–XVIII ст. Розписана олійною фарбою по тиньку в стилі пізнього академізму наприкінці XIX – на початку XX ст., частково – в середині XX ст. Первісний цегляний іконостас із образами, написаними художниками Г. Вигурою (Вигуровим) та І. Селезньовим. У 1905–1919 р. настоятелем церкви був засновник і митрополит УАПЦ В. Липківський. У 1927–1934 роках – храм УАПЦ, священиками якого були Х. Гов'ядовський, Д. Ходзицький.

Меморіальна дошка В. Липківському (1996; скульп. В. Щур).

вул. Павлівська

буд. № 9

Будинок, початок XX ст. (іст.). Містився Шевченківський запасний підпільний райком КП(б)У (вересень 1941 р. – червень 1942 р.), секретар – М. Ухо.

Меморіальна дошка Шевченківському запасному підпільному райкому КП(б)У (1975; арх. Т. Трегубова).

буд. № 13/48

Житловий будинок, 1930 (архїт., іст.). Конструктивїзм. Містилася конспіративна квартира керівника підпільної бойової групи М. Сороки (1942–1943).

просп. Академіка Палладіна

буд. № 32

Інститут геофізики ім. С. Суботїна, 1966 (іст.). Працювали: чл.-кор. АН УРСР В. Соллогуб (1966–1988); засновник і перший директор інституту, акад. АН УРСР С. Суботїн (1966–1976); акад. АН УРСР А. Чекунов (1966–1996).
Меморїальна дошка С. Суботїну (1981); скульп. М. Рапай, арх. М. Ігнащенко).

буд. № 32/34

Інститут загальної та неорганїчної хїмії ім. В. Вернадського, 1969 (іст.). В адміністративному корпусі працювали: акад. АН УРСР О. Городиський (1969–1972); акад. АН УРСР Ю. Делїмарський (1969–1990); акад. АН УРСР А. Пилипенко (1969–1975); чл.-кор. АН УРСР В. Сажин (1969–1985).

буд. № 34

Інститут геохімії, мінералогії та рудоуправління, 1967 (іст.). Працювали: акад. АН УРСР Я. Белєвцев (1969–1993); акад. АН УРСР Є. Лазаренко (1971–1979); чл.-кор. АН УРСР І. Матяш (1969–1995); акад. АН УРСР О. Поваренних (1969–1986); акад. АН УРСР М. Семененко (1969–1996); акад. АН УРСР Л. Ткачук (1969–1981); чл.-кор. АН УРСР І. Усенко (1969–1987); (іст.).
Меморїальна дошка Є. Лазаренку (1993); скульп. О. Ковальов).

вул. Панаса Мирного

буд. № 24

Пам'ятник Т.Г. Шевченку, 1964 (мист.). Скульп. П. Мовчун.

вул. Паньківська

XIX–XX ст. (архїт., іст., містоб.)

буд. № 2

Марїїнський дитячий притулок, 1881, 1899 (архїт., іст.). Арх. В. Ніколаєв. У стилі неокласицизм. Притулок утримував до 150 вихованок. Тут містилася Київська губернська опіка дитячих притулків, яку очолювали на початок XX ст. київські губернатори О. Гїрс, С. Саввич, члени – губернський предводитель дворянства князь М. Рєпнїн, міський голова В. Проценко, сенатор Л. Томара, генерал-ад'ютант М. Драгомиров, підприємці Л. і Лаз. Бродські, М. Гальперїн, Я. Гретер, О. Терещенко й інші 1922–1923 у домовій церкві Св. Магдалини служив священник Анатолій (Жураковський). З 1967 р. міститься Інститут психології АПН України, в якому працювали відомі вчені-психологи: дійсний член АПН СРСР, засновник і перший директор інституту Г. Костюк (1945–1981); чл.-кор. АПН СРСР В. Войтко (1971–1989); чл.-кор. АПН СРСР Л. Проколієнко (1983–1990); акад. АПН України, зав. лабораторії В. Роменець (1991–1998).

буд. № 3

Житловий будинок, 1948 (іст.). Проживав оперний співак, народний артист УРСР, проф. Київської консерваторії М. Микиша (1949–1971).

буд. № 8

Житловий будинок, 1909–1914 (архіт., іст.). Арх. М. Шехонін. У стилі модерн із рисами української народної архітектури. В 1913–1914 роках містилася редакція українського педагогічного журналу «Світло», в 1913 в – редакція літературно-мистецького журналу «Сяйво», співробітниками яких були відомі діячі науки і культури. Проживали: письменники М. Вороний і Б. Грінченко (початок ХХ ст.), М. Рильський (1910); ботанік і гідробіолог, акад. АН УРСР, директор Інституту гідробіології АН УРСР О. Топачевський (1944–1959); власник будинку, лікар, старогромадівець, меценат українського руху Й. Юркевич (1909–1910), батько письменника, видавця, члена УСДРП Л. Юркевича.

буд. № 9

Житловий будинок (Історико-меморіальний музей М. Грушевського), 1901 (архіт., іст.). У цегляному стилі. З 1908 р. належав родині Грушевських. Проживали: історик, літературознавець, письменник, політичний і державний діяч, голова УЦР, акад. ВУАН і АН СРСР М. Грушевський (1908–1909, 1918–1919 (з перервами), 1924–1921); педагог, перекладач, громадська діячка М. Грушевська (дружина М. Грушевського) (1908–1909 (з перервами), 1918–1919, 1924–1931, 1934–1938); етнограф, фольклорист, соціолог К. Грушевська (дочка М. Грушевського) (1908–1909 (з перервами), 1918–1919, 1924–1931, 1934–1938); історик, архівіст, літературознавець, етнограф, громадський діяч О. Грушевський (брат М. Грушевського) (1908–1917 (з перервами), 1917–1938); історик, філолог, бібліограф О. Грушевська (дружина О. Грушевського) (1917–1917 (з перервами), 1917–1961); історик Г. Грушевська (сестра М. Грушевського) (1908–1943); історик, киевознавець С. Шамрай (син Г. Грушевської) (1908–1933); художник, перший ректор, проф. Української державної академії мистецтв Ф. Кричевський (у 1910-1920-х роках); історик мистецтва, акад. ВУАН О. Новицький (1922–1923); художник А. Петрицький (1918–1922).

буд. № 10

Житловий будинок, 1880–1890-ті роки, 1914–1915 (архіт., іст.). Надбудова: початок ХХ ст. Арх. М. Гарденін. У модернізованих формах історизму. Проживав лікар, етнограф, хоровий диригент, композитор П. Демущий (у 1920-х роках).

буд. № 12

Житловий будинок, 1880–1890-ті роки (архіт., іст.). У формах неоренесансу. Тут у 1894 р. діяв нелегальний гурток студентів КУ, які друкували і поширювали марксистські видання. Проживали: зоолог, зоогеограф, проф. КУ В. Артоболевський (початок ХХ ст.); журналіст, політичний діяч, генеральний секретар праці Генерального секретаріату УЦР, комісар Києва від Тимчасового уряду К. Василенко (1908–1912).

буд. № 14, буд. № 14-б

Садиба, 1890–1891 (архіт., іст.). Арх. М. Гарденін. *Головний будинок* [буд. 14] у формах неоготики. *Флігель* [буд. № 14-б] у формах неоренесансу. Прожи-

вали: власник садиби, правознавець, проф. КУ Л. Білогіриць-Котляревський (1904–1908); перекладачка, громадська діячка Л. Драгоманова – дружина М. Драгоманова (1898–1918) та їхній син – економіст, журналіст С. Драгоманов (1898–1943) [буд. № 14].

буд. № 17

Житловий будинок, 1910-ті роки (архіт., іст.). У стилі модерн із рисами неоампіру. Містився Київський технікум експлуатації залізниць (у 1920–1930-х роках), в якому працювали гігієніст, зав. кафедри КМІ С. Познанський, учений в галузі механіки, акад. ВУАН П. Супруненко.

Паркова дорога

Аскольдова могила, IX–XX ст. (іст.). Перша літописна згадка під 882 р. (вбивство новгородським князем Олегом князів Аскольда (похований тут) і Діра). З 1786 р. – елітне загальноміське кладовище. До 1934 р. було поховано бл. 2 тис. осіб: відомих державних (зокрема, губернаторів), громадських і політичних діячів, представників станової еліти (дворянства, духівництва), діячів науки, мистецтва, колекціонерів, меценатів, військових. Кладовище закрите і знищене в 1934 р.

Церква Св. Миколи, початок XIX – XX ст. (архіт.). Арх. А. Меленський. Ампір. *Пам'ятник Андрію Первозванному*, 2000 (мист.). Скульп. В. Швецов, арх.: М. Жариков, Р. Кухаренко.

Пам'ятне місце і пам'ятний знак на місці перепоховання вояків студентського куреня, загиблих під ст. Крути в 1918 р. (іст.) [навпроти входу до церкви Св. Миколи].

Пам'ятний знак проходженню угорських племен, 1997 (мист.). Скульп. Ю. Багаліка, арх. Я. Віг.

буд. № 2

див.: *Київська фортеця*

буд. № 3/5

Лікарня товариства лікувальних закладів для хронічно хворих дітей, початок XX ст. (архіт., іст.). *Перший корпус*, 1903–1904. Інж. М. Артинов, арх. А. Мінкус. Модернізовані ренесансні форми. *Другий корпус*, 1910-ті роки. Еклектика. Працював головним лікарем терапевт, проф. КУ К. Тритшель (до 1914 р.).

вул. Паторжинського

буд. № 4

Житловий будинок, 1887 (архіт.). Історизм.

буд. № 6

Житловий будинок, 1892 (архіт., іст.). Арх. М. Казанський. Цегляний стиль. Проживав лікар, проф. КУ, директор медичного відділення КВЖК та Київського жіночого медичного інституту С. Томашевський (1892–1916). Містилася редакція «Робітничої газети» – органу ЦК УСДРП (1917–1919). Редактор – В. Винниченко, жовтень–грудень 1918 р. – М. Авдієнко, співробітничали відомі українські діячі.

пл. Перемоги

Пам'ятник місту-герою Києву, 1982 (мист.). Арх.: В. Лашко, Л. Семисюк.

буд. № 2

Цирк, 1958–1961 (архіт., іст.). Арх. В. Жуков. Купол: інж.: М. Грутман, С. Ривкін, І. Скачков. У стилістиці освоєння класичної спадщини, характерної для 1950-х роках Працювали: еквілібрист, заслужений артист РРФСР М. Єгоров (1960–1972); цирковий діяч, заслужений працівник культури УРСР, директор Київського цирку В. Нікулін (1963–1976); диригент, народний артист УРСР, головний диригент Київського цирку В. Петрусь (1956–1985); заслужений діяч УРСР В. Титов (1960–1997); акробат, заслужений артист УРСР В. Французов (1960–1970-ті роки); перший директор (директор – з 1952 р.) цирку в цьому приміщенні Б. Черненко (1960–1962).

просп. Перемоги

буд. № 1

Будинок, 1959–1961 (іст.). Проживав кінорежисер, народний артист УРСР С. Параджанов (1962–1974).

Меморіальна дошка С. Параджанову (1992; скульп. М. Рапай, арх. Л. Бальзак).

буд. № 10

Українська академія радянської торгівлі, 1935–1938 (архіт.). Арх. Д. Дяченко. Реконструкція: 1958 – арх. В. Фадеїчев. У формах класичної спадщини.

буд. № 30

Житловий будинок спеціалістів (перший), 1930-ті роки (архіт.). Арх. М. Холостенко, Ю. Шафран. Пізній конструктивізм.

буд. № 32

Зоологічний парк, 1913–1914 (іст.). Садівник А. Зейдак, цивільний інж. М. Бобрусов. Площа: 39,5 га. Реконструкція 1960–1970-х роках, арх. В. Михайлов.

буд. № 37

Політехнічний інститут, кінець XIX – XX ст. (архіт., іст., мист.). Споруджений за конкурсним проектом 1898 р. арх. І. Кітнера у 1898–1907 роках. Архітектура вирішена у цегляному стилі з використанням мотивів романсько-готичної архітектури і стилю модерн. Масштабне будівництво проведено у радянський час. Урочисте відкриття інституту відбулося 31 серпня 1898 р. Перший директор – В. Кирпичов, перші декани – М. Коновалов, К. Зворікін, М. Чирвинський, Д. Рузький, Є. Патон. У 1889–1918 роках у інституті викладали відомі діячі науки і техніки: М. Артем'єв, М. Біляшівський, Б. Букреєв, Ю. Вагнер, Є. Вотчал, М. Делоне, К. Демент'єв, Г. Де-Метц, О. Динник, В. Єрмаков, П. Єрченко, І. Жуков, В. Затонський, В. Іжевський, В. Ізбеков, М. Кашенко, О. Кобелев, В. Колкунов, В. Косинський, О. К. Котельников, О. П. Котельников, Л. Крамаренко, К. Красуський, О. Кудашев, Б. Лисін, Ю. Ломоносов, М. Малошицький, С. Навашин, О. Нечасв, Є. Оппоков, М. Петров, М. Пимоненко, Л. Писар-

жевський, В. Плотников, Г. Пфейффер, О. Радціг, С. Реформатський, К. Сімінський, П. Сльозкін, О. Ступін, Г. Сухомел, В. Тимофеев, С. Тимошенко, І. Фещенко-Чопівський, В. Шапошников, К. Шиндлер. У числі активних учасників Української революції були викладачі і випускники вузу: С. Веселовський, В. Голубович, М. Єремійв, В. Коваль, В. Косинський, І. Фещенко-Чопівський, П. Холодний, П. Христюк. У 1918–1941 роках до викладацького складу увійшли акад. УАН–ВУАН–АН УРСР: А. Бабко, Ф. Белянкін, О. Гольдман, М. Давиденков, А. Коваленко, М. Кравчук, В. Лашкар'юв, С. Серенсен, П. Супруненко, В. Толубинський, І. Швець, В. Яворський; чл.-кор. В. Васильєв, А. Нестеренко, В. Соллогуб, С. Тетельбаум, І. Штаерман. У повоєнні роки в інституті працювали акад. АН УРСР–НАН України: В. Гріднев, М. Доброхотов, М. Кільчевський, П. Копнін, В. Свечников, І. Федорченко, К. Хренов; чл.-кор. Л. Антропов, Г. Денисенко, Б. Касаткін, О. Пашенко, І. Постников, Г. Самсонов й інші. В 1995 р. інституту надано статус національного.

Пам'ятник В.Л. Кирпичову, 1998 (мист.). Скульп. Н. Дерегус, арх. Б. Писаренко.

Пам'ятник С.О. Лебедєву, 2002 (мист.). Скульп. О. Скобликов.

Пам'ятник Д.І. Менделєєву, 1995 (мист.). Скульптори Ю. Кисельов, В. Швецов, арх. В. Собцов.

Пам'ятник Є.О. Патону, 2002 (мист.). Скульп. О. Скобликов.

Пам'ятник першій Київській раді робітничих депутатів, 1985 (мист.). Скульп. М. Рапай, арх. О. Герасименко.

Пам'ятник С.П. Тимошенку, 1998 (мист.). Скульп. Н. Дерегус, арх. Б. Писаренко.

Головний навчальний корпус, 1898–1901 (архіт., іст.). Арх. І. Кітнер, оздоблення актові зали, фізичної аудиторії та двох прилеглих до них вестибюлів – арх. О. Кобелев, ліплені роботи – скульп. Еліо Сала. Цегляний стиль. У 1989 р. тут відбувся установчий з'їзд Народного Руху України за перебудову, в 1992 р. – III та IV Всеукраїнські збори НРУ, де головою було обрано В. Черновола.

Меморіальні дошки: Київській Раді робітничих депутатів, що діяла тут у 1905 р. (1955); *бойовому штабу червоногвардійських загонів Шулявки 1917–1918 років, якими керував В. Довнар-Запольський* (1957, замінена в 1977 р.; арх. І. Макушенко); *С. Корольову* (1968; скульп. К. Кузнецов, арх. В. Гнездилов); *Є. Патону* (1970; скульп. І. Макогон, арх. М. Катерного); *Ф. Ленгніку* (1975; арх. В. Лоботинський); *В. Затонському* (1984).

Будинок учбового скотного двору, 1900 (архіт.). Арх. І. Кітнер. Цегляний стиль.

Житловий будинок № 1, 1898–1899 (архіт., іст.). Арх. І. Кітнер. Цегляний стиль. Проживали: проф. КПІ та КСГІ: В. Єрмаков, Г. Жирицький, І. Жуков, М. Кашенко, І. Кухаренко, М. Малюшицький, О. Ступін, В. Шапошников.

Житловий будинок № 2, 1898–1900 (архіт., іст.). Арх. І. Кітнер. Цегляний стиль. Проживали: проф. КПІ та КСГІ: Ю. Вагнер, Є. Вотчал, М. Годлін, Г. Дубелір, В. Іжевський, В. Ізбеков, В. Колкунов, М. Кравчук, Б. Лисін, В. Толубинський, В. Устьянцев, М. Чирвинський.

Житловий будинок № 4 (колишній № 3), 1910 (архіт., іст.). Арх. В. Обремсь-

кий. Модерн. Проживали: проф. КПІ та КСГІ: О. Гольдман, В. Іванов, О. Кобелев, В. Косинський, О. Котельников, Б. Лисін, В. Огієвський, С. Тетельбаум, І. Феценко-Чопівський, С. Фокін, Д. Чернобаєв, В. Чирвинський. *Житловий будинок № 5 (колишній № 4)*, 1910 (архіт., іст.). Арх. В. Обремський. Модерн. Проживали: викладачі і співробітники КПІ та КСГІ: В. Бажаєв, В. Бобров, В. Васильєв, Д. Добросердов, П. Єрченко, В. Ізбеков, Я. Маркович, С. Патон, В. Плотников, К. Симінський, О. Скоморохов, М. Тананаєв, С. Тетельбаум, І. Трефільєв, В. Фінкельштейн.

Їдальня, 1907 (архіт.). Арх. В. Обремський. Цегляний стиль.

Механічні майстерні, 1898–1901 (архіт., іст.). Арх. І. Кітнер. Цегляний стиль. Навчалися відомі вчені, винахідники, конструктори

Меморіальні дошки: А. Любці (1998, скульп.: Н. Дерегус, М. Котко, арх. М. Дерегус), *І. Скорському* (1998, скульп. Н. Дерегус, арх.: М. Дерегус, І. Факас).

Науково-технічна бібліотека ім. Г. Денисенка, 1980 (архіт., іст., мист). Арх. В. Лиховодов (керівник), О. Зиков, В. Кисейко, інж. Д. Ганелін за участю ректора інституту Г. Денисенка, й інші.

Монументально-декоративне оздоблення в техніці енкаустики, 1982. Арх. В. Лиховодов, худ. В. Пасивенко. Композиції: «*Людина та земля*», «*Людина та вода*», «*Людина та вогонь*», «*Людина та космос*».

Меморіальна дошка Г. Денисенку (1998; худ. А. Підлісний).

Приймальний pokій (амбулаторія), 1907 (архіт.). Арх. В. Обремський. Цегляний стиль.

Хімічний павільйон, 1898–1899 (архіт., іст.). Цегляний стиль.

Меморіальні дошки: Л. Антропову (1991), *І. Бардіну* (1984), *М. Коновалову* (1985), *О. Пащенку* (1998), *О. Плигунову* (1998).

Парк, початок ХХ ст. (містоб.).

Пам'ятник викладачам, співробітникам і студентам Київського політехнічного інституту, що загинули у роки Великої Вітчизняної війни, 1967 (мист.). Скульптори Г. Морозова, О. Суровцев, арх. Є. Вересов.

буд. № 38

Клуб «Металіст», 1931–1934 (архіт.). Арх. Я. Мойсєєвич. Конструктивізм.

буд. № 40

Парк ім. О.С. Пушкіна, 1902 (містоб.). Площа: 23,0 га. Автор проекту – садівник О. Жуковський. У радянський час площу зменшено, частково переплановано, зведено паркові споруди, атракціони. Капітальна реконструкція головного входу: 1962.

Пам'ятник О.С. Пушкіну, 1962 (мист.). Скульп. О. Ковальов, арх. В. Гнездилов.

буд. № 43

Житловий будинок заводу «Більшовик», кінець 1930-х роках (архіт., іст.). Арх.: Г. Благодатний, М. Холостенко. З використанням елементів класичної спадщини. Проживали: учасники київського антинацистського підпілля В. та О. Хохлови, страчені нацистськими окупантами (1939–1942).

Меморіальна дошка В. та О. Хохловим (1969; арх. В. Лоботинський).

буд. № 44

Кінофабрика ВУФКУ (Національна кіностудія художніх фільмів ім. О. Довженка), 1926–1928 (архит., іст.) [комплекс споруд]. Керівник архітектурного проекту – арх. В. Риков. Конструктивізм. Реконструкція: 1959–1975. Добудова: 1969. Працювали: актор, кінорежисер, народний артист УРСР Л. Биков (1969–1979); кінорежисер, письменник, народний артист РРФСР О. Довженко (1929–1941); скульптор, кінорежисер, народний артист УРСР І. Кавалерідзе (1928–1978); кіноактор, режисер, заслужений артист УРСР І. Миколайчук (1965–1987); кінорежисер, народний артист УРСР С. Параджанов (1950–1980-ті роки); кінорежисер, заслужений діяч мистецтв РРФСР І. Савченко (1938–1941, кінець 1940-х роках); кінорежисери О. Алов, Б. Барнет, Д. Вертов, М. Донської, М. Екк, В. Івченко, Т. Левчук, Л. Луков, І. Пир'єв; оператори Д. Демуцький, Ю. Єкельчик; актори Б. Андрєєв, С. Бондарчук, А. Бучма, О. Гай, І. Замичковський, Д. Капка, М. Крушельницький, В. Марецька, М. Мординов, М. Надемський, І. Переверзєв, Є. Самойлов, Н. Ужвій, Б. Чирков, Ю. Шумський, Г. Юра й інші.

Меморіальні дошки: О. Довженку (1960; скульп. М. Вронський, арх. І. Шмультсон) [фасад прохідної]; *Л. Бикову* (1989; скульп. Л. Козуб) [центральний корпус]; *І. Савченку* (1970; скульп. К. Годулян).

Пам'ятник О.П. Довженку, 1964, 1986 (мист.). Скульп. Л. Козуб, арх. П. Орлов.

Пам'ятник С.Й. Параджанову, 1997 (мист.). Скульп. Б. Мазур.

буд. № 45

Житловий будинок заводу «Більшовик», 1940-ті роки (архит.). Арх.: А. Добровольський, Г. Копоровський, А. Косенко, М. Холостенко. З використанням елементів українського бароко.

буд. № 54/1

Київський національний економічний університет, 1953–1958 (іст.). Працював економіст, чл.-кор. АН УРСР О. Коройд (1965–1987).

буд. № 56

Інститут електродинаміки, 1961, 1983 (іст.). У головному корпусі працювали: чл.-кор. АН УРСР О. Мілях (1961–1985); чл.-кор. АН УРСР А. Нестеренко (1973); чл.-кор. АН УРСР І. Постников (1961–1986); акад. АН УРСР, чл.-кор. АН СРСР К. Хренов (1961–1963).

буд. № 67

Експериментальний цех заводу верстатів-автоматів ім. М. Горького, 1935–1936 (архит.). Арх.: Е. Масальський, П. Долищинський, О. Хорхот.

буд. № 82

Пам'ятник Д.С. Коротченку, 1974 (мист.). Скульп. О. Ковальов, арх. С. Миргородський.

Пам'ятник співробітникам і студентам КМІ, загиблим у роки Великої Вітчизняної війни, 1979 (мист.). Скульп. С. Андрейченко, арх. В. Богдановський.

буд. № 83/2

Завод Фільверта і Дедіни («Червоний екскаватор», «АТЕК»), кінець XIX – XX ст. (іст.).

буд. № 100/1

Пам'ятний знак П.М. Нестерову, 1989 (мист.). Скульп. Є. Карпов, арх. А. Сницарев.

узвіз Печерський

буд. № 16

див.: *Київська фортеця*

вул. Миколи Пимоненка

буд. № 2/58-а, буд. № 2/58-в

Садиба, 1910-і рр. (архит.). *Два житлові будинки*, 1912; 1913. Модерн.

селище Пирогів

Музей народної архітектури та побуту України, 1969 (архит., іст., мист.).

Площа: 147 га. Розміщено понад 300 оригінальних пам'яток народної архітектури XVI–XX ст.

I. Архітектурно-етнографічний комплекс «Вітряки», XIX–XX ст. (архит.).

Вітряк, 1861 (архит.). с. Благовіщенка, Куйбишевський р-н, Запорізька обл.

Вітряк, XX ст. (архит.). с. Боровиця, Чигиринський р-н, Черкаська обл.

Вітряк, початок XX ст. (архит.). с. Вільшана, Дворічанський р-н, Харківська обл.

Вітряк, 1880 (архит.). с. Городище, Піщанський р-н, Вінницька обл.

Вітряк, початок XX ст. (архит.). с. Кононівка, Лубенський р-н, Полтавська обл.

Вітряк, 1920-ті роки (архит.). с. Кримне, Старовижівський р-н, Волинська обл.

Вітряк, початок XX ст. (архит.). с. Кудряве, Охтирський р-н, Сумська обл.

Вітряк, початок XX ст. (архит.). с. Лівинці, Кельменецький р-н, Чернівецька обл.

Вітряк, кінець XIX ст. (архит.). с. Лісове, Ніжинський р-н, Чернігівська обл.

Вітряк, початок XX ст. (архит.). с. Лютенські Будища, Зіньківський р-н, Полтавська обл.

Вітряк, 1948 (архит.). с. Морочне, Зарічненський р-н, Рівненська обл.

Вітряк, 1907 (архит.). селище Нурове, Балаклійський р-н, Харківська обл.

Вітряк, XIX ст. (архит.). с. Олександрівка, Білозерський р-н, Херсонська обл.

Вітряк, початок XX ст. (архит.). с. Сасинівка, Пирятинський р-н, Полтавська обл.

Вітряк, початок XX ст. (архит.). с. Скаргівка, Кременський р-н, Луганська обл.

Вітряк, початок XX ст. (архит.). с. Смолин, Чернігівський р-н, Чернігівська обл.

Вітряк, 1911 (архит.). с. Ширяєве, Путивльський р-н, Сумська обл.

Вітряк, початок XX ст. (архит.). с. Юнаківка, Сумський р-н, Сумська обл.

II. Архітектурно-етнографічний комплекс «Карпати», XVII – початок XX ст. (архит.).

1. Бойківщина, 19 – початок XX ст. (архит.). *Млин водяний*, кінець XIX ст.

(архит.). с. Пилипець, Міжгірський р-н, Закарпатська обл.

Садиба, XIX–XX ст. (архит.). Східна Бойківщина. *Хата*, кінець XIX ст. (архит.). с. Липовиця, Рожнятівський р-н, Івано-Франківська обл.

Стодола, початок XX ст. (архит.). с. Небилів, Рожнятівського р-ну, Івано-Франківська обл.

Шинка, початок XX ст. (архит.). с. Ясень, Рожнятівського р-ну, Івано-Франківська обл.

Садиба, початок XX ст. (архит.). Центральна Бойківщина. *Хата*, 1909

- (архіт.). с. Тухолька, Сколівський р-н, Львівська обл. *Стайня*, початок XX ст.
- (архіт.). с. Славське, Сколівський р-н, Львівська обл. *Садиба*, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). Центральна частина Закарпатської Бойківщини. *Хата*, початок XIX ст. (архіт.). с. Розтока, Міжгірський р-н, Закарпатська обл. *Стайня*, кінець XIX ст. (архіт.). с. Пилипець, Міжгірський р-н, Закарпатська обл. *Хата*, 1841 (архіт.). с. Рекіти, Міжгірський р-н, Закарпатська обл. *Хата*, 1807 (архіт.). с. Синевирська Поляна, Міжгірський р-н, Закарпатська обл.
2. Буковина і Покуття, XIX – початок XX ст. (архіт.). *Комора*, с. Княже (архіт.). Снятинський р-н, Івано-Франківська обл. *Садиба*, XIX – початок XX ст. (архіт.). Підгірський р-н Буковини. *Хата*, (архіт.). с. Коритне, Вижницький р-н, Чернівецька обл. *Комора*, початок XX ст. (архіт.). с. Коритне, Вижницький р-н, Чернівецька обл. *Садиба*, XIX ст. (архіт.). Центральний р-н Буковини. *Хата*, XIX ст. (архіт.). с. Великий Кучурів, Сторожинецький р-н, Чернівецька обл. *Хижка (комора)*, XIX ст. (архіт.). с. Великий Кучурів, Сторожинецький р-н, Чернівецька обл.
3. Гуцульщина, XVIII–XX ст. (архіт.). *Гражда* (тип замкнутого двору), XIX ст. (архіт.). селище Верховина, Верховинський р-н, Івано-Франківська обл. *Гражда* (тип замкнутого двору), кінець XIX ст. – початок XX ст. (архіт.). с. Яворів, Косівський р-н, Івано-Франківська обл. *Коліба*, початок XX ст. (архіт.). с. Кривопілля (урочище Волове), Верховинський р-н, Івано-Франківська обл. *Комора*, XIX ст. (архіт.). с. Космач, Косівський р-н, Івано-Франківська обл. *Кузня*, початок XX ст. (архіт.). с. Бистрець, Верховинський р-н, Івано-Франківська обл. *Млин водяний*, початок XX ст. (архіт.). с. Снідавка, Косівський р-н, Івано-Франківська обл. *Пастирка (зимарка)*, середина XIX ст. (архіт.). м. Рахів, Рахівський р-н, Закарпатська обл. *Садиба*, XVIII–початок XX ст. (архіт.). Верховина. *Хата*, XVIII–XIX ст. (архіт.). с. Бережниця, Верховинський р-н, Івано-Франківська обл. *Комора*, XIX ст. (архіт.). с. Верхній Ясенів, Верховинський р-н, Івано-Франківська обл. *Пасічна*, початок XX ст. (архіт.). с. Шепіт, Косівський р-н, Івано-Франківська обл. *Хата*, 1843. (архіт.). с. Шепіт, Косівський р-н, Івано-Франківська обл. *Хата-«бухня»*, початок XX ст. (архіт.). с. Шепіт, Косівський р-н, Івано-Франківська обл. *Стая*, початок XX ст. (архіт.). Полонина Германівка, Верховинський р-н, Івано-Франківська обл.
4. Закарпаття і Лемківщина XVII–XX ст. (архіт.). *Садиба*, кінець XIX ст. (архіт.). с. Медведівці, Мукачівський р-н, Закарпатська обл. *Хата*, кінець XIX ст. (архіт.). с. Медведівці, Мукачівський р-н, Закарпатська обл. *Комора*, кінець XIX ст. (архіт.). с. Медведівці, Мукачівський р-н, Закарпатська обл. *Стайня*, кінець XIX ст. (архіт.). с. Медведівці, Мукачівський р-н, Закарпатська обл. *Садиба*, XIX – початок XX ст. (архіт.). Південь Закарпаття. *Хата*, початок XX ст. (архіт.). с. Стеблівка, Хустський р-н, Закарпатська обл. *Комора*, XIX ст. (архіт.). с. Стеблівка, Хустський р-н, Закарпатська обл. *Чурь* (будівля для молотіння збіжжя), XIX ст. (архіт.). с. Новобарове, Хустський р-н, Закарпатська обл. *Садиба*, XVII–XVIII ст. (архіт.). с. Терєбля, Тячівсь-

кий р-н, Закарпатська обл. *Хата*, XVII–XVIII ст. (архіт.). с. Теремля, Тячівський р-н, Закарпатська обл. *Хлів*, XVII–XVIII ст. (архіт.). с. Теремля, Тячівський р-н, Закарпатська обл. *Хата*, початок XX ст. (архіт.). с. Сімерки, Перечинський р-н, Закарпатська обл. *Хата*, початок XX ст. (архіт.). с. Стричава, Великоберезнянський р-н, Закарпатська обл. *Церква Покрова Богоматері*, 1792 (архіт.). с. Плоске, Свалявський р-н, Закарпатська обл.

5. Львівщина, XVII ст. (архіт.). *Церква Преображення*, 1662 (архіт.). с. Вороблячин, Яворівський р-н, Львівська обл.

III. Архітектурно-етнографічний комплекс «Наддніпрянина», XVII–XX ст. (архіт.).

1. Лівобережна Наддніпрянина XVII – початок XX ст. (архіт.). *Гамазей* (велика комора для зберігання запасу збіжжя), початок XX ст. (архіт.). с. Рудницьке, Баришівський р-н, Київська обл. *Хата*, кінець XIX ст. (архіт.). с. Солониця, Лубенський р-н, Полтавська обл. *Садиба*, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). Західна Полтавщина. *Комора надвірна*, кінець XIX ст. – початок XX ст. (архіт.). с. Клепачі, Лубенський р-н, Полтавська обл. *Саж*, початок XX ст. (архіт.). с. Клепачі, Лубенський р-н, Полтавська обл. *Садиба*, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). Лівобережна Київщина. *Хата*, кінець XIX ст. (архіт.). с. Бзів, Баришівський р-н, Київська обл. *Саж*, початок XX ст. (архіт.). с. Кийлів, Бориспільський р-н, Київська обл. *Хлів-повітка*, початок XX ст. (архіт.). с. Пристроми, Переяслав-Хмельницький р-н, Київська обл. *Садиба*, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). Переяславщина. *Хата*, кінець XIX ст. (архіт.). с. Мала Каратувль, Переяслав-Хмельницький р-н, Київська обл. *Комора*, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). с. Мала Каратувль, Переяслав-Хмельницький р-н, Київська обл. *Саж*, початок XX ст. (архіт.). с. Стовп'яги, Переяслав-Хмельницький р-н, Київська обл. *Хлів-повітка*, початок XX ст. (архіт.). с. Стовп'яги, Переяслав-Хмельницький р-н, Київська обл. *Хата-садиба*, 1883 (архіт.). с. Дударків, Бориспільський р-н, Київська обл. *Церква Св. Архистратига Михаїла*, 1600 (архіт., мист.). с. Дорогинка, Фастівський р-н, Київська обл.

2. Правобережна Наддніпрянина, XVIII–XX ст. (архіт.). *Садиба з хатою родини Шевченків*, XIX ст. (архіт.). Звенигородщина. *Хата*, XIX ст. (архіт.). с. Шевченкове (до 1929 р. – с. Кирилівка), Звенигородський р-н, Черкаська обл. *Комора*, кінець XIX ст. (архіт.). с. Сухини, Корсунь-Шевченківський р-н, Черкаська обл. *Садиба*, XIX ст. (архіт.). Правобережна Київщина. *Хата*, 1833, 1861 (архіт.). с. Таборів, Сквирський р-н, Київська обл. *Комора*, кінець XIX ст. (архіт.). с. Хижинці, Лисянський р-н, Черкаська обл. *Садиба*, XVIII – кінець XIX ст. (архіт.). Правобережна Черкащина. *Хата*, XVIII ст. (архіт.). с. Хрещатик, Черкаський р-н, Черкаська обл. *Комора*, кінець XIX ст. (архіт.). с. Моринці, Звенигородський р-н, Черкаська обл. *Садиба*, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). Правобережна Черкащина. *Хата*, кінець XIX ст. (архіт.). с. Яснозір'я, Черкаський р-н, Черкаська обл. *Садиба*, початок XX ст. (архіт.). Правобережна Черкащина. *Хата*, 1907 (архіт.). с. Яснозір'я,

Черкаський р-н, Черкаська обл. *Комора*, початок XX ст. (архіт.). с. Яснозір'я, Черкаський р-н, Черкаська обл. *Садиба священика*, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). Звенигородщина. *Хата*, початок XX ст. (архіт.). с. Мизинівка, Звенигородський р-н, Черкаська обл. *Комора*, кінець XIX ст. – початок XX ст. (архіт.). с. Хижинці, Лисянський р-н, Черкаська обл. *Саж*, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). с. Журавка, Городищенський р-н, Черкаська обл. *Хлів*, початок XX ст. (архіт.). с. Мала Антонівка, Білоцерковський р-н, Київська обл. *Садиба*, кінець XIX ст. (архіт.). Центральна Уманщина. *Хата*, кінець XIX ст. (архіт., мист.). с. Старі Бабани, Уманський р-н, Черкаська обл. *Комора*, кінець XIX ст. (архіт.). с. Молодецьке, Маньківський р-н, Черкаська обл. *Хата-садиба*, XVIII ст. (архіт., мист.). с. Рижавка, Уманський р-н, Черкаська обл. *Церква Св. Параскеви*, 1742. (архіт., мист.). с. Зарубинці, Монастирищенський р-н, Черкаська обл. Школа, кінець XIX ст. (архіт.). с. Лоташеве, Тальнівський р-н, Черкаська обл.

IV. Архітектурно-етнографічний комплекс «Південь України», XIX–XX ст. (архіт.) *Комора*, початок XX ст. (архіт.). с. Радивонівка, Якимівський р-н, Запорізька обл. *Садиба*, початок XX ст. (архіт.). с. Михайлівка, Новоодеський р-н, Миколаївська обл. *Хата*, початок XX ст. (архіт.). с. Михайлівка, Новоодеський р-н, Миколаївська обл. *Хата*, початок XX ст. (архіт.). с. Старокозаче, Білгород-Дністровський р-н, Одеська обл.

V. Архітектурно-етнографічний комплекс «Поділля», XVIII–XX ст. (архіт.) *Млин водяний*, XIX ст. (архіт.). с. Ломачинці, Сокирянський р-н, Чернівецька обл. *Млин-хата*, початок XX ст. (архіт.). с. Ломачинці, Сокирянський р-н, Чернівецька обл. *Садиба*, кінець XIX ст. (архіт.). Брацлавщина. *Хата*, кінець XIX ст. (архіт.). с. Кришинці, Тульчинський р-н, Вінницька обл. *Саж (куча)*, кінець XIX ст. (архіт.). с. Збруч, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл. *Садиба*, кінець XVIII – початок XX ст. (архіт.). Вінниччина. *Хата*, кінець XVIII ст. (архіт.). с. Яришів, Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл. *Комора*, 1915 (архіт.). с. Баговиця, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл. *Саж (куча)*, початок XX ст. (архіт.). с. Грушка, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл. *Шона (куча)*, початок XX ст. (архіт.). с. Теремці, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл. *Садиба*, кінець XIX ст. (архіт.). Кам'янецьчина. *Хата*, 1892 (архіт., мист.). с. Кадиївці, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл. *Курник*, початок XX ст. (архіт.). с. Цибулівка, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл. *Шона*, 1900 (архіт.). с. Борсуки, Новоушицький р-н, Хмельницька обл. *Хата*, XIX ст. (архіт.). с. Гарячинці, Новоушицький р-н, Хмельницька обл. *Комора*, XIX ст. (архіт.). с. Студениця, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл. *Хата*, сер. XIX ст. (архіт.). с. Пужайкове, Балтський р-н, Одеська обл. *Клуна*, початок XX ст. (архіт.). с. Мирони, Балтський р-н, Одеська обл. *Комора*, початок XX ст. (архіт.). с. Пужайкове, Балтський р-н, Одеська обл. *Садиба*, XVIII – початок XX ст. (архіт.). Придністрянщина. *Куча*, початок XX ст. (архіт.). с. Гарячинці, Новоушицький р-н, Хмельниць-

ка обл. *Куча*, кінець XIX ст. (архіт.). с. Лядове, Могилів-Подільський р-н, Вінницька обл. *Стодола*, кінець XIX ст. (архіт.). с. Врублівці, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл. *Шона*, кінець XIX ст. (архіт.). с. Іванівці, Дунаєвецький р-н, Хмельницька обл. *Хата*, кінець XVIII ст. (архіт.). с. Луги, Чечельницький р-н, Вінницька обл. *Хата-шкальня (шинок)*, сер. XIX ст. (архіт.). с. Теремці, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл. *Церковна садиба*, початок XIX ст. (архіт.). Тернопільська обл. *Церква Св. Миколая*, 1917 (архіт.). с. Зелене, Гусятинський р-н, Тернопільська обл.

VI. Архітектурно-етнографічний комплекс «Полісся», XVI–XX ст. (архіт.).

1. Волинське Полісся, XVI – початок XX ст. (архіт.). *Окружний двір*, 1857 (архіт.). с. Солов'ї, Старовижівський р-н, Волинська обл. *Садиба*, середина XIX – початок XX ст. (архіт.). Волинське Полісся. *Хата*, XIX ст. (архіт.). с. Полиці, Камінь-Каширський р-н, Волинська обл. *Клуня*, XIX ст. (архіт.). с. Видраниця, Ратнівський р-н, Волинська обл. *Кузня*, початок XX ст. (архіт.). с. Залоття, Старовижівський р-н, Волинська обл. *Штихлір (штихір)*, початок XX ст. (архіт.). с. Заброди, Ратнівський р-н, Волинська обл. *Садиба*, XVI–XVII ст. (архіт.). Ратнівщина. *Хата*, 1587 (архіт.). с. Самари (хут. Верестя), Ратнівський р-н, Волинська обл. *Штихлір (штихір)*, XVII ст. (архіт.). с. Самари (хут. Козувате), Ратнівський р-н, Волинська обл.

2. Лівобережне Полісся, XVIII – початок XX ст. (архіт.). *Гумно*, початок XX ст. (с. Ларинівка), з *овином*, XVIII ст. (с. Араповичі), (архіт.). Новгород-Сіверський р-н, Чернігівська обл. *Клуня*, початок XX ст. (архіт.). с. Сахутівка, Корюківський р-н, Чернігівська обл. *Крупорушка-тупчак*, кінець XIX ст. (архіт.). с. Архипівка, Семенівський р-н, Чернігівська обл. *Млин водяний*, XVIII ст. (архіт.). с. Об'єднане, Новгород-Сіверський р-н, Чернігівська обл. *Садиба*, кінець XIX – середина XX ст. (архіт.). Лівобережне Полісся. *Хата*, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). с. Мамекине, Новгород-Сіверський р-н, Чернігівська обл. *Амбар*, початок XX ст. (архіт.). с. Бегоща, Рильський р-н, Курська обл. (РФ). *Клуня*, початок XX ст. (архіт.). с. Карацубине, Коропський р-н, Чернігівська обл. *Хлів*, середина XX ст. (архіт.). с. Рижки, Коропський р-н, Чернігівська обл.

3. Правобережне Полісся, XVII–XX ст. (архіт.). Дворище, XVII–XX ст. (архіт.). Прип'ятьське Полісся. *Хата*, XVIII ст. (архіт.). с. Гажин, Наровлянський р-н, Гомельська обл. (Республіка Білорусь). *Кліть*, XIX ст. (архіт.). с. Березове, (хут. Зайці) Рокитнівський р-н, Рівненська обл. *Стебка*, XIX ст. (архіт.). с. Познань, Рокитнівський р-н, Рівненська обл. *Тік (клуня)*, XIX ст. (архіт.). с. Біловіж, Рокитнівський р-н, Рівненська обл. *Тік (клуня)*, XIX ст. (архіт.). с. Більськ, Рокитнівський р-н, Рівненська обл. *Тік (клуня) Михайленка*, початок XX ст. (архіт.). с. Кишин, Олевський р-н, Житомирська обл. *Хлів*, XIX ст. (архіт.). с. Біловіж, Рокитнівський р-н, Рівненська обл. **Комплекс культових будівель**, XVII–XIX ст. (архіт.): *Воскресенська церква*, 1789 (архіт.). с. Кисоричі, Рокитнівський р-н, Рівненська обл.; *дзвіниця*, 1777 (архіт.). с. Великий Жолудськ, Володимирецький р-н, Рівненська обл.; *кап-*

лиця, XVII–XVIII ст. (архіт.). с. Клесів, Сарненський р-н, Рівненська обл. *Тік (клуня) Корнійчука*, XIX ст. (архіт.). с. Кишин, Олевський р-н, Житомирська обл. *Садиба*, XIX ст. (архіт.). Володимиреччина. *Хата*, початок XIX ст. с. Мульчиці, Володимирецький р-н, Рівненська обл. *Садиба*, кінець XVIII–XIX ст. (архіт.). Коростенщина. *Хата*, кінець XVIII–XIX ст. (архіт.). с. Беги, Коростенський р-н, Житомирська обл. *Стебка*, кінець XVIII–XIX ст. (архіт.). с. Мединівка, Коростенський р-н, Житомирська обл. *Тік (клуня)*, XVIII ст. (архіт.). с. Мацька, Овруцький р-н, Житомирська обл. *Тік (клуня)*, XIX ст. (архіт.). с. Михайлівка, Коростенський р-н, Житомирська обл. *Садиба*, XVIII–XX ст. (архіт.). Прип'ятьське Полісся. *Хата*, 1821, с. Серники, Заріченський р-н, з *кліттю* XVIII ст. (архіт.). с. Дроздинь, Рокитнівський р-н, Рівненська обл. *Кліть* XVIII ст. (архіт.). с. Березове, Рокитнівський р-н, Рівненська обл. *Льох*, середина XX ст. (архіт.). с. Нетреба, Рокитнівський р-н, Рівненська обл. *Тік (клуня)*, XIX ст. (архіт.). с. Озеряни, Олевський р-н, Житомирська обл. *Садиба пасічника*, XIX–XX ст. (архіт.). Прип'ятьське Полісся. *Хата*, XIX ст. (архіт.). с. Блажове, Рокитнівський р-н, Рівненська обл. Баня, середина XX ст. (архіт.). с. Михайлівка, Олевський р-н, Житомирська обл. *Курінь*, 1974 (архіт.). с. Корошине, Олевський р-н, Житомирська обл. *Стебка*, XX ст. (архіт.). с. Юрове, Олевський р-н, Житомирська обл. *Хлівчук*, початок XX ст. (архіт.). с. Грабунь, Рокитнівський р-н, Рівненська обл.

VII. Архітектурно-етнографічний комплекс «Полтавщина і Слобожанщина», XIX–XX ст. (архіт.). *Гамазей*, XIX ст. (архіт.). с. Луб'янка, Білокуракинський р-н, Луганська обл. *Комора*, XX ст. (архіт.). с. Грицаївка, Білокуракинський р-н, Луганська обл. *Комора*, XX ст. (архіт.). с. Нещеретове, Білокуракинський р-н, Луганська обл. *Садиба*, кінець XIX–XX ст. (архіт.). с. Бобрівник, Зіньківський р-н, Полтавська обл. *Хата*, кінець XIX ст. (архіт.). с. Бобрівник, Зіньківський р-н, Полтавська обл. *Комора*, початок XX ст. (архіт.). с. Бірки, Зіньківський р-н, Полтавська обл. *Саж*, початок XX ст. (архіт.). с. Зіньків, Зіньківський р-н, Полтавська обл. *Садиба*, кінець XIX–XX ст. (архіт.). с. Велика Павлівка, Зіньківський р-н, Полтавська обл. *Садиба*, кінець XIX ст. (архіт.). с. Велика Павлівка, Зіньківський р-н, Полтавська обл. *Гончарне горно*, 1970-ті рр. (архіт.). селище Опішня, Зіньківський р-н, Полтавська обл. *Криниця*, початок XX ст. (архіт.). с. Тарасівка, Зіньківський р-н, Полтавська обл. *Комора*, початок XX ст. (архіт.). с. Деревки, Котельвський р-н, Полтавська обл. *Садиба*, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). с. Червонопопівка, Кременський р-н, Луганська обл. *Хата*, кінець XIX ст. (архіт.). с. Червонопопівка, Кременський р-н, Луганська обл. *Клуня*, початок XX ст. (архіт.). с. Луб'янка, Білокуракинський р-н, Луганська обл. *Комора*, початок XX ст. (архіт.). с. Тецьке, Старобільський р-н, Луганська обл. *Саж*, початок XX ст. (архіт.). с. Хворостянівка, Старобільський р-н, Луганська обл. *Садиба*, кінець XIX–XX ст. (архіт.). с. Кунцеве, Новосанжарський р-н, Полтавська обл. *Хата*, кінець XIX ст. (архіт.). с. Кунцеве, Новосанжарський р-н, Полтавська обл. *Комора*, початок XX ст. (архіт.). селище Нові Санжари,

Новосанжарський р-н, Полтавська обл. *Комора*, XIX – початок XX ст. (архіт.). с. Судівка, Новосанжарський р-н, Полтавська обл. *Садиба*, XIX – початок XX ст. (архіт.). с. Лелюхівка, Новосанжарський р-н, Полтавська обл. *Хата*, XIX ст. (архіт.). с. Лелюхівка, Новосанжарський р-н, Полтавська обл. *Комора*, початок XX ст. (архіт.). с. Деревки, Котелевський р-н, Полтавська обл. *Саж*, початок XX ст. (архіт.). с. Велика Павлівка, Зіньківський р-н, Полтавська обл. *Садиба*, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). с. Новоохтирка, Новоайдарський р-н, Луганська обл. *Хата*, XIX ст. (архіт.). с. Новоохтирка, Новоайдарський р-н, Луганська обл., *Саж*, початок XX ст. (архіт.). с. Новоохтирка, Новоайдарський р-н, Луганська обл. *Комора*, початок XX ст. (архіт.). с. Олексіївка, Білокуракинський р-н, Луганська обл. *Садиба*, XIX – початок XX ст. (архіт.). с. Попівка, Зіньківський р-н, Полтавська обл. *Хата*, XIX ст. (архіт.). с. Попівка, Зіньківський р-н, Полтавська обл. *Клуна*, початок XX ст. (архіт.). с. Велика Павлівка, Зіньківський р-н, Полтавська обл. *Комора*, 1823 (архіт.). с. Савинці, Миргородський р-н, Полтавська обл. *Криниця*, початок XX ст. (архіт.). с. Тарасівка, Зіньківський р-н, Полтавська обл. *Саж*, початок XX ст. (архіт.). с. Глинськ, Роменський р-н, Сумська обл. *Садиба*, XIX ст. (архіт.). с. Ревазівка, Новосанжарський р-н, Полтавська обл. *Хата*, XIX ст. (архіт.). с. Ревазівка, Новосанжарський р-н, Полтавська обл. *Криниця*, XIX ст. (архіт.). Гадяцький р-н, Полтавська обл. *Садиба*, XIX – початок XX ст. (архіт.). селище Шишаки, Шишацький р-н, Полтавська обл. *Хата*, XIX ст. (архіт.). селище Шишаки, Шишацький р-н, Полтавська обл. *Саж*, початок XX ст. (архіт.). с. Вельбівка, Гадяцький р-н, Полтавська обл.

VIII. Архітектурно-етнографічний комплекс «Українське село, 1960–1970-ті роки» (архіт.).

1. Карпати, 1960–70-ті роки (архіт.). *Житловий будинок*, 1966 (архіт.). с. Барвінок, Ужгородський р-н, Закарпатська обл. *Житловий будинок*, 1955 (архіт.). с. Коростів, Сколівський р-н, Львівська обл. *Житловий будинок*, 1964 (архіт.). с. Ямна, Надвірнянський р-н, Івано-Франківська обл. *Садиба*, 1975 (архіт.). с. Іспас, Вижницький р-н, Чернівецька обл. *Житловий будинок*, 1975 (архіт.). с. Іспас, Вижницький р-н, Чернівецька обл.
2. Південь України, 1960–1970-ті роки (архіт.). *Житловий будинок*, 1973 (архіт.). с. Біленьке, Запорізький р-н, Запорізька обл. *Житловий будинок*, 1964 (архіт.). м. Скадовськ, Херсонська обл. *Житловий будинок*, 1962 (архіт.). с. Троїцьке, Біляївський р-н, Одеська обл. *Житловий будинок*, 1976 (архіт.). с. Ярке Поле, Кіровський р-н, АР Крим. *Садиба*, 1969 (архіт.). с. Петриківка, Петриківський р-н, Дніпропетровська обл. *Житловий будинок*, 1969 (архіт.). с. Петриківка, Петриківський р-н, Дніпропетровська обл. *Садиба*, 1962 (архіт.). с. Себине, Новоодеський р-н, Миколаївська обл. *Житловий будинок*, 1962 (архіт.). с. Себине, Новоодеський р-н, Миколаївська обл.
3. Поділля, 1960–70-ті роки (архіт.). *Житловий будинок*, 1953 (архіт.). с. Білоусівка, Тульчинський р-н, Вінницька обл. *Житловий будинок*, 1969 (архіт.). с. Іване-Пусте, Борщівський р-н, Тернопільська обл. *Садиба*, 1976 (архіт.).

- хит.). с. Устя, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл. *Житловий будинок*, 1976 (архит.). с. Устя, Кам'янець-Подільський р-н, Хмельницька обл.
4. Полісся, 1960–1970-ті роки (архит.). *Житловий будинок*, 1970 (архит.). с. Березовичі, Володимир-Волинський р-н, Волинська обл. *Житловий будинок*, 1969 (архит.). с. Бехи, Коростенський р-н, Житомирська обл. *Житловий будинок*, 1962 (архит.). с. Каложинці, Срібнянський р-н, Чернігівська обл. *Житловий будинок*, 1973 (архит.). с. Піски, Буринський р-н, Сумська обл. *Садиба*, 1975 (архит.). селище Зарічне, Заріченський р-н, Рівненська обл. *Житловий будинок*, 1975 (архит.). селище Зарічне, Заріченський р-н, Рівненська обл.
5. Полтавщина і Слобожанщина, 1960–1970 і рр. (архит.). *Житловий будинок*, 1975 (архит.). с. Кримське, Слов'яносербський р-н, Луганська обл. *Житловий будинок*, 1970 (архит.). с. Різуненкове, Валківський (тепер Коломацький) р-н, Харківська обл. *Садиба*, 1975 (архит.). с. Кагамлик, Глобинський р-н, Полтавська обл. *Житловий будинок*, 1975 (архит.). с. Кагамлик, Глобинський р-н, Полтавська обл.
6. Середня Наддніпрянина, 1960–1970-ті роки (архит.). *Житловий будинок*, 1967 (архит.). с. Суботці, Знаменський р-н, Кіровоградська обл. *Житловий будинок*, 1975 (архит.). с. Требухів, Броварський р-н, Київська обл. *Садиба*, 1967 (архит.). селище Руська Поляна, Черкаський р-н, Черкаська обл. *Житловий будинок*, 1967 (архит.). селище Руська Поляна, Черкаський р-н, Черкаська обл.

вул. Пирогова

буд. № 2

Житловий будинок співробітників Наркомгоспу УРСР, 1938 (архит.). Арх. Г. Шпаканьов. З використанням елементів класицизму.

буд. № 6

Житловий будинок, 1909 (архит.). Історизм.

буд. № 9

Пам'ятник М.П. Драгоманову, 2002 (мист.). Скульп. О. Красноголовець, арх. С. Сліпець.

просп. Повітрофлотський просп.

Залізнична колонія, кінець XIX – початок XX ст. (архит., іст.) [також: **вул. Стадіонна**]. У 1868 р. почали функціонувати Головні залізничні майстерні, поруч виникло селище.

Притулок для дітей-сиріт, 1899–1901 (архит., іст.) [вул. **Фурманова, 1/5**]. Арх. О. Кобелев. Цегляний стиль. Проживав народний художник СРСР А. Петрицький (1904–1910). З 1928 р. – залізничне училище, яке в 1928–1929 р. закінчили: один із керівників антинацистського підпілля в Києві, Герой Радянського Союзу В. Кудряшов; Герої Радянського Союзу М. Кулаков і А. Соколов *Меморіальні дошки: В. Кудряшов.; М. Кулаков; А. Соколов* (1974).

Бюст В. Кудряшова (1972; скульп. Г. Молдаван)[на території училища].

Хіміко-технічна лабораторія, 1899–1911 (архит., іст.). Арх.: З. Журавський, О. Кобелев, інж. О. Бородин. Неоренесанс. Лабораторію засновано інж. О. Боро-

діним, тут уперше в Російській імперії проведено систематичне дослідження складу води всіх станцій ПЗЗ, розроблено технологію її хімічної очистки тощо.

буд. № 4

Спортивний басейн Київського військового округу, 1955 (архіт.). Арх. Ф. Поліщук, інж. Б. Чеський.

буд. № 6

Володимирський кадетський корпус, 1849–1857 (архіт., іст.). Арх. І. Штром. Добудова: 1940-ті роки. Класицизм. Працювали: генерал Г. Кузьмін-Короваєв (1867–1871), полковник П. Юшенов (1871–1879), генерал П. Алексєєв (1879–1898), проф. КУ: математики М. Ващенко-Захарченко, П. Роммер, ботанік О. Рогович, філологи А. Линниченко, О. Селін, історик О. Ставровський, правник В. Незабитовський, художник О. Агін, мовознавець П. Житецький та інші. Серед вихованців корпусу – відомі військові діячі: О. Гурковський, О. Галкін, В. Дешин, М. Дроздовський, М. Духонін, О. Ігнат'єв, С. Каменєв, Є. Крутень, І. Макарашвілі, П. Петрів, О. Самсонов, Ю. Сосонівський, майбутній філософ М. Бердяєв, художник М. Дубовської. У 1919 р. тут розміщувалися 6-і Київські командні курси Червоної армії, які закінчив письменник А. Гайдар; після II Світової війни – командування КВО, командувачами якого були майбутні Маршали Радянського Союзу А. Гречко (1945–1953), В. Чуйков (1953–1960), П. Кошовий (1960–1965), І. Якубовський (1965–1967).

Меморіальні дошки: А. Гречку (1977; скульп. О. Скобликов, арх. А. Ігнащенко), *Г. Жукову* (1977; скульп. О. Скобликов, арх. А. Ігнащенко).

буд. № 28 [також: вул. Курська, буд. № 1/26, буд. № 3, буд. № 5]

Миколаївське артилерійське училище (Національна академія оборони України), 1914–1918 (архіт., іст.). *Адміністративний корпус*. Цегляний стиль. *Ангар для учбових гармат*. Цегляний стиль. *Водонапірна башта*. Еклектика. *Головний навчальний корпус*. Арх. Д. Зайцев. Еклектика. *Житлові будинки для офіцерів-вихователів*, початок ХХ ст. Історизм [вул. Курська, буд. № 1/26, буд. № 3, буд. № 5]. *Котельня*. Еклектика. *Манеж*. Цегляний стиль. *Механічний млин*. *Навчальний корпус № 1*. Цегляний стиль. *Навчальний корпус № 2*. Еклектика. *Пральня*. *Речовий склад*. Еклектика. *Стайня*. Цегляний стиль. У березні 1918 р. дислокувався Запорізький кінно-гайдамацький полк ім. К. Гордієнка під командуванням В. Петріва. У квітні–листопаді 1918 р. містився Український народний університет, з серпня – Київський державний український університет. Ректори – математик І. Ганицький, з жовтня 1918 р. – філолог Ф. Сушицький. Викладали відомі вчені: Д. Багалій, М. Василенко, С. Веселовський, Д. Граве, М. Грунський, О. Грушевський, В. Данилевич, В. Зінківський, В. Карпека, Б. Кістяківський, О. Корчак-Чепурківський, Й. Косоногов, М. Кравчук, А. Кримський, І. Огієнко, Г. Павлуцький, М. Птуха, К. Семинський, Ф. Сушицький, М. Туган-Барановський, Ф. Швець, К. Щироцький й інші з 1926 р. – Четверта Київська артилерійська школа, в якій навчався генерал армії, двічі Герой Радянського Союзу І. Черняховський (1926–1928).

буд. № 35

Пам'ятник М.О. Островському, 1978 (мист.). Скульп. А. Харечко, арх. І. Ігнащенко. Шляхопровід Повітрофлотський, 1956–1958 (архіт). Инж.: Г. Горобець, І. Каневський, Л. Левінштейн, Є. Степанов, Н. Шаровольський.

Поділ

X–XVIII ст. (археол.)

Основний житловий район давньоруського Києва, економічний, культурний і політичний центр міста до XVIII ст. Розташований рівнини правобережної території Дніпра. Археологічне дослідження почалося з 1950 р.

Безкурганний могильник, XV ст. [квартал між вул. Андріївською – вул. Борисоглібською – вул. Петра Сагайдачного]. Дослідив Г. Івакін (1984). 28 цілих і фрагментованих кістяків.

Борисоглібська церква, XII ст. [вул. Борисоглібська, буд. № 11]. Обміри провів В. Богусевич (1955); ототожнюється з літописною Туровою божницею.

Дерев'яний водогін та мостова, XVII–XVIII ст. [Поділ – Верхнє місто]. Дослідили Г. Івакін, І. Самойловський.

Подільський могильник, перша половина – середина XI ст., друга половина XII–XIII ст. [між вул. Хорива – вул. Волоською – вул. Спаською – вул. Набережно-Хрещатицькою]. Відкрив і дослідив М. Сагайдак (1983–1984).

Ремісничі слободи Гончарі та Кожум'яки, XII–XVIII ст. [між горою Старокіївською, Замковою та Кудрявською]. Дослідили М. Сагайдак (1974), Г. Івакін і Г. Козубовський (1987–1993); садиба 12 ст. з двох зрубних будівель, 15 гончарних горнів XVII–XVIII ст., залишки жител, майстерень, поодинокі поховання цього ж часу.

Церква, XII ст. [вул. Волоська, 23]. Відкрив К. Гупало (1981); частина мурування стіни.

Церква, XII–XIII ст. [між вул. Андріївською – вул. Борисоглібськом – вул. Петра Сагайдачного]. Дослідив Г. Івакін (1984); частина мурування стіни.

Церква, XIII–XV ст. [ріг вул. Верхній Вал – вул. Волоська]. Відкрив і дослідили співробітники Подільського загону Київської археологічної експедиції (1981); рештки стрічкових фундаментів.

Церква Різдва Богородиці (вірменська), XIV–XV ст. [вул. Покровська, буд. № 7]. Виявив і дослідив Г. Івакін (1975, 1985); фрагменти фундаменту і підлоги, фрескового тиньку церкви; залишки ювелірної майстерні з обробки бурштину XII–XIII ст.

Церква Успіння Богородиці Пирогоці, XII ст. [пл. Контрактова]. Дослідили К. Гупало, Г. Івакін, М. Сагайдак, Л. Степаненко (1976–1980), Г. Івакін (1994, 1996); стрічкові фундаменти на глибину 4 м, нижні шари мурування стін з плінфи на висоту 2 м; в 1998 р. відбудована у давньоруських формах.

буд. № 1/1

«Будинок для вдів» М.П. та Є.І. Дегтерьових, 1892 (архіт., іст.). Арх. В. Ніколасв. Історизм. Зведений коштом купця, почесного громадянина Києва М. Дегтерьова, який забезпечив капіталом утримання добродійного закладу для проживання незаможних осіб, зокрема багатодітних удів.

буд. № 4

Контрактний будинок (старий), 1799–1801 (архіт., іст.). Арх. О. Елдезін. Надбудова другого поверха: 1878–1879. Арх. С. Рикачов. Перебудова (розширений, третій поверх): 1900–1901. Арх. Є. Толстой. Класицизм. У 1797–1811 роках тут уклалися торговельні та майнові контракти на щорічному ярмарку, переведеному в 1797 р. з Дубна в Київ; проводилися судові засідання магістрату; з 1819 р. – містилася реміснича управа міських цехів; у 1871–1920 роках – Києво-Подільська жіноча гімназія. Наприкінці вересня – на початку жовтня 1941 р. відбулися наради провідників ОУН(м) з представниками української громадськості та фольксдойче щодо створення Миської управи. Організатори – провідник Крайової екзекутиви ОУН(м) Я. Гайвас, намісник голови Проводу українських націоналістів в Києві О. Ольжич, до радник німецького штабу С. Сулятицький, історик О. Оглоблин. Бургомістром обрано історика О. Оглоблина, заступником – математика В. Багазія. 5 жовтня 1941 р. тут відбулися установчі збори Української національної ради. Головою обрано економіста, ректора КПІ М. Величківського.

буд. № 5

Житловий будинок, 1808 (архіт., іст.). Арх. А. Мезенський (ймовірно). Класицизм. Проживав золотар, суддя совісного суду, голова ремісничої управи С. Стрельбицький (1808–1811). З 1883 р. садибою володів купець і добродійник М. Дегтерьов, який влаштував тут власним коштом Подільську богадільню для німецьких православних християн.

буд. № 6

Дзвіниця церкви Миколи Доброго (Св. Миколи Мірлікійського), XVIII ст. (архіт., іст.). Українське бароко. Священиком, настоятелем був історик церкви і богослов, проф. КДА О. Глаголев (1903–1932; мешкав тут-таки).

буд. № 7

Церква Покрови Пресвятої Богородиці, 1766–1772 (архіт., мист.). Арх. І. Григорович-Барський. Українське бароко. Частково зберігся живопис середина XIX ст., початок і середина XX ст., зокрема худ. І. Іжакевича.

Дзвіниця, 1809–1930. Класицизм.

буд. № 9

Садиба, XIX ст. (архіт.). *Житловий будинок*, 1815. Класицизм. *Житловий будинок*, 1865. Пізній класицизм. Флігель, 1890-ті роки. Цегляний стиль.

буд. № 11

Садиба, початок XIX ст. (архіт., іст.). *Житловий будинок*, 1818. Пізній класи-

цизм. Крамниці, 1809. Арх. А. Меленський. Класицизм. Проживав богослов, проф. КДА Н. Маккавейський (кінець XIX ст. – 1906).

вул. Ползунова

буд. № 2

Головні залізничні майстерні (Київський електровагоноремонтний завод), XIX–XX ст., 1868 (іст.). Одне з найбільших підприємств Києва. У вагонному цеху (не зберігся) працював письменник М. Островський (1921–1922); працював слюсарем, начальником паровозного цеху один з керівників київського підпілля в 1941–1942, Герой Радянського Союзу В. Кудряшов (1929–1941).

Меморіальні дошки: в пам'ять першого в місті страйку 1879 р. (1929), в пам'ять участі робітників майстерень у страйку 1903 р. (1947), М. Островському (1954), В. Кудряшову (1955) [на прохідній заводу].

Стела на місці розстрілу робітників у 1903 р. (1973; арх. А. Кулагін, інж. А. Саєнко).

Пам'ятник М. Островському (1964; скульп. В. Сорока).

Будинок, остання чверть XIX ст. (іст.). У 1881–1882 роках тут було створено першу в світі паровозну лабораторію, де здійснювалося наукове дослідження локомотивів. Засновник і керівник – інженер, учений у галузі залізничного транспорту О. Бородин.

вул. Євгена Потьє

буд. № 14

Інститут фармакології та токсикології, 1964 (іст.). В адміністративному корпусі працювали: чл.-кор. АН УРСР О. Богомолец (1964–1988); акад. АМН СРСР О. Черкес (1964–1974).

вул. Почайнинська

XVIII–XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 2

Іллінська церква, кінець XVII–XX ст. (архіт., мист.). Бароко. Збереглися розписи XIX ст.

Дзвіниця Іллінської церкви з корпусом Малої бурси, початок XVIII ст. У формах російської архітектури XVII–XVIII ст.

Крамниці, XIX ст. Пізній класицизм.

Огорожа з брамою, середина XVIII – XIX ст.

Проскурня, друга половина XVIII ст.

буд. № 12

Житловий будинок, кін. XIX ст. (архіт.). Неоренесанс.

буд. № 18

Житловий будинок, 1910-і рр. (архіт.). Модерн.

буд. № 28

Житловий будинок, друга половина XIX ст. (архіт.). Пізній класицизм.

буд. № 40

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). Неоренесанс.

буд. № 62

Житловий будинок, 1969 (іст.). Проживав архієпископ УАПЦ (з 1923 р.) Й. Оксіюк (1969–1991).

пл. Поштова

Річковий вокзал, 1957–1961 (архіт., мист.). Арх.: В. Гопкало, В. Ладний, Г. Слущкий, М. Кантор. Зразок пошуків шляхів використання в архітектурі радянської доби прийомів і засобів класицистичної спадщини. Головний фасад прикрашено алегоричними зображеннями з історії Києва у техніці контурного рельєфу (худ. Е. Котков, В. Ламах, І. Литовченко, скульп. І. Коломієць).

Монументально-декоративні панно – мозаїки: «Богдан Хмельницький», «Дніпро – торговий шлях», «Вся влада Радам!», «Україна», орнаментальна композиція «Чайки над Дніпром» й інші [в інтер'єрі].

буд. № 2 [також: парк «Володимирська гірка»]

Поштова станція, 1853–1865 (архіт., іст.). Класицизм.

Фунікулер, 1902–1905 (архіт.). Инж. А. Абрагамсон, М. П'ятницький, арх. М. Барішников. Реконструкція: 1983–1984. Арх.: Я. Віг, В. Єжов, А. Чулак, В. Шарапов, конст.: В. Резніков, Н. Найко.

вул. Предславинська

буд. № 30-а

Міське училище ім. М. В. Гоголя, 1903–1904 (архіт.). Арх. І. Ніколаєв. Цегляний стиль.

вул. Привокзальна

буд. № 3

Залізнична станція «Дарниця», 1954 (архіт.). Арх. П. Красицький.

вул. Притисько-Микільська
XVIII–XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 2

Будинок Київського єпархіального заводу церковних свічок, 1902, 1907–1908 (архіт., іст.). Арх. Є. Єрмаков. Цегляний стиль.

буд. № 4/6

Житловий будинок, початок XIX ст. (архіт., іст.). Класицизм. Проживав поет, перекладач, хормейстер, священник УАПЦ М. Хомичевський (1920).

буд. № 5

Флорівський (Вознесенський) жіночий монастир, XVII–XX ст. (архіт., іст., містоб.). *Церква Святих мучеників Флора і Лавра (Св. Миколи Мірлікійського) («Стара» трапезна)*, кінець XVII ст. (архіт.). Бароко. *Собор Вознесіння Господнього*, XVIII–XIX ст. (архіт.). Українське бароко. *Дзвіниця*, XVIII–XIX ст. (архіт.). Класицизм. *Будинок П.О. Аммосової (келії)*, кінець 1830-х роках (архіт.) [корпус № 12]. Класицизм. *Будинок І. Артинова*, 1809–1811 (архіт.) [корпус № 16]. Класицизм. *Будинок ігумені*, 1818–1819 (архіт.). Арх. А. Меленський. Класицизм. *Церква Воскресіння Ісуса Христа*, 1824

(архіт.). Арх. А. Меленський. Класицизм. *Церква Казанської ікони Пресвятої Богородиці*, 1841–1844 (архіт.). Арх. П. Спарро. Неоросійський стиль. *Келії*, початок ХХ ст. (архіт.) [**корпус № 1**]. Цегляний стиль. *Келії*, 1902 (архіт.) [**корпус № 2**]. Арх. Є. Єрмаков. Цегляний стиль. *Келії*, 1895 (архіт.) [**корпус № 4**]. Арх. В. Ніколаєв. У спрощених архітектурних формах. *Келії*, 1822–1832 (архіт.) [**корпус № 5**]. Арх. А. Мезенський (ймовірно). Класицизм. *Келії*, 1827 (архіт.) [**корпус № 6**]. Арх. А. Мезенський (ймовірно). Класицизм. *Келії*, 1847, 1890-ті роки (архіт.) [**корпус № 7**]. Перший поверх – арх. П. Спарро, класицизм, другий поверх – цегляний стиль. *Келії*, 1850–1860-ті роки (архіт.) [**корпус № 8**]. Класицизм. *Келії*, 1850-ті роки (архіт.) [**корпус № 9**]. Арх. П. Самонов (ймовірно). Пізній класицизм. *Келії*, 1856–1859 (архіт.) [**корпус № 10**]. Арх. П. Самонов. Пізній класицизм. *«Нова» трапезна та готель*, 1838–1839 (архіт.) [**корпус № 11**]. Арх. А. Меленський. Класицизм. **Огорожа**, перша половина ХІХ ст. (архіт.). Арх.: А. Меленський, П. Спарро.

буд. № 7, буд. № 7-б

Садиба 1728, 1818–1820 (архіт., іст.). *Головний будинок з аптекою*, ХVІІІ ст. У проектуванні і перепроєктуванні брали участь архітектори А. Меленський і Л. Станзані. Пізній класицизм. *Комора і каретник*, середина ХІХ ст. Класицизм. *Південна в'їзна брама з огорожею*, ХІХ–ХХ ст. Історизм. *Східна в'їзна брама з огорожею*, перша чверть ХІХ ст. *Флігель*, 1820-ті роки. Пізній класицизм. У 1728 р. в головному будинку відкрилася перша в місті аптека, якою завідував із 1750 р. фармацевт Г.-Ф. Бунге. Його сини і внуки стали відомими вченим: фармацевти А. і Ф.-Й. Бунге, лікар Х. Бунге, ботанік О. Бунге, економіст, державний діяч М. Бунге.

вул. Прорізна

ХІХ–ХХ ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 3/5

Пам'ятник Махтумкулі, 2001 (мист.). Скульп. С. Артикмамедов, арх. В. Скульський.

буд. № 4

Житловий будинок, 1954 (іст.). Проживав літературознавець, письменник Ю. Івакін (1954–1983).

буд. № 6

Пам'ятник літературному персонажу М.С. Паніковському, 1998 (мист.). Скульптори В. Щур, В. Сівко, арх. В. Скульський.

буд. № 7/2

Житловий будинок, 1955 (архіт., іст.). Арх. С. Тутученко. Один із найкращих архітектурних об'єктів післявоєнного Києва. Проживав історик, акад. АН УРСР А. Скаба (1960–1986).

буд. № 8

Пам'ятник О.-З.С. Курбасу, 2002 (мист.). Скульп. М. Рапай, арх. В. Дормідонтов.

буд. № 9

Житловий будинок, 1879 (архіт., іст.). Арх. О. Шіле. Цегляний стиль. Кінець XIX ст. Проживали: викладачі Київського відділення Російського музичного товариства Ф. фон Мулерт і Є. Риб, гостем яких у 1891 р. був композитор П. Чайковський. У 1906–1911 роках містилася редакція щоденної польської газети «Dziennik kijowski», видавці-редактори – Ф. Михаловський та А. Червінський.

буд. № 10

Житловий будинок співробітників АН УРСР, 1956 (архіт., іст.). Арх.: Л. Куликова, В. Михайлова. Проживали: академіки АН УРСР: математик Б. Гнєденко (1956–1959), фізик В. Лашкарьов (1956–1974), механік Г. Савін (1956–1970), ботанік і гідробіолог О. Топачевський (1965–1975), вчений у галузі металознавства і порошкової металургії І. Федорченко (1961–1970), фізіолог Г. Фольборт (1956–1960), вчений у галузі гірничої теплофізики О. Щербань (1960–1984); члени-кореспонденти АН УРСР: біофізик О. Городецький, хімік Я. Гороховатський, історик І. Гуржій, металознавець А. Макара, палеоботанік К. Новик, математик П. Фільчаков, літературознавець Є. Шаблювський.

буд. № 13

Житловий будинок, 1956 (іст.). Проживали: архітектор М. Гречина (1956–1979), архітектор, реставратор пам'яток архітектури М. Холостенко (1956–1978).

буд. № 17

Будинок Київського військового зібрання, кінець XIX – початок XX ст. (архіт., іст.). У побудові і реконструкції брали участь архітектори П. Федоров, О. Хойнацький, О. Гілевич. Модерн. У 1918–1919 роках розміщувався Молодий театр під керівництвом Леся Курбаса. З 1923 р. – Київський будинок Червоної армії, з 1926 р. – Будинок Червоної армії та флоту, правління якого очолював у 1920–1930-х роках начальник Київської залоги Української Держави, командарм І. Дубовий.

Меморіальна дошка Лесю Курбасу (1987; скульп. М. Рапай, арх. М. Кислий).

буд. № 18/1, буд. № 18/1-г

Садиба, 1871 – початок XX ст. (архіт., іст.). *Головний будинок* [буд. № 18/1]. Арх. О. Шіле. У ренесансно-бароковій стилістиці. *Флігель* [буд. № 18/1-г]. Пізній раціональний модерн. Проживали: терапевт В. Покровський (1871–1877); поет Є. Плужник (1923–1934); політичний діяч доби Української революції 1917–1920 Т. Черкаський (1920-ті роки – 1931).

буд. № 20

Житловий будинок, 1878, 1917–1918 (архіт.). Пізній модерн із елементами неокласицизму.

буд. № 22

Житловий будинок, друга половина XIX ст. (архіт., іст.). Історизм із елементами ренесансно-барокової архітектури. В 1917–1918 роках містився секретаріат Київської організації УСДРП, очолюваний А. Драгомирецьким; у квітні–серпні 1917 р. – редакція «Робітничої газети» – органу ЦК УСДРП, редактор – письменник, політичний діяч В. Винниченко. У 1906–1911 роках проживав учений-гігієніст І. Скворцов.

буд. № 23

Житловий будинок, 1897 (архит., іст.). Історизм. У 1911–1912 роках містилося правління товариства «Дагер» (голова – М. Петров), у якому працювали відомі фотографи, діячі науки і культури. В 1918 р. тут діяло управління Київської залогої Української Держави, почали формуватися підрозділи Національної гвардії – штаби Збірного корпусу та Київська добровольча (офіцерська) дружина, які очолював генерал-майор Л. Кирпичов. У 1930-х роках проживав композитор О. Сандлер.

буд. № 25

Житловий будинок, 1892–1893 (архит.). Арх. О. Кривошеев. Цегляний стиль.

вул. Протасів Яр

Протасівський залізничний шляхопровід, 1954–1955 (архит.). Арх. Г. Домашенко, інж. Нововарський.

буд. № 7

Пам'ятник Ф.Г. Яновському, 1992 (мист.). Скульп. О. Скобликов, арх. М. Кислий.

вул. Пугачова

буд. № 3

Будинок школи-притулку, 1902 (іст.). Цивільний інж. В. Безсмертний. Проживали: діти з нацистських концтаборів (з 1945 р.).

Меморіальна дошка дітям нацистських таборів (1990; арх. В. Приходько).

буд. № 6

Особняк, кінець XIX – початок XX ст. (архит., іст.). Цегляний стиль. Проживав лікар, завідувач Київського туберкульозного інституту Г. Сидоренко (1920–1972), бували сестри Лесі Українки – І. Косач-Борисова і О. Косач-Кривинюк.

буд. № 12/2

Будинок церковно-учительської школи (семінарії), 1903 (іст.). Арх. Є. Єрмаков. Працювали перший директор семінарії, церковний діяч, митрополит УАПЦ В. Липківський (1903–1905), поет О. Коваленко, композитор, хоровий диригент М. Леонтович, композитор, хоровий диригент, священник К. Стеценко, журналіст і видавець Г. Шерстюк, навчався хоровий диригент, педагог, народний артист СРСР О. Мінківський (1917–1921).

Меморіальна дошка М. Леонтовичу (1965, арх. В. Шевченко).

вул. Пушкінська

перша половина XIX – XX ст. (архит., іст., містоб.)

буд. № 1–3/5

Житловий будинок працівників Київської міськради, 1950–1953 (архит., іст.). Арх.: О. Власов, О. Заваров. Яскравий зразок забудови Києва 1950-х років. Проживали: композитор, народний артист УРСР І. Карабиць (1968–2002); літературознавець, письменник, директор Київської кіностудії художніх фільмів ім. О. Довженка Д. Копиця (1953–1965); співачка, народна артистка СРСР Л. Руденко (1958–1981).

Меморіальні дошки: Д. Копиці (1971; скульп. А. Німенко, арх. А. Ігнащенко), *Л. Руденко* (1985; скульп. Н. Дергус, арх. Т. Довженко).

буд. № 5

Житловий будинок, кін. XIX ст. (іст.). Проживав живописець, народний художник СРСР, дійсний член АМ СРСР, проф. Київського художнього інституту О. Шовкуненко (1952–1974).

буд. № 7

Житловий будинок кооперативу «Науковий працівник», 1928–1930 (архїт., іст.). Арх. Д. Дяченко. В оздобленні фасаду застосовано стилістику українського бароко. Проживали:– архітектор, чл.-кор. Академії архітектури СРСР Д. Дяченко (1932–1937); гігієніст, епідеміолог, акад. ВУАН О. Корчак-Чепурківський (до 1931 р.); геолог, географ, акад. ВУАН В. Різниченко (1929–1932); історик, співробітник Історичної секції ВУАН І. Щітківський (до 1941 р.).

буд. № 8

Садиба, 1894–1895 (архїт., іст.). *Головний будинок. Флігель*. Історизм. У головному будинку Розмішувалися: клуб Київського літературно-артистичного товариства (1895–1896), яке очолював арх. В. Ніколаєв, членами були відомі діячі науки і культури; правління Київського товариства повітроплавання (1909–1911), членами якого були відомі вчені, інженери, конструктори; Український науковий інститут книгознавства (1924–1936), організатором і директором якого в 1922–1931 роках був бібліограф, книгознавець, літературознавець Ю. Меженко (мешкав тут-таки), а також працювали відомі вчені С. Єфремов, М. Макаренко, С. Маслов й інші. Проживали: народна артистка УРСР С. Азарх-Опалова (1936–1941); військовий діяч В. Герасименко (1953–1961); музикознавець, педагог Й. Миклашевський (1900–1910-ті роки).

буд. № 9

Житловий будинок, початок XX ст. (іст.). Проживав лікар, засновник і президент атлетичного і гімнастичного товариства «Російський сокіл», політичний діяч Є. Гарнич-Гарницький (1903–1914).

буд. № 10, буд. № 10-б

Садиба, 1881–1882, 1895–1896 (архїт., іст.). *Головний будинок* – арх. П. Спарро. *Флігель* – під наглядом арх. К. Шимана. Історизм. У головному будинку проживав із батьками філософ, літератор, громадсько-політичний діяч О. Бердяєв (кінець 1890-х роках – 1904). На початок XX ст. у садибі містилося Київське вегетаріанське товариство, яке очолював лікар Є. Скловський.

буд. № 11

Житловий будинок, 1898–1899 (архїт., іст.). Арх. О. Кривошеев. Історизм. Проживали: міський архітектор Києва О. Кривошеев (1902–1905); учений у галузі прикладної математики і гідравліки, перший декан інженерного відділення КПІ Д. Рузьський (1904–1907).

буд. № 11-а

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (іст.). 1900–1901 містилася редакція літературно-політичної і громадської «Киевской газеты» (лівого напрямку). Редактор – О. Ігнат'єв, видавці – В. Бублик, М. Федоров (Соловцов). У газету дописували відомі діячі науки і культури.

буд. № 12, буд. № 12-б, буд. № 12-в

Садиба, початок ХХ ст. (архіт.). *Головний будинок. Два флігелі*. Історизм.

буд. № 14

Київська міська станція та комісійно-позичкове відділення Південно-Західної залізниці, 1910–1913 (архіт.). Арх. О. Вербицький. Модерн.

буд. № 19

Житлових будинків комплекс, перша третина ХХ ст. (архіт., іст.). *Житловий будинок*, 1910 (архіт., іст.) [на подвір'ї]. Модерн. *Житловий будинок*, 1934–1935. Пізній конструктивізм. Проживали: актор, народний артист УРСР М. Белоусов (1944–1960); актор, народний артист УРСР М. Висоцький (1944–1950); співак, народний артист СРСР Ю. Гуляєв (1967–1975); актриса, народна артистка УРСР В. Драга-Сумарокова (1944–1967); актор, заслужений артист УРСР В. Дуклер (1986–1997); театральний художник, заслужений діяч мистецтв УРСР М. Духновський (1944–1990); актриса, народна артистка УРСР Л. Карташова (1944–1963); актор, народний артист СРСР Ю. Лавров (1944–1948); режисер, народна артистка УРСР І. Молостова (1954–1969); режисер, заслужений діяч мистецтв УРСР В. Неллі (1944–1980); фізико-хімік, акад. АН УРСР В. Ройтер (1966–1973); актор, режисер, народний артист СРСР М. Романов та його дружина – актриса, заслужена артистка УРСР М. Стрелкова (1944–1963); актор, режисер, народний артист УРСР М. Соколов (1944–1956); актор, народний артист УРСР Д. Франько (1948–1982); актор, народний артист УРСР В. Халатов та його дружина – артистка балету О. Веселова (1944–1969); режисер, актор, народний артист СРСР К. Хохлов (1944–1945).

буд. № 20

Житловий будинок акторів, 1936–1938 (архіт., іст.). Архітектори проекту – В. Барзилович, Г. Благодатний, О. Линецький. Оздоблений із застосуванням мотивів класицизму. Проживали: артистка балету, балетмейстер, заслужена артистка УРСР Г. Березова (1944–1998); співак, народний артист УРСР В. Борищенко (1956–1972); співачка, народна артистка УРСР З. Гайдай (1938–1941, 1944–1965); співачка, заслужена артистка УРСР Н. Захарченко (1944–1992); співак, народний артист СРСР А. Іванов (1946–1950); співачка, народна артистка СРСР М. Литвиненко-Вольгемут (1938–1941, 1944–1966); співачка, народна артистка УРСР К. Радченко (1967–1997); співак, народний артист УРСР М. Роменський (1944–1971); диригент, народний артист УРСР О. Рябов (1967–1996); режисер, народний артист СРСР М. Смолич (1938–1941, 1944–1947); співак, режисер, народний артист УРСР М. Стефанович (1945–1970); актриса, письменниця І. Стешенко (1958–1987); художник театру, народний художник УРСР О. Хвостенко-Хвостов (1946–1968).

Меморіальні дошки: З. Гайдай (1970; скульптори П. Кальницький, П. Остапенко, арх. Я. Ковбаса), *М. Литвиненко-Вольгемут* (1977; скульп. О. Олійник, арх. В. Гнездилов), *О. Хвостенко-Хвостову* (1977; скульп. І. Макогон), *М. Роменському* (1979; скульп. І. Шаповал, арх. І. Шемседінов), *М. Смоличу* (1992; скульп. О. Родіонов, арх. Д. Антонюк).

буд. №№ 21–21-б

Житловий будинок, 1910–1912 (архіт., іст.). Арх. Й. Зекцер. Модерн, з використанням деталей, орієнтованих на класицистичні форми. Проживали: архітектор Й. Зекцер (1911–1915); співачка, народна артистка УРСР М. Бем (1945–1969); композитор, піаніст, народний артист СРСР К. Данькевич (1953–1984); режисер, народний артист УРСР В. Манзій (1944–1954); співачка, народна артистка УРСР О. Ропська (1944–1957); співак, народний артист СРСР І. Пагоржинський (1941, 1944–1951); народний художник СРСР А. Петрицький (1945–1961); диригент, народний артист УРСР В. Тольба (1944–1984).

Меморіальні дошки: К. Данькевичу (1985; скульп. О. Ковальов, арх. О. Іванцов), В. Тольбі (1992; скульп. В. Клоков, арх. Ф. Юр'єв).

буд. № 22

Садиба, 1912–1913 (архіт., іст.). *Головний будинок. Флігель*. Модерн. У 1920–1930-х роках у флігелі містилася Друга робітничка лікарня, де працювали відомі лікарі і вчені О. Кримов і С. Тимофєєв. Головний будинок із 1920 р. займав КМІ (один із корпусів Національного медичного університету ім. О. Богомольця). Тут працювали відомі лікарі і вчені: М. Вашетко, С. Винокуров, Д. Воронцов, С. Каган, С. Кравченко, С. Радченко, Д. Фердман, Г. Фольборг, С. Фомін, Р. Чаговець, О. Черкес, Г. Шкавера.

буд. № 22-а

Житловий будинок, 1842–1843 (архіт., іст.). Арх. Л. Станзані. Класицизм. З 1872 р. садибою володіла О. Дуніна-Борковська з роду Милорадовичів. Її чоловік В. Дунін-Борковський був Катеринославським, Могильовським губернатором. В них бували військовий, історик, граф Г. Милорадович і його брат – дипломат, публіцист, громадський діяч, Київський віце-губернатор, подільський губернатор Л. Милорадович.

буд. № 23

Садиба, 1913–1914 (архіт., іст.). *Головний будинок. Флігель*. Арх. М. Даміловський. Модерн. Проживали: композитор, диригент, заслужений діяч мистецтв УРСР М. Вериківський (1944–1962); письменник, громадсько-політичний і державний діяч, голова Директорії УНР В. Винниченко (1917); військовий, дипломат, генерал-лейтенант К. Дерев'яноко (кінець 1945 р. – початок 1946 р.), який підписав від імені СРСР акт про капітуляцію Японії; снайпер, Герой Радянського Союзу М. Павличенко (1945).

Меморіальна дошка М. Вериківському (1972; скульп. О. Скобликов, арх. А. Ігнащенко).

буд. № 24, буд. № 24-б

Садиба, 1888, 1897 (архіт.). *Головний будинок. Флігель*. Цивільний інж. М. Слуцький. Історизм.

буд. № 28/9

Садиба, 1875–1877 (архіт., іст.). Арх. О. Гросс за участю арх. В. Ніколаєва. *Головний будинок. Флігель*. Історизм. У 1892–1914 роках розміщувалося правління і склади Південно-Російського товариства заохочення землеробства

й сільської промисловості, засновником і першим головою якого був громадський і культурний діяч Б. Ханенко, членами і співробітниками – відомі підприємці, вчені. З 1896 р. частину садиби займали комерційні навчальні заклади, перетворені в 1902 р. на Київське комерційне училище, в якому викладала відомі вчені: І. Лучицький, К. Пурієсвич, В. Тарасенко й інші (діяло до 1920 р.). У садибі проживав зоолог-ентомолог, акад. АН УРСР В. Поспелов (1908–1911).

буд. № 30, буд. № 30-б

Садиба, 1874 (архит., іст.). *Особняк. Флігель*. Арх. О. Шіле. Пізній класицизм. До радянського часу садиба належала родині Крутикових. Тут виріс спортсмен, дресирувальник, засновник стаціонарного цирку в Києві П. Крутиков. У кінці 1941 р. – на початку 1942 р. тут містився Український Червоний Хрест, створений Миською управою за сприяння ОУН.

буд. № 31-а, буд. № 31-б, буд. № 31-в

Садиба, 1898 (іст.). *Головний будинок. Два флігелі*. Проживали: скрипаль, заслужений діяч мистецтв УРСР Д. Бертє (1920–1950); піаніст, проф. Київської консерваторії М. Домбровський (1907–1912).

буд. № 32, буд. № 32-а, буд. № 32-б

Садиба, друга половина XIX – початок XX ст. (архит., іст.). *Головний будинок*, 1875. Арх. О. Шіле. *Флігель*, кінець XIX – початок XX ст. Цегляний стиль. У 1903–1905 роках (із перервами) у головному будинку проживав політичний і державний діяч Д. Ульянов (брат В. Ульянова (Леніна)). Розміщувалися: зуболікувальна школа М. Жука (початок XX ст.), де працювали відомі лікарі і вчені; приватна жіноча гімназія С. Ігнатієвої, де викладала громадська і культурна діячка С. Зелінська-Луначарська (1900–1910-ті роки); приватний навчальний заклад Л. Сороколової, де навчався у старшому підготовчому класі письменник В. Некрасов (1900–1910-ті роки); редакція журналу «Радуга» (з 1968 р.) [**буд. № 32**], правління Спілки композиторів України та її Київської організації, в яких працювали відомі діячі культури. В 1968–1989 роках головою Спілки був композитор, народний артист СРСР, Герой Соціалістичної Праці А. Штогаренко.

Меморіальна дошка Д. Ульянову (1963; скульп. К. Кузнецов, арх. В. Гнездилов).

буд. № 33

Житловий будинок, 1895–1896 (архит., іст.). Инж. полковник М. Чекмарьов. Історизм із елементами неоренесансу. Проживали: фізіолог і анатом рослин, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН, проф. КУ О. Баранецький (кінець XIX – початок XX ст.); завідувач кафедри оперативної стоматології КМІ М. Шапіро (1920–1930-ті роки).

буд. № 34

Особняк, 1875–1891 (архит., іст.). Військовий інж. В. Прохоров. Добудова: 1883, 1891. Арх.: О. Хойнацький; Я. Вольман (відповідно). Історизм. Проживали: хімік, проф. КУ Ф. Гарнич-Гарницький (1875–1891); лікар, громад-

сько-політичний діяч Є. Гарнич-Гарницький (1875–1891). У 1920–1930-х роках особняк займав Київський окружний комітет Українського Червоного Хреста, членами якого були відомі вчені О. Корчак-Чепурківський, М. Нецадименко.

буд. № 35, буд. № 35-б, буд. № 37-а, буд. № 37-6

Садиба, 1884–1896 (архіт., іст.). *Два фасадні житлові будинки* [буд. № 35, буд. № 37-а]. *Два флігелі* [буд. № 35, буд. № 35-б]. Арх. В. Сичугов. Інші споруджено під наглядом техніка П. Воронцова. Історизм. Проживали: геолог і петрограф, проф. КУ П. Армашевський (1904–1910); актор, антрепренер, режисер І. Дуван-Торцов (початок 1900-х роках); філолог-санскритолог, проф. КУ Ф. Кнауер (1909–1914); лікар, вчений, проф. КУ Г. Малков (1906–1908); зоолог, проф. КУ, акад. РАН і ВУАН О. Северцов (1906–1911); фізик, проф. КУ М. Шіллер (початок ХХ ст.). З жовтня 1941 р. до початок липня 1942 р. в жив керівник підпільної антинацистської диверсійно-розвідувальної групи І. Кудря. Його квартира була явочною [буд. № 37-а].

буд. № 36

Особняк, 1875 (іст.). Військовий інж. В. Прохоров. Проживали: математик, проф. КУ М. Ващенко-Захарченко та його дружина – засновниця першої в Російській імперії приватної жіночої гімназії загального типу В. Ващенко-Захарченко (1875–1876); історик, етнограф, літературознавець А. Стороженко (1876–1900, з перервами); історик, директор Четвертої, потім Першої Київських гімназій М. Стороженко (1876–1900, з перервами); інженер-технолог, проф. КПІ К. Гейбель (1904 – початок 1930-х роках); Патріарх Київський і всієї Руси-України Володимир (Романюк) (1993–1995).

буд. № 38

Житловий будинок, 1876 (архіт., іст.). Арх. П. Спарро. Історизм. Проживала актриса, солістка київського Міського театру О. Сантагано-Горчакова (1907–1911).

буд. № 39

Житловий будинок, 1909–1910 (архіт., іст.). Зведений під керівництвом інж. В. Максимова. Модерн. Проживав народний художник СРСР, дійсний член АМ СРСР, Герой Соціалістичної Праці, проф. Київського художнього інституту В. Касіян (кінець 1920-х – початок 1930-х роках).

буд. № 40

Житловий будинок, 1880 (іст.). Проживав філолог, археолог, історик, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН, проф. КУ Ю. Кулаковський (1890–1919).

буд. № 41

Житловий будинок, початок ХХ ст. (архіт., іст., мист.). Модерн. В інтер'єрі збереглися ліплені декоративні композиції на стелях і стінах житлових кімнат, кахляні груби тощо. В 1941–1942 роках тут була одна з конспіративних квартир поета, діяча ОУН О. Ольжича.

буд. № 42/4

Пам'ятний знак «Повернення Архипенка», 1997 (мист.). Скульп. А. Валієв, арх. В. Жежерін.

буд. № 43, буд. № 43-б, буд. № 43-в

Садиба, кінець XIX – початок XX ст. (архіт., іст., мист.). Два будинки [вздовж червоної лінії забудови вулиці]. Неоренесанс. *Флігель*. Раціональний модерн. Три живописні пейзажні панно – цінні пам'ятки мистецтва кінець XIX ст. [перший під'їзд буд. № 43]. В 1941–1942 роках у головному будинку проживав командир похідної групи «Буковинський курінь» ОУН В. Войновський.

буд. № 45

Житловий будинок, 1899–1901 (архіт., іст.). Арх. М. Артинов. Історизм із ризами неоросійської архітектури. Проживав економіст, чл.-кор. АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР, директор Інституту суспільних наук АН УРСР О. Нестеренко (1951–1987).

дачне селище Пуца-Водиця
кінець XIX–XX ст. (архіт., іст., містобуд)

Ініціатор спорудження дачного селища – купець, гласний Київської думи М. Чоколов (1883). У 1894 р. розроблено план забудови, який збігається із сучасним плануванням. З 1897 р. почалася інтенсивна забудова, завершена в цілому в 1910-х роках. Дачі будувалися за індивідуальними і типовими проектами. У радянський час тут споруджено велику кількість лікувально-медичних закладів і житлових будинків.

Дача, 1910-ті роки (архіт.). Історизм [вул. **Гамарника, буд. № 40-б**].

Дача, початок XX ст. (архіт.). Модерн [вул. **Гамарника, буд. № 43**]

Лісова школа, 1935 (архіт.) [вул. **Гамарника, буд. № 60**]. Арх. М. Холостенко. Конструктивізм з елементами неокласицизму радянської доби.

Дача, початок XX ст. (архіт.) [вул. **Гамарника, буд. № 75-а**]. Історизм із елементами неоросійського стилю.

Дача, 1905, (архіт.) [вул. **Червонофлотська, буд. № 9**]. Дача, 1905. Еклектика.

Дача, 1910 [вул. **Червонофлотська, буд. № 9**]. Історизму з елементами французького неоренесансу та неоросійського стилю.

Дача, початок XX ст. (архіт.) [вул. **Червонофлотська, буд. № 11**]. Історизм.

Санаторій «30 років Радянської України», 1948–1964 (архіт.) [вул. **14-а лінія**]. Арх. Є. Маринченко. Лікувально-приймальний комплекс, 1948–49. У стилізованих формах українського бароко. Профілеї, 1948.

Дача, початок XX ст. (архіт.) [вул. **Миколи Юнкерова, буд. № 36**]. Історизм із елементами класицизму.

Дача, 1910–1916 (архіт.) [вул. **Миколи Юнкерова, буд. № 37**]. Історизм з використанням елементів неоросійської архітектури.

Дача, 1910–1916 (архіт.) [вул. **Миколи Юнкерова, буд. № 37-а**]. Арх. Е. Братман (ймовірно). Історизм із використанням елементів неоренесансу, бароко і класицизму.

Церква Преподобного Серафима Садовського, 1908–1910 (архіт., іст.) [вул. **Миколи Юнкерова, буд. № 42**]. Інж. А. Тихонов за участю арх. Е. Братмана. Історизм із ремінісценціями бароко.

- Поховання:** один із засновників храму В. Козакевич, († бл. 1913) (архіт.) – надгробок: склеп у мавританському стилі (арх. В. Городецький (ймовірно)).
- Дача*, початок ХХ ст. (архіт.) [вул. **Миколи Юнкерова, буд. № 43**]. Історизм.
- Дача*, 1910–1916 (архіт.) [вул. **Миколи Юнкерова, буд. № 47**]. Зразковий проект арх. Е. Брадтмана. Історизм.
- Дача*, 1910 (архіт.) [вул. **Миколи Юнкерова, буд. № 50**]. У стильовому вирішенні домінують класицистичні мотиви з використанням форм народної архітектури.
- Дача*, 1914–1916 (архіт.) [вул. **Миколи Юнкерова, буд. № 50-б**]. Історизм із елементами неоренесансу, необароко та неокласицизму.

вул. Рейтарська

XIX–XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 3/2

Житловий будинок, 1935 (архіт.). Арх. А. Добровольський за участю Й. Каракіса. Конструктивізм із деталями спрощеної стилізованої класики.

буд. № 6-а

Житловий будинок, кінець XIX – початок ХХ ст. (іст.). Проживав хірург, проф. КУ О. Радзівський.

буд. № 7, буд. № 7-б

Садиба Лінчевських, кінець XIX – початок ХХ ст. (архіт.). Історизм із рисами неоренесансу. *Головний будинок*, 1881. Арх. А. Геккер. *Флігель*, 1900-ті роки.

буд. № 8/5-а

Житловий будинок, 1891 (архіт., іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. Історизм із рисами неоренесансу. Проживала лікар, мікробіолог, завідувач кафедри КМІ Г. Мар'яшева (1920–1930-ті роки).

буд. № 9

Житловий будинок, 1870-ті роки (архіт.). Арх. О. Шіле. Надбудова: 1939. Історизм із рисами неоренесансу.

буд. № 11

Житловий будинок співробітників ВУАН, 1934 (іст.). Проживали: літературознавець, акад. АН УРСР і АН СРСР, директор Інституту літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР О. Білецький (друга половина 1940-х роках – 1956); фізико-хімік, акад. АН УРСР, чл.-кор. АН СРСР, Герой Соціалістичної Праці, директор Інституту фізичної хімії ім. Л. Писаржевського О. Бродський (1945–1969); фізик, акад. ВУАН, директор Київського НДІ фізики О. Гольдман (1935–1938); математик, акад. УАН, директор Інституту математики АН УРСР Д. Граве (1934–1939); хімік-органік, акад. АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР, директор Інституту органічної хімії АН УРСР О. Кірсанов (1956–1992); фізіолог, нейрогістолог, акад. ВУАН, заслужений діяч науки УРСР О. Леонтович (середина 1930-х роках – 1941); учений у галузі металургії, акад. АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР М. Луговцев (1939–1941, 1944–1956); геолог, акад. ВУАН, директор Геологічного інституту М. Світальський (1934–1937); геолог, петрограф, акад. АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР М. Семененко (1944–1996); хімік-органік, акад.

ВУАН, заслужений діяч науки УРСР, директор Інституту органічної хімії і технології АН УРСР В. Яворський (середина 1930-х роках – 1941); члени-кореспонденти ВУАН – АН УРСР: геохімік Є. Бурксер (1949–1956); механік, математик Ю. Соколов (середина 1940-х роках – 1971).

буд. № 13

Садиба, 1873–1874 (іст.). Проживали: агроном, земський і музично-громадський діяч Ю. Давидов (1905–1920-ті роки); родина Чистякових: хореограф І. Чистяков, артистка балету О. Гаврилова (з 1917 р.); історик, етнограф, літературознавець, громадський діяч А. Стороженко (1906–1918).

буд. № 16

Житловий будинок, початок ХХ ст. (архіт.). Історизм із рисами неоренесансу.

буд. № 17

Житловий будинок, 1910–1912 (архіт., іст., мист.). Пізній раціональний модерн. Деякі інтер'єри прикрашають живопис і ліплення. Проживали: хірург, заслужений діяч науки УРСР, проф., заступник директора, декан, завідувач кафедри КМІ М. Коломійченко (1920-ті роки – 1941, 1945–1971); отоларинголог, чл.-кор. АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР О. Коломійченко (1928–1941, 1944–1974).

буд. № 18

Житловий будинок, 1908–1909 (архіт., іст.). Історизм. Проживали: терапевт, завідувач кафедрами КУ та КМІ В. Виноградов (1909–1927, з перервами); фармаколог завідувач кафедри КУ А. Тржецький (з 1914 р.).

буд. № 19-а, буд. № 19-б

Садиба, друга половина ХІХ ст. (архіт., іст.). *Два будинки* [вздовж червоної лінії забудови вулиці]. *Житловий будинок № 1*, 1897. Арх. А.-Ф. Краусс [буд. № 19-а]. Обидва – у стилі історизм. Проживав композитор, диригент, громадський діяч М. Лисенко (1888–1894), в якого бували відомі діячі науки і культури [буд. № 19-б].

Меморіальна дошка М. Лисенку (1955).

буд. № 20/24

Житловий будинок, 1912–1914 (архіт., іст.). Арх. О. Вербицький. Модерн. У 1917–1918 роках містилася редакція українського сатирично-гумористичного журналу «Гедз», співвидавцем якого був літературознавець, член УЦР І. Стешенко, співпрацювали відомі діячі культури. Проживали: арх. О. Вербицький (1915–1930-ті роки), артист естради і кіно, народний артист УРСР Ю. Тимошенко (1983–1986).

буд. № 22

Садиба Товариства швидкої медичної допомоги, 1913–1915 (архіт., іст.). Арх. Й. Зекцер. *Головний будинок*. У стилізованих формах венеціанської готики. *Два флігелі*. Цегляний стиль. Розміщувалися: управління Товариства швидкої допомоги, засновниками, керівниками і членами були відомі підприємці, лікарі, діячі науки і культури; в 1918–1919 роках – підрозділи Міністерства народного здоров'я Української Держави і УНР, де працювали

відомі громадсько-політичні діячі, лікарі М. Галаган і Б. Матюшенко. У радянський час тут у Київському губернському статистичному бюро працював економіст, статистик, акад. УАН Р. Орженцький.

буд. № 24/27

Житловий будинок, 1897–1898 (архіт.) Арх. М. Яскевич. Цегляний стиль.

буд. № 25

Житловий будинок, 1899 (архіт., іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. Історизм із рисами неоренесансу. В 1913 р. жив майбутній письменник М. Булгаков.

буд. № 27, буд. № 29, буд. № 29-б

Садиба Є.М. Трубецького, кінець XIX – початок XX ст. (архіт., іст.). *Головний будинок. Два флігелі*. Історизм. Проживали: архітектор Й. Зекцер (1902–1910); оперна співачка М. Скибицька (1916–1923); власник садиби, філософ, історик, проф. КУ С. Трубецькой (до 1906 р.); єпископ УАПЦ Г. Стороженко (1922–1923) [буд. № 29].

буд. № 28

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (іст.). Проживав ботанік-фізіолог, проф. КУ К. Пуріевич (1901–1910).

буд. № 31/16

Житловий будинок, 1900 (архіт., іст.). Арх. М. Яскевич. Історизм із акцентуванням форм мавританського стилю. Проживали: адвокат, політичний діяч П. Белоусов (початок XX ст.), архітектор О. Кривошеєв (1902–1912).

буд. № 35-а, буд. № 35-б

Садиба, початок XX ст. (іст.). У 1908–1911 роках містилася редакція щотижневого видання Київського управління у справах земського господарства, з якою співпрацювали відомі діячі науки і культури. Відповідальний редактор – М. Суковкінєць Проживали: архітектор Ф. Олтаржевський (1905–1910); офтальмолог, завідувач кафедри КУ і КМІ І. Руберт (1912 – початок 1920-х роках).

буд. № 37

Будинок Київської повітової земської управи, 1913–1914 (іст.). У 1917–1918 роках проживав і працював в управі письменник, член УЦР, київський повітовий комісар Тимчасового уряду, генеральний секретар пошт і телеграфу Ю. Шаповал. У Гідромеліоративному інституті, який містився тут у радянський час, навчався підпільник, перший секретар підпільного комітету ЛКСМУ Сталінського району Києва в роки нацистської окупації Г. Синицин.

вул. Маршала Рибалка

буд. № 6/27, буд. № 8

Міські казарми, 1910 (архіт., іст.). Арх. М. Бобрусов. Неокласицизм. Розміщувалися: дві батареї 33-ї артилерійської бригади (до 1918 р.), в яких служили відомі військові діячі: М. Баташев, М. Гончаренко, І. Кашеєв, В. Смиловський.

буд. № 11

Пожжежне депо, 1927 (архіт.). Арх. М. Анічкінець Реконструкція: 1988. З елементами конструктивізму.

вул. Рибальська

буд. № 22

П'ятий телеграфний парк, 1875 (архіт., іст.). Цегляний стиль.

пров. Рильський

буд. № 5

Будинок, 1903 (іст.). Арх. С. Єрмаков. Містилась явочна квартира Київського підпільного обласного комітету КП(б)У (1918 – початок 1919 р.) на чолі з М. Майоровим, з жовтня 1918 р. – С. Косіором. Проживав архітектор, педагог Й. Каракіс (1943–1988).

Меморіальна дошка Київському підпільному обласному комітету КП(б)У (1978, арх. А. Ігнащенко).

вул. Максима Рильського

Пам'ятник М.Т. Рильському, 1968 (мист.). Скульп. О. Ковальов, арх. В. Костін.

№ 7

Будинок, 1946–1951 (іст.). Проживав поет, мистецтвознавець, перекладач, акад. АН УРСР і АН СРСР М. Рильський (1951–1964).

вул. Різницька

буд. № 2/34

Будинок гімназії, 1903 (іст.). Арх. О. Кобелєв. Навчалася драматична актриса, народна артистка СРСР, Герой Соціалістичної Праці А. Тарасова (1906–1911).

Меморіальна дошка А. Тарасову (1974, скульп. Г. Кальченко, арх. А. Ігнащенко).

буд. № 9-а, буд. № 9-б

Садиба, 1909–1911 (архіт.). Головний будинок, 1909. Проект розроблено у майстерні О. Трахтенберга. Флігель, 1911. Модерн.

вул. Рогнідинська

Пам'ятник Шолом-Алейхему, 1997 (мист.). Скульп. В. Медведєв, арх. Ю. Лосицький.

буд. № 1/13

Будинок, друга половина XIX ст. (іст.). Містилося Київське літературно-артистичне товариство (1896–1901), перший голова правління – архітектор В. Ніколаєв. Члени правління – композитор М. Лисенко, письменниця Олена Пчілка, драматург М. Старицький, історики М. Василенко і О. Левицький, літературознавець І. Стешенко; членами товариства були відомі діячі науки і культури, зокрема, Леся Українка.

Меморіальна дошка Лесі Українці (1983).

буд. № 2

Житловий будинок, 1910–1911 (архіт.). Модерн.

буд. № 3

Флігель садиби, початок XX ст. (іст.). Проживав письменник, кінорежисер, правозахисник Г. Снегірьов (1977–1977)

Меморіальна дошка Г. Снегірьову (2001; скульп. О. Михайлицький, арх. П. Снегірьов).

Русанівська набережна

Пам'ятник М.В. Гоголю, 1982 (мист.). Скульп. О. Скобликов, арх.: І. Иванов, К. Сидоров.

вул. Шота Руставелі

кінець XIX – XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 9

Житловий будинок, 1902–1903 (архіт.). Європейський модерн.

буд. № 12

Житловий будинок, 1900 (архіт.). Арх. В. Ніколаєв. Неоренесанс.

буд. № 13

Синагога хоральна, 1897/18–98 (архіт., іст.). Споруджена на ділянці і коштом цукрозаводчика Л. Бродського. Арх. Г. Шлейфер. Історизм. У 1948–1955 роках у будинку містився Театр юного глядача, працювали відомі діячі мистецтва: актор, заслужений артист УРСР Б. Авшаров; композитор заслужений діяч мистецтв УРСР І. Віленський; режисер, педагог, заслужений артист УРСР В. Довбищенко; режисер, заслужена артистка УРСР О. Забрда; актор, головний режисер театру, педагог, народний артист Казахської РСР і УРСР О. Соломарський.

буд. № 20, буд. № 20-б, буд. № 20-в

Садиба, 1910–1911, 1950-ті роки (архіт.). *Головний будинок*. Історизм із елементами класицизму і модерну. Надбудова: 1950-ті роки. *Два флігелі*. Історизм.

буд. № 22, буд. № 22-в

Садиба, 1896–1897 (архіт., мист.). Арх. А.-Ф. Краусс. Неоренесанс. *Головний будинок*. Кватирки прикрашено плафонами з ліпленням поліхромного пофарбування, грубами, камінами та іншими декоративними елементами високої мистецької якості. *Флігель*.

буд. № 23

Житловий будинок, 1911 (архіт., іст., мист.). Арх. Й. Зекцер (ймовірно). Пізній модерн. В інтер'єрах – оригінальний ліплений декор. Проживав письменник Л. Рабинович (1933–1941, 1945–1967).

буд. № 26

Житловий будинок, 1958 (іст.). Проживали: хоровий диригент, народний артист СРСР, художній керівник і головний диригент Капели бандуристів УРСР, проф. Київської консерваторії ім. П. Чайковського О. Мінківський (1959–1979); актор, режисер, народний артист УРСР М. Соколов (1958–1981).

буд. № 27, буд. № 27-б

Садиба, 1912–1913 (архіт., мист.). *Головний будинок*. *Флігель*. Модерн. У головному будинку частково збереглося декоративне оздоблення інтер'єрів.

буд. № 29, буд. № 29-б

Садиба, 1907–1908 (архіт., мист.). *Головний будинок*. *Флігель*. Модерн. У головному будинку збереглися елементи мистецького оздоблення інтер'єрів: плафони парадного холу і квартир з ліпленими композиціями, декоративні фризи.

буд. № 30, буд. № 30-б

Садиба, 1902–1903 (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс. *Головний будинок. Флігель*.
Неоренесанс.

буд. № 32

Житловий будинок, 1898–1899 (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс. Неоренесанс.

буд. № 34

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (іст.). Проживав журналіст,
член УЦР, товариш (заступник) міністра, міністр єврейських справ УНР
А. Ревуцький (1917–1918).

буд. № 36

Житловий будинок, 1903–1904 (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс. Неоренесанс.

буд. № 38, буд. № 38-б, буд. № 38-в

Садиба, 1901–1902 (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс. *Головний будинок. Два флігелі*.
Історизм.

вул. Петра Сагайдачного
кінець XVIII – XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 6

Житловий будинок, 1896 (архіт.). Арх. В. Якунін. Історизм.

буд. № 8

Житловий будинок, друга половина XIX ст. (архіт.). Арх. М. Самонов. Історизм.

буд. № 10/5

Житловий будинок, 1899–1900 (архіт.). Арх. В. Безсмертний. Неоренесанс.

буд. № 12

Житловий будинок, 1890–1892 (архіт., іст.). Історизм із елементами неоренесансу. У дорадянський час містилося правління Другого пароплавного товариства по Дніпру та його притоках, директором-розпорядником якого був купець, доброчинник С. Марголін.

буд. № 16/5, буд. № 16-б

Садиба, XIX – початок XX ст. (архіт.). *Магазин*, 1821 [буд. № 16/5]. Класицизм. *Житловий будинок*, початок XX ст. Модерн.

буд. № 19

Житловий будинок, 1891 (архіт.). Арх.: А.-Ф. Геккер і С. Кривиш. Історизм із рисами неоренесансу.

буд. № 20/2

Особняк В.Ф. Коробкіна, 1830-ті роки (архіт., іст.). Арх. Л. Станзані. Класицизм. До 1840-х роках проживав майстер золотих і срібних справ, член Київського магістрату, почесний громадянин Києва Ф. Коробкін (Коробка).

буд. № 22/1, буд. № 24

Садиба, початок XIX – XX ст. (архіт.) [*Будинок універмагу*, початок XIX ст., 1937 [буд. № 24]]. З рисами конструктивізму та радянського ретроспективізму. *Два торговельно-житлові будинки*, XIX ст. [буд. № 22/1]. Класицизм; неоренесанс. *Два флігелі*, 1910. Модерн.

буд. № 23/4

Житловий будинок, 1898 (архіт., іст.). Історизм із ренесансно-бароковими елементами. В 1900–1910-х роках проживав арх. М. Клуг.

буд. № 25-а, буд. № 25-б, буд. № 25-г

Садиба, друга половина XIX ст. (архіт.). *Головний будинок* [буд. № 25-а]. Історизм. *Житловий будинок* [буд. № 25-б]. Пізній класицизм. *Флігель* [буд. № 25-г]. Цегляний стиль.

буд. № 27, буд. № 27-б

Садиба Балабух, кінець XVIII – XIX ст. (архіт., іст.). *Особняк*, 1830–1840-ті роки [буд. № 27]. Арх. Л. Станзані. Класицизм. *Зайжджий двір*, кінець XVIII – початок XIX ст. [буд. № 27-б]. Класицизм. Власниками садиби були представники родини Балабух, які виготовляли т.зв. сухе варення з фруктів. Засновник роду – С. Балабуха.

буд. № 27-б

Паркова скульптура «Запорожці», 1982 (мист.). Скульп. Л. Орленко.

буд. № 29/3

Житловий будинок, перша половина XIX ст. (архіт.). Пізній класицизм.

буд. № 35

Житловий будинок, 1870-ті роки (архіт.). Пізній класицизм.

вул. Садова

буд. № 1/14

Будинок, кінець XIX – початок XX ст. (іст.). Проживав поет, літературознавець М. Драй-Хмара (1920–1930-ті роки).

вул. Миколи Садовського

буд. № 8-а

Будинок, 1956 (іст.). Проживав живописець, народний художник УРСР І. Їжакевич (1956–1962).

Меморіальна дошка І. Їжакевичу (1964, арх. Р. Бикова).

вул. Саксаганського

середина XIX – XX ст. (архіт., іст., мист., містоб.)

буд. № 2/34

Житловий будинок, 1906 (архіт., іст.). Арх. К. Шурупов. Модерн. Проживав учений у галузі механіки і процесів керування, акад. АН СРСР, дійсний член Міжнародної академії астронавтики, двічі Герой Соціалістичної Праці, генеральний конструктор авіаційної техніки СРСР В. Челомей (1927–1941).

буд. № 5

Житловий будинок, кін. XIX ст. (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс. Історизм із рисами неоренесансу.

буд. № 12

Житловий будинок, 1910–1913 (архіт.). Модерн із використанням форм класицистичної архітектури.

буд. № 13/42

Житловий будинок 1890-х роках (архит., іст.). Ймовірно, арх. О. Кривошеєв. Історизм. На початок 1900-х роках Розміщувалися: редакція і контора щорічника «Весь Київ». Видавець— С. Богуславський (з 1905 р.).

буд. № 15, буд. № 15-б

Садиба, 1898–1899 (архит., іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. *Головний будинок*. Історизм із елементами неоренесансу *Флігель*. Цегляний стиль за ренесансною симетричною схемою. У головному будинку проживав історик, завідувач кафедри КУ П. Голубовський (1904–1905).

буд. № 20

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (архит., іст.). Цегляний стиль з ліпними ренесансно-бароковими елементами. Проживав політичний і державний діяч, акад. ВУАН О. Шліхтер (1903).

буд. № 22, буд. № 22-б, буд. № 22-в

Садиба, початок XX ст. (архит., іст.). *Головний будинок*. Цегляний стиль. *Флігель* [буд. № 22-б]. Історизм. *Флігель* [буд. № 22-в]. Цегляний стиль. З 1907 р. у головному будинку проживав із батьками майбутній кінорежисер, народний артист СРСР Г. Козінцев; бували його товариши – майбутній кінодраматург, заслужений діяч мистецтв РРФСР О. Каплер і майбутній кінорежисер, народний артист СРСР, Герой Соціалістичної Праці С. Юткевич. У 1918–1919 роках квартиру відвідував письменник І. Еренбург.

буд. № 24/27

Житловий будинок, середина 1930-х роках (архит., іст.). У перехідних формах від конструктивізму до радянського неокласицизму. Проживали: народна артистка УРСР Є. Азарх-Опалова (1949–1985); художник кіно і театру О. Бобровников (1944–1957); кінорежисер, заслужений діяч мистецтв УРСР В. Браун (1949–1957); письменник, режисер, Герой Радянського Союзу П. Вершигора (1939–1941); актор, заслужений артист УРСР П. Вексларов (1962–1964); кінооператор, заслужений діяч мистецтв УРСР Д. Демуцький (1947–1954); письменник Ю. Дольд-Михайлик (1930-ті роки); художник театру і кіно С. Зарицький (1944–1975); кінорежисер, теоретик кіно, народний артист УРСР і СРСР, заслужений діяч мистецтв УРСР Т. Левчук (1947–1957); письменник, театральний діяч У. Самчук (кінець 1941 р.); кінорежисер С. Цибульник (1954–1957); кінорежисер В. Шмарук (1950–1957).

Меморіальні дошки: Д. Демуцькому (1976; скульп. І. Копайгоренко); *В. Брауну* (1992; скульп. В. Медведєв, арх. А. Милецький).

буд. № 25

Житловий будинок, 1950 (архит.). Історизм із елементами ренесансної архітектури.

буд. № 27, буд. № 27-б

Садиба, 1900–1909 (архит., іст.). *Головний будинок*. Історизм із елементами неоренесансу. *Флігель*. Модерн. Проживав письменник Шолом-Алейхем (1903–1905) [буд. № 27].

Меморіальна дошка Шолом-Алейхему (1968; скульп. В. Медведєв, арх. А. Милецький).

буд. № 28

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (архіт., іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. Історизм. Проживав патолог, мікробіолог, хірург, завідувач кафедри КУ О. Павловський (1904–1907).

буд. № 30, буд. № 30-б, буд. № 30-в

Садиба, 1899–1900 (архіт., іст.). Арх. В. Ніколаєв. *Головний будинок. Два флігелі*. Цегляний стиль. Проживав фізіолог і анатом рослин, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН, проф. КУ О. Баранецький (1901–1905).

буд. № 31/29

Житловий будинок, 1901 (архіт.). Історизм із використанням ренесансних деталей.

буд. №№ 33–35

Житловий будинок, 1910–1911 (архіт., іст.). Арх. Й. Зекцер. Історизм у формах модернізованої неоготики. У 1910-х роках тут бував письменник І. Бабель. У 1920-х роках проживав один із засновників УЦР, генеральний секретар харчових справ, співробітник ВУАН М. Стасюк; у 1905–1941 роках (із перервами) – хоровий диригент, композитор, заслужений артист УРСР Є. Шейнін.

буд. № 34

Житловий будинок, 1912–1913 (архіт., іст.). Арх. Ф. Троуп'янський. Пізній модерн із елементами неоампіру. Проживав педіатр, учений, завідувач кафедри КМІ Л. Фінкельштейн (1915–1930-ті роки).

буд. № 36-а

Житловий будинок, 1900-ті роки (архіт., іст.). Модернізовані форми цегляного стилю. Проживали: терапевт, акад. АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР, завідувач кафедри КМІ М. Губергріц (1920-ті роки – 1941, 1941–1945); оперна співачка, педагог К. Массіні (початок XX ст.).

буд. № 38

Житловий будинок, XIX ст. (архіт.). Історизм із рисами неоренесансу.

буд. № 41, буд. № 41-в

Садиба, кінець XIX – початок XX ст. (іст.). Проживали: математик і механік, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН, проф. КУ, завідувач кафедри КПІ В. Єрмаков (кінець XIX ст. – 1911); патолог, мікробіолог, хірург, завідувач кафедри КУ, перший директор Бактеріологічного інституту О. Павловський (кінець 1910-х роках).

буд. № 43, буд. № 43-б

Садиба, 1890-ті роки (архіт., іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. *Головний будинок. Флігель*. Історизм із елементами неоренесансу. Проживали: проф. КУ: зоолог О. Бобрецький (кінець XIX ст. – 1907); зоолог, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН О. Коротньов (1907–1913); лікар-патолог, завідувач кафедри В. Таранухін (1920-ті роки).

буд. № 44, буд. № 44-б, буд. № 44-е

Садиба, XIX ст. (архіт., іст.). *Житловий будинок* [буд. № 44]. Історизм із ренесансно-бароковими деталями. Арх. А.-Ф. Краусс. *Житловий будинок*

[буд. № 44-б]. Історизм. Арх. А.-Ф. Краусс. *Флігель* [буд. № 44-е]. Пізній класицизм. Проживали: історик, літературознавець, етнограф, діяч українського національного руху О. Грушевський (1902–1903); поет-сатирик С. Олійник (1944–1954); історик, педагог, громадсько-культурний діяч Я. Шульгин (1900–1909) та його сини: В. Шульгин, який загинув у бою під Крутами в січні 1918 р., та О. Шульгин – історик, публіцист, член УЦР, генеральний секретар міжнародних справ, голова уряду УНР в екзилі [буд. № 44]; діяч більшовицької партії, голова Республіканського профспілкового комітету автотранспортників О. Горбачов (1945–1948); письменник О. Гурєв (1944–1952) [буд. № 44-б]; письменник М. Островський (1931–1932). У 1941–1943 роках під час нацистської окупації Києва явочна квартира підпільного Радянського райкому ЛКСМУ на чолі з Г. Синициним, після його арешту секретарем був О. Подласов [буд. № 44].

Меморіальна дошка явочній квартирі підпільного Радянського райкому ЛКСМУ.

буд. № 46

Житловий будинок, кінець XIX ст. (іст.). На початку XX ст. зупинявся вчений у галузі механіки, основоположник сучасної гідроаеродинаміки, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН, почесний член КПП М. Жуковський; у 1901–1904 роках жив архітектор В. Осьмак.

буд. № 48

Житловий будинок, 1897 (іст.). 1909 містилася редакція української ілюстрованої газети для селян і робітників, заснованої М. Грушевським. Видавець і відповідальний редактор – Г. Ямпольська. Співробітниками були відомі діячі науки і культури.

буд. № 52

Житловий будинок, друга половина XIX ст. (архит., іст.). Історизм. Проживав історик, педагог, член Київської Старої громади, співробітник «Киевской старины» В. Беренштам (кінець XIX ст. – 1904).

буд. № 57-а, буд. № 57-б

Садиба, бл. 1905 (архит.). *Головний будинок*. У модернізованих формах історизму. *Флігель*. Цегляний стиль.

буд. № 58

Житловий будинок, 1913–1914 (архит., іст.). Арх. Й. Зекцер. Історизм. Проживали: оперна співачка, заслужений діяч мистецтв УРСР К. Брун (1910–1930-ті роки); домовласник, оперний співак О. Каміонський (до 1917 р.); диригент, композитор, народний артист ВСРС, Герой Праці Л. Штейнберг (1910-ті роки).

буд. № 59-б

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (іст.). Проживали: вчений у галузі теорії і розрахунку ковальських машин ударної дії, проф. КПП Я. Маркович (1903–1905); філолог, історик, педагог, директор приватної гімназії, головний редактор журналу «Киевская старина», член Київської Старої громади, голова Київського товариства грамотності В. Науменко (1903–1911); архітектор К. Остроградський (1901–1906).

буд. № 60, буд. 60-б, буд. 60-в

Садиба, 1890 (іст.). Проживав гірничий інженер, громадський діяч М. Миклухо-Маклій (до 1923 р.), молодший брат відомого мандрівника-етнографа. Містилася редакція «Киевской старины» – єдиного на той час легального українознавчого видання в країні, неофіційного органу Київської Старої громади (1901-1903). Редактор-видавець – В. Науменко [буд. № 60-б].

буд. № 61/17

Садиба, кінець XIX – початок XX ст. (архіт., іст.). Арх. К. Грінберг. *Головний будинок*. Модерн. *Флігель*. Історизм із застосуванням неоренесансного цегляного декору. У 1920-х роках проживав літературознавець, критик, громадський діяч, керівник Київської філії Інституту Тараса Шевченка О. Дорошкевич.

буд. № 63/28

Житловий будинок, 1953 (архіт.). Радянський неокласицизм.

буд. № 65

Житловий будинок працівників Вукоопромради, 1935 (архіт.). Арх.: М. Холостенко, І. Хоменко. З використанням форм класицистичної архітектури.

буд. № 66

Житловий будинок, 1890-ті роки (іст.). До 1919 р. проживав домовласник – лікар, вчений, завідувач кафедри, проф. КУ О. Садовень.

буд. № 67

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (іст.). Проживали: журналіст, громадсько-політичний діяч, член УЦР, генеральний секретар праці, комісар Тимчасового уряду по м. Києву К. Василенко (1917–1918); письменник, фольклорист, мовознавець, публіцист, громадсько-політичний діяч Б. Грінченко (1907–1909); арх. М. Шехонін (на початок 1910-х роках).

буд. № 68/21

Житловий будинок, 1911 (архіт.). Арх. В. Риков. Пізній модерн класицистичного напрямку.

буд. № 72, буд. № 72-б

Садиба, початок XX ст. (архіт.). Арх. Й. Зекцер. *Головний будинок*. Модерн. *Флігель*. Цегляний стиль.

буд. № 74, буд. № 74-б

Садиба, 1897–1898 (архіт., іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. *Головний будинок*. *Флігель*. Історизм. 1906–1911 у головному будинку містилося правління Київського товариства фотографів-аматорів «Дагер», членами якого були відомі фотомайстри, діячі науки і культури. Голови товариства – М. Щукін, М. Петров (мешкав у цьому будинку з 1905 р.). Проживали: архітектор П. Голландський (1898–1901), актриса, педагог О. Сантагано-Горчакова (1901–1907), архітектор В. Осьмак (1900–1901, 1905–1906, 1910 – початок 1920-х роках); історик літератури, акад. Імператорської Санкт-Петербурзької АН і УАН В. Перетц (1907–1914); історик літератури, чл.-кор. ВУАН і АН СРСР, заслужений діяч науки РРФСР В. Адріанова-Перетц (1907–1914), журналіст, філософ, політичний діяч М. Вольський (початок XX ст.);

співачка К. Монтвід (початок ХХ ст.); бував у свого дядька історик, літературознавець, громадсько-політичний діяч, голова УЦР, акад. ВУАН і АН СРСР М. Грушевський (у кінець 1890–1910-х років) [буд. № 74]; власниця садиби – оперна співачка М. Лубковська та її син – видавець газети «Киевская мысль» Р. Лубковський (1897–1918, з перервами); адвокат, журналіст Є. Шольп (початок ХХ ст.) [буд. № 74-б].

буд. № 75

Садиба Маріїнської громади сестер-жалібниць, початок ХХ ст. (архит., іст., мист.). *Головний будинок*, 1913–1915. Арх. В. Риков. Історизм в архітектурних формах неокласицизму, прикрашений вишуканим орнаментальним ліплення та скульптурами. *Лікарня*, 1901–1902. Арх. Д. Седельников. Історизм у традиціях класицизму. Маріїнську громаду засновано в 1878 р. В її лікарні працювали відомі лікарі і вчені. У квітні 1918 р. в головному будинку відбувся І з'їзд Товариства Червоного Хреста України, з якого веде початок сучасна національна добровільна громадська організація. В 1919–1941 роках садибу займав Київський державний клінічний інститут для вдосконалення лікарів, в якому працювали відомі лікарі і вчені. У 1944–1978 роках садибу займав Український НДІ клінічної медицини МОЗ УРСР. Засновник і перший директор – учений-терапевт, акад. АН УРСР, АН СРСР і АМН СРСР, заслужений діяч науки УРСР, Герой Соціалістичної Праці М. Стражеско.

Меморіальні дошки: М. Стражеску (1975), І з'їзду Товариства Червоного Хреста (1998; арх. В. Корінь).

буд. № 78, буд. № 78-б

Садиба, 1911–1912 (архит., іст.). Арх. М. Шехонін. *Головний будинок. Флігель*. Історизм із елементами неоампіру. Проживав архітектор М. Бобрусов (бл. 1912–1917).

буд. № 80

Житловий будинок, середина ХІХ – початок ХХ ст. (іст.). Проживав письменник, публіцист, громадсько-політичний діяч О. Кониський (1898–1900).

буд. № 81

Житловий будинок, 1898–1899 (архит.). Арх. А.-Ф. Краусс. Історизм із рисами неоренесансу.

буд. № 83

Житловий будинок, друга половина ХІХ ст. (іст.). У 1913–1914 роках містилося правління Товариства «Наша кооперація». Засноване в 1912 р.; ідейний центр національного кооперативного руху; вдавало однойменний журнал, в якому друкувалися відомі політичні, громадські, кооперативні діячі. У 1913–1918 роках тут проживав кооперативний і політичний діяч, один із засновників і член УЦР, голова Української селянської спілки М. Стасюк.

буд. № 84/86

Житловий будинок, кінець ХІХ – початок ХХ ст. (архит., іст.). Історизм. Проживав дитячий письменник М. Носов (1919–1923).

буд. № 89, буд. № 89-б

Садиба, 1899–1900 (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс. *Головний будинок. Флігель*. Історизм із елементами неоренесансу.

буд. № 91

Житловий будинок, XIX ст. (іст.). Проживали: математик, заслужений діяч науки УРСР О. Астряб (1908–1911); громадсько-політичний діяч, генеральний секретар пошт і телеграфів УНР О. Зарубін (1910-ті роки); громадський діяч, землевласник, меценат української культури Є. Чикаленко (1900–1904); вчений у галузі сільськогосподарського машинобудування, проф. КПІ К. Шиндлер (1902–1904).

буд. № 92

Житловий будинок, 1909 (архіт., іст.). Арх. В. Обремський. Історизм із елементами середньовічної європейської архітектури. У травні 1917 р. – квітні 1918 р. проживав кооператор, публіцист, член УЦР, голова Української селянської спілки, генеральний секретар продовольчих справ М. Ковалевський.

буд. № 93-б

Житловий будинок, кінець XIX ст. (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс. Історизм із рисами неоренесансу.

буд. № 95-б

Житловий будинок, 1894 (архіт., іст.). Арх. О. Хойнацький. Цегляний стиль з елементами неоренесансу. Проживали: власник садиби, член Київської Старої громади, педагог М. Гвоздик (1894–1912); композитор, піаніст, хоровий диригент, музичний і громадський діяч, основоположник української класичної музики М. Лисенко (1894–1912); його син – музикознавець О. Лисенко (до 1912 р.); поет, мистецтвознавець акад. АН УРСР і АН СРСР М. Рильський (1908–1911). З 1980 р. – Меморіальний будинок-музей М. Лисенка.

Меморіальна дошка М. Лисенку (1981; скульп. Н. Дерегус, арх. О. Стукалов).

буд. № 96

Житловий будинок, 1898–1899 (архіт., іст.). Арх. М. Плуг. Історизм із елементами французького ренесансу. Проживали: письменник, театральний критик, громадський діяч С. Бердяєв, лікар-фармацевт, проф. КУ Т. Лоначевський-Петруняка.

буд. № 97

Житловий будинок, 1889 (архіт., іст.). Арх. М. Гарденін. Історизм у ренесансно-барокових формах. Проживали: родина Косачів (1899–1910) – юрист, член Київської Старої громади Українки П. Косач; письменниця, фольклорист, етнограф, чл.-кор. ВУАН Олена Пчілка; перебували у батьків поетеса, громадська діячка Леся Українка та її брат – фізик, метеоролог, письменник М. Косач; домовласник, військовий, громадський діяч М. Хитрово (1889–1903). Містилася редакція журналів «Рідний край» (з 1907 р.), «Молода Україна» (з 1908 р.), які видавала Олена Пчілка. З 1960 р. – Літературно-меморіальний музей Лесі Українки.

Меморіальна дошка Лесі Українці (1971 (скульп. Г. Кальченко, арх. А. Ігнащенко).

буд. № 99

Житловий будинок, 1911–1912 (архіт., іст., мист.). Пізній модерн. В оздобленні фасаду застосовано архітектурний, скульптурний і орнаментальний декор. Проживали: інженер-будівельник, архітектор-реставратор В. Леонтович (1920-ті роки – 1968); геолог В. Чирвинський (1910-ті роки).

буд. № 101

Житловий будинок, 1910 (архіт., іст.). Модерн. Проживали: письменниця, фольклорист, редактор і видавець журналу «Рідний край», чл.-кор. ВУАН Олена Пчілка (1911–1913); її донька, поетеса, громадська діячка Леся Українка (1911, 1913).

Меморіальна дошка Лесі Українці (1971; арх. В. Шевченко).

буд. № 103

Житловий будинок, 1913 (архіт.). Раціональний модерн.

буд. № 104

Житловий будинок, початок ХХ ст. (архіт.). Модерн.

буд. № 107/47

Житловий будинок, кінець ХІХ – початок ХХ ст. (архіт., іст.). Цегляний стиль. Проживав лікар, патофізіолог, завідувач кафедри КУ, директор Бактеріологічного інституту В. Ліндеман (1909–1912).

буд. № 108/16

Будинок Південноросійського товариства торгівлі аптечними товарами, 1898–1899 (архіт., мист.). Арх. О. Хойнацький. Історизм із рисами неокласицизму. В опорядженні фасадів застосовано архітектурний, ліплений і скульптурний декор.

буд. № 109/20

Житловий будинок, 1913 (архіт.). Історизм, у формах модернізованої ренесансної архітектури.

буд. № 110

Житловий будинок, кінець ХІХ – початок ХХ ст. (іст.). Проживав актор, режисер, теоретик театру, драматург, народний артист УСРР Лесь Курбас (1916–1918).

буд. № 111

Житловий будинок, третя чверть ХІХ ст. (іст.). Проживали: історик, літературознавець, громадсько-політичний діяч, голова УЦР, акад. ВУАН і АН СРСР М. Грушевський (1907–1908); живописець І. Хворостецький (1910-ті роки).

буд. № 112-а, буд. № 112-б

Садиба, 1896–1900 (архіт., іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. *Головний будинок. Флігель*. Історизм із елементами неоренесансу. Проживав учений у галузі теплоенергетики, чл.-кор АН СРСР, завідувач кафедри КПІ О. Радціг (1901–1904).

буд. № 113-а

Житловий будинок, початок ХХ ст. (архіт.). Ймовірно, арх. М. Круг. Історизм із рисами т.зв. київського ренесансу.

буд. № 117

Житловий будинок, 1912 (архіт., іст.). Модерн. Проживав математик, заслужений діяч науки УРСР О. Астряб (1910-ті роки).

буд. № 123

Житловий будинок, 1911–1912 (архіт., іст.). Пізній модерн. У серпні 1917 р. – січні 1919 р. містилася редакція журналу «Шлях» – місячника літератури, мистецтва та громадського життя. Редактор-видавець – Ф. Коломийченко. Співробітничали відомі митці, вчені, громадсько-політичні діячі. Проживав історик, публіцист, член УЦР, міністр народної освіти УНР В. Прокопович (кінець XIX ст., 1912–1914, 1917–1919).

буд. № 129-а, буд. № 129-б, буд. № 129-в

Садиба, 1910-і рр. (архіт.). Вірогідно, інженер шляхів сполучення В. Александрович. *Головний будинок. Два флігелі*. Модерн.

буд. № 131-а, буд. № 131-б

Садиба, 1913–1914 (архіт., іст.). *Головний будинок. Флігель*. Історизм. Проживали: політичний і військовий діяч, у цей час – член і секретар Київського комітету РСДРП(б), член виконкому Київської Ради робітничих депутатів Я. Гамарник (1917–1918); вчений у галузі сільськогосподарського машинобудування, чл.-кор. АН УРСР, завідувач кафедри КПІ Л. Крамаренко (1920-ті роки).

буд. № 135/13

Житловий будинок, 1897–1898 (архіт.). Історизм із елементами ренесансної архітектури.

буд. № 137/18

Житловий будинок, 1893 (архіт.). Арх. В. Ніколаєв. Цегляний стиль з елементами російсько-візантійської архітектури.

буд. № 139

Житловий будинок, друга половина XIX ст. (архіт., іст.). Історизм. Проживав підприємець, засновник Південноросійського товариства торгівлі аптекарськими товарами А.-Е. Марцинчик (1890-ті роки – 1912).

буд. № 143

Житловий будинок, кінець XIX ст. (іст.). У 1917 р. жив і помер письменник, журналіст Д. Вінцковський.

буд. № 147/5

Житловий будинок, 1900–1903 (архіт., іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. Історизм із рисами неоренесансу. В 1904–1912 роках у свого гімназійного товариша бував майбутній письменник К. Паустовський.

дачне селище Святошин

кінець XIX – початок XX ст. (архіт., іст., містоб.)

Будинок громадського призначення, 1937–1938 (архіт.) [вул. **Верховинна**, буд. № 13]. Характерний архітектурний твір 1930-х років.

Дача, початок XX ст. (архіт., іст.) [вул. **Івана Крамського**, буд. № 10]. Модерн. У 1944–1945 роках у будинку містилася школа Українського штабу партизанського руху.

Садиба І.К. Бахарєва, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.) [вул. **Львівська**, буд. № 3]. *Дачний будинок* (арх.: О. Кривошеєв, О. Хойнацький). У формах модерну. *Три цегляні будівлі* [архітектурно-художньої цінності не мають].

Адміністративний будинок, кінець 1930-х роках (архіт.) [вул. **Львівська, буд. № 8/6**]. У стилістиці архітектури 1930-х років.

Садиба, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.) [вул. **Львівська, буд. № 15**]. *Дачний будинок*, кінець XIX – початок XX ст. У формах еkleктики. *Огорожа з брамою*, початок XX ст.

Дача, 1905–1908 (архіт.) [вул. **Львівська, буд. № 18**]. Типова дачна будівля Києва. *Інтернат для іспанських дітей*, друга половина 1930-х роках (архіт.) [вул. **Львівська, буд. № 25**]. У перехідних формах від конструктивізму до неокласицизму радянської доби.

Дача, початок XX ст. (архіт.) [вул. **Львівська, буд. № 34**]. Типова дачна будівля. *Дача*, 1905–1908 (архіт., іст.) [вул. **Львівська, буд. № 80**]. Еkleктика. В 1905–1908 роках дачу орендував міський голова Києва І. Дьяков.

Садиба, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.) [просп. **Перемоги, буд. № 130 – вул. Краснова, буд. № 3**]. *Дачний будинок*. Еkleктика. *Флігель*. Цегляний стиль. *Парк*.

Шкільний будинок, 1938 (архіт.) [вул. **Феодори Пушиної, буд. № 54**]. У формах неокласицизму з елементами конструктивізму.

Залізнична станція, 1901 (архіт.) [вул. **Святошинська, буд. № 15-а**]. Арх.: О. Кривошеєв, О. Хойнацький. Еkleктика.

вул. Серафимовича

буд. № 5

Будинок, початок 1970-х роках (іст.). Проживав кіноактор, сценарист, режисер, заслужений артист УРСР І. Миколайчук (1971–1987).

Меморіальна дошка І. Миколайчуку (1989; скульп. А. Фуженко, арх. Т. Довженко).

вул. Смиренка

буд. № 12

Церква в ім'я ікони Казанської Божої Матері «Живоносне джерело», друга половина XIX – XX ст. (архіт.).

Сирець

Пам'ятне місце Сирецького нацистського концтабору, 1941–1943 (іст.) [квартали вул. **Тимофія Шамрила – вул. Ризької – вул. Академіка Грекова – вул. Академіка Гусєва**]. Тут загинуло понад 30 тис. осіб. Пам'ятний знак в'язням Сирецького нацистського концтабору, 1991 (мист.). Скульп. О. Левич, арх. Ю. Паскевич, конст. Б. Гіллер. Пам'ятний знак на місці розстрілів в'язнів Сирецького нацистського концтабору, 1999 (мист.). Скульп. Ю. Багаліка, арх. Р. Кухаренко.

Поселення Сирець-1, III тис. до н.е. (археол.). Відкрив Ю. Захарук (1949–1950).

Поселення Сирець-2, III тис. до н.е. (археол.). Відкрив Ю. Захарук (1949).

Поселення Сирець-3, 3 тис. до н.е. (археол.). Відкрив Ю. Захарук (1950).

вул. Сирецька

буд. № 27

Цехи пивоварного заводу Ріхертів, 1864–1892 (архіт., іст.). Арх. В. Ніколаєв. Еkleктика.

Сирецький парк

між вул. Дорогожицькою – вул. Мельникова

– вул. Оранжерейною – вул. Олени Теліги

Пам'ятне місце масових страт громадян у період нацистської окупації Києва – «Бабин Яр», 1941–1943 (іст.). Впродовж 778 днів окупації міста тут було знищено понад 100 тис. чоловік. Пам'ятний знак дітям, розстріляним у 1941 р. У Бабиному Яру, 2001 (мист.). Скульп. В. Медведєв, арх.: Р. Кухаренко, Ю. Мельничук. Пам'ятний знак євреям, страченим у Бабиному Яру, 1991 (мист.). Скульп.: О. Левич, Я. Левич, арх. Ю. Паскевич, конст. Б. Гіллер. Пам'ятний знак загиблим членам ОУН, 1992 (мист.). Арх. А. Ігнащенко. Пам'ятник загиблим у Бабиному Яру, 1976 (мист.). Скульптори О. Вітрик, Б. Лисенко, М. Лисенко, В. Сухенко, арх.: М. Іванченко, В. Іванченков, І. Ігнащенко.

*Сільськогосподарська академія
(Національний аграрний університет)
1920–1990-ті роки (архіт., іст.)*

Будівництво очолювала комісія під головуванням директор Київського сільськогосподарського інституту П. Чалого. Автор проектів більшості споруд – арх. Д. Дяченко. В 1920–1930-х роках у навчальних закладах сільськогосподарського містечка працювали відомі вчені: лісовод С. Алексєєв; учені в галузі ветеринарної медицини С. Баженов і В. Борисевич; патофізіолог, заслужений діяч науки УРСР М. Вашетко; ґрунтознавець М. Годлін; учений у галузі лісоїєї ентомології З. Голов'яно; електротехнік С. Іноземцев; учений у галузі технології цукрового виробництва І. Кухаренко; ботанік і біолог В. Колкунов; ентомолог О. Лебедев; агрохімік А. Михаловський; ботанік, флорист, цитолог П. Оксіюк; патологоанатом Ф. Пономаренко; учений у галузі тваринництва А. Скороходько; вчений-садівник В. Симиренко; вчений у галузі лісівництва Д. Товстоліс; учений у галузі зоотехніки В. Устьянцев; учений у галузі ветеринарної медицини С. Ярослав й інші.

Гуртожиток № 4, кінець 1940-х роках (архіт.) [вул. **Бурмистренка, буд. № 4**]. У традиціях вітчизняного неокласицизму повоєнної доби.

*Будинок клініки Київського ветеринарного інституту, 1931 (архіт., іст.). [вул. **Васильківська, буд. № 17**] [корпус № 6].* Арх. Д. Дяченко. Рідкісна за типологією будівля. Працювали: зоолог, акад. АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР О. Маркевич (1945–1950); хімік, акад. АН УРСР Ф. Овчаренко (1945–1949); учений у галузі ветеринарної хірургії, акад. УАСГН, заслужений діяч науки УРСР І. Поваженко (1944–1990); зоолог, акад. АН Білоруської РСР Р. Чеботарьов (1944–1959), акад. АН УРСР В. Касьяненко (1944–1952 (в 1931–1941 роках – у корпусі № 3).

*Навчальний корпус, 1964 (іст.) [вул. **Героїв оборони, буд. № 12-а**] [корпус № 7].* Працювали: учений у галузі машинознавства і сільськогосподарської механіки, чл.-кор. АН УРСР, акад. ВАСГНІЛ, УАСГН і УААН П. Василенко (1964–1999); учений у галузі механіки та теорії механіки, чл.-кор. АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР С. Кожевников (1968–1975); учений у галузі

машинознавства та сільськогосподарської механіки, акад. ВАСГНІЛ, УААН і РАСГН, заслужений діяч науки УРСР Л. Погорілий (1978–2003).

Меморіальна дошка П. Василенку (2000).

Будинок факультетів (Київського інституту механізації та електрифікації сільського господарства й інших), 1929 (архит., іст.) [вул. Героїв оборони, буд. № 13] [корпус № 4]. Арх. Д. Дяченко. Українське бароко. Працювали: учений у галузі машинобудування та сільськогосподарської механіки, акад. АН УРСР В. Василенко (1929–1930, 1944–1949); ботанік, акад. АН УРСР М. Гришко (1939–1941); учений у галузі рослинництва, чл.-кор. АН УРСР Т. Демиденко (1945–1958); фізіолог рослин, чл.-кор. УАСГН і АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР А. Ока ненко (1950–ті роки); фізіолог рослин, акад. УАСГН, заслужений діяч науки УРСР С. Лебедев (1963–1988); учений у галузі фітопатології та імунітету рослин, чл.-кор. ВАСГНІЛ, акад. УААН, заслужений діяч науки УРСР В. Пересипкінець (1952–2004), акад. УААН П. Василенко (1930–1941, 1944–1964, з 1964 р. – у корпусі № 7).

Меморіальна дошка П. Василенку.

Поховання: ботанік, акад. АН Білоруської РСР М. Малюшицький (†1973) [у стіні фасаду будинку, ліворуч від головного входу] – урна з прахом.

Навчально-технічна майстерня з ремонту сільськогосподарських машин, 1939–1940 (архит., іст.) [вул. Героїв оборони, буд. № 14] [корпус № 5]. Инж. С. Зарайський. У формах неокласицизму радянської доби. В 1950–1984 роках (із перервою) тут працював учений у галузі сільськогосподарського машинознавства, чл.-кор. ВАСГНІЛ, акад. УАСГН В. Крамаров.

Будинок Київського зоотехнічного інституту, 1931 (архит., іст.) [вул. Героїв оборони, буд. № 15] [корпус № 3]. Арх. Д. Дяченко. У формах конструктивізму. Працювали: патофізіолог, онколог, акад. АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР Р. Кравецький (1934–1935); анатом, акад. АН УРСР В. Касьяненко (1931–1941); фізіолог, акад. АН УРСР В. Чаговець (в 1930-х роки), акад. АН УРСР Ф. Овчаренко (1937–1941); акад. УАСГН І. Поваженко (1931–1941); акад. Білоруської РСР Р. Чеботарьов (1935–1944), [трое останніх після 1944 р. працювали у корпусі № 6). У кабінеті ректора працювали: акад. УАСГН С. Лебедев (1962), акад. УААН В. Пересипкін (1962–1968) (обидва також працювали в корпусі № 4). У липні 1941 р. під час оборони міста від німецьких загарбників у будинку містився штаб винищувального батальйону викладачів і студентів київських сільськогосподарського, ветеринарного і лісгосподарського інститутів. У серпні–вересні 1941 р. тут діяв штаб 284-ї стрілецької дивізії 37-ї армії під командуванням полковника Г. Панкова.

Меморіальна дошка штабу винищувального батальйону (1964).

Будинок Київського агрохімічного інституту, 1931 (архит., іст.) [вул. Героїв оборони, буд. № 17] [корпус № 2]. Арх. Д. Дяченко. У формах українського бароко. Працювали: агрохімік і фізіолог рослин, акад. АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР О. Душечкін) 1931–1941, 1944–1956); агрохімік, грунтознавець, фізіолог рослин акад. АН УРСР, ВАСГНІЛ, УАСГН, заслужений

діяч науки УРСР П. Власик (1956–1971); учений у галузі тваринництва, акад. УАСГН, заслужений діяч науки УРСР П. Пшеничний.

Меморіал радянським воїнам, викладачам і студентам, загиблим під час Великої Вітчизняної війни 1941–1945 років, 1979 (іст., мист.) [вул. Героїв оборони, буд. № 17]. Скульп. І. Гончаренко, арх. В. Гнездилов. Перепоховано останки 75 викладачів і студентів агрохімічного, лісотехнічного та ветеринарного інститутів – учасників оборони Києва від німецьких загарбників у 1941 р., які полягли в Голосіївському лісі.

Гуртожиток № 1, 1938, 1951–1955 (архіт.) [вул. Генерала Родимцева, буд. № 3]. Арх. Д. Дяченко (ймовірно). Первісно – триповерховий, у формах конструктивізму. Реконструйований за проектом арх. В. Созанського з надбудовою верхнього поверху й оформленням фасадів.

Гуртожитки № 2 і № 3, 1929–30 (архіт.) [вул. Блакитного, буд. № 4, буд. № 10 (відповідно)]. Арх. Д. Дяченко. Відбивають специфіку розвитку вітчизняної архітектури 1920–1930-х років.

Водонапірна вежа, 1955 (архіт.) [вул. Генерала Родимцева, буд. № 11].

Будинок лісоінженерного факультету (Українського лісотехнічного інституту), 1925–1927, 1946–1950 (архіт., іст.) [вул. Генерала Родимцева, буд. № 19] [корпус № 1]. Арх. Д. Дяченко. Українське бароко. Під час II Світової війни зруйнований. Відновлений за проектом архітекторів П. Петрушенка та В. Созанського у первісних архітектурних формах з надбудовою третього поверху. Працювали: ботанік і фізіолог рослин, акад. УАН Є. Вотчал (1928–1932); економіст-аграрник, акад. УАСГН, чл.-кор. ВАСГНІЛ Л. Клецький (1963–1979); ботанік, чл.-кор. АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР Є. Кондратюк (1965–1970); математик, акад. ВУАН М. Кондратюк (1928–1938); учений у галузі лісівництва, акад. УАСГН Б. Логгінов (1953–1991); вчений у галузі економіки, лісового господарства, акад. АН Білоруської РСР, заслужений діяч науки Білоруської РСР В. Переход (1939–1941, 1944–1945); ботанік, чл.-кор. АН УРСР В. Поварницин (1945–1962); лісівник і ґрунтознавець, акад. АН УРСР П. Погребняк (1933–1941, 1944–1949); ботанік і гідробіолог, чл.-кор. АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР Я. Ролл (1930–1941, 1944–1953); економіст-аграрник, чл.-кор. ВАСГНІЛ, акад. УАСГН І. Романенко (1966–1979); економіст-аграрник, чл.-кор. УАСГН К. Сирочинський (1934–1941, 1944–1962); також: акад. УАСГН, ректори В. Крамаров (1957–1959, у 1950–1984 роках – у корпусі № 5), С. Лебедєв (1959–1961, в 1962 р. – у корпусі № 3, у 1963–1988 роках – у корпусі № 4), П. Пшеничний (1954–1957, у 1953–1978 роках – у корпусі № 2).

Окоп, 1941 (іст.) [вул. Генерала Родимцева, буд. № 19; поряд із корпусом № 1].

Використовувався під час оборони Києва від німецьких загарбників у 1941 р.

Житловий будинок викладачів і службовців, 1928 (архіт.) [вул. Генерала Родимцева, буд. № 21]. Арх.: Д. Дяченко, В. Обремський. Українське бароко.

Пам'ятне місце бою О.І. Цибульова, 1941 (іст.). [центральна частина Голосіївського парку; поряд з корпусом № 1]. Тут 10 серпня 1941 р. здійснив

подвиг єфрейтор, навідник 76-мм гармати окремого артдивізіону 5-ї повітрянодесантної бригади, Герой Радянського Союзу О. Цибульов.

вул. Григорія Сковороди
XVIII–XX ст. (архіт., містоб.)

буд. № 1

Флігель садиби, друга половина XIX ст. (архіт.). Необароко.

буд. № 5, буд. 5-а

Садиба, початок XIX ст. (архіт.). *Головний будинок* [буд. № 5-а] – класицизм. *Флігель*.

буд. № 7-а, буд. № 7-б, буд. № 7-в, буд. № 7/9

Садиба, друга половина XIX – початок XX ст. (архіт.). *Головний будинок* [буд. № 7-а], 1859. Арх. Ф. Голованов. *Житловий будинок* [буд. № 7-в], бл. 1897. *Житловий будинок з крамницею* [буд. № 7/9], 1903. *Флігелі* [буд. № 7-б], 1897. Характерний зразок житлової забудови друга половина XIX – початок XX ст.

буд. № 9-б

Житловий будинок, кінець XVIII – кінець XIX ст. (архіт.). Класицизм.

буд. № 12

Церква Миколи Набережного (Св. Миколи Мірлікійського), 1772–1775 (архіт., мист.). Арх. І. Григорович-Барський. Пізнє бароко. Розписи: 1837; 1852 (худ. Синельник). Відновлення живопису: 1990-ті роки. Худ.: С. Баяндин, Ю. Гуденко, В. Подкопаєва, В. Шевчук.

Дзвіниця, середина XIX ст. (архіт.). Історизм із елементами російської архітектури XVI–XVIII ст.

буд. № 21-а, буд. № 21-б, буд. № 21-в

Садиба, перша половина XIX ст. (архіт.). *Житловий будинок*, перша чверть XIX ст. [буд. № 21-а]. Типовий проект. Класицизм. *Крамниці* [буд. № 21-б], друга половина XIX ст. *Контора* [буд. № 21-в], 1852. Цінний комплекс житлового і торговельного призначення.

вул. Смирнова-Ласточкина

буд. № 13

Житловий будинок, 1893 (архіт., іст.). Історизм. Проживав історик архітектури, чл.-кор. Академії архітектури СРСР І. Моргілевський (кінець 1930-х років – 1942).

Меморіальна дошка І. Моргілевському (1993; скульп. М. Шутілов, арх. Д. Антонюк).

буд. № 18

Будинок, 1895 (іст.). Проживав художник О. Богомазов (1917–1930).

буд. № 20

Духовна семінарія (Академія образотворчого мистецтва і архітектури), 1899–1901 (архіт., іст.). Арх. Є. Морозов. Цегляний стиль. Духовну семінарію закінчили: композитори К. Стеценко (1903), П. Козицький (1917). У 1918–1919 роках розмішувалися казарми корпусу Українських січових

стрільців на чолі з Є. Коновальцем і А. Мельником. З 1925 р. – Київський художній інститут (із 1998 р. – Академія образотворчого мистецтва і архітектури). Працювали відомі живописці, графіки, скульптори, архітектори, мистецтвознавці, вчені: П. Альошин, О. Богомазов, М. Бойчук, І. Бродський, О. Вербицький, П. Волокидін, І. Врона, М. Гельман, С. Гіляров, П. Голуб'ятников, І. Грабар, І. Грабовський, С. Григор'єв, М. Даміловський, А. Добровольський, Ф. Ернст, К. Єлева, С. Єржиківський, Б. Йогансон, В. Заболотний, Є. Катонін, В. Климов, М. Козик, В. Костецький, П. Костирко, П. Котов, Л. Крамаренко, Ф. Красицький, В. Кричевський, Ф. Кричевський, В. Кульженко, М. Лисенко, М. Макаренко, К. Малевич, О. Малишенко, Г. Меліхов, І. Моргілевський, С. Налепинська-Бойчук, В. Онищенко, М. Павленко, В. Пальмов, О. Пашенко, А. Петрицький, П. Попов, Б. Приймак, В. Пузирков, В. Риков, М. Рокицький, Г. Рязьський, С. Сагайдачний, Г. Світлицький, А. Таран, В. Татлін, К. Трохименко, П. Ульянов, О. Усачов, В. Фельдман; А. Черкаський, М. Шаронов, Л. Шервуд, О. Шовкуненко, І. Штільман. Навчалися: художники І. Беклемішев, В. Борисовець, Є. Волобуєв, С. Григор'єв, М. Духновський, І. Жданко, М. Іванов, Ф. Кличко, В. Костецький, Г. Меліхов, О. Нестеренко, Ф. Нірод, С. Отрощенко, О. Павленко, О. Пашенко, Г. Пустовійт, М. Рокицький, О. Сахновська, М. Уманський, І. Штільман; скульптори Г. Петрашевич, Г. Пивоваров, А. Писаренко; архітектори – В. Заболотний, Й. Каракіс, П. Костирко, М. Холостенко, П. Юрченко й інші.

Меморіальна дошка на пошанування засновників Української академії мистецтва (1994; скульптори М. Вронський, І. Овдійчук, арх. В. Чепелик). Пам'ятник Т.Г. Шевченку, 1964, 1977 (мист.). Скульп. М. Лисенко, арх. І. Шемседінов, різьбяр по каменю А. Клименко.

Пам'ятник репресованим митцям, 1996 (мист.). Скульп. Б. Довгань, арх. Ф. Юр'єв.

Меморіал викладачам і студентам Київського державного художнього інституту, загиблим у роки Великої Вітчизняної війни, 1963, 1978 (мист.): *пам'ятник студенту Я. Приходьку* (1963; скульп. Н. Карбовська), *стіна пам'яті* (1978; арх. М. Семирок-Орлик)].

Пам'ятник Лесі Українці (скульп. В. Прядка) [у сквері].

буд. № 26

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (архит.). Цегляний стиль з елементами ренесансу.

узвіз Смородинський

Смородинська печера, кінець IV–III тис. до н. е. (археол.). Велика група (бл. 20) печерних споруд. Одну з них досліджували В. Антонович (кінець XIX ст.), О. Авагян і Т. Бобровський (1981). Трипільська культура.

Солом'янка

Солом'янський залізничний шляхопровід, 1950–1951 (архит.) [над вул. Урицького та вул. Льва Толстого]. Арх. Г. Домашенко, інж. Ф. Гордєєв.

пл. Солом'янська

буд. № 1

Школа Управління протиповітряної оборони та Інтендантське училище МВС СРСР (Київський національний університет внутрішніх справ), 1953 (архит.). Керівник групи проєктантів – арх. О. Плешков. Неокласицизм середини ХХ ст.

Пам'ятник М.О. Островському, 1971 (мист.). Скульп. В. Клоков, арх. А. Горяєв, Г. Одинець.

Пам'ятник працівникам органів внутрішніх справ, загиблим під час виконання службових обов'язків, 1997 (мист.). Скульп. В. Чепелик, арх. М. Кислий.

вул. Софійська

XVIII–XX ст. (архит., іст., містоб.)

Виникла на відомому з часів Київської Русі шляху від собору Святої Софії до Лядської брами. Назва – з кінця XVIII ст.

буд. № 1 [також: вул. Бориса Грінченка, буд. № 2]

Житлових будинків комплекс, 1952 (архит.). Арх.: Р. Книжник, В. Куригіна.

буд. № 2

Адміністративний будинок, 1956–1957 (архит.). Арх. Б. Кучер, С. Фридман. Реконструкція: 1982. Арх. О. Комаровський.

буд. № 6

Житловий будинок, друга половина ХІХ ст. (архит.). Надбудова (другий поверх) та прибудова (триповерховий об'єм). 1882. Арх.: П. Воронцов, С. Рикачов (1882). Характерний зразок житлової забудови міста кінця ХІХ ст.

буд. № 3 [також: пров. Тараса Шевченка, буд. № 4]

Садиба, кінець ХІХ ст. (архит., іст.). Житловий будинок [буд. № 3], 1881, 1898. Неоренесанс. Житловий будинок [пров. Тараса Шевченка, буд. № 4], 1898. Еклектика. Містилися оперні, музичні й драматичні курси М. Медведєва (1911–1912) – оперного співака, проф. Київського музичного училища, який проживав за цією ж адресою [буд. № 3]. Проживали: драматична актриса, народна артистка УРСР Л. Бугова (1920-ті роки); оперна співачка, солістка київської опери М. Скибицька (1910-х роках).

буд. № 7

Садиба, друга половина ХІХ – початок ХХ ст. (архит., іст.). Два розташовані поряд будинки, з'єднані об'ємом-вставкою. Арх.: А.-Ф. Краусс, М. Самонов. Неоренесанс. Містилася Художньо-реміснична навчальна майстерня друкарської справи (з 1905 р.), в якій працювали відомі діячі культури: живописці й графіки П. Васильченко, Ф. Красицький; книговидавець В. Кульженко.

буд. № 9

Особняк О. Берестовського, друга половина ХІХ ст. (архит.). Арх. П. Спарро. Пізній класицизм.

буд. № 10

Житловий будинок, 1882 (архит.). Арх. В. Ганке. Зразок міської житлової забудови друга половина ХІХ ст.

буд. № 16/16

Житловий будинок композиторів, 1955–1956 (архіт., іст., мист.). Арх. Й. Кривоглаз. Проживали: композитор, диригент, народний артист УРСР К. Домінчен (1957–1993); композитор, заслужений діяч мистецтв УРСР О. Зноско-Боровський (1956–1983); композитор, заслужений діяч мистецтв УРСР С. Зубцов (1956–1986); композитор, педагог, заслужений діяч мистецтв УРСР, проф. Київської консерваторії А. Коломієць (1957–1997); композитор, народний артист УРСР і СРСР П. Майборода (1957–1989); композитор, диригент, заслужений артист УРСР, головний диригент Київського театру музичної комедії П. Поляков (1956–1973); композитор, педагог, музичний та громадський діяч, народний артист СРСР, акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці Л. Ревуцький (1956–1977); піаніст, композитор, заслужений артист УРСР, проф. Київської консерваторії В. Сечкін (1956–1962). Меморіальні дошки: Л. Ревуцькому (1979; скульп. О. Ковальов, арх. С. Миргородський), П. Майбороді (1992; скульп. М. Білик, арх. А. Чемерис); композитору, музикознавцю А. Ольховському (2000; скульп. В. Луцак) [жив у 1934–1943 роках у будинку, що раніше стояв на цьому місці].

буд. № 17/15

Житловий будинок, 1879, 1899–1900 (архіт.). Інж. О. Шталь. Надбудова (два поверхи): Арх. М. Артинов. Еклектика.

буд. № 18

Житловий будинок, 1888–1889 (архіт.). Арх. В. Ніколаєв. Еклектика з мотивами неоренесансу.

буд. № 19/18

Житловий будинок, 1881 (архіт.). Арх. П. Спарро. Цегляний стиль.

буд. № 20/21

Житловий будинок, 1869–1870 (архіт.). Арх. А. Сопоцинський. Неоренесанс.

буд. № 23

Житловий будинок, середина XIX ст. (архіт.). Класицизм.

буд. № 25-а, буд. № 25-б

Садиба, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). *Головний будинок* [буд. № 25-а]. Неоренесанс. *Флігель* [буд. № 25-б]. Еклектика.

пл. Софійська

XI–XX ст. (архіт., іст., містоб.)

Давній громадський центр міста. У давньоруський час відбувалися віча (1068, 1113, 1146, 1147, 1157). У 1648 р. кияни зустрічали гетьмана Б. Хмельницького. В 1903, 1905 та 1917 р. проходили політичні акції під час революційних подій. 9 березня 1914 р. – виступ проти заборони російським урядом урочистостей із нагоди 100-річчя від дня народження Т. Шевченка. В 1917 р. – народні зібрання, на яких проголошено Універсали УЦР. У грудні 1918 р. – парад військ Директорії УНР. У серпні 1991 р. – народне віче на підтримку незалежності України.

Пам'ятник Богдану Хмельницькому, 1888 (мист.). Скульп. М. Микешин, арх. В. Ніколасв.

Софійський кафедральний монастир

XI–XVIII ст. (археол., архіт., іст., мист., містоб.)

вул. Володимирська, буд. 20/1, буд. 22, буд. 22-а, буд. 24**– вул. Стрілецька, буд. 7/6 – пров. Георгіївський, буд. 2****– пров. Рильський, буд. 1, буд. 3, буд. 5/5]**

Уперше згадується в хроніці Тітмара Мерзебурзького під час опису подій 1017–1018 років. Центральне місце в комплексі займає собор Святої Софії (перша половина XI ст.) – осередок митрополії Київської Русі. Його побудову літопис пов'язує з ім'ям великого київського князя Ярослава Мудрого. Протягом усього періоду існування собор був діючим храмом, одним із головних центрів східних слов'ян. Основи планувальної побудови монастирського комплексу закладено в 1633–1697 роки, коли довкола церкви Святої Софії розбудовувався заснований митрополитом Петром Могилою чоловічий монастир, який за територією був більший за митрополічне подвір'я XI ст. Формування барокового ансамблю мурованих споруд довкола собору розпочалося після пожежі 1697 р., яка знищила дерев'яну забудову монастиря. Собор набув зовні того вигляду, який в основних рисах зберігся донині. У XVIII ст. споруджено мур, дзвіницю, трапезну, будинок митрополита, келії, хлібню, браму Заборовського та південну в'їзну вежу. Барокові ансамблі Софійського і Свято-Михайлівського Золотоверхого монастирів утворили унікальну архітектурну композицію Верхнього міста. Наприкінці XVIII – XIX ст. споруди монастиря зазнали перебудов, функціональних змін, у XIX – на початку XX ст. зведено нові будівлі, в т.ч. прибудовкі будинки. Комплекс Софійського кафедрального монастиря та збудованих на його території пізніше споруд – визначна пам'ятка історії. Собор був резиденцією митрополитів Київських від XI ст. Тут «садили» на престол Великих Київських князів, приймали іноземних послів, при соборі діяв скрипторіум, було зібрано цінну бібліотеку. Монастир підтримувало українське козацтво, особливо гетьман І. Мазепа, який заповів йому більшу частину власних грошей і коштовностей. Монастир мав значний вплив на діяльність КМА, в XVIII ст. був однією з найбільших і заможніших київських обителей. Із 1786 р. після ліквідації монастиря на його території розміщувалися три установи під проводом митрополита Київського і Галицького: собор Святої Софії, митрополічий дім із економією і Київська духовна консисторія. Монастир пов'язаний із подіями Української революції в Києві, діяльністю Української автокефальної православної церкви в 1920-х роках. Після встановлення радянської влади садибу з усіма спорудами було націоналізовано. Після невдалої спроби зруйнувати (втрутилися відомі європейські діячі культури та мистецтв на чолі з Р. Роланом) в 1934 р. утворено Софійський державний архітектурно-історичний заповідник, до складу якого включено собор і дзвіницю. В 1940-х роках значну кількість житлових та службових будинків вилучено. В 1979 р. колишню садибу монастиря включено до складу заповідника «Софійський музей». В 1990 р. собор Святої Софії та будівлі монастиря довкола нього включено до списку всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО. В 1994 р. заповіднику надано статус національного.

Собор Святої Софії, перша половина XI – XX ст. (археол., архіт., іст., мист.).

За сучасними дослідженнями, засновником будівництва собору був великий князь Володимир, завершив будівництво його син Ярослав. Архітектура со-

бору, побудованого в техніці «мішаної кладки» (представлена зондажами на фасадах), добре збереглася з XI ст., але нині зовні собор має риси українського бароко. Реконструкція (західний фасад): 1882–1889. За проектом арх. В. Ніколаєва. Внутрішня архітектура: XI ст. У соборі зберігся унікальний ансамбль монументального живопису XI ст.: 260 м² мозаїк та бл. 3 тис. м² фресок. Особливе місце у мистецькому ансамблі посідають світські композиції: сімейний портрет князя – засновника собору в центральній наві та фрески сходових башт – великокняжий тріумфальний цикл. Збереглися також розписи клейовими фарбами межі XVII–XVIII ст. та стінопис XVIII ст.; різьблений іконостас (1747), два верхніх яруси якого знято в XIX ст. У храмі виявлено понад 600 написів-графіті XI–XVII ст. – пам'яток писемності й важливих історичних документів. Собор був центром Київської митрополії від XI ст. до перших десятиліть XX ст., де служили майже всі митрополити Київські. Від часу завершення будівництва собор слугував усипальницею князів і вищого духівництва. У 1864–1913 роках при храмі діяло Свято-Володимирське братство. В 1919–1934 роках – кафедральний храм Української автокефальної православної церкви. У жовтні 1921 р. тут відбувся Перший Всеукраїнський православний церковний собор, на якому митрополитом Київським і всієї України УАПЦ було обрано В. Липківського, який з 1919 р. був настоятелем храму. В 1927 р. тут відбувся Другий собор, на якому митрополитом поставлено М. Борецького. У цей час навколо Софії Київської гуртувалися відомі представники української інтелігенції. В 1920–1930-х роках тут працювала Софійська комісія ВУАН, яку очолювали академіки Ф. Шміт, О. Новицький, в її складі працювали відомі вчені та діячі культури. У храмі було робоче місце першого директора заповідника І. Скуленка (1934–1937). Пізніше заповідник очолювали архітектори О. Повстенко (1941–1943), Г. Говденко (1944–1949), М. Кресальний (1949–1966). У 1934–1936 роках археологічними дослідженнями в соборі керував Т. Мовчанівський; у 1939–1940 і 1946 роках розкопки проводив М. Каргер. У листопаді 1990 р. у соборі відбулась інтронізація патріарха Київського і всієї України-Руси УАПЦ Мстислава (Скрипника), у жовтні 1993 р. – його наступника Володимира (Романюка).

Поховання на території собору: митрополит Київський і Галицький (1757–1770) Арсенія (О.В. Могилянського) (†1770) (іст.) – склеп; митрополит Київський і Галицький (1770–1783) Гавриїл (Г.Ф. Кременецький) (†1783) (іст.) – склеп; митрополит Київський і Галицький (1685–1690) Геден (Г. Святополк-Четвертинський) (†1690) (іст.) – склеп; митрополит Київський і Галицький (1822–1837) Євгеній (Є.О. Болховітінова) (†1837) (іст., мист.) [за правим криласом вівтаря Стрітєння Господнього собору] – надгробок: дерев'яний кіот із позолоченими деталями та іконою в стилі пізнього класицизму; митрополит Київський і Галицький (1796–1799) Ієрофей (О. Малицький) (†1799) (іст.) – склеп; митрополит Київський і всієї Русі (1246 (за іншими даними – 1250) – 1280) Кирило II (†1280) (іст.) [західна частина південної галереї]; перший протоієрей собору Святої Софії (1786–

1814) І.В. Леванда (†1814) (іст.) [під південною стіною Іоанно-Предтечинського приділу]; митрополит Київський і Галицький (1882–1891) Платон (М.І. Городецький) (†1891) (іст., мист.) [під північною стіною Стрітенського вівтаря] – надгробок: мозаїчний кіот у неоросійському стилі з іконою (майстерня худ. В. Фартусова); митрополит Київський і Галицький (1743–1747) Рафаїл (М. Заборовський) (†1747) (іст.) – склеп; митрополит Київський і Галицький (1783–1796) Самуїл (С.Г. Мисливського) (†1796) (іст.) – склеп; митрополит Київський і Галицький (1803–1822) Серапіон Александровський (С.С. Логиновський) (†1824) (іст.) – склеп; митрополит Київський і Галицький (1647–1657) Сильвестр (С.-А. Косів) (†1657) (іст.) [під південною стіною вівтаря архангела Михаїла]; ростовський князь (бл. 1000 – 1013), новгородський князь (1013–1019), Великий Київський князь (1019–1054) Ярослав Мудрий (†1054) [сучасний Володимирський вівтар] – мармуровий саркофаг, виготовлений за традиційними античними взірцями, пишно оздоблено високомайстерним різьбленням, VI–VII ст. (іст., мист.)

Дзвіниця. 1699–1706 (архіт., мист.). Відбудова (після землетрусу) з надбудовою другого–третього ярусів: 1746–1748. Арх. Й.-Г. Шеделя. Ліплений декор: майстри І. та С. Стобенські. В 1851–1852 роках надбудовано четвертий ярус з новою банею. Арх. П. Спарро. Бароко.

Брама Заборовського, 1744–1746 (архіт., мист.). Арх. Й.-Г. Шедель. Бароко.

Будинок митрополита, XVIII – початок XX ст. (архіт., іст.). Бароко. Впродовж майже трьох століть будинок слугував резиденцією митрополитів Київських і Галицьких, які постійно або тимчасово в ньому проживали: Варлаам (Ванатович) (1722–1730), Рафаїл (Заборовський) (1731–1747); Тимофій (Щербацький) (1748–1757), Арсеній (Могілянський) (1758–1770), Гавриїл (Кременецький) (1770–1783), Самуїл (Миславський) (1783–1796), Ієрофей (Малицький) (1796–1799), Гавриїл (Банулеско-Бодоні) (1799–1803), Серапіон Александровський (Логиновський) (1804–1822), Платон (Городецький) (1882–1891) (після Євгенія (Болховітінова) всі наступні митрополити (крім Платона), які одночасно були священноархімандритами КПЛ проживали в будинку митрополита на її території). Тимчасово мешкали в цьому будинку: Філарет (Амфітеатров) (1838–1857), Ісидор (Никольський) (1858–1860), Арсеній (Москвін) (1860–1875), Філофей (Успенський) (1876–1882), Іоаннікій (Руднев) (1891–1900), Феогност (Лебедев) (1901–1902), Флавіан (Городецький) (1903–1915), Володимир (Богоявленський) (1915–1918 (з перервою у 1916–1917роках)). Навесні 1918 р. в будинку містився Департамент ісповідань УНР, який у квітні очолював громадсько-політичний і церковний діяч УАПЦ В. Чехівський. У квітні–грудні 1918 р. у будинку містилося Міністерство ісповідань Української Держави, яке до жовтня очолював філософ, психолог, проф. КУ, голова Київського релігійно-філософського товариства В. Зеньківський. У жовтні 1918 р. – січні 1919 р. міністром (і за Української Держави, і за Директорії УНР) був історик, письменник, публіцист, громадський, державний діяч О. Лотоцький; із січня 1919 р. – лікар, письменник,

громадсько-політичний діяч І. Липа. При міністерстві було засновано Культурну комісію й Учений комітет, в яких працювали відомі вчені та діячі культури. В 1918–1924 роках тут розміщувався Київський архітектурний інститут, ініціатором створення і першим ректором якого (1918–1922) був архітектор, чл.-кор. Академії архітектури СРСР Д. Дяченко. Серед організаторів і викладачів навчального закладу були відомі діячі науки і культури: П. Альошин, О. Вербицький, М. Даміловський, Ф. Красицький, П. Клепатський, В. Кричевський, М. Макаренко, І. Моргілевський, В. Риков, Ф. Шміт, Д. Щербаківський й інші. В 1946–1948 роках будинок передано Академії архітектури УРСР. 1945–1955 роках її президентом був архітектор, дійсний член Академії архітектури СРСР, головний архітектор Києва В. Заболотний. Працювали відомі архітектурні, діячі науки і культури: П. Альошин, С. Безсонов, О. Вербицький, О. Власов, М. Лисенко, О. Неровицький. Дійсними членами були А. Добровольський, Є. Катонін, В. Касян, О. Шовкуненко. В 1956 р. створено Академію будівництва і архітектури УРСР (ліквідована в 1963 р.). Її дійсними членами, крім зазначених були: А. Добровольський, В. Єлізаров, Б. Приймак й інші.

Південна в'їзна вежа, кінець XVII – початок XVII ст. (архит., іст.). Українське бароко. Проживав настоятель собору Святої Софії (1919–1921), засновник і митрополит УАПЦ (1921–1927) В. Липківський (1927–1929).

Келії (братський корпус), 1756–1757 (архит., іст.). Надбудова (другий поверх): 1844. Арх. П. Спарро. Бароко. Проживав історик архітектури, чл.-кор. Академії архітектури СРСР І. Моргілевський (1920-ті роки).

Келії братські, XVII–XIX ст. (архит., іст.). Бароко. В 1822–1837 роках у зв'язку з перебудовою будинку митрополита корпус слугував резиденцією митрополита Київського і Галицького, історика, краєзнавця, письменника акад. Імператорської АН Євгенія (Болховітінова). У 1830–1837 роках у нього був богослов, ректор КДА, єпископ Чигиринський і вікарій Київської єпархії Інокентій (Борисов); у 1834–1837 роках – учений-природознавець, історик, етнограф, письменник, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН, перший ректор КУ М. Максимович; у 1820–1830-х роках – колекціонер, барон С. Шодуар. У 1922–1941 роках тут розміщувалися Головне архівне управління і Київський центральний історичний архів, до серпня 1929 р. їх очолював і проживав у цьому будинку історик, архівіст, літературознавець, дійсний член УВАН В. Міяковський. Працювали архівісти В. Веретенников, Й. Гермайзе. У квітні–листопаді 1942 р. тут збиралися співробітники Музею-архіву переходової доби, заснованого з ініціативи історика О. Оглоблина. В 1943–1970 роках містився Центральний державний архів кінофотофонодокументів УРСР, засновником і першим директором якого був архівознавець Г. Пшеничний. З 1967 р. міститься Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва УРСР, першим директором якого (1967–1973) була історик, архівіст, некропознавець Л. Проценко.

Консисторія (пекарня братська та полата), перша половина XVII – початок XX ст. (архіт., іст.). Перебудови: XIX – початок XX ст. Арх. П. Спарро, В. Ніколасв, Є. Єрмаков. Із 1775 р. в будинку містилася Київська духовна консисторія, яку очолювали митрополити Київські і Галицькі, починаючи від Самуїла (Миславського) (1783–1796) до Михаїла (Єрмакова) (1921–1923). Пов'язана діяльність багатьох інших відомих церковних і культурно-освітніх діячів: Антонія (Петрушевського), Василя (Богдашевського), О. Глаголева, Дмитрія (Ковальницького), Ізраїля (Лукіна), Інокентія (Борисова), Інокентія (Ястребова), Іринія (Фальковського), Кирила (Кульницького), І. Корольова, Павла (Преображенського), Сильвестра (Мальованського), І. Скворцова, Ф. Титова, Феодосія (Олтаржевського), Феофана (Шиянова-Чернявського), Філарета (Філаретова). Посаду єпархіального архітектора – члена консисторії обіймали П. Спарро, В. Ніколасв, Є. Єрмаков. З 1919 р. у будинку містилася президія Всеукраїнської православної церковної ради Всеукраїнської спілки православних парафій, яку згодом було перетворено на УАПЦ; у 1919–1924 роках очолювану організатором українського церковно-визвольного руху в 1920-х роках, митрофорним протоієреєм УАПЦ М. Морозом. У 1919–1922 секретарем цієї ради був церковний діяч УАПЦ І. Тарасенко. В липні-вересні 1941 р. у будинку містився штаб оборони Києва, складі якого працювали представники штабу КВО полковник А. Чернишов (начальник штабу) і майор М. Чукарев, секретар Київського обкому КП(б)У М. Мішин, голова Київського облівиконкому Т. Костюк, секретарі Київського міського партії К. Москалець і Т. Шамрило, голова міськвиконкому І. Шевцов.

Меморіальна дошка штабу оборони Києва (1963; арх. А. Борисова).

Корпус Київської єпархіальної училищної ради, 1903, 1908–1909 (архіт., іст.). Арх. Є. Єрмаков. Цегляний стиль. Проживали: настоятель собору Святої Софії, засновник і митрополит Київський і всієї України УАПЦ В. Липківський (1919–1927); єпископ Переяславський (із 1942 р.), архієпископ і заступник митрополита УПЦ у США (з 1950 р.) митрополит УАПЦ в Європі й Австралії та місцезблоститель Київського митрополичого престолу (з 1971 р.), патріарх Київський і всієї України УПЦ – Київський патріархат (із 1992 р.) Мстислав (Скрипник) (1942–1944, з перервами); єпископ Чигиринський (із 1942 р.), митрополит УАПЦ (з 1952 р.) Никанор (Бурчак-Абрамович) (1942–1943).

Корпус лікарні Києво-Софійського духовного училища, 1902 (іст.). Арх. Є. Єрмаков. Цегляний стиль. Проживали: історик педагогіки, заслужений діяч науки УРСР, директор НДІ дефектології, заступник директора і директор Українського НДІ педагогіки УРСР, завідувач кафедри КДУ М. Грищенко (1931–1937); історик, архівіст, археограф, заслужений діяч науки УРСР, начальник Архівного управління МВС УРСР, заступник директора з наукової роботи Інституту історії АН УРСР (1950–1971) П. Гудзенко (1940–1941),

- 1944–1966); історик-архівіст, директор Київського обласного історичного архіву, начальник Архівного управління при Раді Міністрів УРСР С. Пількевич (1932–1940); архівознавець, засновник і директор Центрального архіву кінофотофонодокументів Г. Пшеничний (1949–1970); історик, джерелознавець, директор Центрального державного історичного архіву УРСР, завідувач кафедри КДУ В. Стрельський (1944–1959).
- Корпус пристінний*, 1839 (архит.). Арх. П. Спарро. Класицизм. Мури, середина XVIII ст. (архит.).
- Надвірні служби економії митрополичого дому*, XIX ст. (архит.). Перебудова: 1912. Арх. Є. Єрмаков.
- Пам'ятний знак на честь бібліотеки Ярослава Мудрого*, 1969 (мист.). Скульп. І. Кавлерідзе.
- Підземні споруди*, XVII–XVIII ст. (археол., архит.). Галереї, сховища-тайники, льохи.
- Соборний (дияконський) флігель*, 1879 (іст.). Арх. М. Іконников. Проживали: один із фундаторів УАПЦ, протодиякон О. Дурдуківський (1920-ті роки); письменник, один із фундаторів новітньої української новелістики Г. Косинка (1924–1931, 1933–1934); голова Другої Всеукраїнської православної церковної ради Всеукраїнської спілки православних парафій (1919–1924), організатор українського церковно-визвольного руху в 1920-х роках, митрофорний протоієрей УАПЦ М. Мороз (1920–1924).
- Соборний (причту) будинок*, 1861 (архит., іст.). Арх. П. Спарро. З елементами класицизму. В будинку проживав кафедральний протоієрей і останній настоятель собору Святої Софії як парафіяльного храму Російської Православної Церкви (1908–1919) М. Златоверховников (1908–1929). Його дружина була рідною сестрою матері історика, літературознавця, публіциста, голови УЦР, акад. ВУАН і АН СРСР М. Грушевського, який навідував тут родину Златоверховникових. Мешкав протоієрей собору Святої Софії (1868), засновник і редактор «Киевских епархиальных ведомостей», заступник голови Церковно-археологічного товариства П. Лебединцев (кінець 1860-х роках – 1896).
- Трапезна (Тепла, або Мала Софія)*, 1722–1730 (архит.). Бароко.
- Софійсько-Боцагівське поселення*, III тис. до н.е. – XVIII ст. (археол.).
- Поховані на території монастиря: патріарх Київський і всієї Русі-України УПЦ – Київський патріархат (1993), богослов, громадсько-політичний діяч Володимир (В.О. Романюк) (†1995) (іст.) [праворуч від дзвіниці, під монастирським муром, ззовні монастиря]; митрополит Київський і Галицький, патріарший екзарх Російської православної церкви в Україні (1921–1923) Михайл (В.Ф. Єрмаков) (†1929) (іст.) [поблизу північного фасаду Трапезної (Теплої, або Малої Софії)]; один із засновників УАПЦ, архієпископ (1921), заступник митрополита УАПЦ В. Липківського (до 1927 р.) Н.А. Шараївський (†1929) (іст.) [поряд із центральною апсидою собору Святої Софії].

Соціалізм

1950-ті роки (архіт., містоб.)

лівий берег Дніпра [вздовж проп. Броварського між вул. Попудренка – вул. Червоногвардійською – вул. Івана Дубового]

Зведено 4 квартали (арх. В. Поліщук), на території яких розташовані житлові будинки, гуртожитки, дитячі садки та ясла, підприємства торгівлі та побутового обслуговування у стилістиці ретроспективізму.

вул. Спаська

XIX–XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 1/2

Житловий будинок з крамницями, 1836 (архіт.). Арх. Л. Станзані. Класицизм.

буд. № 6

Житловий будинок, 1910–1911 (архіт.). Модерн.

буд. №№ 8-а–8-б

Житловий будинок, 1900–1902 (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс. Неоренесанс.

буд. № 10-а

Житловий будинок, XIX ст. (архіт.). Класицизм.

буд. № 12

Будинок контори і правління акціонерного товариства «Т.М. Апштейн і сини для залізо-технічної торгівлі та лісопромисловості», 1912 (архіт., іст.). Арх. В. Риков. Неокласицизм. Наприкінці січня – на початку лютого 1918 р. містився штаб кінного дивізіону Червоного козацтва (організатор і командувач В. Примаков), який відіграв значну роль у захопленні Києва більшовицькими військами 26 січня 1918 р. Редактором дивізіонної газети «К оружию» була Є. Бош. У лютому 1919 р. в будинку було організовано молодіжний комсомольський клуб. Звідси 26 червня 1919 р. вирушило 100 комсомольців на придушення антибільшовицького селянського повстання на Київщині на чолі з отаманом Зеленим (Д. Терпилом); більшість загинула в с. Трипілля.

буд. № 16-б

Особняк, XVIII – початок XIX ст. (архіт., іст.). Перебудова: початок XIX ст. Арх. А. Меленський. У змішаних бароково-класицистичних формах. У XVIII ст. проживали: священики церкви Спаса С. Сич та його син Я. Сич; у XIX ст. – міський голова Києва Г. Покровський.

буд. № 22

Житловий будинок, 1877 (архіт.). Инж. К. Антонов. Неоренесанс.

вул. Станіславського

буд. № 3

Будинок, початок XX ст. (іст.). Проживав композитор, народний артист УРСР А. Філіпенко (1977–83).

Меморіальна дошка А. Філіпенку (1988; скульп. М. Алексєєнко, арх. Г. Кислий).

вул. Стара Поляна

буд. № 46

Церква митрополита Київського Священномученика Макарія, 1897 (архіт., іст., мист.). Арх. Є. Єрмаков. Відновлена: 1989–1991 (арх. Л. Мамаєнко). Історизм. Розпис: XX ст. Худ.: І. Їжакевич, Л. Мамаєнко, С. Мамаєнко, Ю. Морозов. Іконостас: 1945–1946, за проектом худ. О. Мурашка, арх. К. Корж, різьбяр П. Антоненко. Діяло Свято-Макаріївське парафіяльне братство (1902–1918).

вул. Стрілецька

XIX – початок XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 1/15

Прибутковий будинок Софійського кафедрального собору, 1891 (архіт.). Технік О. Дубицький, арх. М. Гарденін. Еклектика.

буд. № 4

Житловий будинок, 1898 (архіт., іст.). Арх. В. Ніколаєв. У стилізованих ренесансно-барокових формах. Проживали: терапевт, завідувач кафедри факультетської терапії Київської медичної академії А.-Ф. Зіверт (1907–1917); педагог, директор народних училищ Київської губернії Т. Лубенець (1900–1920-ті роки); міський архітектор Києва І. Ніколаєв (кінець XIX ст. – 1901); історик, перший директор Софійського заповідника в Києві І. Скуленко (1934–1937, 1939–1941, 1945–1979).

буд. № 7/6

Прибутковий будинок Софійського митрополичого дому, 1904–1913 (архіт., іст.). Арх. Є. Єрмаков. Еклектика. Проживали: історик, архівіст, літературознавець, пам'яткоохоронець, один з фундаторів Київського археологічного інституту та його викладач, секретар Київської крайової інспектури охорони пам'яток історії та культури В. Базилевич (1917–1935); адвокат, політичний діяч Д. Григорович-Барський (1911–1918); хірург, заслужений діяч науки РРФСР, завідувач кафедри загальної хірургічної патології КУ М. Дітеріхс (1911–1912); співак, народний артист УСРР, соліст київської опери М. Донець (1920-ті роки – 1935); співачка, педагог, народна артистка УРСР, солістка київської опери М. Донець-Тессейр (кінець 1910-х роках – 1935); архітектор, чл.-кор. Академії архітектури СРСР, один із засновників і перший ректор Київського архітектурного інституту Д. Дяченко (1920-і – початок 1930-х роках); живописець, ректор Інституту пластичного мистецтва Л. Крамаренко (1920-ті роки); адвокат, член УЦР С. Крупнов (кінець 1910-х роках); учений, лікар-гінеколог, завідувач кафедри акушерства та гінекології КМІ О. Крупський (1920–1930-ті роки); співачка, народна артистка УРСР, солістка київської опери О. Петрусенко (1935–1936); актор, режисер, письменник, директор і головний режисер першого українського стаціонарного театру М. Садовський (1927–1933); єпископ УАПЦ Г. Стороженко (1920-ті роки); історик, директор Міністерської жіночої гімназії, Першої Київської гім-

назії, член київської Старої громади М. Стороженко (1915 – початок 1920-х роках); поет, перекладач, хормейстер, протоієрей УАПЦ, настоятель собору Святої Софії М. Хомичевський (початок 1920-х роках); мистецтвознавець, акад. ВУАН Ф. Шміт (1921–1924).

буд. № 12

Житловий будинок, кінець XIX ст. (архіт., іст.). Еклектика. В 1910-х роках містилося Київське губернське у фабричних і гірничо-заводських справах присутствіє, яке очолювали Київські губернатори О. Гірс (1909–1912), М. Суковкін (1912–1915), О. Ігнат'єв (1915–1917). Представниками від фабрикантів були відомі підприємці Я. Гретер, Д. Марголін, М. Чоколов, М. Штейнгель, від гірничої промисловості – інженер А. Страус. Проживав хірург, завідувач кафедри оперативної хірургії й топографічної анатомії КУ, директор Київського жіночого медінституту П. Морозов (1911 – початок 1920-х роках).

буд. № 15

Житловий будинок, XIX ст. (архіт., іст.). Еклектика. Проживали: письменник Б. Антоненко-Давидович (кінець 1920-х – початок 1930-х роках); письменниця, громадська діячка Леся Українка (жовтень 1893 р. – квітень 1894 р.). В її квартирі збиралися члени літературного об'єднання «Плеяда молодих письменників», до складу якого входили М. і О. Косачі, В. Самійленко, Л. Старицька, І. Стешенко, О. Судовщикова й інші.

буд. № 20

Житловий будинок 1900-х роках (архіт., іст.). Арх. В. Обремський. У модернізованих формах неоренесансу. Проживали: геолог-петрограф, проф. КУ П. Армашевський (1910–1919); живописець Т. Сафонов (1920-ті роки).

буд. № 28

Житловий будинок, 1916 (архіт., іст.). Модерн. Проживали: архітектор, живописець, графік, художник театру і кіно, один з творців українського національного стилю в мистецтві новітньої доби В. Кричевський (початок 1920-х роках – 1940); художник, заслужений діяч мистецтв УРСР, проф. Київського художнього інституту Ф. Кричевський (1920–1930-ті роки); музикознавець, ректор Київської музичної академії, син композитора М. Лисенка – О. Лисенко (1937–1941).

Меморіальна дошка В. Кричевському (1997; скульп. Ю. Багаліка, арх. Р. Кухаренко).

вул. Стрітенська

XIX–XX ст. (архіт., іст., містобуд).

буд. № 2/8

Будинок Свято-Володимирського братства ревнителів православ'я, 1900–1902 (архіт., іст.). Арх. Є. Єрмаков. Еклектика. Розміщувалися: притулок Свято-Володимирського братства для тих, хто бажав прийняти святе хрещення; братська школа для дітей з незаможних родин за типом однокласної церковнопарафіяльної школи; епархіальна братська бібліотека з безкоштовною народною читальнею.

буд. № 3/15

Житловий будинок, 1912–1915 (архіт., іст.). Цивільний інж. П. Голландський. Модерн. Проживав письменник І. Бабель під час навчання в Київському комерційному інституті (1915, кілька місяців).

буд. № 4/13

Житловий будинок, 1890-і-х роках (архіт., іст.). Арх. М. Казанський. Історизм. Проживав історик церковного права, візантолог, проф. КДА, акад. УАН Ф. Міщенко (1905–1907).

буд. № 15

Житловий будинок, бл. 1900 (архіт., іст.). Еклектика. Проживали: мистецтвознавець, публіцист Є. Кузьмін (1906–1933), в якого був майбутній письменник К. Паустовський (1913); письменниця О. Форш (1906–1910); лікар, учений, завідувач кафедри судової медицини КУ, жіночого медичного інституту, КМІ Г. Шепель (1915–1936).

буд. № 17

Житловий будинок, 1988 (іст.). Проживали: хімік-органік, акад. АН УРСР, заслужений діяч науки і техніки України Ф. Бабичев (1988–2000); генетик, акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці С. Гершензон (1988–1998); фізик-теоретик, акад. АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР, Герой Соціалістичної Праці О. Давидов (1988–1993); учений у галузі металургії та ливарного виробництва, акад. АН УРСР В. Єфімов (1988–2002); хімік-органік, акад. АН УРСР, директор Інституту органічної хімії АН УРСР–НАН України Л. Марковський (1988–1998); мікробіолог і вірусолог, акад. АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР, член Президії і голова Північно-Західного наукового центру АН УРСР В. Смирнов (1988–2002).

вул. Студентська

буд. № 3

Особняк В.І. Русакова, 1910–1911 (архіт.). Інж. І. Мацнун (ймовірно). Модерн.

буд. № 5, буд. № 5-а

Садиба, 1900–1910 (архіт.). *Головний будинок*. Цегляний стиль з елементами неоренесансу. *Флігель*. У модернізованих формах історизму.

буд. № 7

Житловий будинок, 1914 (архіт.). Модерн.

вул. Суворова

буд. № 1

П'ята Києво-Печерська гімназія, 1885–1886 (іст.). Заснована в 1885 р. Працювали: філолог В. Петр (з 1889 – директор) (1885–1906); В. Артоболевський, Ф. Істомін й інші. В 1944 р. будинок передано Київському автодорожньому інституту, першим ректором якого в 1944–1959 роках був учений у галузі гідраліки, чл.-кор. АН УРСР Ю. Даденков.

Меморіальна дошка Ю. Даденкову (1996; скульп. М. Білик).

Пам'ятник О.С. Пушкіну, 1899 (мист.). Скульп. Р. Бах, каменяр А. Скiавоні.

буд. № 9

Іподром, 1915–1916 (архит.). Арх. В. Риков, скульп. Ф. Балавенський. Неоренесанс. Реконструкція: 1935–1936, 1980-ті роки. Арх.: В. Риков, П. Савич, А. Столов, Г. Непше.

буд. № 14/12

Житловий будинок, початок ХХ ст. (архит.). Ранній модерн.

буд. № 19-а

Будинок, 1973 (іст.). Проживав поет Д. Луценко (1974–1989).
Меморіальна дошка Д. Луценку (1996; скульп. М. Мішук).

вул. Тарасівська

XIX–XX ст. (архит., іст., містоб.)

буд. № 1-б

Житловий будинок, друга половина ХІХ ст. (іст.). Проживали: артист балету, балетмейстер С. Лифар (1914–1917); лікар-уролог, заслужений діяч науки УРСР, генерал-майор медичної служби А. Чайка (1924–1968).

буд. № 3-а

Житловий будинок, 1910 (архит., іст.). Арх. М. Шехонін. Неампір. Проживали: піаніст і композитор Г. Беклемішев (1910–1920-ті роки), письменники С. Гудзенко (1922–1939), В. Елланський (1918–1919), патологоанатом, акад. АН УРСР О. Смирнова-Замкова (1960–1962).

буд. № 4, буд. № 4-а

Садiba поліцейського відділення і пожежної команди Либідської ділянки Кисва, 1895–1897 (архит., іст.). Арх. О. Кривошеєв. Цегляний стиль.

буд. № 6

Будинок Правління Київського округу шляхів сполучення, 1900–1903 (архит., іст.). Арх. М. Яскевич. Неоренесанс. Містилося медичне відділення КВЖК (1907–1910), яке очолював завідувач кафедри дерматовенерології КУ С. Томашевський, викладали: ботанік, проф. КПП Є. Вотчал, лікарі, проф. і завідувачі кафедр медичного факультету КУ: патологічної анатомії – В. Високович, неврології та психіатрії – М. Лапинський, загальної патології – В. Ліндеман, окремої патології і терапії – Г. Малков, оперативної хірургії і топографічної анатомії – П. Морозов, акушерства і гінекології – О. Муратов, судової медицини – М. Оболонський, гігієни – В. Орлов, біохімії – О. Садовень, фармакології – А. Тржецький, педіатрії – В. Чернов, очних хвороб – О. Шимановський проф. кафедри терапевтичної госпітальної клініки К. Трітшель, приват-доценти: патологоанатом В. Константинович, психіатр П. Нечай, проф. КВЖК по кафедрі загальної хірургії О. Радзівський. Проживали: інженер, учений-гідротехнік М. Лелявський (1903–1905); лікар О. Муратов (1905–1917).

буд. № 6-а

Житловий будинок, 1910-ті роки (архит.). Модерн.

буд. № 8

Житловий будинок, 1914 (архит.). Модерн. Проживали: історик права С. Іваницький-Василенко (1920–1930-ті роки); правознавець М. Паше-Озерський (1920–1930-ті роки); оперний співак І. Стешенко (1917–1921).

буд. № 9, буд. № 9-а, буд. № 9-б

Садиба, 1860-ті роки – 1912 (архіт.). Арх. П. Воронцов. Історизм.

буд. № 10

Житловий будинок, 1910–1911 (іст.). Проживали: природознавець, перший президент УАН В. Вернадський (1918–1919); акад. ВУАН, філософ О. Гіляров (1920–1930-ті роки); правознавець В. Демченко (1911–1914); правознавець, громадсько-політичний діяч Г. Демченко (1911–1918).

буд. № 14

Житловий будинок, 1887 (іст.). Проживав математик, письменник М. Косач (кінець 1880-х – початок 1890-х роках), бувала його сестра – поетеса, громадська діячка Леся Українка (1889, 1890).

буд. № 18

Житловий будинок, 1938 (архіт., іст.). Конструктивізм. Проживав чл.-кор. АН УРСР, гінеколог О. Лур'є (1938–1958).

буд. № 19, буд. № 19-б

Садиба, 1899–1900 (архіт., іст.). Арх. М. Казанський. Неоренесанс. Проживали: ботанік П. Оксіок (1920–1930-ті роки); Герой Радянського Союзу (посмертно), керівник київського комуністичного підпілля О. Пироговський (1936–1943). Меморіальна дошка О. Пироговському (1976; скульп. Л. Сабанєєв, арх. О. Стукалов).

буд. № 20

Житловий будинок, 1994 (іст.). Проживали: акад. НАН України, вчений у галузі теплотехніки і теплофізики Є. Дибан (1994–1996); члени-кореспонденти НАН України: хімік Л. Бударін (1994–1995), учений в галузі радіоспектроскопії мінералів І. Матяш (1994–1995), математик В. Фушич (1994–1997).

буд. №№ 23–25

Житловий будинок, 1899–1900 (архіт., іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. Київський неоренесанс. Проживала поетеса А. Ахматова (кінець 1900-х років).

буд. № 40/52

Житловий будинок, кінець XIX ст. (архіт.). Київський ренесанс.

вул. Алли Тарасової

буд. № 4

Житловий будинок, 1909 (архіт., мист.). Модерн.

вул. Тверська

буд. № 7

Лікарня І.Б. та В.В. Бабушкіних, 1911–1912 (архіт.). Арх. М. Круг. Еклектика.

пл. Театральна

Пам'ятник М.В. Лисенку, 1965 (мист.). Скульп. О. Ковальов, арх. В. Гнездилов.

вул. Олени Теліги

буд. № 13/14

Будинок, 1960-ті роки (іст.). Проживав учасник збройного повстання 1905 р. на броненосці «Потьомкін» Г. Полторацький (1966–1971).

Меморіальна дошка Г. Полторацькому (1975, скульп. О. Банников).

поблизу р. Нивка

Теремківське поселення, XI–XII ст. (археол.). Відкрила і досліджувала М. Сергєєва (1991, 2000–2003).

вул. Терещенківська

XIX–XX ст. (архит., іст., мист., містоб.)

буд. № 3

Будинок XIX–XX ст. (іст.). Арх. В. Ніколаєв. Розміщувалися: наукові установи ВУАН–АН УРСР–НАН України. У Київському НДІ фізики (1930–1941, 1944–1953) працювали: акад. ВУАН О. Гольдман (1930–1938), чл.-кор. АН УРСР П. Борзяк (1930–1953), акад. АН УРСР О. Давидов (1945–1953), чл.-кор. АН УРСР М. Дейген (1947–1953), акад. АН УРСР В. Лашкар'юв (1939–1941, 1944–1953), акад. ВУАН, Герой Соціалістичної Праці О. Лейпунський (1941, 1944 – початок 1950-х роках), акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці А. Прихотько (1944, 1980–1995), акад. АН УРСР–НАН України О. Немець (1949–1953), акад. АН УРСР М. Пасічник (1932–1940, 1946–1953), акад. АН УРСР С. Пекар (1938–1941, 1944–1953), акад. АН УРСР О. Снітко (1951–1960), чл.-кор. АН УРСР К. Толпиго (1945–1953), чл.-кор. АН УРСР, акад. АН СРСР О. Харкевич (1948–1952), чл.-кор. АН УРСР В. Дяченко (1934–1938), чл.-кор. АН УРСР Н. Моргуліс (1930–1941, 1944–1953), акад. АН УРСР М. Шпак (1952–1953). В Інституті математики АН УРСР (1939–1941, 1944–1950, з 1966 р.) – акад. АН УРСР і АН СРСР, двічі Герой Соціалістичної Праці М. Боголобов (1945–1950), акад. АН УРСР Б. Гнеденко (1945–1950), чл.-кор. АН УРСР В. Дзядик (1966–1998), чл.-кор. ВУАН В. Дяченко (1939–1941, 1944–1950), акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці О. Ішлінський (1947–1950), акад. АН УРСР М. Кільчевський (1939–1940, 1944–1947), чл.-кор. АН УРСР М. Крейн (1940–1941, 1944–1950), акад. АН УРСР і АН СРСР М. Лаврент'єв (1939–1941, 1944–1949), акад. УАН Г. Пфейффер (1939–1941, 1944–1946), чл.-кор. АН УРСР С. Ремез (1939–1941, 1944–1950, 1966–1975), чл.-кор. АН УРСР П. Фільчаков (1945–1950, 1966–1978), чл.-кор. АН УРСР В. Фушич (1966–1997), чл.-кор. АН УРСР С. Черніков (1966–1987), чл.-кор. АН УРСР І. Штаєрман (1939–1941), акад. АН УРСР Й. Штокало (1944–1949). В Інституті металофізики АН УРСР (1955–1965) – акад. АН УРСР В. Гріднев (1955–1965), акад. АН УРСР В. Данилов (1945–1954), чл.-кор. АН УРСР М. Кривоглаз (1951–1965), чл.-кор. АН УРСР А. Лесник (1947–1965), акад. АН УРСР В. Немошкаленко (1956–1965), акад. АН УРСР В. Свечников (1953–1965), акад. АН УРСР А. Смирнов (1950–1965). В Інституті ентомології та фітопатології АН УРСР (1952–1962) – акад. АН УРСР В. Васильєв (1953–1962), чл.-кор. АН УРСР В. Муравйов (1952–1956). В Інституті гірничої справи ім. М. Федорова АН УРСР (1953–1958) – чл.-кор. АН УРСР П. Кучеров (1934–1938), чл.-кор. АН УРСР П. Нестеров (1934–1938), акад. АН УРСР В. Пак (1934–1938), чл.-кор. АН УРСР О. Пеньков

(1934–1938), акад. АН УРСР М. Поляков (1934–1938), акад. АН УРСР М. Стариков (1934–1938), чл.-кор. АН УРСР К. Татомир (1934–1938), акад. АН УРСР О. Щербань (1934–1938).

Меморіальна дошка М. Лавреньєву (2003; скульп. Ю. Багаліка, арх. Ю. Тиж).

буд. № 5

Житловий будинок, 1934 (архіт., іст.). Арх. С. Григор'єв. Конструктивізм. Проживали: акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці, поет, літературознавець М. Бажан (1944–1983); акад. АН УРСР, мовознавець І. Білодід (1957–1974); письменник В. Большак (1973–1988); державний, політичний діяч К. Сухомлин (1934–1938), акад. ВУАН, Герой Соціалістичної Праці, поет, літературознавець, мовознавець П. Тичина (1944–1967); народний артист СРСР, Герой Соціалістичної Праці, диригент С. Турчак (1980–1988), державний, політичний діяч, акад. ВУАН, економіст О. Шліхтер (1936–1940).

Меморіальні дошки: М. Бажану (1984; скульп. І. Макогон, арх. О. Стукалов), К. Сухомлину (1989; скульп. В. Проскуров, арх. Г. Урсатий), П. Тичини (1971; скульп. А. Фуженко, арх. Т. Довженко), С. Турчаку (1994; скульп. В. Сівко), О. Шліхтеру (1959; арх. І. Шмольсон).

буд. № 7

Житловий будинок, кінець 1950-х років (іст.). Проживав акад. та віце-президент УАСГН С. Лебедев (1959–1989).

буд. № 9, буд. № 9-а

Садиба Ф.А. Терещенка, кінець XIX ст. (архіт., іст.). *Особняк і флігель*. Арх. В. Ніколаєв. Прибудова: 1882. Арх. А. Гун. Історизм. В особняку проживали: підприємець, колекціонер Ф. Терещенко (1880–1894), його син – авіатор, авіаконструктор Ф. Терещенко (1888–1910). Розміщувалися: Генеральний секретаріат національних справ, з січня 1918 р. – Міністерство закордонних справ УНР, яке очолювали: О. Шульгин (липень 1917 р. – січень 1918 р.), В. Голубович (лютий–квітень 1918 р.) (працювали: М. Зільберфарб, М. Любинський, М. Міцкевич, Д. Одинець); Міністерство закордонних справ Української Держави (травень–грудень 1918 р.), яке очолював Д. Дорошенко (працювали: О. Ейхельман, О. Карпинський, І. Красковський, К. Лоський, О. Палтов, М. Славинський, Н. Суровцева, А.Яковлів й інші); Міністерство закордонних справ Директорії УНР (грудень 1918 р. – лютому 1919 р.), яке очолював В. Чехівський. У серпні–грудні 1919 р. садибу займав штаб групи військ київського напрямку Збройних сил на Півдні Росії, якою командував генерал від кавалерії, головнокомандувач Київської області А. Драгомиров; у січні–лютому 1920 р. – штаб 44-ї стрілецької дивізії Червоної армії, яку очолював І. Дубовий. У 1922 р. на основі зібрань родини Терещенків та О. Гансена тут було відкрито картинну галерею (з 1936 р. – Київський музей російського мистецтва). В особняку проживав і працював у галереї художник-графік А. Серeda (перша половина 1920-х років). Працювала також актриса, мистецтвознавець П. Кульженко.

Меморіальна дошка О. Шульгину (2000).

буд. № 9

Пам'ятник І.Ю. Рєпіну, 1984 (мист.). Скульп. О. Комов.

буд. № 11

Житловий будинок, 1875–1876, 1880–1881 (архит., іст.). Арх. В. Ніколаєв. Неоренесанс. Проживали: лікар-терапевт, проф. КУ Є. Афанасьєв (1876–1897); акад. ВУАН і АН СРСР, учений-енергетик, громадський і державний діяч Г. Кржижановський (1903–1905); географ, колекціонер, педагог М. Черкунов (1903–1905).

Меморіальна дошка Г. Кржижановському (1970; скульп. К. Кузнєцов, арх. В. Гнездилов).

буд. № 13, буд. № 15, буд. № 15-а

Садиба Б.І. та В.Н. Ханенків, кінець XIX – початок XX ст. (архит., іст., мист.). *Особняк* [буд. № 15], 1887–1895. Арх.: Р.-Ф. Мельцер, П. Бойцов. Неоренесанс. Велику мистецьку цінність має опорядження інтер'єрів. Флігель [буд. № 15-а], 1887–1891. Історизм. *Прибутковий будинок* [буд. № 13], 1913–1914. Арх. П. Андрєєв. Історизм. Проживали: підприємець, колекціонер, меценат, громадський діяч Б. Ханенко (1888–1917) та його дружина – культурно-просвітницька діячка В. Ханенко (1888–1922) [буд. № 15]; інженер А. Абрагамсон (1903–1906); діячі ОУН О. Бойдуник і П. Войновський (1941) [буд. № 13]. На основі художнього зібрання Ханенків створено сучасний Музей мистецтв ім. Б. і В. Ханенків у Києві (1921). У музеї працювали: мистецтвознавці І. Врона та С. Гіляров, мистецтвознавець, архітектор, художник Г. Лукомський, археолог, пам'яткоохоронець М. Макаренко, художник В. Овчинников. Розміщувалися: Українське науково-технічне товариство «Праця» (1917–1918), канцелярія Українського народного університету, в організації та діяльності яких брали участь відомі вчені та громадсько-політичні діячі: О. Вілінський, І. Ганицький, О. Грушевський, П. Зайцев, Б. Кістяківський, І. Левинський, І. Огієнко, Г. Павлуцький, Ф. Сушицький, М. Туган-Барановський, К. Широцький; гірничий департамент Міністерства торгівлі і промисловості Української Держави (1918) на чолі з майбутнім акад. АН СРСР О. Терпигорєвим [буд. № 13].

буд. № 17

Житловий будинок, 1875–1878 (архит., іст.). Арх. В. Ніколаєв. Неоренесанс. Проживали: інженер, учений у галузі залізничного транспорту О. Бородин (1877–1884); лікар, громадський діяч В. Сахновський (1882–1917). Було встановлено перший в Києві телефон (1880).

буд. № 21

Житловий будинок 1879 (іст.). Проживав військовий, політичний діяч, генерал від кавалерії А. Драгомиров (1917–18).

буд. № 23

Житловий будинок, друга половина XIX ст. (архит.). Арх. В. Ніколаєв. Історизм.

буд. № 25/10

Житловий будинок, друга половина XIX ст. (архит., іст.). Инж. М. Максимо-

вич. Історизм. Містився Український генеральний військовий штаб армії УНР (листопад 1917 р. – квітень 1918 р.). Проживали: один із організаторів вітчизняного кіновиробництва О. Горський (1944–1953), художники, громадські діячі А. Горська (1944–1970) та її чоловік В. Зарецький (1952–1970); журналіст, член націоналістичного підпілля І. Рогач (1941).

Меморіальна дошка А. Горській (1995; скульп. Б. Довгань, арх. Ф. Юрьєв).

вул. Тимірязєва

буд. № 1

Свято-Троїцький (Іонівський) монастир, друга половина XIX – XX ст. (архіт., іст., мист.). Заснований у 1866 р. з ініціативи ієромонаха Видубицького монастиря о. Іони, якого призначили ігуменом новоствореної обителі. Монастирська садиба сформувалася в основному в 1860–1890-х роках. Закритий у 1933 р., відкритий у 1993 р.

Свято-Троїцька церква, 1871, 1897–1900 (архіт., мист.). Військовий інж. І. Антонов. Добудови – арх. В. Ніколаєв. У 1870-х роках розписав худ. Д. Зайченко (живопис майже повністю втрачено), в 1902–1909 знову розписано художниками живописної майстерні монастиря (Г. Золотов, В. Липкаський, М. Морєв, Сахаров) під керівництвом А. Лакова та Г. Попова. Кілька ікон написали худ. Г. Вигуров та іконописці майстерні К. Юрчевського. Вирішений у формах історизму з елементами ренесансу, українського бароко, неоросійського стилю.

Братський корпус та лікарня, 1912–1916 (архіт.). Арх.: М. Гарденін, Є. Єрмаков. Цегляний стиль з елементами історизму.

Братські келії, 1880-і рр. (архіт.). Цегляний стиль.

Годинникова вежа та бакалійна крамниця, 1887 (архіт.). Історизм.

Льохи, XIX – початок XX ст. (архіт.) [збереглося чотири споруди].

Майстерні, початок 1900-х роках (архіт.). Історизм.

Поховання: засновник монастиря преподобний Іона (Мірошніченко), (†1902) (архіт., іст.) [під підлогою церкви] – склеп.

Центральний республіканський ботанічний сад (Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України), 1935 (іст., містоб.). Площа: 132 га. Автор генерального плану – група архітекторів «Київпроект» під керівництвом О. Власова (1954), корегування – арх. М. Холостенко; проекту реконструкції в 1975 р. – арх.: О. Мішук, О. Родичкіна, Н. Сидорова, П. Фещенко. У корпусах, що збереглися, працювали відомі вчені: ботанік, акад. АН УРСР, засновник і перший директор саду М. Гришко (1944–1964); ботанік і фізіолог рослин, акад. АН УРСР А. Гродзінський (1965–1988); генетик і селекціонер, чл.-кор. АН УРСР В. Зосимович (1960–1963); ботанік, чл.-кор. АН УРСР Є. Кондратюк (1959–1965); учений у галузі лісівництва та ґрунтознавства, акад. АН УРСР П. Погребняк (1957–1960); ботанік, чл.-кор. АН УРСР М. Попов (1944–1945); пов'язана діяльність геолога, палеоботаніка, акад. АН УРСР А. Криштофовича (1945–1948). У корпусах Ботанічного саду розміщувались у різний час окремі відділи Інституту ботаніки АН УРСР, в яких

працювали: ботанік, цитолог, генетик, акад. ВУАН А. Сапегін; ботанік, мікробіолог, акад. ВУАН М. Холодний.

Меморіальна дошка Л. Гродзинському (1991; скульп. Б. Климушко) [на лабораторному корпусі № 5]; пам'ятний знак М. Гришку на центральній алеї (2000; скульп. Б. Климушко, арх. Л. Лось).

буд. № 1

див.: *Київська фортеця*

буд. № 36

Пам'ятник В.Л. Василевській, 1988 (мист.). Скульп. Н. Деревус.

вул. Льва Толстого

XIX–XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 1

Житловий будинок, 1898 (архіт.). Арх. М. Казанський. Історизм.

буд. № 5

Житловий будинок, кінець XIX ст. (іст.). Розміщувалися: редакція і головна контора газети «Киевлянин» (1892–1919), редактори і видавці – М. Піхно, Д. Піхно, М. Ващенко-Захарченко, К. Смаковський, В. Шульгін, співробітник – А. Савенко; редакція газети «Боротьба» (1917–1920), співробітники – В. Елланський, М. Любченко, Г. Михайличенко, М. Паньків, М. Христовий, М. Шраг й інші; редакції газет «Борьба» (1919–1920), «Трудове життя» (1919–1920). Діяла група сприяння газеті «Искра» (1902–1905). Перебували журналіст, член ОУН І. Рогач (1941–1942), політичний діяч, поетеса, член ОУН О. Теліга (1941–1942). Проживали: композитор, хоровий диригент, народний артист УРСР Г. Верьовка (1949–1964); арх. П. Костирко (кінець 1970-х роках – 1982); хоровий диригент, народний артист УРСР О. Сорока (1948–1963).

Меморіальні дошки: Г. Верьовці (1970; скульп. Е. Фрідман, арх. М. Іванченко), О. Сороці (арх. І. Шмультсон).

буд. № 7/2

Садиба О.Н. Терещенка, кінець XIX – початок XX ст. (архіт., іст.). *Особняк*. Особняк, 1897–1898. Арх. П. Бойцов. Історизм. *Два флігелі*. Проживали: підприємець і добродієць О. Терещенко (1898–1911); відомі діячі доби Української революції: Ю. Гаєвський (1918) і П. Христюк (1918); головний командувач військ Київської області Збройних сил Півдня Росії А. Драгомиров (1919); поетеса, член ОУН О. Теліга та її чоловік М. Теліга (жовтень 1941 р. – лютий 1942 р.). Містився Київський рентгенівський інститут (1920–1941, 1945–1971), де працювали: чл.-кор. АН УРСР, біофізик, радіолог, рентгенолог О. Городецький (1948–67); акад. АМН СРСР і АН УРСР В. Іванов (1934–1950); акад. АН УРСР, патофізіолог-онколог Р. Кавецький (1947–1960); патолог О. Кронтовський (1924–1933); чл.-кор. АН УРСР, акад. АМН СРСР, патофізіолог О. Тимофесівський (1947–1955); заслужений діяч науки УРСР, директор інституту І. Шевченко (1945–1968).

буд. № 8

Житловий будинок, 1879–1887 (архіт.). Арх. П. Спарро. Класицизм.

буд. № 9

Житловий будинок, 1848–1849, 1882–1883 (архіт., іст.). Прибудова – арх. В. Ніколасв. Класицизм. Добудова – історизм. Проживали: родина Кузьминських (1894–1900), в яких гостювала С. Толстая – дружина письменника Л. Толстого, рідна сестра Т. Кузьминської; купець, добродійник, міський голова Києва І. Толлі (1874–1887). Містилася перша дипломатична місія Грузинської Республіки в Україні (1918–1919)

Меморіальна дошка першій дипломатичній місії Грузинської Республіки в Києві (1997).

буд. № 12

Хімічні корпуси Київського університету Св. Володимира, друга половина XIX – початок XX ст. (архіт., іст.) [три різночасові споруди вздовж вулиці]. Арх.: О. Гейнце, К. Іванов, Ф. Ессен. Класицизм, історизм. Працювали відомі вчені-хіміки: П. Алексєєв (1865–1890), акад. АН УРСР Ф. Бабичев (1944–1978), акад. АН УРСР А. Бабко (1933–1968), М. Бунге (1871–1914), Ф. Гарнич-Гарницький (1873–1891), А. Голуб (1947–1977), акад. АН УРСР Ю. Делімарський (1950–1960), акад. АН УРСР, чл.-кор. АН СРСР А. Думанський (1945–1967), акад. АН УРСР В. Єременко (1944–1983), чл.-кор. АН УРСР В. Ізбеков (1941, 1944–1950), акад. АН УРСР А. Кіпріанов (1944–1961), чл.-кор. ВУАН і АН СРСР К. Красуський (1912–1916), акад. АН УРСР І. Мацуревич (1907–1939), акад. АН УРСР А. Пилипенко (1944–1975), чл.-кор. АН СРСР С. Реформатський (1891–1934), О. Сперанський (1905–1919), чл.-кор. АН УРСР Я. Фіалков (1934–1941, 1944–1955), акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці І. Францевич (1944–1963), акад. ВУАН В. Шапошников (1910-ті роки), акад. АН УРСР С. Шилов, акад. ВУАН В. Яворський (1905–1921, 1935–1939). Навчалися відомі вчені і громадсько-політичні діячі: чл.-кор. АН УРСР Я. Гороховатський, акад. ВУАН В. Затонський, акад. АН УРСР Л. Кульський, П. Холодний. Наприкінці 1941 – на початку 1942 р. містилася конспіративні квартали ОУН, в якій бував О. Ольжич.

буд. № 13

Житловий будинок, середина 1890-х роках, 1938 (архіт.). Цегляний стиль. Проживали: акад. АН УРСР, геолог В. Бондарчук (1944–1993); чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН, зоолог О. Коротньов (кінець XIX ст. – 1907); чл.-кор. АН УРСР, хімік С. Реформатський (кінець XIX ст. – 1910-ті роки); педіатр, завідувач кафедри КУ В. Чернов (кінець XIX ст. – 1912).

буд. № 14

Метеорологічна обсерваторія Київського університету Св. Володимира, 1851–1854 (архіт., іст.). Арх.: В. і. О. Беретті. Класицизм. Керували відомі вчені – фізики та метеорологи: Е. Кнорр (1855–1858), М. Талізін (1858–1865), члени-кореспонденти Імператорської Санкт-Петербурзької АН М. Авенаріус (1865–1885) та П. Броунов (1891–1895), акад. ВУАН Й. Косоногов (1895–1815).

буд. № 15, буд. № 15-а

Житлових будинків працівників Народного комісаріату освіти УСРР комплексу, 1934–37 (архит., іст.). Арх. Л. Кисилевич. Перехідний стиль від конструктивізму до неокласики. Проживали: акад. АПН СРСР і АПН України, літературознавець О. Мазуркевич (1950–1995); поет, археолог, провідник ОУН О. Ольжич (кінець 1941 р. – січень 1942 р.); акад. АН УРСР, геолог, геофізик А. Чекунов (1960–1966); зупинявся письменник У. Самчук (1941). *Меморіальна дошка О. Ольжичу* (1994; скульп. В. Луцак, архит. Я. Ковбаса).

буд. № 16

Житловий будинок, середина 1930-х роках (архит.). Конструктивізм.

буд. № 17, буд. № 17-б

Садиба, 1894–1895, 1938–1939 (архит., іст.). *Головний будинок і флігель*. Арх. А.-Ф. Краусс. Історизм. Проживали: проф. КУ: історик М. Бубнов (1900-ті роки), математик М. Ващенко-Захарченко (кінець XIX ст. – 1912), геолог П. Венюков (кінець XIX ст. – початок XX ст.).

буд. № 19/1

Житловий будинок, 1905–1906 (архит., іст.). Арх. І. Агуров. Історизм. Проживали: акад. ВУАН, хірург М. Волкович (1906–1928), акад. АН УРСР, ботанік Д. Зеров (1924–1941).

буд. № 22

Житловий будинок, 1972 (іст.). Проживали: музикознавець, органіст, заслужений діяч мистецтв УРСР А. Котляревський (1972–1994); драматург, перекладач Я. Майстренко (1972–1987); театральний художник, народний художник УРСР і СРСР Ф. Нірод (1972–1985).

буд. № 23/1

Житловий будинок, 1894–1895, 1909 (архит., іст.). Арх. А.-Ф. Краусс (ймовірно). Історизм. Проживали: композитор і педагог, народний артист України М. Дремлюга (1924–1989); акад. ВУАН, фізик, метеоролог Й. Косоногов (1915–1922); педагог, літературознавець, громадсько-політичний і державний діяч В. Науменко (1911–1919); історик-правник, архівіст, громадсько-політичний діяч В. Новицький (1900-ті роки – 1938).

буд. №№ 25/2–25/18

Житловий будинок «Комуніст», 1934–1935 (архит., іст.). Пізній конструктивізм. Проживали: письменник А. Дрофань (1950-ті роки); письменник-гуморист, публіцист, журналіст Ф. Маківчук (1944–1988); графік, заслужений діяч мистецтв УРСР А.-К. Следзевський (1930-ті роки – 1941, 1943–1960); письменник, журналіст Я. Клименко (1944–1984).

буд. № 27/35

Житловий будинок, друга половина XIX ст. (іст.). Проживав архітектор, художник, заслужений діяч мистецтв УРСР, почесний член Академії архітектури України Ю. Химич (1969–2003).

буд. № 41

Житловий будинок, кінець 1890-х роках (архит.). Історизм.

буд. № 43

Житловий будинок, 1906 (архит., іст.). Арх. М. Гарденін. Історизм. Проживав літературознавець, громадсько-політичний діяч І. Стешенко (1906–1909).

вул. Тропініна

буд. № 6

Особняк, кінець XIX ст. (архит.). Неоренесанс.

буд. № 10

Школа домогосподарства (Лук'янівська), 1910 (архит., іст.). Арх. О. Якубенко. Неоренесанс.

пров. Тропініна

буд. № 5

Особняк, початок XX ст. (архит.). Модерн.

о. Труханів

Пам'ятне місце робітничого селища водників, знищеного нацистами 1943 р. (іст.).

Пам'ятний знак робітничому селищу водників, знищеному нацистами, 1989 (мист.). Скульп. В. Чепелик, арх. В. Скульський.

вул. Трьохсвятительська

XI–XX ст. (архит., іст., містоб.)

буд. № 4–8 [також: пл. Михайлівська]

Михайлівський Золотоверхий монастир, XII–XX ст. (археол., архит., іст., мист.). У 1934–1937 роках зруйновано дзвіницю, більшу частину муру, архієрейський будинок, всі споруди господарського подвір'я, Михайлівський Золотоверхий собор.

Головне монастирське подвір'я, XII–XX ст. (археол., архит., іст.).

Собор Св. Архистратига Михайла, 1108–1113 (археол., архит., іст.). Побудований Великим Київським князем Святополком Ізяславичем. Після перебудов у 1740-х роках набув рис архітектури українського бароко. Зруйнований: 1937. Відбудований: 1998–1999 (у формах XVIII ст.). Автори проекту відбудови: Ю. Лосицький (керівник), Г. Донець, Є. Захарченко, О. Мірошніченко, інж.: Л. Козачинський (гол. інж.), Ю. Кантур, М. Найко. Центральна частина розписана у традиціях візантійського і киеворуського мистецтва XII ст., бічні приділи – у стилістиці українського бароко XVIII ст. Автори проекту: Р. Кухаренко, Ю. Лосицький, І. Могитич, І. Тоцька, Л. Тоцький, Л. Ошуркевич, Н. Сліпченко. Автор мозаїк – Л. Тоцький.

Дзвіниця зі Святою брамою, 1997–1998 (архит., мист.). Автори проекту відтворення: арх.: Є. Захарченко, Р. Кухаренко, Ю. Лосицький, О. Мірошніченко, інж.: Л. Козачинський, М. Найко. Українське бароко.

Економічна брама, 1997 (архит.). [буд. № 6]. Відбудована за проектом арх.: Р. Кухаренка, Ю. Лосицького, Є. Захарченка, О. Мірошніченко, інж. М. Найко. Українське бароко.

Келії Варваринського відділення, 1898–1899 (архит.). [буд. № 8-а]. Арх. Є. Єрмаков. Цегляний стиль.

Келії Михайлівського відділення, 1849–1852 (архіт., іст.). Арх. К. Скаржинський. Класицизм. Проживав настоятель монастиря Аполлінарій (Виглянський) (1850–1854). [буд. № 6].

Келії півчих архієрейського хору, 1894 (архіт.). [буд. № 6-м]. Арх. В. Ніколаєв. Цегляний стиль.

Льох господарський, 1713 (архіт.). [буд. № 6].

Мур, 1746–1775, 1997 (архіт.). [буд. № 6-в].

Меморіальна дошка мистецтвознавцю М. Макаренку (відмовився підписати акт про доцільність знищення монастиря, за що зазнав репресій) (1997; скульп. Ю. Багаліка, арх.: Р. Кухаренко, Ю. Лосицький).

Трапезна з церквою Св. Апостола і Євангеліста Іоанна Богослова, 1713–1715 (архіт., іст., мист.) [буд. № 6-в]. Українське бароко. Розпис: 1837. Тут служив Патріарх УПЦ – Київський Патріархат Володимир (Романюк) (1990-ті роки).

Гостиний двір, 1858–1908 (архіт., іст.).

Готель, 1902–1903 (архіт.) [буд. № 4-а]. Арх. Є. Єрмаков. Цегляний стиль.

Готель, 1907–1908 (архіт., іст.) [буд. № 4]. Арх. Є. Єрмаков. Неоросійський стиль. Містяться наукові установи НАН України. В Інституті філософії працювали акад. АН УРСР: В. Куценко (1975–1998), директор інституту В. Шинкарук (1975–2001). В Інституті держави і права ім. В. Корецького – правознавці, акад. АН УРСР: Б. Бабій (1975–1993), В. Корецький (1975–1984).

Готель для прочан («Странноприймниця»), 1857–1897 (архіт., іст.) [буд. № 4-б, буд. № 4-в]. Арх. П. Спарро. Добудова: 1884. Арх. В. Ніколаєв. Надбудова: 1930-ті роки. Неоросійський стиль. Проживали: журналіст, громадсько-політичний діяч, член УЦР і Малої Ради УЦР, один із керівників УПСФ М. Кушнір (1917–1918); учений-природознавець, історик, фольклорист, письменник, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН М. Максимович (серпень 1871 р.); письменниця, етнограф Марко Вовчок (1902); композитор, диригент Є. Риб (1900–1910-ті роки).

Меморіальна дошка Марко Вовчок (1968; скульп. Г. Кальченко, арх. А. Ігнащенко) [на буд. № 4].

буд. № 5

Житловий будинок, 1892–1894 (архіт.). Арх.: В. Кривошеєв, М. Гарденін. Історизм.

буд. № 9-а

Житловий будинок, кінець 1950-х роках (іст.). Проживала оперна співачка, народна артистка УРСР Н. Гончаренко (1960–1996).

буд. № 11, буд. № 13

див.: *вул. Михайлівська, буд. № 24-а, буд. № 24-б, буд. № 24-в, буд. № 24-д*

вул. Ованеса Туманяна

буд. № 8

Будинок, 1975 (іст.). Проживав актор, кінорежисер, народний артист УРСР Л. Биков (1975–1979).

Меморіальна дошка Л. Бикову (1980, скульп. В. Борисенко, арх. Б. Кравчук).

буд. № 15

Українська студія телевізійних фільмів («Укртелефільм»), 1965–2000-ті роки (іст.).

вул. Тургенєвська

- буд. № 19**
Житловий будинок, 1901 (архіт.). Арх. І. Агуров. Історизм.
- буд. № 20**
Житловий будинок, початок 1900-х роках (архіт.). Історизм.
- буд. № 27**
Житловий будинок (флігель), 1910-ті роки (архіт.). Модерн.
- буд. № 30**
Житловий будинок, 1890-ті роки (архіт.). Історизм.
- буд. № 32-а**
Житловий будинок, друга половина XIX ст. (архіт.). Історизм.
- буд. № 35-а, буд. № 35-б**
Садиба, початок XX ст. (архіт.). *Головний будинок. Флігель*. Історизм.
- буд. № 40**
Житловий будинок, кінець XIX ст. (іст.). Тут у будинку Апостольської Нунціятури – Посольстві Держави-міста Ватикан проживав Папа Римський Іоанн Павел II (червень 2001 р.).
Пам'ятник Папі Римському Іоанну Павлу II, 2002 (мист.). Скульп. Б. Довгань, арх. Ф. Юр'єв.
- буд. № 43**
Житловий будинок, початок XX ст. (архіт.). Історизм.
- буд. № 55**
Житловий будинок, 1914–1915 (архіт.). Модерн.
- буд. № 60**
Житловий будинок, початок 1910-х роках (архіт.). Инж. О. Феокритов. Модерн.
- буд. № 65**
Житловий будинок, 1899 (іст.). Арх. К. Шиман. Проживав письменник, політичний і громадський діяч П. Стебницький (1918–1923).
- буд. № 77**
Житловий будинок, початок 1900-х роках (архіт.). Неоренесанс.
- буд. № 79**
Житловий будинок, 1905 (архіт.). Неоренесанс.
- буд. № 80**
Житловий будинок, початок XX ст. (архіт.). Історизм.
- буд. № 81**
Житловий будинок, 1911 (іст.). Проживала актриса, письменниця, дружина І. Карпенка-Карого С. Тобілевич (1915–1953).
Меморіальна дошка С. Тобілевич (1984).
- буд. № 83/85**
Житловий будинок, 1969 (іст.). Проживав акад. АПН УРСР, фахівець в галузі морфології людини К. Кульчицький (1970–1997).

вул. Турівська

- буд. № 26**
Подільський денний притулок для дітей робітничого класу, 1905–1907 (архіт., іст.). Арх. П. Лебедев. Реконструкція: 1990-ті роки. Модерн. Один із п'яти

аналогічних закладів, заснованих у Києві Товариством денних притулків для дітей робітничого класу, яке діяло з 1874 р.

бул. Івана Федорова

буд. № 26, буд. 28, буд. 32

[також: вул. Ямська буд. № 8]

Товарна залізнична станція (Київ-І Товарний), 1902–1907 (архит.). Арх. О. Вербицький, інж. А. Страус.

Житловий будинок для робітників станції, 1907 (архит.) [буд. № 26]. Модерн.

Особняк, початок ХХ ст. (архит.) [буд. № 26]. Модерн.

Насосна станція, 1907 (архит.) [буд. № 28]. Цегляний стиль.

Пакгаузи № 1 та № 2, 1902–1907 (архит.) [буд. № 32]. Модерн.

Товарна контора, 1902–1907 (архит.) [буд. № 32]. Модерн.

Будинок чергової для кондукторів, 1907 (архит.) [вул. Ямська, буд. № 8]. Цегляний стиль.

пров. Академіка Філатова

буд. № 3/1

Будинок, початок 1950-х роках (іст.). Проживала майстер народного декоративного розпису, народний майстер В. Клименко-Жукова (1958–1965).

вул. Івана Франка

XIX–XX ст. (архит., іст., містоб.)

буд. № 4

Особняк Г.Ф. Кащенко, 1897, 1940 (іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. Надбудова (два поверхи): 1940. У будинку бував брат власниці біолог, ембріолог, генетик, селекціонер, акад. УАН М. Кащенко; проживав історик права, бібліограф, співробітник ВУАН Л. Окіншевич (1920–1930-ті роки).

буд. № 5, буд. № 5-б

Садиба, 1899–1901 (архит.). *Головний будинок, 1899–1901. Флігель, 1900–1901.* Історизм.

буд. № 9

Житловий будинок працівників Народного комісаріату земельних ресурсів УРСР, 1937–1939 (архит.). На основі форм і засобів класичної спадщини.

буд. № 12-а, буд. № 12-б

Садиба, кінець ХІХ ст. (архит., іст.). *Головний будинок, 1898–1899.* Арх. А.-Ф. Краусс (ймовірно). *Флігель, 1899.* Неоренесанс. Проживали: журналіст, історик, політичний діяч М. Балабанов (1910-ті роки); піаніст, композитор, проф. Київської консерваторії Г. Бобинський (початок ХХ ст.).

буд. № 17-а, буд. № 17-б, буд. № 17-в

Садиба, 1914–1917 (архит., іст.). *Головний будинок. Три флігелі.* Арх. В. Риков. Рациональний модерн. Проживали: кінорежисер, заслужений діяч мистецтв УРСР Ф. Соболев (1981–1984) [буд. № 17-а]; музикознавець, фольклорист, історик культури, перекладач, музичний діяч Д. Ревуцький (початок 1920-х роках – 1941); вчений у галузі електротехніки, проф. КПІ С. Усатий (1918–

1919); громадсько-політичний, державний і церковний діяч В. Чехівський (1918–1929) [буд. № 17-б].

Меморіальна дошка Ф. Соболеву (1990; скульп. Є. Куликов, арх. О. Штейнберг) [на буд. № 17-а].

буд. № 18

Житловий будинок, 1889–1890 (архіт., іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. Неоренесанс. Проживав музикант, диригент, композитор, педагог Б. Воячек (1904–1913).

буд. № 19, буд. № 19-б, буд. № 19-в

Садиба, 1898, 1902–1903 (архіт., іст.). Арх. Г. Позняков. *Головний будинок*, 1898. *Флігелі*, 1902–1903. Історизм. Проживав власник садиби – цивільний інженер Г. Позняков (Поздняков) (бл. 1898–1917).

буд. № 20, буд. № 20-б

Садиба, 1899–1900, 1914 (архіт., іст.). *Головний будинок*, 1899–1900. *Флігель*, 1914. Історизм. У головному будинку бував у свої бабусі актор Театру драми і комедії на Таганці в Москві, поет, прозаїк, кіноактор, музикант, бард В. Висоцький (1950–1960-ті роки).

буд. № 25/40

Житловий будинок, 1900–1901 (архіт., іст.). Цивільний інж. М. Яскевич. Еклектика. Проживали: письменник О. Беляєв (1929–1931); диригент, народний артист СРСР, головний диригент державних симфонічних оркестрів УРСР і Татарської АРСР Н.Рахлін (1945–1979).

буд. № 26-а

Житловий будинок, 1899, початок ХХ ст. (архіт.). Арх. Є. Толстой. Неоренесанс. Проживав агрохімік і фізіолог рослин, акад. АН УРСР О. Душечкін (1907 – кінець 1930-х роках).

буд. № 31, буд. № 33

Садиба, 1875–1892 (архіт., іст.). *Головний будинок*, 1875. Арх. Р. Тустановський. *Флігель*, 1892. Арх. В. Ніколаєв. Надбудова (два поверхи): 1948. Історизм. Проживали: інженер, учений, дійсний член Імператорської АМ (з 1895), проф. Інституту корпусу інженерів шляхів сполучення в Санкт-Петербурзі М. Белелюбський (1919); патологоанатом, бактеріолог та епідеміолог, завідувач кафедри патологічної анатомії КУ А.-В. Високович (кінець ХІХ – початок ХХ ст.); історик, історіограф, джерелознавець, акад. Імператорської Санкт-Петербурзької АН і УАН, проф. КУ В. Іконников (1908–1923); письменник К. Паустовський (1918–1919, весна–літо 1923 р.); інженер шляхів сполучення, син відомого педагога, основоположника вітчизняної наукової педагогіки і народної школи К. Ушинський (1910-ті роки); офтальмолог, завідувач кафедри захворювань очей медичного факультету КУ (1881–1903) А. Ходин (початок ХХ ст.) [буд. № 31].

буд. № 36

Житловий будинок, 1870-ті роки, 1880, 1940 (архіт.). Прибудова: 1880. Арх. А.-Ф. Геккер. Історизм.

буд. № 38

Житловий будинок, початок ХХ ст. (архит.).

буд. № 42, буд. № 42-б

Садиба, друга половина ХІХ ст. (архит., іст.). *Головний будинок*, 1874. Надбудови: друга половина ХІХ ст., 1939. *Флігель*, друга половина ХІХ ст. Історизм. Проживав піаніст, композитор, перший директор Київської консерваторії В. Пухальський (1900–1910-ті роки); оперний співак, заслужений артист РРФСР, соліст київської опери М. Шуйський [буд. № 42].

пл. Івана Франка

кінець ХІХ – ХХ ст. (архит, іст., містобуд)

буд. № 3

Театр «Соловцов» (Національний академічний драматичний театр ім. Івана Франка), 1898 (архит., іст.). Арх.: Г. Шлейфер, Е. Брадтман. Неоренесанс. Розмішувалися: театр «Соловцов» (із 1898 р.), у 1919 р. націоналізований, перейменований на Другий державний драматичний театр УСРР ім. В. Леніна (до 1924 р.); театр «Березіль» (1924–1926). З 1926 р. – Український драматичний театр ім. І. Франка, з 1940 р. – академічний (у 1941–1944 – в евакуації). З 1994 р. має статус Національного. Працювали відомі діячі культури: режисери – перший керівник театру, антрепренер, театральний діяч М. Соловцов (1898–1901); народний артист СРСР Д. Алексідзе (1960–1980-ті роки); народний артист СРСР І. Берсенев (1907–1908, 1909–1911); заслужений діяч мистецтв РРФСР Ю. Бриль (1950-ті роки); народний артист УРСР і СРСР А. Бучма (1936–1957); заслужений артист УРСР Б. Балабан (1948–1959); народний артист РРФСР Л. Варпаховський (1960-ті роки); Ш. Варшавер (1949–1951); народний артист СРСР Ф. Верещагін (1959); народний артист УРСР В. Вільнер (1930–1950-ті роки); антрепренер М. Глебова (1902–1905); заслужений діяч мистецтв УРСР І. Гріншпун (1962); народний артист УРСР і СРСР С. Данченко (1951, 1978–2001); заслужений діяч мистецтв Узбецької РСР К. Кошевський (1926–1945); народний артист УРСР В. Лизогуб (1963–1983); народний артист Грузинської СРР К. Марджанов (Марджанішвілі) (1907–1908, 1909, 1919); народний артист УРСР Б. Мешкіс (1968, 1970–1971); народна артистка УРСР І. Молостова (1926–1927); антрепренер, театральний діяч Є. Неделін (1905–1906); народний артист УРСР Б. Норд (1946–1951); народний артист СРСР Б. Равенських (1974); народний артист УРСР П. Сергієнко (1929–1975) з перервою в (1931–1932); народний артист РСФРР і УСРР М. Синельников (1913–1917); народний артист УРСР А. Скибенко (1954–1981); народний артист УРСР В. Складенко (1962–1964); О. Смирнов і О. Смирнова-Іскандер (1927–1931); заслужений артист УСРР М. Терещенко (1935–1936); заслужений артист УРСР С. Ткаченко (1931–1940); народний артист УРСР Б. Тягно (1948); народний артист УРСР В. Харченко (1956–1957); народний артист СРСР К. Хохлов (1946); народний артист СРСР Ю. Шумський (1934–1954); народний артист СРСР Г.Юра (1926–1961); актори: М. Велізарій (1893–1895,

1900–1902); народна артистка УРСР Ф. Барвінська–Юра (1921–1959); заслужена артистка Узбецької РСР, заслужена артистка УРСР В. Бжеська-Стрілець (1938–1959); заслужений артист УРСР М. Братерський-Станкевич (1937–1956); заслужена артистка УСРР В. Варецька (1926–1931); народний артист СРСР В. Василько (1953); народний артист УРСР О. Ватуля (1920–1955); народний артист СРСР А. Гашинський (1948–1990); заслужений артист УРСР О. Давиденко (1957–1981); народний артист СРСР В. Дальський (1957–1990); народний артист УРСР В. Дашенко (1946–1985); народний артист СРСР, В. Добровольський (1939–1964); заслужений артист УРСР В. Дуклер (1935–1948); заслужений артист УРСР Л. Жуковський (1950–1953, 1966–1978); заслужений артист УРСР М. Задніпровський–Кононенко (1962–1997); народний артист УРСР Б. Каменькович (1981–2001); заслужена артистка УРСР Л. Комарецька (1930–1961); заслужений артист Узбецької РСР І. Кононенко (1929–1931, 1934–1955); народна артистка УРСР Н. Копержинська (1946–1999); заслужений артист УСРР Є. Кохан (Коханенко) (1926–1929, 1932–1955); заслужена артистка УРСР М. Кропивницька (1949–1999); М. Крушельницький (1952–1963); народна артистка СРСР П. Куманченко (1961–1992); народна артистка СРСР О. Кусенко (1944–1997); народний артист СРСР Д. Мілютенко (1936–1966); заслужений артист УРСР Г. Нелідов-Френкель (1944–1957); заслужена артистка УРСР Г. Ніколенко (1935–1948); народна артистка УРСР П. Нятко-Табачникова (1926–1927, 1930–1931, 1940–1960); заслужений діяч мистецтв УРСР В. Оглоблін (1958–1967, 1979–1987); народна артистка УРСР М. Олексенко (1964–2003); народний артист СРСР С. Олексенко (1964–2006); заслужений артист УРСР С. Олексіенко (1948–1983); народний артист УРСР О. Омельчук (1946–1981); народна артистка УРСР К. Осмяловська (1930–1963); народний артист УРСР М. Панасьєв (1941–1980); заслужений артист УРСР П. Пастушков (1936–1950); заслужений артист УСРР М. Пилипенко (1926–1952); народна артистка УРСР В. Плотникова (1970–1987); народний артист УРСР М. Покотило (1961–1971); народний артист СРСР Є. Пономаренко (1936–1994); народний артист УРСР В. Розстальний (1978–2006); заслужена артистка УРСР О. Рубчаківна (1926–1960); заслужена артистка УРСР В. Салтовська (1956–1999); заслужена артистка УСРР П. Самійленко (1934–1941, 1944–1947); заслужений артист УРСР Я. Сиротенко (1963–2001); заслужена артистка УРСР В. Сміян-Берізка (1968–2000); заслужений артист УРСР Б. Ставицький (1970–2003); народний артист СРСР К. Степанков (1954–1968); заслужений артист УРСР Г. Тесля (1952–1968); народна артистка УРСР і СРСР, Герой Соц.іалістичної Праці, Н. Ужвій (1936–1986); народний артист УРСР В. Цимбаліст (1952–1997); заслужена артистка УРСР В. Чайка (1939–1941, 1944–1976); народний артист УРСР і Узбецької РСР О. Юра (1926–1948); народний артист УРСР Т. Юра (1926–1957); заслужена артистка Узбецької РСР Т. Юрівна (1934–1947); народний артист УРСР М. Яковченко (1927–1974); художники: заслужений художник УРСР

Л. Альшиць; О. Бобровников; заслужений діяч мистецтв УРСР В. Борисовець; Д. Боровський-Бродський; заслужений артист УРСР М. Драк (1926–1949); заслужений діяч мистецтв УРСР М. Духновський; заслужений діяч мистецтв РРФСР, драматург, сценарист Б. Ердман; заслужена артистка УРСР К. Литвиненко-Терещенко (1955–1983); народний художник УРСР Д. Лідер; заслужений діяч мистецтв УРСР В. Меллер (1953–1959); народний художник СРСР Ф. Нірод; народний художник СРСР А. Петрицький; заслужений діяч мистецтв УРСР М. Улановський; М. Уманський; Г. Цапок (1928–1931, 1937); заслужений діяч мистецтв РРФСР Й. Шпінель; композитори: народний артист СРСР, Герой Соціалістичної Праці М. Блантер; заслужений діяч мистецтв УРСР М. Вериківський (1935, 1938); заслужений діяч мистецтв УРСР І. Віленський (1936, 1938); народний артист СРСР Р. Глієр (1927); народний артист СРСР К. Данькевич (1939–1941, 1947); С. Жданов (1931, 1933–1934); заслужений діяч мистецтв УРСР Ю. Знатоков; музикознавець, музично-громадський діяч, заслужений діяч мистецтв УРСР П. Козицький; заслужений діяч мистецтв РРФСР О. Крейн; народний артист УРСР Ю. Мейтус; диригент, народний артист СРСР Д. Покрас; диригент, заслужений артист УРСР Н. Пруслін (1924–1941); музично-громадський діяч, народний артист СРСР, акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці Л. Ревуцький; диригент, заслужений діяч мистецтв УРСР В. Рождественський (1945–1985); заслужений артист Казахської РСР, заслужений діяч мистецтв УРСР О. Сандлер; музичний діяч, народний артист УРСР І. Шамо; народний артист СРСР Ю. Шапорін.

буд. № 5

Житловий будинок, 1899 (архит., іст.). Арх. М. Добачевський. У 1915–1920 роках містилася Восьма Київська чоловіча гімназія, в якій працювали: зоолог, зоогеограф В. Артоболевський (до початку 1920-х роках); літературознавець, бібліограф О. Багрій (до початок 1920-х роках); літературознавець, громадський і освітній діяч Л. Білецький (до жовтня 1917 р.); педагог М. Даденков (1919 – початок 1920-х роках); діяч УАПЦ П. Тарнавський (до 1919 р.). Навчалися: артист балету, балетмейстер, педагог, теоретик балетного мистецтва С. Лифар (1914–19); історик С. Шамрай (1910–1916); діяв Центральний комітет УПСР (1917), до складу якого входили М. Ковалевський, Л. Ковалів, О. Севрюк, П. Христюк, М. Шраг. Проходила окружна конференція БУНД (Загального єврейського робітничого союзу Литви, Польщі і Росії (5–9 серпня 1917 р.).

Меморіальна дошка Сергю Лифарю (1994).

Пам'ятник І.Я. Франку, 1956 (мист.). Скульп.: А. Білостоцький, О. Супрун, арх. М. Іванченко.

Пам'ятник М.Ф. Яковченку, 2000 (мист.). Скульп.: В. Чепелик, О. Чепелик, арх. Ф. Скульський.

Фонтан (див.: *Київський водогін*).

уздовж Кирилівської височини

Курганний могильник, IX–XIII ст. (археол.). Досліджували В. Хвойка (1890-ті роки), М. Каргер (1950-ті роки).

буд. № 2/9

Житловий будинок, 1886 (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс. Цегляний стиль.

буд. № 8/6

Димитрійівська церква, середина XVIII – середина XIX ст. (архіт.). Арх. І. Григорович-Барський (1777). Бароко.

буд. № 9

Річкове училище, 1951–1953 (архіт.). Арх.: О. Малиновський, А. Милецький. З використанням стилізованих елементів давньоруської архітектури і українського будівництва XVII– XVIII ст.

буд. № 35

Пивоварний завод, 1860–1909 (архіт., іст.). *Головний корпус*, 1895–99. Арх.: В. Ніколаєв, М. Казанський. Цегляний стиль з елементами історизму та модерну. *Димар*, 1894–1895. Арх. В. Ніколаєв. *Житловий будинок*, 1860. Історизм. *Стара browарня*, 1860–1882. Добудова: 1882. Арх. А. Геккер. З 1879 р. комплекс належав підприємцю М. Ріхерту.

буд. № 41

Пивоварний завод Акціонерного товариства «Товариство Київського пивоварного заводу», XIX ст. (архіт., іст.). Садиба первісно належала купцеві Т. Дегтерьову, на ній містився ливарний завод і майстерня з виготовлення мідних і чавунних виробів. Із 1871 р. належала купцю М. Хрякову, який заснував «Товариство Київського пивоварного заводу». Нова забудова: з 1872. За проектом інж.-технолога О. Термена і арх. В. Ніколаєва. *Броварня*, 1840-ті роки (архіт.). З елементами пізнього класицизму. Будинок головної контори, 1872–1873 (архіт., іст.). Перебували керівники підприємства, підприємці М. Хряков, О. Термен. У 1873–1914 роках працював і проживав мовознавець, публіцист, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН, громадський діяч К. Михальчук. У його квартирі відбувалися збори Старої громади, бували В. Антонович, Д. Дорошенко, М. Драгоманов, П. Житецький, О. Левицький, М. Лисенко, В. Науменко, І. Огієнко, О. Русов, І. Стешенко, І. Франко, П. Чубинський та інші.

буд. №№ 59-61

Поселення, III тис. до н. е. (археол.). Відкрив В. Хвойка.

Кирилівська стоянка, пізній палеоліт, III тис. до н. е. (археол.). Відкрив В. Хвойка (1893), досліджували В. Хвойка, П. Армашевський (1893–1903).

буд. №№ 61–63

Безкоштовна хірургічна лікарня Й.М. Зайцева, 1897-1811 [корпус № 1 [буд. № 61]. Арх. К. Шиман. Надбудова: 1958. За проектом арх. О. Солдатова [корпус № 2 [буд. № 63]. Арх. Е. Брадтман. Модерн (архіт.).

буд. № 64

Фабрика кахляних виробів Й.А. Андржейовського та Є.С. Куликовської, кінець XIX ст. (іст.). Арх. Р. Тустановський, реконструкція: 1896. Арх. К. Іванецький. *Виробничий корпус*.

буд. № 81

Поселення, III тис. до н. е. (археол.). Відкрив В. Хвойка.

буд. № 103

Кирилівська лікарня, XIX–XX ст. (архит., іст.). Інж.: Ф. Гешвенд, Я. Кривцов, арх.: Г. Антоновський, О. Кобелев. У лікарні працювали лікарі: В. Гаккебуш, Є. Копистинський, Б. Маньківський, П. Нечай, В. Протопопов, О. Радзівський, В. Селецький, І. Сікорський, С. Томашевський, Я. Фрумкін, С. Штейберг й інші. Померли: композитор А. Ведель, архітектор та інженер-винахідник Ф. Гешвенд.

Акушерська клініка жіночого медичного інституту, 1912–1913 (архит., іст.). Арх. В. Гласко. Неоампір. Працював акад. АН УРСР В. Протопопов (1944–1957).

Меморіальна дошка В. Протопопову (1981; скульп. М. Суходолов).

Каплиця з моргом, 1902 (архит.). Арх. О. Кобелев.

Лікарняний корпус, 1803 (архит.). Ранній класицизм.

Пральня, 1823 (архит.). За участю арх. Й. Шарлеманя. Київський класицизм.

буд. № 103

Кирилівський монастир, XII–XIX ст. (архит., іст., мист.).

Кирилівська церква, 12–XIX ст. (архит., іст., мист.). Перебудови: 1605–1612, 1687–1697. Після пожежі 1734 р. відновлена з наданням елементів бароко. Арх. І. Григорович-Барський. У 1860 р. священник П. Орловський виявив фрескові розписи XII ст.; з 1874 р. почалося розчищення під керівництвом П. Лебединцева. В 1883–1884 роках – реставраційні роботи і розпис під керівництвом А. Прахова. Художники: викладачі Рисувальної школи М. Мурашка – М. Пимоненко, Х. Платонов, І. Селезньов; учні школи – С. Гайдук, І. Єгоричев, В. Замирайло, Ф. Зозулін, І. Їжакевич, С. Костенко, О. Курінний, В. Отмар й інші. Головні розпорядники реставраційних робіт – М. Глоба (1883), М. Врубель (1884). Частково збереглося малярство XII ст. і XVII ст.

Мур монастиря, 1773–1787 (архит.). Арх. І. Григорович-Барський.

Кирилівські печери, XI–XII ст. (археол.). Відкриті у кінець XIX ст. Досліджував І. Самойловський (1949–1952).

Пам'ятник І.П. Павлову, 1951 (мист.). Скульп. І. Кавалерідзе.

буд. № 132

Пам'ятний знак електротранспортникам, загиблим під час Куренівської катастрофи, 1995 (мист.). Арх. В. Собцов.

буд. № 164

Міське училище ім. С.Ф. Грушевського, 1910–1911 (архит., іст.). Арх. В. Кричевський. Раціоналістична течія українського народного архітектурного стилю початку XX ст. Споруджено коштом освітнього діяча, організатора народної освіти С. Грушевського – батька вченого, громадсько-політичного діяча М. Грушевського.

вул. Фурманова

буд. №1/5

Пам'ятник В.С. Кудряшову, 1972 (мист.). Скульп. Г. Молдаван.

Харківське шосе

Пам'ятник мученикам нацистських концтаборів, 1995 (мист.). Скульп. В. Зноба, арх. О. Литвинов.

буд. № 50

Відділення Інституту фізико-органічної хімії і вуглекислоти (Інститут біоорганічної хімії та нафтохімії), 1977 (іст.). Працював акад. АН УРСР В. Гутиря (1977–1983, корпус №2).

Меморіальна дошка В. Гутирі (1983) [на корпусі № 2].

вул. Богдана Хмельницького

середина XIX – XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 5

«Театр Бергоньє» (Національний академічний театр російської драми ім. Лєсі Українки), 1875–2000-ті роки (іст.). Первісний об'єм – арх. В. Ніколаєв. Реконструкція: 1890-ті роки. Перебудова: 1930-ті роки. У будинку працювали: цирк «Альказар» (1875–1876); цирк Ж. Леонардо (1876); приватний драматичний театр І. Александровського «Загальнодоступний театр» (1877–1878); театр антрепренера М. Савіна (1878–1887, з перервами); постійний драматичний «Театр Бергоньє» (1878–1900), «Театр спадкоємців Бергоньє» (з 1900 р.); короткий час: «Театр Е. О. Бергоньє», «Театр С.В. Брикіна», «Театр Є. Брикіної», «Театр Т.М. Апштейна»; виступали: російська драматична трупа С. Іваненка (1880–1883); відбувалися тематичні вечори, концерти, виступи російських, українських і зарубіжних акторів, труп. Працював театр «Соловцов» (1891–1898). Вперше відбулися спектаклі «Русько-малоруської трупи» акторів під орудою М. Кропивницького і М. Садовського (двічі в 1882 р.); концерт «Київського товариства любителів музики» за участю М. Лисенка (1890); «Товариства русько-малоруських артистів» під керівництвом М. Садовського, П. Саксаганського (1894, 1895, 1896, 1898, 1900–1901); «Малоруської трупи М. Кропивницького» під керівництвом П. Саксаганського і М. Садовського за участю М. Заньковецької (1901–1902) й інші. Працювала антреприза «Театр А. Кручиніна» (1909–1918), Великий театр мініатюр (1917–1920). У театрах, що розмішувались у цьому приміщенні до встановлення радянської влади, працювали відомі діячі культури: театральний диригент, антрепренер Ф. Валентетті; артистка балету, хореограф-педагог, прима-балерина київської опери О. Гаврилова; артист балету, балетмейстер, педагог, заслужений діяч мистецтв Соціалістичної Республіки Румунія А. Романовський; балетмейстер, режисер, засновник першої в Російській державі хореографічної студії для дітей незаможних батьків у Санкт-Петербурзі (1901), засновник і керівник разом з дружиною О. Гавриловою «Студії ритмічної гімнастики і пластики» в Києві, балетмейстер київської опери І. Чистяков. 24 вересня 1917 р. у приміщенні Художнього театру мініатюр А. Кручиніна відкрив свій перший сезон Молодий театр під керівництвом режисера і актора Леся Курбаса. У 1919 р. тут почав

діяти Перший театр Української Радянської Республіки ім. Шевченка (з 1923 р. – пересувний театр). Працювали режисери О. Загаров, Лесь Курбас, завідувачі літературною частиною М. Вороний, П. Тичина, завідувач художньо-декоративною частиною А. Петрицький, художники: К. Єлева, В. Кричевський, завідувач музичною частиною – композитор Н. Пруслін. У червні 1920 р. засновано Київський драматичний театр («Кийдрамте») під керівництвом Лесь Курбаса, з 1923 р. виступав театр «Березіль». Розміщувався Театр «Російська драма» (1924–1926), в якому працювали актори: В. Барановська, Я. Вурманський, Л. Добржанська, Д. Зеркалова, О. Зражевський, С. Корнєв, В. Львович, С. Макавейський, В. Освецимський, І. Слонов, О. Харламов, М. Чужбинова, В. Юренєва; антрепренер, режисер В. Дагмаров. 15 жовтня 1926 р. тут відкрився Державний театр російської драми, створений зі складу Другого театру Української Радянської Республіки ім. Леніна (виник на базі театру «Соловцов»). Серед організаторів – С. Вольф, І. Гарольд, П. Рулін, Ю. Соколов. У роки II Світової війни театр перебував у евакуації, з липня 1944 р. – у цьому приміщенні. В 1941 р. присвоєно ім'я Лесі Українки, в 1994 р. надано статус національного закладу. В театрі працювали в різний час, запрошувалися для постановки вистав відомі діячі культури: режисер, народний артист СРСР Д. Алексідзе; живописець, графік, скульптор, художник театру Н. Альтман; художник театру, заслужений художник УРСР Л. Альшиць; актор, народний артист УРСР О. Ануров (1953–1995); актор, народний артист УРСР Л. Бахштаєв (1966–1994); актор, народний артист СРСР Є. Балієв (1936–1992); актор, народний артист УРСР М. Белоусов (1939–1960); актор, заслужений артист УРСР О. Биков (1945–1964); актриса, заслужена артистка УРСР К. Богданова (1932–1969); актор, народний артист СРСР О. Борисов (1951–1964); художник театру Д. Боровський-Бродський (періодично оформлював вистави в 1956–2004 роках); режисер, народний артист РРФСР Л. Варпаховський (1955–1957); актор, режисер, заслужений артист РРФСР Б. Вершилов (1936–1937); актор, народний артист УРСР М. Висоцький (1940–1950); режисер, народний артист УРСР В. Вільнер (1928–1952); музикознавець, театрознавець, театральний критик А. Гозенпуд (1930-ті роки); актриса, народна артистка СРСР Л. Добржанська (1924–1934, з перервою в 1926–1927 роках); актор, народний артист СРСР В. Добровольський (1964–1984); актор, заслужений артист УСРР Г. Долгов (1930–1957); актриса, народна артистка УРСР В. Драга-Сумарокова (1926–1936, 1938–1967); актор, заслужений артист УРСР В. Дуклер (1948–1966); театральний художник, заслужений діяч мистецтв УРСР М. Духновський (1929–1931, 1934–1962); актор, заслужений артист УРСР І. Жаботинський (1950–1955); актриса, народна артистка РРФСР Д. Зеркалова (1928–1930); актриса, народна артистка УРСР Л. Карташова (1936–1959); актор, режисер, заслужений артист УРСР Д. Крамської (1937); актор, режисер, народний артист РРФСР, СРСР і України К. Лавров (1950–

1955); актор, народний артист СРСР Ю. Лавров (1938–1968); актор, народний артист УРСР Г. Лазарев (1931–1966); актриса, заслужена артистка УРСР Г. Литвинова (1937–1975); художник театру, народний художник УРСР Д. Лідер (оформлював вистави в 1960–1980-х роках); актор, режисер, заслужений діяч мистецтв Азербайджанської СРР і РРФСР С. Майоров (1938–1939); художник театру і кіно, заслужений діяч мистецтв УРСР В. Меллер (1950, 1960); режисер, народна артистка УРСР І. Молостова (1952–1958, 1978–1980); режисер, педагог, заслужений діяч мистецтв УРСР, народний артист Чечено-Інгушської АРСР В. Неллі (1931–1934, 1940–1962); актор, режисер, народний артист УРСР В. Ненашев (1975–1978); актриса, народна артистка УРСР Г. Ніколаєва (1952–2003); режисер, педагог, народний артист УРСР Б. Норд (1935–1938); актриса, член підпільної антинацистської розвідувально-диверсійної групи І. Кудрі Р. Окіпна (до 1941 р.); актриса, народна артистка УРСР Є. Опалова (1936–1941, 1945–1977); актор, народний артист УРСР В. Освецимський (1936–1948); живописець і художник театру, народний художник СРСР А. Петрицький (періодично оформлював вистави у 1930–1950-х роках); актор, народний артист УРСР С. Петров (1944–1960); актриса, режисер, народна артистка УРСР В. Предасвич (1953–2003); режисер, актор, народний артист РРФСР Л. Прозоровський (1934–1936); актор, заслужений артист УРСР М. Розін (1926–1974); актор театру і кіно, режисер, народний артист СРСР М. Романов (1936–1963); режисер, заслужений артист РРФСР, перший художній керівник Державного театру російської драми П. Рудін (1926–1928); режисер, театрознавець, педагог, народний артист РРФСР В. Сахновський (1937); актор, режисер, заслужений артист УССР, народний артист СРСР М. Светловидов (початок 1930-х роках); актор, народний артист УРСР В. Сівач (1965–2001); актриса, заслужена артистка УРСР О. Смирнова (1936–1989); театрознавець, критик, історик літератури, педагог Ю. Соколев (1926–1927); актор, режисер, народний артист УРСР М. Соколов (1931–1954, 1956–1967); актор, народний артист РРФСР М. Соєнін (1930–1931); актор, заслужений артист УРСР Б. Ставицький (1966–1970); актриса, заслужена артистка УРСР М. Стрелкова (1937–1952); актор, народний артист УРСР О. Таршин (1945–1986); актор і цирковий діяч, заслужений артист УРСР В. Титов (1952–1957); режисер, народний артист СРСР, Герой Соціалістичної Праці, головний режисер ленінградського Великого драматичного театру Г. Товстоногов (поставив виставу в 1969 р.); художник театру, заслужений діяч мистецтв РРФСР М. Улановський (1966–1982); художник театру М. Уманський (періодично оформлював вистави у 1930–1940-х роках); актор, народний артист УРСР С. Филимонов (1953–2004); актор, педагог, народний артист УРСР Д. Франько (1947–1982); актор, народний артист Чечено-Інгушської АРСР і УРСР В. Халатов (1936–1969); режисер, актор, педагог, народний артист СРСР К. Хохлов (1938–1954); актор, заслужений артист УРСР О. Чистяков (1928–1966); актор, за-

служений артист УРСР А. Шестопапов (1952–1982).

Меморіальні дошки: в пам'ять першого виступу у цьому приміщенні української трупи М. Кропивницького (1958; скульп. І. Гончар); режисеру К. Хохлову (1981; скульп. Н. Дерегус, арх. О. Стукалов) [на фасаді].

буд. № 5

Будинок, 1875, 1935–1936 (іст.). Проживали: актори та режисери театру ім. Леся Українки: актриса, заслужена артистка УРСР К. Богданова (1936–1941, 1944–1979); актор, народний артист УРСР, заслужений артист Казахської РСР М. Висоцький (1940–1941); актор, заслужений артист УСРР Г. Долгов (1940-ті роки); актор, заслужений артист УРСР В. Дуклер (1940–1980-ті роки); актор, народний артист УРСР П. Киянський (1940-ті роки); актор, народний артист СРСР Ю. Лавров (1938–1941); актор, народний артист УРСР В. Освецимський (1944–1948); актор, народний артист УРСР С. Петров (1944–1960); актор, заслужений артист УРСР М. Розін (1936–1941, 1944–1976); актор театру і кіно, режисер, народний артист СРСР М. Романов (1936–1941); актриса, заслужена артистка УРСР М. Стрелкова (1936–1941); актор, народний артист УРСР С. Филимонов (1950-ті роки); режисер, актор, педагог, народний артист СРСР К. Хохлов (1938–1941).

буд. № 6

Фундуклейська жіноча гімназія, XIX ст. (архіт., іст.). Добудови: 1949–1950. Арх.: О. Беретті, О. Шіле, К. Тарасов, О. Заваров, Р. Книжник. Неоренесанс. Першу в Підросійській Україні жіночу гімназію відкрито в 1860 р., названо на честь фундатора – Київського губернатора І. Фундукля, який подарував на її вшанування власну садибу з будівлями (1859) та значні кошти. Працювали: історик літератури, доцент КУ А. Линниченко (перший директор гімназії (1859–1888)); педагог Д. Синицький (викладач (1872–1882), директор (1894–1906)). Викладачі: історик, журналіст, краєзнавець, громадський діяч О. Андріївський (1891–1996); філософ, історик філософії, акад. ВУАН О. Гіляров (1905–1908); хоровий диригент, композитор О. Кошиць (1906–1907); богослов, проф. КДА Н. Маккавейський (1900–1905, 1907–1908); художник В. Менк (1892–1917, з перервами); мовознавець, шевченкознавець, педагог, громадсько-політичний діяч В. Науменко (1889–1903); проф. КУ І. Сікорський (1901–1902); літературознавець, письменник, громадсько-політичний діяч І. Стешенко (1896–1897); педагог О.-Г.-К. Страус (1891–1903); історик Є. Трегубов (1879–1895, 1898–1919); театрознавець, журналіст В. Чаговець (1900–1903); філософ, віце-президент Російської академії художніх наук Г. Шпетт (1906–1907). Архітектор гімназії – Є. Толстой (1897–1903). Попечителем гімназії був Київський, Подільський і Волинський генерал-губернатор Ф. Трепов (1900–1914). Почесні попечителі: купці Ф. Альошин (1898–1905), Лаз. Бродський (1895–1904); М. Дегтерьов (1895–1898); Ф. Дитятин (1890–1910-ті роки); Д. Марголін (1898–1910-ті роки). Гімназію закінчили: поетеса А. Горенко (1907); історик Н. Полонська-Василенко (1900); громадсько-політична діячка, член УЦР С. Русова (1870); навчалися: співачки К. Дзержинська, М. Донець-Тессейр, Н. Забела-Врубель, К. Десницька й інші.

буд. № 8

Готель Г.П. Гладинюка, друга половина XIX ст. (архіт., іст.). Арх.: В. Ніколасв, О. Кривошеєв. Неоренесанс. Неодноразово зупинявся історик, літературознавець, письменник, публіцист, громадський і державний діяч, голова УЦР, акад. ВУАН та АН СРСР М. Грушевський (1894 – липень 1908 р.). Містилася редакція газети «Більшовик» – органу Київського губкому КП(б)У (1919–1925; з перервами), при якій діяла літературно-мистецька група «Гроно» (1920–1921); редакція щоденної вечірньої газети «Більшовик» – органу Київського міському КП(б)У і Київської міськради (1932–1939); кореспондентський пункт газети «Комсомольская правда», з яким співпрацював дитячий письменник А. Гайдар (липень–серпень 1941 р.).

буд. № 9-а

Житловий корпус Колегії Павла Галагана, 1870-ті роки, 1885 (архіт., іст.). Арх. О. Шіле (ймовірно). Пізній класицизм. Добудова: 1885. Арх. В. Ніколаєв. У лютому 1885 р. у викладача Є. Трегубова проживав письменник, публіцист, учений, громадський діяч І. Франко.

Меморіальна дошка І. Франку (1955, замінена в 1970 р.).

буд. № 10

Садиба, 1903–1904 (архіт., іст.). Арх. Е. Брадтман. Історизм. Розміщувалися: Київський клуб автомобілістів (1904–1912); Київське товариство мистецтва та літератури (1910-ті роки), приватна жіноча гімназія О. Титаренко (з 1910 р.), де викладала громадська діячка С. Зелінська-Луначарська; навчалася актриса, народна артистка СРСР, Герой Соціалістичної Праці А. Тарасова (1910–1914).

буд. № 11

Навчальний корпус Колегії Павла Галагана (Національний музей літератури України), друга половина XIX ст. (архіт., іст.). За участю архітекторів О. Шіле, В. Ніколаєва. Перехідний етап від пізнього класицизму до еkleктики. Засновник колегії (1871) і почесний попечитель (до 1888 р.) – Г. Галаган. Працювали: поет, перекладач, директор колегії І. Анненський (1891–1893); фізик, математик, директор колегії З. Архипович (1906–1911); математик, перший директор колегії В. Григор'єв (1871–1973); літератор, єпископ Чигиринський і настоятель Свято-Михайлівського монастиря, законовчитель колегії І. Екземплярський (1871–1885); філолог, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН, один із фундаторів Київської Старої громади, викладач російської мови і словесності П. Житецький (за наймом, 1873–93, з перервою в 1880–1882 роках); історик, директор колегії П. Конський (1911–1915); живописець, засновник і керівник Рисувальної школи в Києві, викладач малювання М. Мурашко (1870-ті роки); мовознавець, шевченкознавець, історик літератури, член Київської Старої громади, член УЦР, міністр освіти Української Держави, викладач словесності В. Науменко (1880–1882); педагог, директор колегії І. Ничипоренко (1879–1890); художник, акад. Імператорської АМ, викладач малювання М. Пимоненко (з січня 1887 р. – за наймом, жовтень 1892 р. – вересень 1893 р. – на штатній посаді);

історик педагогіки, громадський діяч, викладач філософської пропедевтики О. Селіфанович (1909–1911); філолог-славіст, історик, перекладач, директор колегії, її випускник (1875), редактор «Ежегодника» колегії А. Степович (1893–1906); історик, етнограф, член Київської Старої громади, викладач історії та географії і вихователь колегії, секретар правління й ради навчального закладу (1878–1893) Є. Трегубов (1876–1893); флейтист, соліст оркестру кийвської опери, проф. Київської консерваторії, викладач співу та історії музики О. Химиченко (в 1900-ті роки); ботанік, акад. ВУАН, викладач природознавства і географії за наймом (березень 1914 р. – вересень 1915 р.) М. Холодний; філолог, директор колегії С. Шафранов (1873–1876); архітектор, міський архітектор Києва, викладач малювання О. Шіле (1871–1872); педагог, інспектор Київського навчального округу, директор колегії М. Шульженко (1876–1879). У різний час обов'язки директора колегії виконували філософ Я. Колубовський, викладач латинської мови А. Макаренко, законовчитель М. Нечасв; працювали в різний час літературознавець М. Марковський, філолог-класицист В. Петр, філософ Й. Селіханович, філологи А. Іванов і В. Сиповський, лікарем-консультантом колегії був С. Тимофеев (1910-ті роки). Навчалися: патофізіолог, акад. ВУАН, президент ВУАН–АН УРСР О. Богомолець; казанський губернатор П. Боярський; лінгвіст В. Ганцов; юрист-міжнародник, акад. ВУАН В. Грабар; публіцист, дипломат, член УЦР М. Галаган; поет і перекладач М. Драй-Хмара; історик і літературознавець Г. Житецький; поет, перекладач і літературознавець М. Зеров; мовознавець, акад. АН УРСР М. Калинович; літературознавець В. Каллаш; психолог, дійсний член АПН СРСР Г. Костюк; літературознавець, перший директор Пушкінського дому, акад. Імператорської Санкт-Петербурзької АН Н. Котляревський; орієнталіст, славіст, письменник, акад. УАН–ВУАН А. Кримський; спортсмен, засновник стаціонарного цирку в Києві П. Крутиков; мовознавець, чл.-кор. АН УРСР, акад. Литовської РСР Б. Ларін; ботанік, акад. УАН, президент УАН В. Липський; правник, член УЦР, голова уряду УНР в екзилі А. Лівичий; історик права, чл.-кор. ВУАН М. Максимейко; правознавець, акад. ВУАН І. Малиновський; психіатр, проф. КУ П. Нечай; історик-медієвіст, акад. АН СРСР Д. Петрушевський; актор і режисер Б. Пронін; брат майбутнього гетьмана України М. Скоропадський; лікар, директор Олександрівської лікарні в Києві М. Страдомський; соціал-демократ, меншовик П. Тучапський; поет П. Филипович; фольклорист, етнограф, поет, громадський діяч П. Чубинський; поет і літературознавець Г. Чупринка; завідувач кафедри очних захворювань КУ О. Шимановський; син німецького археолога Г. Шлімана – С. Шліман (1871–1874); композитор Б. Яновський. 4 травня 1886 р. у домовій церкві в ім'я Святих Петра і Павла відбулося вінчання І. Франка з О. Хоружинською. В 1917–1918 містилося Генеральне секретарство військових справ УЦР (з листопада 1917 р. – УНР, з січня 1918 – Міністерство військових справ УНР, останнє очолював журналіст, член УЦР, пізніше – Головний Отаман

військ УНР, голова Директорії УНР С. Петлюра (червень–грудень 1917 р.); після нього обов'язки генерального секретаря виконував економіст, публіцист, член УСДРП, член УЦР М. Порш). Після реставрації (1983–1986) будинок передано Музею літератури УРСР.

буд. №№ 12–14

Житловий будинок, 1884, 1910 (архит., іст.). Арх. В. Ніколаєв. Неоренесанс. Проживали: вчений-зоолог, завідувач кафедри зоології, засновник зоологічного музею та лабораторії КПІ, міністр праці Української Держави Ю. Вагнер (бл. 1915–1920); композитор, диригент, педагог, заслужений діяч мистецтв УРСР Г. Таранов (1944–1989).

буд. № 15 [також: вул. Терещенківська, буд. № 2,

буд. № 4, вул. Володимирська, буд. № 55]

Міністерської жіночої гімназії Св. княгині Ольги комплекс, XIX–XX ст. (архит., іст.). *Флігель Першої Київської гімназії*, 1852, 1892 [вул. Терещенківська, буд. № 4]. Арх. О. Беретті. Класицизм. *Будинок Міністерської жіночої гімназії Св. княгині Ольги*, XX ст. [вул. Б. Хмельницького, буд. № 15 – вул. Володимирська, буд. № 55 – вул. Терещенківська, № 2]. Арх. П. Альошин. Неокласицизм. У флігелі містилася Міністерська жіноча гімназія (1892–1914), в якій працювали: історик М. Стороженко (директор у 1904–1920), літературознавець, чл.-кор. ВУАН і АН СРСР В. Адріанова-Перетц (1912–1914), оперна співачка М. Алексеева-Юневич (1908–1912), філолог, історик, перекладачка Г. Берло (1878–1919), філолог, історик, громадський і державний діяч В. Науменко (1873–1894), історик, чл.-кор. ВУАН В. Щербина (1879–1908). Розміщувалися: Всеукраїнська рада військових депутатів (листопад 1917 р. – січень 1918 р.), до складу якої входили відомі діячі Української революції – М. Авдієнко, М. Врублевський, О. Гермайзе, Я. Левченко, М. Панченко, А. Постоловський, Ю. Тютюнник, М. Шинкар; департамент позашкільної та дошкільної освіти Генерального секретарства і Міністерства народної освіти (1917–1919), який очолювала педагог, громадська діячка С. Русова. З 1920-х роках комплекс належить ВУАН– АН УРСР–НАН України. Містився кабінет президента ВУАН–АН УРСР (1920–1930-ті роки), в якому працювали: мікробіолог і епідеміолог, акад. ВУАН і АН СРСР Д. Заболотний (до 1929 р.); патофізіолог, акад. ВУАН, АН СРСР, АН Білоруської РСР і АМН СРСР, почесний член АН Грузинської РСР О. Богомолец (1930–1941). Розміщувалися: наукові установи академії наук. В Інституті ботаніки ім. М. Холодного НАН України (з середини 1920-х років) працювали: організатор і перший директор інституту, акад. ВУАН О. Фомін (1931–1935); флорист, чл.-кор. АН УРСР Є. Бордзиловський (1931–1941, 1944–1948); агрохімік і ґрунтознавець, акад. АН УРСР, ВАСГНІЛ і УАСГН, заслужений діяч науки УРСР П. Власюк (1944–1946); ботанік, селекціонер, акад. АН УРСР М. Гришко (1939–1941); ботанік, фізіолог рослин, акад. АН УРСР А. Гродзінський (1957–1965); ботанік, акад. АН УРСР Д. Зеров (1931–1941, 1944–1971); ботанік, чл.-кор.

АН УРСР Є. Кондратюк (1949–1959, 1965–1970); геолог, палеоботанік, акад. АН УРСР, чл.-кор. АН СРСР А. Криштофович (1945–1948); ботанік, географ, чл.-кор. АН УРСР А. Лазаренко (1931–1941); фізіолог рослин, дійсний чл. УАСГН С. Лебедев (1948–1953); ботанік, акад. УАН, чл.-кор. АН СРСР В. Липський (1934–1937); цитолог, ембріолог, чл.-кор. АН УРСР Я. Модилевський (1931–1941, 1944–1966); ботанік, чл.-кор. АН УРСР А. Окснер (1931–1941, 1944–1973); ботанік-дендролог, чл.-кор. АН УРСР В. Поварницин (1949–1962); лісівник і ґрунтознавець, акад. АН УРСР П. Погребняк (1944–1945, 1976); ботанік, цитолог, генетик, акад. ВУАН А. Сапегін (1934–1941, 1944–1946); ботанік і гідробіолог, акад. АН УРСР О. Топачевський (1932–1941, 1944–1952); ботанік, мікробіолог, фізіолог, акад. ВУАН М. Холодний (1931–1941, 1944–1949). В Інституті технічної (з 1928 р. – будівельної) механіки (1923–1941) працювали: у 1920-х роках – механік, машинобудівник, акад. АН УРСР А. Василенко; математик, акад. ВУАН і АН СРСР М. Крилов; учений в галузі електрозварювання і мостобудування, акад. ВУАН, Герой Соціалістичної Праці Є. Патон; механік, акад. АН УРСР П. Супруненко; 1923–1941 працювали: механік, акад. АН УРСР Ф. Белянкін (1923–1941); будівельний механік, чл.-кор. АН УРСР Б. Горбунов (1926–1930, 1941); чл.-кор. АН УРСР Б. Грозін (1935–1941); акад. АН УРСР А. Коваленко (1936–1941); механік, акад. АН УРСР М. Корноухов (1935–1941); механік, теоретик машинобудування акад. АН УРСР С. Серенсен (1928–1941); будівельний механік, акад. ВУАН К. Симінський (1923–1932); чл.-кор. АН УРСР І. Штаерман (1923–1939). В Інституті зоології АН УРСР (тепер ім. І. Шмальгаузена НАН України) (середина 1930-х роках – 1941 і з 1944 р.): організатор і перший директор інституту, акад. ВУАН і АН СРСР І. Шмальгаузен (1930–1948); генетик, акад. АН УРСР, Герой. Соціалістичної Праці С. Гершензон (1937–1941, 1944–1963); анатом, акад. АН УРСР В. Касьяненко (1946–1981); зоолог, акад. АН УРСР О. Маркевич (1935–1941, 1944–1999); зоолог, палеонтолог, акад. АН УРСР І. Підоплічко (1935–1975); зоолог, акад. АН УРСР П. Свириденко (1947–1954); зоолог-морфолог, акад. ВУАН Д. Третьяков (1944–1950); зоолог-герпетолог, чл.-кор. АН України М. Щербак (1958–1998) й інші. В Інституті геологічних наук АН УРСР (1938–1941, 1944–1969): гідрогеолог, чл.-кор. АН УРСР А. Бабинець (1938–1941, 1944–1969); геолог, акад. АН УРСР Я. Белевцев (1953–1969); геолог, акад. АН УРСР В. Бондарчук (1953–1969); геохімік, чл.-кор. ВУАН Є. Бурксер (1938–1941, 1944–1965); геолог, палеонтолог, чл.-кор. АН УРСР В. Дідковський (1938–1941, 1944–1969); геолог-петрограф, акад. АН УРСР В. Лучицький (1945–1949); гідрогеолог, чл.-кор. АН УРСР К. Маков (1938–1941, 1944–1948); вчений в галузі спектроскопії мінералів, чл.-кор. АН УРСР І. Матяш (1967–1969); палеоботанік, чл.-кор. АН УРСР К. Новик (1938–1941, 1944–1969); мінералог, кристалохімік, акад. АН УРСР О. Поваренних (1960–1969); геолог, акад. АН УРСР В. Порфир'єв (1938–1941, 1944–1945, 1963–1969); геолог, петрограф, чл.-кор. АН УРСР С. Родіонов (1938–1941,

1944–1961); геофізик, геолог, акад. АН УРСР В. Сельський (1939–1941, 1944–1951); геолог, петрограф, акад. АН УРСР М. Семененко (1944–1969); геофізик, чл.-кор. АН УРСР В. Соллогуб (1955–1960); геофізик, акад. АН УРСР С. Субботін (1938–1941, 1944–1950); геолог, літолог, акад. АН УРСР Л. Ткачук (1961–1969); геолог-петрограф, чл.-кор. АН УРСР І. Усенко (1938–1941, 1944–1969); геолог, геофізик, акад. АН УРСР А. Чекунов (1959–1961); палеолог, палеонтолог, акад. АН Б. Чернишов (1939–1941, 1944–1950). В Інституті органічної хімії АН УРСР (1939–1941, 1945–1970): хімік-технолог, чл.-кор. АН УРСР П. Головін (1939–1941, 1945–1961); хімік-органік, чл.-кор. АН УРСР Г. Деркач (1957–1969); хімік-органік, акад. АН УРСР А. Кіпріанов (1945–1970); хімік-органік, акад. АН УРСР О. Кірсанов (1956–1970); хімік-органік, акад. АН УРСР Л. Марковський (1966–1970); хімік-технолог, акад. ВУАН В. Шапошников (1939–1941); хімік, акад. АН УРСР Є. Шілов (1947–1970); хімік-органік, акад. ВУАН, перший директор інституту В. Яворський (1939–1942). В Інституті економіки АН УРСР (1944–1960): акад. АН УРСР П. Багрій (1957–1960); економіст, статистик, акад. УАН К. Воблий (1944–1947); чл.-кор. АН УРСР О. Короїд (1955–1960); економіст, чл.-кор. АН СРСР, акад. АН УРСР П. Лященко (1945–1955); економіст, чл.-кор. АН УРСР О. Нестеренко (1953–1960); економіст-аграрник, акад. АН УРСР П. Першин (1948–1957); економіст, статистик, демограф, акад. УАН, чл.-кор. АН СРСР М. Птуха (1944–1950); економіст, соціолог, акад. АН СРСР і РАН О. Рум'янцев (1951–1953); економіст, чл.-кор. АН УРСР Я. Фейгін (1947–1950-ті роки); економіст, акад. ВУАН Л. Яснопольський (1944–1957). В Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР (1944–1960): етнограф, історик, чл.-кор. АН УРСР К. Гуслистий (1954–1960); етнограф, чл.-кор. АН УРСР В. Дашкевич (1944–1948); літературознавець, фольклорист, мистецтвознавець, славіст, чл.-кор. АН УРСР П. Попов (1944–1952); поет, літературознавець, мистецтвознавець, акад. АН УРСР АН СРСР, директор інституту М. Рильський (1944–1960); письменник, літературознавець, акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці М. Стельмах (1945–1956). В Інституті фізичної хімії АН УРСР (1944–1970): фізико-хімік, акад. АН УРСР, чл.-кор. АН СРСР, Герой Соціалістичної Праці, директор інституту О. Бродський (1944–1969); хімік, чл.-кор. АН УРСР Я. Гороховатський (1950–1970); фізико-хімік, акад. АН УРСР В. Ройтер (1944–1970). В Інституті ентомології і фітопатології АН УРСР (1946–1952): зоолог-ентомолог, акад. АН УРСР, перший директор інституту В. Поспелов (1946–1949); ентомолог, чл.-кор. АН УРСР Є. Звірозомб-Зубовський (1946–1952); ентомолог, чл.-кор. АН УРСР В. Муравйов (1946–1952). В Інституті хімії високомолекулярних сполук АН УРСР (1958–1964): хімік-органік, чл.-кор. АН УРСР, перший директор інституту К. Корнєв (1958–1964); хімік, технолог переробки нафти, акад. АН Азербайджанської РСР, чл.-кор. АН СРСР, акад. АН УРСР В. Гутиря (1959–1964). В Інституті геофізики АН УРСР (1960–1966): акад.

АН УРСР, перший директор інституту С. Суббогін (1960–1966); чл.-кор. АН УРСР В. Соллогуб (1960–1966); акад. АН УРСР А. Чекунов (1960–1966). У Центральному науково-природничому музеї АН УРСР (з 1966 р.): акад. АН УРСР, директор музею І. Підопличко (1973–1975). Проживав правознавець, акад. ВУАН І. Малиновський (1926–1930); [вул. **Терещенківська, буд. 4**]. Приймав присягу перед членами Української Народної Ради Буковинський курінь – похідна група ОУН, командир – П. Войновський (жовтень 1941 р. [вул. **Володимирська, буд. 55**].

Меморіальні дошки: *М. Крилову* (1963; арх. І. Шмультсон) [вул. **Богдана Хмельницького, буд. 15**]; *Д. Зерову* (1996), *А. Сапегіну* (1974; скульп. Н. Деревус, арх. А. Сницарев), *М. Холодному* (1982; скульп. Б. Довгань, арх. Ф. Юр'єв) [вул. **Терещенківська, буд. 2**].

буд. № 15/55

Пам'ятник Б.Є. Патону, 1982 (мист.). Скульп. О. Скобликов, арх.: І. Седак, О. Седак.

буд. № 16/18

Будинок школи, початок ХХ ст., 1981 (іст.). Навчалася кіноактриса, героїня II Світової війни М. Корольова (1937–1940).

буд. № 26, буд. 26-а

Садиба, 1902–1904 (архіт., іст.). Арх. А.Ф. Краусс. Неоренесанс. Містився готель «Ермітаж» [буд. **№ 26**], де зупинялися історик, літературознавець, письменник, публіцист, голова УЦР, акад. ВУАН і АН СРСР М. Грушевський (1894–1908); видатні літератори О. Блок, А. Бєлий, поет і критик С. Кречетов (С. Соколов) та його дружина – поетеса і новелістка Н. Петровська (жовтень 1907); актор та естрадний співак О. Вертинський (серпень 1945 р.); художник П. Корін (1948); а також акад. АН СРСР В. Філатов; французький кіноактор Жерар Філіп. Проживала журналістка, видавець О. Прохаско (1910-ті роки), у квартирі якої містилася редакція періодичного видання «Огни» [буд. **№ 26-а**].

буд. № 27

Житловий будинок, 1900 (іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. Проживали: художниця О. Екстер (1905 або 1906–1920), народний художник України, чл.-кор. АМ СРСР Г. Мєліхов (1949–1985), лікар-терапевт, учений А.-Ф. Зівєрт (кінець 1910-х – початок 1920-х роках) піаніст, композитор, проф. Київської консерваторії В. Пухальський (1920-ті рр.). Містилася майстерня декоративного живопису О. Екстер (1918–1919), в якій працювали художники П. Ковжун, Л. і Г. Козинцеви, В. Мєллер, А. Петрицький, І. Рабинович, К. Рєдько, О. Тишлер, Н. Хазіна, П. Чєлицєв, С. Юткєвич, бували відомі прозаїки та поети І. Еренбург, Б. Лівшиць, О. Мандельштам, В. Шкловський.

Меморіальна дошка Г. Мєліхову (1994; скульп. О. Скобликов).

буд. № 29/2

Житловий будинок, ХІХ – початок ХХ ст. (архіт., іст.). Арх.: О. Шварценберг. Історизм. Проживав хірург, чл.-кор. АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР, генерал-майор медичної служби І. Іщенко (кінець 1940-х роках – 1975).

буд. № 30/10

Житловий будинок, 1900–01 (архіт., іст.). Арх. М. Яскевич. Неоренесанс. Проживав історик, археолог, педагог, проф. Київського державного українського університету (1918–1920), КІНО (1920–1931), КДУ (1931–1936) В. Данилевич (початок ХХ ст.).

Меморіальна дошка на фасаді театру (1997; скульп. О. Сидорук).

Пам'ятне місце загибелі крайового провідника ОУН на східноукраїнських землях Д. Мирона (†1942) (іст.) [біля адміністративного входу до будинку Національної опери України].

буд. № 31/27

Житловий будинок, 1876–1901 (архіт., іст.). Арх.: О. Хойнацький, І. Ніколаєв. Неоренесанс. Проживав хімік-технолог, акад. ВУАН В. Шапошников (1920–1930-ті роки).

буд. № 32

Житловий будинок, 1913 (архіт.). Пізній класицистичний модерн.

буд. № 33/34

Житловий будинок, кінець ХІХ ст. (архіт.). Арх. В. Ніколаєв. Цегляний стиль. Проживав патологоанатом, бактеріолог та епідеміолог, завідувач кафедри КУ А.-В. Високович (бл. 1905–1912).

буд. № 34

Флігель житловий, 1895 (архіт.). Арх. І. Ніколаєв. Історизм.

буд. № 35/1

Житловий будинок, кінець ХІХ ст. (іст.). Проживав філософ, психолог, педагог, міністр ісповідань Української Держави В. Зеньківський (1911–1918).

буд. № 36

Садиба. 1899–1900 (архіт., іст.). Арх. І. Ніколаєв. Історизм. Проживали: провідник ОУН, член мандрівного апарату пропаганди ОУН, один із керівників націоналістичного підпілля ОУН(м) М. Кузьмик (1941–1942); диригент, народний артист УРСР і СРСР А. Пазовський (середина 1910-х років).

буд. № 37

Анатомічний театр (Національний музей медицини України), 1851–1853 (архіт., іст., мист.). Арх. О. Беретті. Пізній класицизм. Вітражі: 1982. Худ. І. Толкачов. Працювали відомі лікарі й учені: завідувачі кафедри нормальної анатомії – О. Вальтер (1853–1868); В. Бец (1868–1890); М. Тихомиров (1890–1902); Ф. Стефаніс (1903–1917); акад. УАН А. Старков (1917–1922); Ф. Цешковський (1922–1923); завідувачі кафедри патологічної анатомії – Ю.-Ф. Мацон (1854–1874); Г. Мінх (1876–1888); завідувачі кафедри загальної патології – Н. Хржонцевський (1869–1887); заслужений діяч науки УРСР М. Вашетко (1923–1931); О. Кронтовський (1922–1923); чл.-кор. АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР Є. Татаринів (1931–1941, 1944–1950); акад. АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР В. Комісаренко (1950–1954); завідувачі кафедри судової медицини – Ф. Мерінг (1853–1857); Ф. Ерггардт (1857–1889); М. Оболонський (1889–1913); В. Таранухін (1914–

1920); Г. Шепель (1920–1935); завідувачі кафедри ботаніки – акад. ВУАН Є. Вотчал (1924–1930); М. Чернойров (1930–1939).

Меморіальна дошка вченим, що працювали Анатомічному театрі (1991).

буд. № 38

Житловий будинок Народного комісаріату радянського господарства УСРР, 1934–1936 (архит.). Арх.-худ. В. Онащенко. Поєднує конструктивістську основу з елементами класицизму.

буд. № 39

Житловий будинок, 1971 (іст.). Проживали: музикознавець, педагог, акад. АМН України І. Ляшенко (1971–1979, 1979–1998); режисер, народний артист УРСР, Білоруської РСР і СРСР Д. Смолич (1971–1987).

буд. № 42/32

Житловий будинок, 1893–1894 (архит., іст.). Арх. Л. Вольфман. Еклектика. Проживали: вчений, лікар, письменник, акад. АН УРСР, чл.-кор. АМН СРСР, Герой Соціалістичної Праці М. Амосов (1974–2002); фізіолог, акад. АН УРСР Є. Бабський (1949–1951); історик, архівознавець, проф. КУ, один із засновників і перший директор Київського археологічного інституту М. Довнар-Запольський (1914–1916); патофізіолог, акад. АН УРСР Р. Кавецький (1955–1970); анатом, акад. АН УРСР В. Касьяненко (1951–1956); вчений у галузі металургії і теплотехніки, акад. АН УРСР В. Копитов (1951–1970); учений у галузі права, акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці В. Корецький (1949–1984); хімік, акад. АН УРСР Ф. Овчаренко (1951–1969); проф., один із засновників і декан сільськогосподарського відділення, завідувач кафедри часткового землеробства КПІ, проф. Київського комерційного інституту П. Сльозкін (1920-ті роки); фізик-теоретик, акад. АН УРСР А. Смирнов (1951–1970); анатом, завідувач кафедри анатомії, декан медичного факультету КУ М. Тихомиров (кінець XIX ст. – 1902); поет, літературознавець, перекладач П. Филипович (1930-ті роки); учений у галузі технічної фізики і теорії інформації, чл.-кор. АН УРСР, акад. АН СРСР О. Харкевич (1949–1952); астроном, чл.-кор. АН УРСР В. Цесевич (1949–1951); біохімік, акад. АН УРСР Р. Чаговець (1963–1982); хімік-технолог, акад. ВУАН В. Шапошников (1947–1952).

Меморіальна дошка М. Амосову (2003; скульп. Г. Хусід).

буд. № 44, буд. № 44-б, буд. № 44-в

Садиба, 1897–1898 (архит., іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. Історизм. Містилася Жіноча гімназія К. Крюгер, де працювали: філософ, психолог, проф. КУ, міністр ісповідань Української Держави В. Зеньківський (початок 1910-х роках); священник, єпископ УАПЦ П. Тарнавський (1900–1910-ті рр.); письменниця О. Форш (кінець 1900-х роках).

буд. № 46

Житловий будинок, 1888–1890 (архит., іст.). Инж. М. Максимович. Неоренесанс. Проживав інженер-гідротехнік і будівельник, начальник управління Міністерства шляхів сполучення Російської імперії (з 1906 р.) М. Максимович (1888–1902).

буд. № 47

Житловий будинок, 1957 (іст.). Проживав оперний і камерний співак, народний артист СРСР М. Ворвулев (1957–1967).

Меморіальна дошка М. Ворвулеву (1994; скульп. Ю. Багаліка, арх. Р. Кухаренко).

буд. № 50

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (архіт., іст.). Первісний об'єм – арх. Я. Вольфман. Неоренесанс. Проживали: піонер вітчизняного дирижаблестроєвства, інж.-конст. Ф. Андерс (1913–1926); живописець, народний художник України Є. Волобуєв (1946–1958); богослов, доцент КДА, настоятель Володимирського собору І. Корольков (кінець XIX – початок XX ст.); історик, публіцист, педагог, один із засновників УЦР, міністр народної освіти УНР (січень–квітень 1918 р.), голова Ради міністрів УНР (у екзилі) (1924–1939), заступник голови Директорії та Головного отамана УНР (у екзилі) (1939–1940) В. Прокопович (1910–1912); учений у галузі теорії пружності, опору матеріалів та будівельної механіки, акад. УАН, іноземний член АН СРСР (з 1964 р.) С. Тимошенко (бл. 1907–1911).

Меморіальна дошка Ф. Андерсу (1970; арх. В. Лоботинський).

буд. № 51-а, буд. № 51-б, буд. № 51-в

Садиба, початок XX ст. (архіт., іст.). Розміщувалися: КВЖК (1906–1914), завідувачами яких були геолог-петрограф П. Армашевський (1906–1910, працював у КВЖК до 1914 р.); учений у галузі математики і механіки Г. Суслев (1911–1918, працював у КВЖК з 1906 р.). Професорували на історико-філологічному відділенні КВЖК: історик, проф. КУ П. Ардашев (1906–1914); історик, завідувач Миської публічної бібліотеки, проф. КУ М. Бубнов (1906–1914); філософ, акад. ВУАН, проф. КУ О. Гіляров (1906–1914); історик, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН, проф. КДА і КУ С. Голубєв (1909–1914); історик, етнограф та фольклорист, джерелознавець, фундатор і директор Київського комерційного інституту, проф. КУ М. Довнар-Запольський (1906–1914); філолог-санскритолог, проф. КУ Ф. Кнауер (1906–1914); історик, археолог, філолог, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН, проф. КУ Ю. Кулаковський (1906–1914); фольклорист, етнограф, літературознавець, акад. ВУАН, чл.-кор. АН СРСР, проф. КУ А. Лобода (1906–1914); богослов, літературознавець, проф. КДА В. Малинін (1909–1912); мистецтвознавець, проф. КУ Г. Павлуцький (1906–1914); філолог, проф. КУ А. Сонні (1906–1914); історик-славист, візантолог, філолог, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН, проф. КУ Т. Флоринський (1906–1914); філолог, проф. КУ І. Шаровольський (1906–1914); приват-доценти і викладачі: психолог, проф. КУ С. Ананьїн (1909–1914); мовознавець, проф. КУ М. Грунський (1909–1911); історик, археолог, проф. КУ В. Данилевич (1906–1912); мовознавець, проф. КУ О. Лук'яненко (1909–1910); літературознавець, бібліограф, чл.-кор. АН УРСР, проф. КУ С. Маслов (1907–1914); мовознавець, викладач КУ В. Розов (1909–1914). Проф. фізико-математичного відділення: геолог, палеонтолог, акад. Імператорської

Санкт-Петербурзької АН і УАН, проф. КУ М. Андрусов (1906–1912); математик, заслужений діяч науки УРСР, проф. КУ Б. Букреев (1906–1914); математик, проф. КУ П. Воронеж (1912–1914); зоолог, проф. КУ М. Воскобойников (1909–1910); математик, акад. УАН і АН СРСР, проф. КУ Д. Граве (1906–1914); фізик, метеоролог, акад. ВУАН, проф. КУ Й. Косоногов (1906–1914); математик, акад. УАН, проф. КУ Г.-Ф. Пфейффер (1909–1914); хімік-органік, чл.-кор. АН СРСР, проф. КУ С. Реформатський (1906–1914); фізико-хімік, проф. КУ О. Сперанський (1908–1912); астроном, директор астрономічної обсерваторії КУ Р. Фогель (1906–1914); астроном і геодезист, акад. Імператорської Санкт-Петербурзької АН, проф. КУ М. Хандриков (1906–1914); приват-доценти і викладачі: математик і механік А. Билимович (1907–1913); фізик-теоретик, проф. КУ Л. Кордиш (1909–1912); фізіолог, нейрогістолог, акад. ВУАН, приват-доцент КУ О. Леонтович (1909–1912); геолог і петрограф, акад. АН УРСР В. Лучицький (1906–1907); фізіолог, акад. АН УРСР, завідувач кафедри фізіології медичного факультету КУ В. Чаговець (1909–1914); математик, директор Учительського інституту в Києві К. Щербина (1909–1914). Проф. юридичного і економічно-комерційного відділення: економіст, проф. КУ, чл.-кор. Югославської АН О. Билимович (1908–1914); економіст, статистик, акад. УАН К. Воблий (1909–1914); правознавець, проф. КУ Г. Демченко (1906–1914); правознавець, проф. КУ, директор Київського комерційного інституту О. Ейхельман (1910-ті роки); юрист, проф. КУ С. Єгіазаров (Єгіазарянц) (1912–1914); правознавець, проф. КУ В. Синайський (1909–1914); правознавець, статистик, політеконом, проф. і ректор КУ М. Цитович (1909–1914); правознавець, проф. КУ М. Ясинський (1907–1914); економіст, проф. КУ М. Яснопольський (1906–1914). Викладач юридичного відділення – правознавець, проф. КУ В. Карпека (Карпеко) (1909–1914). Викладали деякий час правознавці П. Богаєвський, О. Жилін, М. Катков, П. Кованько, А. Мітюков, М. Мітіліно, М. Паше-Озерський, П. Соколов; літературознавці В. Маслов, В. Перетц; ботанік М. Холодний; механік М. Оглоблин; геолог В. Чирвинський. Навчалися письменниці А. Ахматова (Горенко), Н. Голубовська, З. Тулуб; археолог В. Козловська, історик Н. Полонська-Василенко. Розміщувалися: Фребелівське товариство (з 1908 р.) та Фребелівський інститут (1915–1920), в якому викладали зоолог і зоогеограф В. Артоболовський, проф. КДА П. Кудрявцев, мистецтвознавець Г. Павлуцький, лікар, декан медичного факультету КУ О. Садовень, викладач Першої Київської гімназії О. Селіханович, актриса і режисер М. Старицька, літературознавець, майбутній секретар освіти УНР І. Стешенко, хімік-органік, акад. ВУАН В. Яворський. Містився Київський авіаційний інститут ім. К. Ворошилова (1933–1941), в якому навчався і працював учений у галузі механіки і процесів управління, акад. АН СРСР, дійсний член Міжнародної академії астронавтики, двічі Герой Соціалістичної Праці, генеральний конструктор авіаційної техніки СРСР В. Челомей (1933–1940). З 1959 р. містилася Головна редакція УРЕ (Всеук-

раїнське державне спеціалізоване видавництво «Українська енциклопедія» ім. М.П. Бажана), в якій працювали головними редакторами поет, перекладач, учений, акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці, голова Спілки письменників України М. Бажан (1958–1983); хімік, акад. АН УРСР Ф. Бабичев (1985–1989); історик, заслужений працівник культури України А. Кудрицький (1989–1997). Співробітники УРЕ: письменник Р. Андріяшик (1976–1978); літературознавець, письменник В. Іванисенко (1976–1988); літературознавець, чл.-кор АН УРСР Є. Кирилюк (1958–1961); письменник, заслужений працівник культури УРСР В. Кулаковський (1969–1984); зоолог і палеонтолог, акад. АН УРСР І. Підопличко (1958–1967).

буд. № 52

Житловий будинок, 1904–1905 (архіт., іст.). Арх. О. Вербицький. Модерн. Проживав історик, політолог, ідеолог консервативно-монархічного руху В. Липинський (1913–1914). Містився Державний літературно-художній музей Т.Г. Шевченка (1944–1947).

буд. № 56

Житловий будинок, 1890-ті роки (архіт.). Неоренсанс.

буд. № 58

Велотрек, 1913 (архіт.).

буд. № 59-а, буд. № 59-б, буд. № 59-в

Садиба, 1896, 1912–1915 (архіт., іст.). *Флігель* [буд. № 59-б] – арх. О. Дубицький. Еклектика. Проживав математик, акад. УАН, проф. КУ Г. Пфейффер (1910–1930-ті роки).

буд. № 60

Особняк, 1894 (архіт., іст.). Арх. М. Артинов. Неоросійський стиль. Прожили: цивільний інженер М. Артинов (кінець XIX ст. – початок 1900-х років); голова Ради Народних Комісарів УСРР О. Любченко (1934–1937); терапевт, засновник київської терапевтичної школи, завідувач кафедри факультетської терапії та клініки при ній КУ В. Образцов (1909–1920).

буд. № 66

Житловий будинок старих більшовиків, 1936 (архіт., іст.). Радянський ретроспективізм на основі класичних елементів. Проживали: співачка, народна артистка УРСР, солістка Київського театру опери та балету О. Петрусенко (1937–1940); радянський військовий та державний діяч, генерал-лейтенант, міністр внутрішніх справ УРСР Т. Строкач (1948–1954); живописець, народний художник УРСР, проф. Київського державного художнього інституту К. Трохименко (1948–1979).

Меморіальні дошки: *О. Петрусенко* (1966; скульп. Г. Кальченко, арх. Р. Бикова); *К. Трохименку* (1985; скульп. О. Скобликов, арх.: Р. Бикова, К. Сидоров).

буд. № 68

Житловий будинок «Роліт», 1931–1934, 1935–1939 (архіт., іст.). Арх.: В. Кричевський, П. Костирко, М. Сдобнев. Конструктивізм на основі класичних елементів. Проживали: письменник, критик П. Автомонов (1954–1988);

письменник Б. Антоненко-Давидович (1957–1984); письменник, акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці, заслужений діяч науки УРСР, заслужений діяч мистецтв Грузинської РСР, народний поет Узбекистану М. Бажан (1934–1939); поет, драматург В. Бичко (1952–1994); актор, педагог, народний артист УРСР О. Ватуля (1944–1955); поет, перекладач, критик, літературознавець Л. Вишеславський (1938–2002, з перервою під час II Світової війни); поет, автор сатиричних віршів і фейлетонів С. Воскресенко (1939–1941, 1945–1979); письменник, драматург С. Голованівський (1934–1941, 1945–1989); письменник А. Головка (1934–1939, 1939–1941, 1945–1972); письменник, громадський діяч, акад. АН УРСР, голова Українського республіканського комітету захисту миру, член Всесвітньої ради миру, голова правління Співки письменників України О. Гончар (1949–1995); поет, перекладач, єврейський культурно-громадський діяч Д. Гофштейн (1939–1941, 1944–1948); прозаїк, поет, перекладач, дисидент Ю. Даніель (кінець 1930-х роках – 1941); письменник М. Дубов (1952–1983); поетеса Л. Забашта (1952–1990); критик, літературознавець Л. Коваленко (1964–1983); письменник, театральний критик О. Копиленко (1934–1941, 1943–1958); драматург, державний і громадський діяч, акад. АН УРСР і АН СРСР, Герой Соціалістичної Праці, голова Співки письменників України О. Корнійчук (1934–1938); письменник, драматург, заслужений діяч мистецтв УРСР І. Кочерга (1934–1941, 1944–1952); письменник, партійний, радянський державний та громадський діяч І. Кулик (1934–1937); письменник, перекладач О. Кундзіч (1934–1941, 1944–1964); письменник І. Ле (1934–1952; з перервою під час II Світової війни); композитор, диригент, педагог, народний артист УРСР, проф. Київської і Московської консерваторій Б. Лятошинський (1939–1941, 1944–1968); поет, перекладач А. Малишко (1937, 1952–1970); письменник, драматург, театральний діяч І. Микитенко (1934–1937); поет, перекладач, заслужений працівник культури Грузинської РСР О. Новицький (1949–1992); письменник П. Панч (1934–1939, 1939–1941, 1945–1958); письменник, перекладач Л. Первомайський (1934–1941, 1945–1966); поет, прозаїк, драматург, відповідальний редактор журналу «Дніпро», голова правління Товариства культурних зв'язків з українцями за кордоном О. Підсуха (1952–1957, 1980–1990); прозаїк, заслужений працівник культури України Г. Полянкер (1934–1941, 1945–1951, 1954–1997); письменниця, перекладач М. Пригара (1944–1983); письменник Н. Рибак (1934–1941, 1945–1978); поет, літературознавець, акад. АН УРСР і АН СРСР, директор Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР М. Рильський (1934–1939, 1939–1941, 1944–1951); письменник С. Скляренко (1934–1952, з перервою під час II Світової війни); письменник, драматург В. Собко (1934–1941, 1945–1981); поет, перекладач В. Сосюра (1937–1957, з перервою під час II Світової війни); письменник, акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці М. Стельмах (1945–1952, 1965–1983); поет, літературознавець, мовознавець, акад. ВУАН, Герой Соціаліс-

тичної Праці П. Тичина (1934–1941); графік, живописець З. Толкачов (1934–1941, 1944–1977); поет П. Усенко (1934–1941, 1945–1975); письменник М. Чабанівський (1956–1973); поет М. Шпак (1934–1941); письменник, перекладач М. Шумило (1957–1982); письменник, драматург Ю. Яновський (1939–1941, 1943–1954).

Меморіальні дошки: Б. Антоненку-Давидовичу (1994; скульп. Б. Довгань, арх. Ф. Юр'єв); *Л. Вишеславському* (2005; скульп. О. Миловзоров); *С. Голованівському* (1992; арх. В. Дормидонтов); *А. Головку* (1975; скульп. М. Вронський, арх. В. Гнєздилов); *О. Гончару* (1996; скульп.: В. Бик, Р. Найда); *Д. Гофштейну* (1994; скульп. В. Сівко); *М. Дубову* (1987; скульп. М. Рапай, арх. В. Єлізаров); *Л. Забашті* (2003; скульп. М. Білик); *Л. Коваленку* (2002; скульп. М. Горловий); *О. Копиленку* (1959; скульп. М. Вронський, арх. І. Шмульсон); *І. Кочерзі* (1960; скульп. А. Шафран, арх. П. Захарченко); *І. Кулику* (1973; скульп. А. Білостоцький, арх. А. Ігнащенко); *О. Кундізчу* (1971; скульп. Н. Деревус, арх. Нгуєн Дзінх Лок); *Б. Лятошинському* (1969; скульп. О. Банников, арх. О. Стукалов); *А. Малишчу* (1973; скульп. І. Макогон); *І. Микитенку* (1962; скульп. І. Гончар, арх. Т. Трегубова); *П. Панчу* (1981; скульп. А. Куш, арх. П. Купрій); *Л. Первомайському* (1974; скульп. А. Білостоцький, арх. А. Ігнащенко); *М. Пригарі* (1990; скульп. М. Рапай); *Н. Рибаку* (1984; скульп. Б. Довгань, арх. А. Ігнащенко); *М. Рильському* (1965; скульп. П. Остапенко); *В. Собку* (1983; скульп. А. Куш, арх. П. Купрій); *М. Стельмаху* (1985; скульп. Ф. Согаян, арх. М. Фещенко); *П. Усенку* (1978; скульп. Н. Деревус, арх. М. Яценко); *М. Чабанівському* (2005; скульп. В. Зноба); *М. Шпаку* (1973; скульп. О. Супрун, арх. А. Ігнащенко); *Ю. Яновському* (1958; скульп. А. Німенко, арх. І Шмульсон).

буд. № 72, буд. № 72-б, буд. № 72-в, буд. № 72-г

Садиба, середина XIX ст. – 1909 (архіт., іст.). Арх.: О. Кривошеев, М. Артинов. Історизм. Проживав письменник К. Паустовський (1902–1903) [буд. № 72-в].

буд. № 84

Житловий будинок, 1892, кінець 1930-х роках (архіт., іст.). Арх. Ніколаєв. Історизм. Надбудова (два поверхи): кінець 1930-х років. Проживав літературознавець, бібліограф та бібліотекознавець, чл.-кор. АН УРСР С. Маслов (1913–1914, 1944–1957).

буд. № 94

Житловий будинок, кінець 1890-х роках, 1939 (архіт.). Цегляний стиль. Проживав поет, перекладач, акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці М. Бажан (1921–1924).

вул. Хорива
(архіт., іст., містоб.).

буд. № 1/2, буд. № 1, буд. № 1-а, буд. № 1-г

Садиба, 1860–1910-ті роки (архіт.). Арх. Ф. Голованов. Класицизм [буд. № 1/2, буд. № 1-а]. Історизм [буд. № 1, буд. № 1-г].

буд. № 2, буд. №2-а, буд. №2-д

Садиба, XIX ст. (архіт.). Арх. О. Кривошеев. Історизм.

буд. № 4

Житловий будинок, 1899–1900. (архіт.). Історизм.

буд. № 5

Житловий будинок, 1838 (архіт.). Арх. Л. Станзані. Класицизм.

буд. № 5-а

Церква Миколи Притиска, кінець XVII ст., початок XX ст. (архіт., іст., мист.).

Арх.: А. Меленський (1811), В. Ніколаєв (1880-ті роки), М. Александров (1956–1957). Реставрація: 1980-х роки. Арх.: З. Нестеровська, Н. Селіванова. Живопис відновлюється і реставрується з 1997 р. під керівництвом худ. М. Стороженка. Первісне ядро – українське бароко, добудови – у формах історизму з елементами бароко. Служив І. Павловський (1934–1935).

Меморіальна дошка І. Павловському (1995, скульп. В. Луцак, арх. Я. Ковбаса).

буд. № 11-а

Житловий будинок, кінець XIX ст. (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс. Неоренесанс.

буд. № 13/11

Житловий будинок, 1818 (архіт., іст.). Арх. А. Мезенський (ймовірно). Перебудова: 1882. Арх. А. Геккер. Класицизм. Проживав перший головний архітектор Києва (1799–1829) А. Меленський (1818–1833).

буд. № 16/7

Житловий будинок, початок XIX ст. (архіт.). Класицизм.

буд. № 18/10, буд. № 18-а, буд. № 18-б

Садиба, кінець XIX – початок XX ст. (архіт.). Історизм.

буд. №№ 21–23

Житловий будинок, 1897 (архіт.). Історизм.

буд. № 27

Житловий будинок з крамницею, 1863, 2001 (архіт.). Арх. Ф. Голованов. Класицизм.

буд. № 31-а, буд. № 31-б

Садиба, кінець 1890-ті роки (архіт.). Арх. М. Гарденін. Історизм.

буд. № 36

Житловий будинок, початок XIX ст. (архіт.). Класицизм.

буд. № 45/24

Житловий будинок, початок XX ст. (архіт.). Історизм.

буд. № 46

Житловий будинок, кінець XIX ст. (архіт.). Перший поверх. Арх. М. Казанський. Історизм.

буд. № 49-а, буд. № 49-б

Садиба, 1881–1982, 1901–1902 (архіт.). Арх. В. Ніколаєв [буд. № 49-а], М. Гарденін [буд. № 49-б]. Історизм.

пров. Хорива

буд. № 1

Будинок Подільської поліцейської дільниці й пожежного відділення, 1910–1911 (архіт.). Арх. Е. Брадтман. Реконструкція: 1988–1989 (під розміщення музею «Чорнобиль»). Раціональний модерн.

Пам'ятний знак «Чорнобильська мадонна», 1996 (мист.). Скульп. Л. Верстак, арх. А. Гайдамака.

Хотівське городище
кінець VI– V ст. до н.е. (археол.)

поряд із с. Хотів

Городище. Досліджували Є. Покровська (1948) та Є. Петровська (1965–1967).

Хрещатий парк

див.: *Київський водогін*

вул. Хрещатик
XVIII–XXI ст. (археол., архіт., іст., мист., містоб.)

буд. № 6

Житловий та офісний будинок (Будинок трестів), 1911–1912, 1927–1928 (архіт.).
Арх.: Й. Зекцер, Д. Торov. Відбудова – І. Коган, М. Анічкінець Пізній модерн.

буд. № 8

Київське відділення Санкт-Петербурзького (Петроградського) облікового і позичкового банку, 1914–1916 (архіт., іст.). Арх.: П. Андреев, Л. Бенуа, скульп. М. Круль. Неоампір. Тут у правлінні Кредитсоюзу працював кооперативний діяч, голова правління Дніпросоюзу, міністр харчової промисловості УНР, директор Укрзовнішторгу Д. Коліух.

буд. № 10-а

Київське відділення Волзько-Камського комерційного банку, 1912–1914 (архіт.). Арх.: П. Андреев, Л. Бенуа, худ. В. Кузнецов. Неоампір.

буд. № 12

Житловий будинок, XIX–XX ст. (іст.). Проживав купець, книготорговець М. Оглоблін (1880–1911). Розміщувалися: редакція і бюро «Записок Киевского отделения Императорского Русского технического общества по свеклосахарной промышленности» (1895–1913); редакція журналу «Інженер» (1907–1913), працювали і співпрацювали відомі вчені, інженери.

буд. № 13/2, буд. № 17

Житлових будинків комплекс, 1950–1951 (архіт., іст.). Арх.: О. Власов, А. Добровольський, Б. Приймак, за участю арх.: Р. Балабан, О. Малиновського. Радянський ретроспективізм. Проживали: живописець і графік, народний художник УРСР і СРСР, дійсний член АМ СРСР С. Григор'єв та його дружина – графік і живописець Л. Григор'єва (1957–1978); актор, народний артист СРСР В. Добровольський (1951–1984); учений у галузі фітопатології та імунітету рослин, чл.-кор. ВАСГНІЛ, акад. УААН В. Пересипкін (1954–2004); учений у галузі гірничої справи, акад. АН УРСР М. Стариков (1952–1961); учений у галузі гірничої теплофізики, акад. АН УРСР, заслужений діяч науки і техніки УРСР, віце-президент АН УРСР О. Щербань (1954–1959) [буд. № 13/2]; архітектор, дійсний член Академії архітектури УРСР і Академії архітектури СРСР, Академії будівництва та архітектури УРСР, АМ СРСР, заслужений будівельник УРСР А. Добровольський (1950–1988); оперний диригент, народний артист Казахської РСР і УРСР В. Пірадов (1950–1954) [буд. № 17].

Меморіальна дошка В. Добровольському (1989; скульп. А. Фуженко, арх. Т. Довженко) [на буд. № 13/2].

буд. № 15

Пам'ятник В.В. Городецькому, 2004 (мист.). Скульп.: В. Щур, В. Сівко, арх. В. Скульський.

Пасаж, 1913–1914, 1946–1955 (архіт., іст.). Арх.: П. Андреев, О. Власов, А. Добровольський, А. Малиновський, Б. Приймак, В. Созанський. Неокласицизм 1910-х роках і «радянський ампір» 1940–1950-х років. Проживали: співак, народний артист СРСР П. Білинник (1950–1998); співак, народний артист СРСР Б. Гмиря (1959–1969); співак, народний артист СРСР М. Гришко (1951–1973); композитор, народний артист УРСР, заслужений діяч мистецтв УРСР Г. Жуковський (1950–1976); актриса, народна артистка СРСР О. Кусенко (1951–1997); фізіолог рослин, дійсний член УАСГН, заслужений діяч науки УРСР С. Лебедев (1950–1953); терапевт, заслужений діяч науки УРСР А. Михньов (1950–1970); прозаїк і драматург В. Некрасов (1950–1974); поет І. Нехода (1952–1963); філософ, чл.-кор. АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР Д. Острянин (1953–1988); учений у галузі гідротехніки, чл.-кор. АН УРСР Б. Пишкін (1955–1970); фізико-хімік, акад. АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР В. Ройтер (1952–1956); кінорежисер, художник, теоретик кіно, народний артист СРСР, Герой Соціалістичної Праці С. Юткевич (1918–1919).

Меморіальні дошки: *Б. Гмирі* (1973; скульп. І. Кавалерідзе, арх. В. Гнездилов); *М. Гришку* (1981; скульп. М. Рапай, арх. А. Ігнащенко); *А. Михньову* (1972; скульп. О. Скобликов, арх. А. Ігнащенко); *В. Некрасову* (1990; скульптори В. Селібер, І. Вайнер, арх. В. Романов); *І. Неході* (1972; скульп. К. Кузнецов, арх. В. Гнездилов).

буд. № 21

Житловий будинок, 1953–1954 (архіт., іст.). Арх.: О. Власов, А. Добровольський, В. Созанський. Радянський ретроспективізм. Проживала оперно-камерна співачка, народна артистка УРСР і СРСР Є. Чавдар (1955–1989).

буд. № 22

Головоштамт, 1952–1958 (архіт.). Арх.: В. Ладний, Б. Приймак, Г. Слуцький, З. Хлебнікова. В архітектурі поєднано класичні пропорції і форми українського бароко.

буд. № 23, буд. № 25, буд. № 27

Житлових будинків комплекс, 1951–1954 (архіт., іст.). Арх.: О. Власов, О. Малиновський [буд. № 23, буд. № 27], А. Добровольський, О. Малиновський, П. Петрусенко [буд. № 25]. Проживали: академіки АН УРСР Г. Савін і О. Щербань (обидва – 1950-ті роки) [буд. № 23]; народний артист СРСР В. Дальський (1965–1992); співак, композитор, письменник, народний артист УРСР С. Козак (1955–1993); архітектор, один з авторів генерального плану відбудови Хрещатика в повосенні роки О. Малиновський (1955–1976) [буд. № 25]; актор і режисер, народний артист СРСР Ю. Лавров (1953–1980); акад. АН УРСР І. Федорченко (1953–1960) [буд. № 27].

Меморіальні дошки: *С. Козаку* (1999; скульп. М. Перепелица, арх. В. Гнездилов); *Ю. Лаврову* (1994; скульп. Т. Довженко, арх. В. Клоков) [на буд. № 27].

буд. № 24

Адміністративний будинок, 1953–1955 (архіт.). Арх.: Л. Куликов, В. Єлізаров, М. Шило. У стилістиці радянського ретроспективізму.

буд. № 26

Радіотелецентр, 1949–1950 (архіт., іст.). Арх. В. Єлізаров. У формах ретроспективізму орієнтованого на стиль бароко.

буд. № 28/2

Будинок Міністерства культури УРСР, 1956–1958 (архіт.). Арх. В. Созанський. Оформлений з елементами класичної архітектурної спадщини.

буд. № 29/1

Житловий будинок, 1951–1956 (архіт., іст.). Арх.: А. Добровольський, В. Ладний, О. Линович, Б. Приймак. Проживав оперний та концертно-камерний співак, народний артист УРСР В. Тимохін (1956–1983).

буд. № 30/1

Будинок Міністерства лісового господарства УРСР, 1953 (архіт.). Арх.: О. Власов, О. Заваров. У модернізованих формах класичної архітектури.

буд. № 32

Будинок Київського відділення Російського для зовнішньої торгівлі банку, 1913–1915 (архіт., іст.). Арх. Ф. Лідваль, скульп. В. Кузнєцов. Історизм. Керуючим банку був фінансист, громадський діяч А. Добрий. Містилося Головне архітектурно-планувальне управління Києва, яке очолювали: дійсний член Академії архітектури УРСР, Академії архітектури СРСР, Академії будівництва та архітектури УРСР, Академії мистецтв СРСР, заслужений будівельник УРСР А. Добровольський (1950–1955); народний архітектор СРСР, заслужений будівельник УРСР Б. Приймак (1955–1973); чл.-кор. Академії мистецтв СРСР, заслужений архітектор УРСР І. Іванов (1974–1980).

буд. № 34

Адміністративний будинок, 1956 (архіт.). Арх.: О. Власов, О. Заваров, В. Шапов. У традиціях класицизму.

буд. № 36

Виконком Київської міської ради, 1952–1957 (архіт., іст.). Арх.: О. Власов, О. Заваров, О. Малиновський. Архітектурне оформлення у традиціях класицизму. 24 липня 1990 р. на флагштоку перед будинком було вперше піднято національний синьо-жовтий прапор.

буд. № 38/2

Універмаг Народного комісаріату внутрішньої торгівлі УРСР, 1935–1938 (архіт.). Арх.: Д. Фрідман, Л. Мецоян. Конструктивізм.

буд. № 40/1

Готель «Кане», 1873–1874 (архіт., іст.). Арх. В. Ніколаєв. Історизм. Прожили: художник М. Врубель (1888–1889), військовий, державний, політичний діяч, гетьман України (квітень–грудень 1918 р.) П. Скоропадський (лютий–березень 1918 р.).

буд. № 42

Житловий будинок, 1895–1896 (архіт.). Арх. О. Кривошеєв. Еклектика.

буд. № 44

Садиба, кінець XIX ст. *Головний будинок*, 1883. Арх. Г. Шлейфер. Надбудова: 1899. Арх. А.-Ф. Краусс. Еклектика. Розміщувалися: Зуболікарська школа Л. Головчинера, І. Лур'є, З. Головчинер (початок XX ст.), в якій працювали відомі лікарі й учені В. Високович, П. Морозов; онтологічний факультет КМІ (з 1920), перетворений у 1931 р. на Київський стоматологічний інститут, де працювали Л. Білейкін, Г. Бурвассер, К. Тарасов, М. Шапіро. Розміщувалися: видавниче товариство «Друкар» (1917–1924); Єврейський народний університет на чолі з М. Зільберфарбом (1918); Центральне бюро Асоціації революційного мистецтва України (1925–1931); асоціацію очолював мистецтвознавець І. Врона, Центральне бюро – скульптор Б. Кратко, секретар – художник Є. Холостенко.

буд. № 46

Житловий будинок, 1872–1874 (архіт.). Арх. О. Шіле. Історизм.

буд. № 48

Житловий будинок, 1880 (архіт.). Історизм.

буд. № 50, буд. № 50-б, буд. № 50-в

Садиба, 1880–1882 (архіт.). Арх. О. Хойнацький. Еклектика.

буд. № 52

Житловий будинок, 1875–1878 (архіт., іст.). Арх.: О. Гросс, В. Ніколаєв. Історизм. Містився найбільший у Києві магазин-склад «Депо», майстерня і фабрика музичних інструментів Г.-І. Піндржишека – підприємця, члена Київської міської думи, голови Чеського добродійного і просвітницького товариства ім. Я.-А. Каменського (1885–1908). Відбулася виставка картин сучасних російських художників «Ланка» (групи «Вінок» та «Золоте руно»), влаштована художницею О. Екстер за участю М. Кульбіна (листопад 1908 р.); відкрився перший в Києві постійно діючий «Художній салон», в якому мали експонуватися виставки вітчизняного і зарубіжного мистецтва, (лютий 1914 р.). Містився Музично-драматичний інститут ім. М. Лисенка (1921–1934), в якому працювали: піаніст, заслужений проф. УСРР Г. Беклемішев (1923–1934); диригент В. Бердяєв (1928–1930); скрипаль, диригент, заслужений діяч мистецтв УРСР, заслужений проф. УСРР Д. Бертъє (1921–1934); музикознавець, композитор А. Буцький (1921–1925); композитор, диригент, заслужений діяч мистецтв УРСР М. Вериківський (1922–1928); віолончеліст, заслужений артист УРСР С. Вільковський (1925–1934); піаністка Н. Вольська (1921–1930); скрипаль, диригент М. Вольф-Ізраєль (1920-ті роки); скрипачка О. Вонсовська (1921–1928); режисер, театральний художник Г. Гаєвський (1921–1933); композитор, піаніст М. Гозенпуд (1925–1934); хоровий диригент, заслужений артист Республіки, художній керівник і головний диригент капели «Думка» Н. Городовенко (1930–1934); мистецтвознавець, фольклорист, заслужений діяч мистецтв УРСР М. Грінченко (1922–1934); письменник, літературознавець, театрознавець, критик О. Дейч (бл. 1921–1924); вокальний педагог, заслужений діяч мистецтв УРСР Д. Євту-

шенко (1927–1934); композитор, народний артист Білоруської РСР В. Золотарьов (1926–1930); режисер, актор, заслужений діяч мистецтв УРСР (з 1960 р.), актор театру «Березіль» Г. Ігнатович (1922–1928); актор, режисер В. Інкіжинов (1924–1926); композитор, піаніст В. Косенко (1929–1934); режисер, актор, теоретик театру, драматург, перекладач, Народний артист Республіки, засновник Молодого театру, Київського драматичного театру («Кийдрамте»), театру «Березіль» Лесь Курбас (1922–1926); музикант М. Лисенко (1920-ті роки); піаніст, заслужений діяч мистецтв УРСР А. Луффер (1928–1934); музикознавець, композитор Г. Любомирський (1921–1934); композитор, народний артист УРСР Б. Лятошинський (1925–1934); актор, режисер, народний артист СРСР І. Мар'яненко (1921–1926); художник театру, заслужений діяч мистецтв УРСР, головний художник театру «Березіль» В. Меллер (1922–1926); оперна співачка О. Муравйова (1921–1934); диригент-хормейстер, бандурист М. Опришко (1920-ті роки); диригент, народний артист РРФСР О. Орлов (1927–1934); музикознавець, фольклорист, історик культури, перекладач, один із засновників Музично-драматичного інституту ім. М. Лисенка Д. Ревуцький (1921–1932); композитор, народний артист УРСР і СРСР, акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці Л. Ревуцький (1924–1934); театрознавець, директор Українського театрального музею П. Рулін (1921–1934); хоровий диригент, заслужений діяч мистецтв УРСР Е. Скрипчинська (1923–1934); актор, письменник В. Сладкопєвцев (1921–1923); актриса, режисер, заслужена артистка УСРР М. Старицька (1921–1930); композитор, заслужений діяч мистецтв УРСР Г. Таранов (1925–1934); режисер, педагог, народний артист УРСР Б. Тягно (1923–1926); навчалися диригенти і композитори Г. Верьовка, К. Домінчен, П. Поляков; композитор А. Свечников; диригенти О. Климов, О. Мінківський, Н. Рахлін, О. Сорока, М. Тараканов; композитор, диригент, бандурист Г. Китастий; співаки І. Воликівська, З. Гайдай, К. Лаптев; актори В. Дальський, М. Кононенко, Л. Криницька, В. Магар, І. Маркевич, П. Міхневич, К. Осмяловська, П. Сергієнко, В. Марченко, З. Хрукалова, І. Чабаненко, Г. Янушевич; режисери Д. Бондаренко, Л. Дубовик, М. Єсіпенко, В. Скляренко, С. Ткаченко, музикознавець О. Лисенко й інші. В 1934 р. інститут реорганізовано: музичний факультет увійшов до складу Київської консерваторії, драматичний перетворено на Київський театральний інститут (Київський національний університет театру, кіно і телебачення ім. І. Карпенка-Карого). Працювали: театрознавці А. Гозенпуд (1934–1946); І. Піскун (1938–1939); режисери Д. Алексідзе (1968–1984), М. Верхацький (1952–1972), В. Вільнер (1947–1952); С. Данченко (1979–192001); В. Довбищенко (1947–1953); І. Молостова (1967–1999); В. Неллі (1961–1980); П. Нятко (1940–1960); С. Ткаченко (1934–1961); В. Харченко (1956–1971); актори і режисери А. Бучма (1937–1957); М. Крушельницькій (1952–1963); А. Скибенко (1956–1981); О. Соломарський (1954–1978); К. Хохлов (1939–1956); І. Чабаненко (1943–1965); Г. Юра (1936–1961); актори Л. Гаккебуш (1944–1947); А. Гашинський

(1980–1991); Т. Коваленко (1934–1960); П. Сергієнко (1944–1984); К. Степанков (1953–2004); Д. Франько (1947–1982); артист балету Ф. Баклан (1968–1983); балетмейстер Б. Таїров (1936–1951); співак В. Козерацький (1963–1965); театральний художник М. Духновський (1947–1967); кінорежисер В. Денисенко (1959–1984) й інші. Інститут закінчили: актори В. Аркушенко (1950), Ю. Березін (1941), Б. Брондуков (1965), В. Данченко (1937), В. Дашенко (1941), Н. Доценко (1936), Л. Жуковський (1949), М. Задніпровський (1950), Н. Копержинська (1946), О. Кусенко (1941), С. Олексенко (1964), М. Олексенко-Герасименко (1964), О. Омельчук (1935), В. Полінська (1936), В. Розстальний (1963), Я. Сиротенко (1975), В. Сміян-Берізка (1948), Ю. Тимошенко (1941), Д. Франько (1938), В. Цимбаліст (1952); кінорежисери В. Івченко (1937), Ф. Соболев (у 1953 р. – акторський, у 1959 р. – режисерський факультет); режисери Ф. Верещагін (1941), М. Карасьов (1937), Б. Мешкіс (1958); актори і режисери І. Миколайчук (1965), К. Параконьов (1941) й інші. В будинку проживав поет, перекладач, акад. АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР, заслужений діяч мистецтв Грузинської РСР, народний поет Узбекикої РСР, Герой Соціалістичної Праці М. Бажан (1925–1926).

вул. Цитадельна

буд. № 3

див.: *Київська фортеця*

вул. Чапаєва

кінець XIX – XX ст. (архит., іст., містоб.)

буд. № 2/16

Житловий будинок, 1902 (архит., іст.). Арх. І. Ніколаєв. Історизм. Бував письменник К. Паустовський (1900-ті роки).

буд. № 3

Житловий будинок, 1945 (архит.). Неокласицизм з елементами конструктивізму.

буд. № 4, буд. № 4-б, буд. № 4-в, буд. № 4-г

Садиба, 1899 (архит.). Арх. М. Гарденін. Історизм.

буд. № 5

Житловий будинок, 1908 (архит.). Цегляний стиль.

буд. № 6

Житловий будинок, 1899–1902 (архит.). Неоренесанс.

буд. № 7

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст. (архит., іст.). Арх. М. Гарденін (ймовірно). Історизм. Проживало подружжя Савенків (1910-ті роки): адвокат, журналіст, політичний діяч (монархіст) А. Савенко, оперна та коцертно-камерна співачка, солістка Миського театру в Києві Н. Новоспаська (Савенко).

буд. № 8

Житловий будинок, 1900 (архит., іст.). Арх. М. Яскевич. Неоренесанс. Проживав біолог і ботанік, організатор селекційно-наслідознавчої справи в Україні, перший директор Наукового інституту селекції (Інститут цукрових буряків УААН) В. Колкунов (1905–1909).

буд. № 9

Житловий будинок, 1900–1901 (архіт., іст.). Арх. М. Гарденін. Історизм. Проживав письменник К. Паустовський (1902–1904).

буд. № 11

Житловий будинок, 1900–1901 (архіт.). Історизм.

буд. № 12

Житловий будинок, 1902 (архіт., іст.). Історизм. Проживав письменник Г. Косинка (1922–1924).

буд. № 13

Житловий будинок, початок ХХ ст. (іст.). Проживали: актори Київського академічного українського драматичного театру ім. І. Франка: народний артист СРСР А. Гашинський (1949–1955); заслужений артист УРСР Л. Задніпровський (1946–1947); заслужений артист УРСР М. Задніпровський-Кононенко (1950–1997); народний артист УРСР О. Омельчук (1949–1957).

буд. № 14

Житловий будинок, 1914 (архіт., іст.). Історизм. Проживав радянський військовий і державний діяч, один з організаторів і керівників партизанського руху в Україні під час II Світової війни, двічі Герой Радянського Союзу, заступник голови Президії Верховної Ради УРСР С. Ковпак (1944–1960).

буд. № 16

Житловий будинок працівників Інституту «Київміськпроект», 1939 (архіт.). Арх. А. Благодатний (ймовірно). Конструктивізм.

Чапасівка

Чапасівський археологічний комплекс, межа IV–III тис. до н.е. – 40-і н.е. (археол.). Виявлений у 1966 р. Досліджували В. Круц, А. Кубишев, Є. Максимов, Є. Петровська (1966–1968, 1970–1972); Л. Скиба (1988–1992).

Могильник зарубинецької культури (Пирогівський), 185–170 роки до н.е. – 40-ті роки н.е.

Могильник скіфського часу (Пирогівський), VI–V ст. до н.е.

Могильник трипільської культури, перша половина III тис. до н.е.

Поселення трипільської культури, межа IV–III тис. до н.е.

Червоний Хутір

Червонохутірський могильник, III тис. до н.е. (археол.). Відкрив В. Даниленко (1950).

просп. Червонозоряний

буд. № 22/24

Пам'ятне місце третьої лінії оборони Києва в 1941 р. (іст.).

Пам'ятний знак на місці третьої лінії оборони Києва в 1941 р. (1965; арх. Е. Бельський).

пров. Чеховський

буд. № 4

Будинок, 1898 (іст.). Проживали: актор, співак, хоровий диригент К. Демидов (1918–1931); музикант, педагог, заслужений артист УРСР А. Проценко (1924–1984, з перервами); вчений-технолог, проф. КПІ О. Скоморохов (1929–1935).

буд. № 10/23

Житловий будинок, 1902 (архіт.). Еклектика.

буд. № 11

Житловий будинок, 1910-ті роки (архіт.). Історизм.

бульв. Чоколівський

Пам'ятник К.Д. Ушинському, 1974 (мист.). Скульп. О. Скобликов, арх. А. Ігнащенко.

вул. Чорнобильська

Пам'ятний знак жертвам Чорнобильської катастрофи, 1994 (мист.). Скульп. В. Чепелик, арх. М. Кислий.

буд. № 13-а

Будинок, кінець 1970-х роках (іст.). Проживав поет, правозахисник В. Стус (1979–1980).

вул. В'ячеслава Чорновола

буд. № 26/2

Житловий будинок, 1927–1928 (архіт.). Конструктивізм.

буд. № 28/1

Лікарня для чорноробів, 1892–1893, 1896, 1899–1901, 1901–1903, (архіт., іст.).
Арх. В. Ніколаєв. Працювали відомі лікарі: Є. Афанасьєв, Д. Воробйов, П. Качковський, О. Косткевич, О. Левитський, Г. Маковський, М. Рум'янцев, К. Сапсжко, акушер-гінеколог. З 1929 р. – Українська дитяча спеціалізована лікарня, з 1996 р. – Науково-лікувальне об'єднання «Охматдит». У 1929–1965 роках на базі лікарні діяв Український НДІ охорони материнства і дитинства (Інститут педіатрії, акушерства та гінекології ім. П. Буйка АМН України). У лікарні та інституті працювали: акушери-гінекологи – Герой Радянського Союзу П. Буйко (1933–1938) і дійсний член АМН СРСР А. Ніколаєв (1954–1972); педіатр Д. Сигалов (1924–1985); хірург, заслужений діяч науки УРСР А. Шуринок (1953–1968). Амбулаторія, 1899–1901 (архіт.). Инж. М. Артинов. Цегляний стиль.

Меморіальні дошки: А. Шуринку (1970); скульп. Г. Молдаван) [на корпусі № 3]; *Д. Сигалову* (1998) [на корпусі № 1].

буд. № 37

Пам'ятник О.С. Пушкіну, 1959 (мист.). Скульп. Л. Блох.

бульв. Тараса Шевченка

XIX–XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 1

Житловий будинок, 1886 (архіт.). Арх. В. Ніколаєв. Історизм.

буд. № 2

Житловий будинок, 1963 (іст.). Проживали: актор, народний артист УРСР О. Ануров (1963–1968) співак, народний артист УРСР А. Кікоть (1963–1968); актриса, народна артистка СРСР П. Куманченко (1963–1992); заслужений майстер спорту СРСР, заслужений тренер СРСР із спортивної гімнастики

О. Мішаков (1963–1993); актор, режисер, народний артист УРСР М. Покотило (1963–1971); диригент, народний артист СРСР К. Симеонов (1963–1966); актор, народний артист УРСР О. Таршин (1963–1986); співак, народний артист УРСР В. Тимохін (1963–1968); співак, народний артист СРСР В. Третяк (1963–1980); співак, народний артист УРСР М. Фокін (1963–1989).

Меморіальна дошка О. Мішакову (2004; скульп. М. Білик).

буд. № 3

Садиба, 1897–1898 (архіт., іст.). Арх.: С. Рикачов, А.-Ф. Краусс. Історизм. Розміщувалися: правління профспілки київських кравців «Голка», членом якого був політичний діяч І. Смирнов-Ласточкін (1910-ті роки); Російське генеральне консульство на чолі К. Кржемінським (1918); Російська мирна делегація на чолі з Х. Раковським (травень–жовтень 1918 р.).

буд. № 4

Садиба, кінець XIX – початок XX ст. (архіт., іст.). *Особняк-флігель*, 1872, 1896. Арх.: О. Шіле, М. Клуг. *Прибутковий будинок*, 1899–1901. Арх. Й. Зецер. Історизм. *Службова споруда*, 1874. Арх. О. Шіле. Проживали: родина власників садиби Богрових (1896–1911), син яких Д. Богров у 1911 р. смертельно поранив у Києві голову Ради міністрів Російської імперії П. Століпін; письменник І. Бабель (1928); лікар, перший директор університетської дерматологічної клініки Л. Горецький (1874–1885); живописець М. Івасюк (1925–1937). Розміщувалися: Український геологічний комітет і Український науково-дослідний геологічний інститут ВУАН (1926–1941), в яких працював геолог, акад. ВУАН, поет В. Різниченко (1926–1932).

буд. № 5

Житловий будинок, 1909–1911 (архіт., іст.). Ймовірно, арх. Е. Братман. Модерн. Розміщувалися: редакція і головне бюро часопису «Око» (1918).

буд. № 7/29

Готель «Паласт», кінець XIX – початок XX ст. (архіт., іст.). Арх.: В. Ніколаєв, О. Кривошесев, А. Мінкус, Ф. Троупянський. Реконструкція: 1946, 1952–1958, 1999–2005. Арх.: І. Дроботун; С. Бабушкін, М. Дьомін, В. Рубштейн, В. Смирнов, інж.; Л. Казачинський, М. Козоріз й інші (відповідно). Модернізація інтер'єрів: 1975. Худ. Л. Гоголь. Модерн. Тут підписав зречення гетьман України П. Скоропадський (14 грудня 1918 р.). Розміщувалися: підрозділи Народного комісаріату освіти УСРР (квітень–серпень 1919 р.), в яких працювали відомі діячі науки і культури. Проживали: відомі актори театру, кіно, естради. Жив громадсько-політичний діяч, правозахисник, народний депутат України, Герой України В. Чорновіл (1990).

буд. № 8/26

Житловий будинок, 1844–1845 (іст.). Розміщувалися: Український генеральний військовий штаб (кінець 1917 р. – початок 1918 р.), який очолювали генерал-поручик Армії УНР Б. Бобровський, військовий діяч О. Сливинський; відділ культури і мистецтва Міської управи Києва (1941, під час німецької окупації), першим керівником якого був скульптор, кінорежисер, драматург, народний артист УРСР І. Кавалерідзе.

буд. № 10

Житловий будинок, 1950-ті роки (іст.). Проживав економіст-аграрник, акад. УАСГН, чл.-кор. ВАСГНІЛ Л. Клецький (1959–1987).

буд. № 12

Садиба (Національний музей Тараса Шевченка), XIX ст. (архіт., іст., мист.). *Особняк. Флігель.* Історизм. Проживали: київський міський голова, добротинник П. Демидов князь Сан–Донато (1870–1875), родина підприємців та добротинців Терещенків (1875–1918). Розміщувалися: генеральне секретарство праці та Міністерство праці УНР (липень 1917 р. – квітень 1918 р.), очолюване М. Поршем; Міністерство праці Української Держави на чолі з М. Славинським (травень–листопад 1918 р.).

буд. №№ 13–17

Медичні корпуси Київського університету Св. Володимира, 1885–1886, 1893–1894, 1900 (іст.). Військові інж.: Ф. Афанасьєв, І. Лільє, арх.: М. Іконников, Ф. Ессен. Працювали: на кафедрі факультетської терапії – терапевти, вчені: В. Чирков (1886–1904), В. Образцов (1904–1920), О.-А. Зіверт (1920–1921) акад. ВУАН Ф. Яновський (1921–1928), акад. ВУАН, АН СРСР і АМН СРСР, Герой Соціалістичної Праці М. Стражеско (1929–1941, 1944–1952), акад. АМН СРСР і АН УРСР В. Іванов (1958–1962); на кафедрі факультетської терапії – хірурги, вчені: В. Караваєв (1886–1892), О. Рінек (1886–1893), Л. Малиновський (1893–1911), акад. ВУАН М. Волкович (1911–1923), Є. Черняхівський (1923–1929), В. Гедройц (1920–1930), акад. АМН СРСР О. Кримов (1930–1941, 1944–1954), чл.-кор. АН УРСР І. Іщенко (1955–1968), заслужений діяч науки УРСР Г. Матяшин (1968–1979); на кафедрі патологічної анатомії [буд. № 13]; патологоанатоми: Г. Мінх (1888–1895), А.-В. Високович (1895–1912), В. Констатинович (1913–1920), П. Кучеренко (1920–1936), заслужений діяч науки УРСР Є. Чайка (1939–1941, 1944–1970), акад. АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР О. Смирнова-Замкова (1920–1930), на кафедрі загальної патології – патологи: В. Підвисоцький (1887–1900), М. Вашетко (1918–1923), І. Титов (1920–1922) [буд. № 15]; на кафедрі акушерства та гінекології – акушери-гінекологи: Г. Рейн (1886–1900), О. Муратов (1900–1913), заслужений діяч науки УРСР Г. Писемський (1920–1930), О. Крупський (1930–1937), чл.-кор. АН УРСР О. Лур'є (1938–1941, 1944–1958), чл.-кор. АМН СРСР М. Бакшеєв (1959–1974); на офтальмологічній кафедрі – офтальмологи: А. Ходін (1886–1903), О. Шимановський (1903–1918), І. Руберт (1919–1921), М. Левитський (1922–1941), В. Архангельський (1944–1949) [буд. № 17]. Міститься адміністрація медичного інституту (з 1920 р.) [буд. № 13]. Директорами і ректорами працювали відомі лікарі та вчені: Є. Черняхівський (1920–1921), О. Кабанник (1932–1934), М. Дудко (1937), П. Баранник (1937–1941), Л. Медведь (1941–1945), Т. Калиниченко (1945–1953), І. Алексєєнко (1953–1959), Є. Шамрай (1955–1956), В. Мілько (1966–1970), С. Лаврик (1970–1984).

Поғруддя М. Волковича, І. Іщенка, В. Караваєва, О. Кримова, Г. Матяшина [у вестибюлі].

Меморіальна дошка письменнику М. Коцюбинському, який 1912–13 перебував на лікуванні у терапевтичній клініці (1948) [на будинку № 13].

Меморіальні дошки вченим, які працювали у цьому закладі [на буд. № 13, буд. № 15].

буд. № 14

Перша чоловіча гімназія, 1847–1850 (архит., іст.). Арх. О. Беретті. Класицизм. Містилася Друга чоловіча гімназія (1857–1919). Директори: філолог О. Деллен (1857–1862); О. Андріяшев (1862–1890); історик, письменник М. Стожоренко (1909–1918). Викладали: історик, літератор О. Андрієвський (1890–1895); історик, археолог, етнограф, літературознавець, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН В. Антонович (1862–1863); історик П. Голубовський (1886–1895); церковний діяч І. Екземплярський (1871–1885); художник М. Мурашко (1869–1870); правознавець, архівознавець О. Романович-Славатинський (1857–1859); статистик, етнограф, фольклорист, історик О. Русов (1872–1874); історик педагогіки О. Селіханович (1906–1917); духовний письменник, священник М. Флоринський (1867–1875); філософ, психолог Г. Челпанов (1905–1907); географ М. Черкунов (1870–1905); історик, філолог Я. Шульгин (1903–1911); літературознавець, етнограф, журналіст Ю. Яворський (1904–1915); історик, акад. АН БСРР А. Ясинський (1895–1896). Випускниками та учнями гімназії були в різні роки були відомі вчені, громадсько-політичні та державні діячі: М. Бунге, О. Богомолец, М. Булгаков, В. Базилевич, Л. Добровольський, М. Довнар-Запольський, М. Драгоманов, М. Зеров, О. Лашкевич, І. Линниченко, В. Липинський, А. Луначарський, І. Лучицький, В. Міяковський, К. Паустовський, В. Піскорський, І. Сікорський, П. Стебницький, К. Трїтшель, Р. Чаговець й інші. У приміщенні гімназії проживав попечитель Київського навчального округу М. Пирогов (1858–1861). Розміщувалися: генеральне секретарство освіти УЦР, Міністерства народної освіти УНР і Української Держави, які очолювали видатні діячі культури і науки: І. Стешенко (липень 1917 р. – січень 1918 р.); В. Прокопович (лютий–квітень 1918 р.); М. Василенко (травень–жовтень 1918 р.); П. Стебницький (жовтень–листопад 1918 р.); В. Науменко (листопад 1918 р.); П. Холодний та І. Огієнок (листопад 1918 р. – лютий 1919 р.). Розміщувалися: Народний комісаріат освіти УСРР (1919–1920), який очолював учений-хімік, акад. ВУАН, радянський державний діяч В. Затонський; Головна книжкова палата (1919–1922); створений на її основі Український НДІ книгознавства (1922–1924), директором яких був бібліограф, книгознавець, літературознавець Ю. Меженко; Всенародна бібліотека України (1920–1930), якою керували: Є. Ківлицький (1919–1920), Ю. Меженко (1920–1922), С. Постернак (1922–1929), В. Іваницький (1929–1930), працювали: Г. Житецький (1920–1929), В. Кордт (1920–1930), С. Маслов (1926–1930), П. Попов (1929–1930), М. Сагарда (1924–1930), П. Стебницький (1920–1923). Розміщувалися: наукові інститути ВУАН–АН УРСР. В Інститут історії матеріальної культури ВУАН (1934–1941, 1944–1960; з 1938 р.

– Інститут археології АН УРСР) працювали: перший директор Ф. Козубовський (1934–1938), акад. АН УРСР П. Єфименко (1945–1954), члени-кореспонденти АН УРСР І. Артеменко (1955–1960), С. Бібиков (1955–1960), Л. Славін (1938–1941, 1944–1960). В Інституті історії України АН УРСР (1936–1941, 1944–1960; з 1952 р. – Інститут історії АН УРСР) працювали академіки АН УРСР І. Крип'якевич (1946–1948), М. Супруненко (1937–1941, 1944–1960), Ф. Шевченко (1949–1960); члени-кореспонденти АН УРСР І. Гуржій (1948–1960), К. Гуслистий (1936–1941, 1944–1947), П. Кучеров (1958–1960), М. Максимейко (1940–1941), М. Петровський (1937–1941, 1944–1951), А. Шлепаков (1952–1960), С. Юшков (1944–1945, 1949–1950). В Інституті української наукової мови УАН–ВУАН–АН УРСР (1921–1941, 1944–1959; з 1930 р. – Інститут мовознавства) працювали: засновник і перший директор інституту, акад. УАН А. Кримський (1921–1929), академіки АН УРСР І. Білодід (1946–1959), Л. Булаховський (1944–1959), М. Калинович (1924–1941, 1944–1949), О. Мельничук (1950–1959); члени-кореспонденти ВУАН–АН УРСР Н. Каганович (1934–1936), І. Кириченко (1931–1941, 1944–1955). В Інституті філософії АН УРСР (1946–1949) працював перший директор, акад. АН УРСР, чл.-кор. АН СРСР М. Омеляновський. Містився Музей (Кабінет) антропології й етнології ім. Ф. Вовка ВУАН (1921–1934), організатором і першим директором якого був етнограф, антрополог О. Алешо (1921–1922), працювали Н. Заглада (1921–1933), А. Носів (1920-ті роки), А. Онищук (1921–1927), Л. Шульгіна (1927–1930). Кафедру геології з геологічним кабінетом (1921–1928) і Український науководослідний геологічний інститут (розміщувався в цьому будинку 1926–1927) очолював акад. ВУАН П. Тутковський. Засновником і керівником кафедри інженерних споруджень ВУАН з електрозварювальною лабораторією (1919–1934) був акад. ВУАН Є. Патон. У НДІ Тараса Шевченка ВУАН (1935–1941, 1944–1960; з 1952 р. – Інститут літератури ім. Т. Шевченка АН УРСР) працювали: академіки О. Білецький (1936–1941, 1944–1960), Г. Вервес (1945–1960), М. Гудзій (1945–1960), І. Дзеверін (1955–1960), Л. Новиченко (1945–1960), П. Тичина (1936–1939), М. Шамота (1957–1960), члени-кореспонденти В. Адрианова-Перетц (1946–1947), Є. Кирилюк (1944–1960), С. Маслов (1939–1941, 1944–1950), М. Сиваченко (1947–1960), Є. Шаблювський (1935, 1956–1960). Проживали: математик, акад. ВУАН і АН СРСР М. Крилов (1922–1941), фізик-теоретик, математик, акад. АН УРСР і АН СРСР, двічі Герой Соціалістичної Праці М. Боголюбов (бл. 1928–1936).

Меморіальні дошки: А. Лунчарському (1969; скульптори В. Вінайкін, В. Гречаник, А. Кулагін), М. Пирогову (1973; скульп. Н. Дерегус, арх. І. Шепетова), В. Затонському (1984; скульп. М. Рапай, арх. А. Ігнащенко), І. Огієнку (1998; скульп. Р. Русин), С. Єфремову (2001; скульп. Р. Русин, арх. О. Стукалов).

буд. № 18

Друга чоловіча гімназія, 1854–1856, 1870–1872 (архит., іст.). Арх. П. Шлейфер. Прибудови: 1881–1882, 1884–1885. Реконструкція: 1958–1961. Пізній класи-

цизм. Містилася гімназія (1856–1920), в якій викладали: письменник, філософ, історик, етнограф, громадсько-політичний діяч М. Драгоманов (1863–1865); мовознавець, літературознавець, чл.-кор. Імператорської Санкт-Петербурзької АН П. Житецький (1869–1876); церковний і культурний діяч П. Лебединцев (1860–1868); мовознавець, шевченкознавець, громадсько-політичний і державний діяч В. Науменко (навчався в 1861–1868 роках, викладав у 1873–1903 роках); художник І. Сошенко (1856–1876); літературознавець, журналіст, громадський діяч М. Чалий (1852–1861) й інші. Навчалися: історик, журналіст О. Андрієвський (закінчив у 1861 р.); історик, краєзнавець, акад. УАН Д. Багалій (1872–1876); біохімік, політичний діяч, акад. АН СРСР, Герой Соціалістичної Праці О. Бах (закінчив у 1875 р.); археолог, етнограф, мистецтвознавець, акад. УАН М. Біляшівський (закінчив у 1887 р.); філософ, психолог П. Блонський (закінчив у 1902 р.); письменник М. Булгаков (закінчив у 1901 р.); режисер, актор, народний артист СРСР В. Василько (1904–1913); композитор, диригент, народний артист СРСР Р. Глієр (закінчив у 1894 р.); ентомолог, чл.-кор. АН УРСР Є. Звірозомб-Зубовський (закінчив у 1909 р.); філософ, психолог, державний і церковний діяч В. Зеньківський (закінчив у 1900 р.); історик, літературознавець, палеограф, архівознавець І. Каманін (закінчив у 1868 р.); правознавець, соціолог, філософ, історик, акад. УАН Б. Кістяківський (1878–1886); сходознавець, славіст, акад. УАН А. Кримський (1884–1885); літературознавець, етнограф, бібліограф М. Левченко (закінчив у 1920 р.); церковний діяч, лікар Лука (В.Ф. Войно-Ясенецький) (закінчив у 1896 р.); історик, археолог Н. Мовчанівський (закінчив у 1876 р.); поет С. Надсон (1870–1872); художник, акад. Імператорської АМ В. Орловський (1855–1860); етнограф, культурно-просвітницький діяч Т. Рильський (закінчив у 1858 р.); статистик, етнограф, історик, фольклорист, громадський діяч О. Русов (1857–1864); історик, юрист, громадсько-політичний діяч М. Славинський (закінчив у 1886 р.); історик, письменник, педагог, громадський діяч М. Стороженко (закінчив у 1862 р.); етнограф, письменник, полярний дослідник, громадський діяч, автор вірша, який став основою тексту національного та державного гімну України, П. Чубинський (1852–1858); математик, астроном, геофізик, акад. ВУАН і АН СРСР, Герой Радянського Союзу О. Шмідт (1907–1909); історик, педагог, громадський діяч Я. Шульгін (1862–1869); громадсько-політичний і державний діяч, письменник, журналіст В. Шульгін (закінчив у 1895 р.); історик, краєзнавець, педагог, чл.-кор. ВУАН В. Щербина (1862–1868). За УЦР, УНР та Української Держави розміщувалися: генеральне секретарство продовольчих справ, Міністерство продовольства (1917–1918), які очолювали відомі кооперативні, політичні та державні діячі: М. Стасюк (червень–серпень 1917 р.), М. Ковалевський (листопад 1917 р. – квітень 1918 р.), С. Гербель (липень–жовтень 1918 р.), Б. Мартос (грудень 1918 р. – лютий 1919 р.). Містився центральний апарат Миської управи Києва (жовтень 1941 р. – листопад 1943 р.). Миські голови за німецької окупації: історик, археолог, дже-

релознавець О. Оглоблин (20 вересня – 26 жовтня 1941 р.); математик, педагог В. Багазій (29 жовтня 1941 р. – 19 лютого 1942 р.); історик Л. Форостівський (20 лютого 1942 р. – 7 листопада 1943 р.); співробітники: економіст С. Драгоманов, скульптор І. Кавалерідзе, історик, поет, провідник ОУН О. Ольжич, історик К. Штепа й інші.

Меморіальна дошка П. Чубинському (1993; скульп. Б. Довгань, арх. Ф. Юр'єв).

буд. № 19/2

Житловий будинок, кінець XIX – початок XX ст., (архит.). Історизм.

буд. № 20

Володимирський собор, 1862–1896 (архит., іст., мист.). Арх.: І. Штром, П. Спарро, О. Беретті; завершував будівництво арх. В. Ніколаєв. Еклектика. Проект опорядження – мистецтвознавець А. Прахов. Розпис інтер'єру – худ.: В. Васнецов, М. Врубель, В. Замирайло, С. Костенко, В. Котарбінський, О. Курінний, М. Нестеров, М. Пимоненко, О. та П. Сведомські, С. Яремич й інші.

Барельєфні постаті князя Володимира та княгині Ольги на вхідних дверях (скульп.: Р. Бах, Г. Залеман).

буд. №№ 22–24

Садиба, друга половина XIX – початок XX ст. (архит., іст.). Арх.: В. Обремський, О. Кобелєв. Історизм. Народився поет, художник, філософ М. Волошин (1877) [буд. № 24]. Містилися: Четверта чоловіча гімназія (1878–1898), в якій працювали історик Є. Ківлицький (з 1891 р.), історик, археограф, письменник О. Левицький (з 1880 р.), історик М. Стороженко (директор із 1895 р.); Київський комерційний інститут (1909–1915, 1916–1920, з 1920 р. – КІНГ (тут до 1930 р.)). Директором і професором Комерційного інституту був історик, фольклорист, етнограф М. Довнар-Запольський (до березня 1917 р.), у 1917–1919 роках ректором був економіст, статистик, економігеограф, акад. УАН К. Воблий (викладав із 1906 р.). В інституті працювали відомі вчені, педагоги, громадські і державні діячі: психолог С. Ананьїн (1910–1922); економіст, статистик О. Андерсон (1918–1919); економіст, статистик О. Анциферов (1912–1914); вчений у галузі сільськогосподарської економіки і статистики В. Бажєв (1907–1916); історик-медієвіст М. Бубнов (1908–1919); філософ, історик філософії, акад. ВУАН О. Гіляров (1908–1920); математик, акад. УАН і АН СРСР Д. Граве (1910–1920); учений в галузі механіки, один з піонерів вітчизняного планеризму М. Делоне (1908–1920); хімік-технолог К. Дементьєв (1910–1911); історик, публіцист Д. Дорошенко (1913–1914); правознавець О. Ейхельман (1908–1913); правознавець В. Карпека (Карпеко) (1918–1920); сходознавець Т. Кезма (1913–1920); філософ, соціолог, правознавець, акад. УАН Б. Кістяківський (1918–1919); інженер-агроном, кооперативний діяч В. Коваль (1915–1920); політеконом, статистик, акад. УАН В. Косинський (1909–1918); хімік-органік, чл.-кор. ВУАН К. Красуський (1910–1916); економіст, громадсько-політичний, державний діяч Б. Мартос (1918); правознавець М. Мітіліно (1917–1920); ботанік-фізіолог К. Пурієвич (1911–1916); статистик, етнограф, фольклорист,

громадський діяч О. Русов (1908–1915); правознавець В. Синайський (1911–1918); агроном П. Сльозкін (1908–1920); фізико-хімік О. Сперанський (1919); історик, економіст Є. Сташевський (1914–1919); інженер, механік В. Фармаковський (1910–1918); правознавець, статистик, політехномом М. Цитович (1908–1912); хімік-технолог, акад. ВУАН В. Шапошников (1913–1920). У Комерційному інституті навчалися відомі діячі науки, освіти і культури, громадського політичного і державного життя України. Серед них: поет О. Безименський (1916–1917), письменники І. Бабель (1913–1915), В. Блакитний (1914–1915), П. Тичина (1913–1917), економіст М. Величківський (закінчив у 1914 р.), кінорежисери О. Довженко (1917–1919) і В. Браун (1915–1919), економіст, син М. Драгоманова С. – О. Драгоманов (1909–1914), радянський партійний діяч Л. Картвелішвілі (1910–1916), кооператор, генеральний секретар (міністр) продовольчих справ УНР М. Ковалевський (1912–1914), член УЦР Л. Ковалів (1913–1915), актор і режисер С. Міхоелс (1911–1914), письменник, учений, секретар пошт і телеграфу УНР М. Шаповал (1917) й інші. У КІНГ, крім кількох викладачів колишнього комерційного інституту, працювали також правознавці С. Борисенко (1928–1930), В. Бошко (1920–1930), М. Паше-Озерський (1921–1930), Л. Яснопольський; історик, картограф В. Кордт, історик О. Оглоблин, економіст М. Птуха (1919–1930) й інші. 4–5 квітня 1917 р. в актовій залі інституту відбувся установчий з'їзд Української партії соціалістів-революціонерів (УПСР). До керівництва партії увійшла переважно студентська молодь, зокрема вихованці Комерційного інституту М. Ковалевський, Л. Ковалів, М. Шаповал, а також В. Севрюк, П. Христюк й інші. У лівому крилі будинку формувался перший підрозділ Січових стрільців у складі Армії УНР під назвою «Галицько-Буковинський курінь Січових стрільців» (листопад 1917 р. – січень 1918 р.), розміщувалися його штаб і казарми. Курінь очолював полковник Армії УНР Є. Коновалець; начальником штабу (з січня 1918 р.) був полковник армії УНР А. Мельник. Містилися: Київський юридичний інститут (1917–1920), професорами якого були відомі вчені та педагоги: М. Василенко, К. Воблій, Б. Кістяківський, П. Кованько, Ф. Міщенко, В. Науменко, Р. Орженцький, Є. Спекторський; доцентами, приват-доцентами – М. Паше-Озерський, П. Смирнов й інші; Київський інженерно-будівельний інститут (1930–1941), в якому працювали учений в галузі будівельної механіки, чл.-кор. АН УРСР Б. Горбунов (1932–1941); учений в галузі теорії споруд, акад. АН УРСР М. Корноухов Микола Іванович (1931–1941); Музично-театральна академія (1941–1943), яку очолював О. Лисенко.

Меморіальні дошки: *Б. Горбунову* (1962), *М. Корноухову* (1967), (обидві – арх. Т. Трегубова); *Галицько-Буковинському куреню Січових Стрільців* (2001; скульп. В. Луцак); *М. Волошину* (2007; скульп. М. Рапай).

буд. № 23

Жіноча гімназія М.В. Клуссіни, 1908 (архіт., іст.). Модерн. Працювали: літературознавець, чл.-кор. ВУАН і АН СРСР В. Адріанова-Перетц (до 1914 р.);

священнослужитель, історик церкви С. Петрунович (1910-ті роки); мистецтвознавець, історик, етнограф Д. Щербаківський (1910–1914).

буд. № 27

Будинок Київського виправного арештантського відділення, середина XIX ст. (архит., іст.). Військовий інж. А. Тілло. Класицизм. Містилося арештантське відділення (1849–1917). У цьому будинку друкувалися перші українські гроші (1918).

буд. № 31

Житловий будинок, 1903 (архит., іст.). Неоготика. Містилося правління Київського політехнічного товариства інженерів і агрономів (1910-ті роки), яке очолював інж.-будівельник П. Бутенко. Проживали: вчений у галузі механіки Я. Маркович (1905–1909); історик, етнограф Є. Трегубов (початок XX ст.), у квартирі якого зупинявся письменник, публіцист, учений, громадський діяч І. Франко (4–12 квітня 1909 р.).

буд. № 34

Садиба 1874–1875 (архит., іст.). Арх. В. Краузе. *Особняк. Флігель з огорожею*. Неоготика. Проживали: цукропромисловець, доброчинник, колекціонер І. Терещенко (1879–1903, з перервами); громадсько-політичний і державний діяч М. Терещенко. Розмішувалися: генеральне секретарство шляхів сполучення УЦР, Міністерства шляхів сполучення УНР і Української Держави, в який працювали інженери, громадсько-політичні діячі В. Єщенко, Б. Бутенко, А. Макаренко. Тут було обрано Директорію УНР на чолі з В. Винниченком (ніч із 13 на 14 листопада 1918 р.).

буд. № 36, буд. № 36-а, буд. № 36-б

[також: вул. Михайла Коцюбинського, буд. № 14]

Садиба аптекаря М.Д. Фроммета, 1873, 1882 (архит., іст.). *Головний будинок*, 1873 [буд. № 36]. Арх. В. Николаєв. *Житловий будинок*, 1882 [буд. № 36-а]. *Готель*, 1882 [вул. Михайла Коцюбинського, буд. № 14]. Арх. П. Воронцов. *Флігель*, 1882, межа XIX–XX ст. [буд. № 36-б]. Історизм. Проживали: лікар, учений, проф. КУ М. Оболенський (початок XX ст.), історик-славіст, мовознавець чл.-кор Імператорської Санкт-Петербурзької АН Т. Флоринський (бл. 1905–1919).

буд. № 46

Житловий будинок, 1890-ті роки (іст.). Проживав художник, учений-хімік, державний діяч П. Холодний (1912–1919).

буд. № 48

Житловий будинок, 1901–1906 (архит.). Неоренесанс.

буд. № 56–56-а

Садиба дитячих та юнацьких закладів заводу «Ленінська кузня», 1931–1934 (архит.). Конструктивізм.

буд. № 58

Житловий будинок заводу «Ленінська кузня», 1939 (архит.). Арх. О. Смик. Пізній конструктивізм.

буд. № 60

Будинок Ради по вивченню продуктивних сил УРСР АН УРСР, 1972 (іст.). Працювали відомі вчені: економіст, акад. АН УРСР, голова ради С. Ямпольський (1972); юрист, економіст, чл.-кор. НАН України В. Цемко (1995–1997). Розміщується Центр досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Г. Доброва (з 1984 р.), в якому працювали: директор – вчений у галузі наукознавства, історії науки і техніки, чл.-кор. АН УРСР, Міжнародної академії історії науки (1965), член Міжнародної академії гуманітарних і природничих наук Г. Добров (1984–1989); учений в галузі лісівництва та ґрунтознавства, акад. АН УРСР П. Погребняк (1972–1976) й інші.

Пам'ятник В.І. Леніну, 1946 (мист.). Скульп. С. Меркуров, арх.: О. Власов, В. Єлізаров.

Пам'ятник М.О. Щорсу, 1954 (мист.). Скульп.: В. Бородай, М. Лисенко, М. Суходолов, арх.: О. Власов, О. Заваров.

пров. Тараса Шевченка

XIX–XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 8

Житловий будинок, 1905–1907. (архіт.). Арх. А. Трахтенберг. Історизм.

буд. № 8-а

Садиба (Київський літературно-меморіальний будинок-музей Тараса Шевченка), XIX–XX ст. (іст., мист.). Проживали: поет, письменник, художник, громадсько-політичний діяч Т. Шевченко (квітень 1846 р. – квітень 1847 р.); етнограф, мовознавець, поет О. Афанасьєв-Чужбинський (1846–1947); художник М. Сажин (1846–1947).

Меморіальна дошка Т. Шевченку (1974; скульп. Г. Кальченко, арх. А. Ігнащенко).

Пам'ятник Т. Шевченку, 1946 (мист.). Скульп. Г. Петрашевич.

буд. № 13/21, буд. 13/21-б, буд. 13/21-в

Садиба, кінець XIX ст. (архіт.). Житловий будинок, 1899 [буд. №13/21]. Арх. В. Ніколаєв. *Житловий будинок, кінець XIX ст. [буд. №13/21-б].* Арх. А.-Ф. Краусс (ймовірно). *Флігель, 1875 [буд. №13/21-в].* Арх. П. Спарро. Цегляний стиль.

вул. Отто Шмідта

буд. № 33

Особняк В.Х. Руссіянова, 1900–1901 (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс. Цегляний стиль.

вул. Шовковична

XVIII–XX ст. (археол., архіт., іст., містоб.)

буд. № 3

Житловий будинок 1909–1910 (архіт., іст.). Модерн. Містилося Головне інженерне управління Військового міністерства Української Держави (1918), яке очолював генерал-хорунжий С. Сидельников, працювали генерал-значковий П. Вербицький, генерал-хорунжий В. Закржевський.

буд. № 5

Житловий будинок працівників Київського ковбасного заводу, 1940 (архіт., іст.). Арх. Г. Миронович. Радянський ретроспективізм. Проживав архітектор, дійсний член Академії Архітектури УРСР, дійсний член і президент Академії архітектури СРСР О. Власов (1944–1950).

буд. № 10

Житловий будинок, 1930-ті роки (архіт., іст.). Арх. С. Григор'єв. Пізній конструктивізм. Проживали: письменниця, журналістка, громадський діяч В. Василевська (1957–1964); кінорежисер, художник, заслужений діяч мистецтв УРСР, народний артист РРФСР О. Довженко (1935–1941); драматург, державний і громадський діяч, акад. АН УРСР і АН СРСР, Герой Соціалістичної Праці О. Корнійчук (1957–1972); графік, народний художник УРСР, чл.-кор. АМ СРСР О. Пащенко (1945–1963); актриса, кінорежисер, народна артистка СРСР Ю. Солнцева (1935–1941).

Меморіальні дошки: В. Василевській (1965; скульп. Г. Кальченко, арх. Б. Приймак), *О. Довженку* (1960; скульп. М. Вронський, арх. І. Шмольсон), *О. Корнійчуку* (1973; скульп. О. Скобликов, арх. А. Ігнащенко), *О. Пащенко* (1969; скульп. І. Макогон).

буд. № 12

Житловий будинок, 1900–1901 (іст.). Містився Інститут єврейської культури ВУАН (1929–1936), Кабінет для вивчення єврейської радянської літератури, мови та фольклору (1936–1941, 1944–1949). Працювали відомі вчені: фольклорист М. Береговський (1931–1941, 1944–1947), історик, мовознавець, чл.-кор. ВУАН Й. Ліберберг (1929–1934), мовознавець І. Співак (1931–1941, 1944–1949), філолог, лінгвіст, літературознавець Н. Штіф (1929–1931).

буд. № 14

Особняк М.П. Шестакова, 1912 (архіт.). Ймовірно, арх. Р. Мельцер. Неоренесанс.

буд. № 16-а, буд. № 16-б

Садиба Мавриних, 1911–1914 (архіт.). Арх. В. Риков. Модерн.

буд. № 17/2

Особняк С.С. Могилевцева, 1899–1901 (архіт., іст., мист.). За участю арх. В. Ніколаєва. Реконструкція: 1934. Арх. П. Альошин. Історизм. Оформлення інтер'єрів виконано в різних історичних стилях: готичному (їдальня), мавританському, бароковому (кабінет), російському, модерн (вітальня). Прожили: власник будинку, купець 1-ї гільдії, добродійник С. Могилевцев (1901–1917); історик, археограф, громадський діяч О. Гермайзе (кінець 1920-х років); правознавець, громадсько-політичний діяч, міністр внутрішніх справ Української Держави І. Кістяківський (1917–1918); археолог, музеєзнавець М. Макаренко (1927–1934); політичний, державний діяч Х. Раковський (1919); історик, акад. ВУАН М. Яворський (1929–1930).

буд. № 19

Житловий будинок, 1901–1902 (архіт., іст.). Арх. М. Вишневський. Неоготика. Проживав поет, перекладач, акад. АН УРСР, Герой Соціалістичної Праці М. Бажан (1940 – липень 1941 р.).

буд. № 21

Житловий будинок співробітників РНК УСРР, 1935 (архіт.). Арх. С. Григор'єв. Пізній конструктивізм.

буд. № 26

Житловий будинок, 1977–1979 (іст.). Проживали: відомі державні і партійні діячі УРСР: Герой Соціалістичної Праці, голова Президії Верховної Ради УРСР О. Ватченко (1979–1984); Герой Соціалістичної Праці, голова Ради міністрів УРСР О. Ляшко (1979–1987); голова КДБ УРСР генерал-лейтенант С. Муха (1982–1987); другий секретар ЦК КПУ І. Соколов (1979–1982); двічі Герой Соціалістичної Праці, перший секретар ЦК КПУ В. Щербицький (1979–1990).

буд. № 27

Кловський (Стефанич) монастир, XI ст. (археол.). Досліджували П. Толочко (1963), І. Мовчан, В. Харламов (1974–1975).

буд. № 29

Житловий будинок, 1973 (іст.). Проживав письменник, публіцист, акад. АН вищої школи України А. Москаленко (1973–1999).

буд. № 30

Житловий будинок, 1970-ті роки (іст.). Проживав живописець, народний художник УРСР М. Хмелько (1965–1996).

буд. № 32–34

Житловий будинок співробітників НКВС УРСР, 1930–1940-ті роки (архіт., іст.). У перехідних формах від конструктивізму до радянського неокласицизму. Проживав письменник, драматург Л. Дмитерко (1960–1985).

Меморіальна дошка Л. Дмитренка (1986; скульп. І. Макогон, арх. М. Кислий).

буд. № 36/7

Житловий будинок, 1914 (архіт., іст.). Історизм. Проживали: кінорежисер, сценарист, народний артист УРСР В. Денисенко (1974–1984), актриса, народна артистка України Н. Наум (1974–1987), математик, історик науки, акад. АН УРСР Й. Штокало (1957–1974).

буд. № 39/1

Олександрівська міська лікарня (Центральна міська клінічна лікарня), друга половина, 1874–XX ст. (архіт., іст.). *Богадільня*, 1884–1885 (іст.). *Корпус гінекологічного та хірургічного відділення*, 1913–1916 (архіт., іст.). Інж. С. Смирнов. Цегляний стиль з елементами ренесансу. Працювали відомі лікарі та вчені: П. Буйко (1939–1941), О. Лур'є (1940-ті роки), О. Ольшанецький (кінець 1940-х роках – 1953), Ф. Соколов (1920–1941). *Корпус дитячого заразного (інфекційного) відділення*, 1900 (архіт., іст.). Арх. І. Ніколаєв. Цегляний стиль з елементами ренесансу. Працювали: Ф. Рум'янцев, М. Свенсон, В. Чернов. *Корпус дитячого нормального і шкіряно-венерологічного відділень*, 1889–1891, 1926 (архіт., іст.). Арх. А. Геккер. Цегляний стиль з елементами ренесансу. Працювали: В. Чернов (1891–1912), Ф. Рум'янцев (1915–1925), А. Тижненко (1926–1941), проф. КМІ І. Потоцький (1960–1978). *Корпус заразного (інфекційного) відділення для дорослих*, 1897–1900

(архит., іст.). Арх. І. Ніколаєв. Цегляний стиль з елементами ренесансу. Працювали: М. Губергріц (1925–1927), А. Зюков (1927–1941, 1943–1953), Є. Черняхівський (початок ХХ ст.). *Кардіологічний центр*, 1978 (іст.). Арх.: О. Загніборода, Л. Лось, О. Слободський. Працював перший керівник центру, чл.-кор. АМН СРСР О. Грицюк (1978–1990). *Контора та приймальний покій*, 1887–1888 (архит.). Арх. В. Ніколаєв. У формах російської дерев'яної архітектури. *Пологового відділення корпус*, 1893–1894 (іст.). Арх. А. Геккер. Містилася клініка пропедевтики внутрішніх хвороб КМІ, працював терапевт, акад. АН УРСР М. Губергріц (1929–1951). Похований фундатор храму, підприємець, доброчинець М.Ф. Дегтярьов (†1898) (іст.) [усипальня під північним крилом цоколю, що залишився від первісної церкви Святого Михаїла]. *Пральня*, 1909–1910 (архит.). Арх. О. Кривошесев. Модерн. *Корпус пропедевтичної та неврологічної клінік*, 1884–1885, 1907–1908 (іст.). Арх.: В. Ніколаєв, О. Кривошесев. Працювали лікарі й учені: К. Вагнер (1897–1903), А. Зюков (1911–1916), М. Лапинський (1891–1918), Ф. Льох (1885–1897), Б. Маньківський (1910–1961), В. Селецький (1894–1897, 1919–1950), І. Сікорський (1888–1903), Ф. Яновський (1905–1914). *Корпус терапевтичного жіночого відділення корпус*, 1908–1909 (архит., іст.). Арх. О. Кривошесев. Цегляний стиль. *Корпус терапевтичного чоловічого та хірургічного відділень*, 1914–1917 (архит., іст.). Проект за участю арх. С. Смирнова. Історизм. Працювали лікарі й учені: В. Виноградов (1919–1927), М. Губергріц (1920–1928), І. Зав'ялов (1917–1938), І. Іщенко (1944–1955), М. Коломійченко (1955–1973), Л. Корейша (1939–1941), І. Корхов (1930–1941), В. Михайлов (1919–1921), М. Свенсон (1917–1937), М. Стражеско (1917–1919, 1922–1937), Ф. Удинцев (1927–1941, 1947–1951), Є. Черняхівський (1917–1929), Ф. Яновський (1917–1919).

Меморіальні дошки: проф. КМІ І. Потоцькому (1998) [на корпусі дитячого нормального і шкіряно-венерологічного відділень], *Б. Маньківському* (1964; скульп. О. Банников) [на корпусі пропедевтичної та неврологічної клінік].

Пам'ятник В.П. Образцову, 1950 (мист.). Скульп. М. Вронський, арх. Д. Яблонський [рered приймальним покоєм].

буд. № 48

Житловий будинок, 1977 (іст.). Проживав заслужений архітектор України, мистецтвознавець, педагог Ю. Асєєв (1978–2005).

вул. Шолуденка

буд. № 28/4

Стадіон «Зеніт» («Старт»), 1939 (іст.). 9 серпня 1942 р. тут відбувся футбольний матч-реванш між командами «Старт» київського хлібозаводу № 4 і зенітної частини вермахту «Flakelf», після якого німці заборонили їм грати. Загибель у концтаборі частини учасників гри – колишніх футболістів київського «Динамо», заарештованих як заручників, радянська пропаганда використала для створення легенди про «матч смерті».

Пам'ятний знак загиблим футболістам київського спортивного клубу «Динамо», 1981 (мист.). Скульп. А. Харченко, арх. А. Ігнащенко [на території стадіону].

вул. Щекавицька

буд. № 29

Синагога Київської іудейської громади, 1894–1895, 2001–2003 (архит.). Арх. М. Гарденін. Еклектика з використанням деталей мавританського стилю.

гора Щекавиця

Городище (міський район стародавнього Києва), IX – початок XIII ст. (археол.). Згадується в «Повісті временних літ». Обстежували В. Козловська, Ф. Мовчанівський (1934), розкопували К. Гупало (1980), І. Мовчан (1995).

Церква, XII ст. (археол.). Досліджував К. Гупало (1980).

Щекавицький могильник, X–XIII ст. (археол.). Відкрив і дослідив І. Мовчан (1992, 1995).

Щекавицький печерний монастир, XIV–XVI ст. (археол.). Дослідили у 1930–1990-х роках Т. Бобровський, В. Гончаров., І. Самойловський.

вул. Щорса

буд. № 18

Українська студія хронікально-документальних фільмів («Укркінохроніка»), 1939–2000-ті роки (іст.).

№34, № 38, №44

див.: *Київська фортеця*

вул. Юрківська

буд. № 3

Церква, XI – перша половина XII ст. (археол.). Дослідження в 2003 р. – М. Сагайдак, М. Сергеева.

буд. № 36

Будинок, 1930-ті роки (іст.). Містилась явочна квартира підпільної групи Ф. Кушнірова (1941).

гора Юрковиця

Юрковицький археологічний комплекс, III тис. до н.е., VIII–VII ст. до н.е., кінець III–I ст. до н.е., X ст. н.е. (археол.). Пам'ятки трипільської, чорноліської, зарубинецької та давньоруської культур.

Безкурганний могильник, X ст. Досліджували М. Біляшівський, Т. Кібальчич, А. Скриленко (1899), Є. Максимов, Р. Орлов (1965).

Поселення, III тис. до н.е. Відкрив і дослідив М. Біляшівський (1898).

Поселення, VIII– VII ст. до н.е., III–I ст. до н.е., X ст. н.е. Відкрив В. Дяденко (1965), досліджували Є. Максимов, Р. Орлов (1965).

вул. Ягідна

Преображенські печери, середина XIX ст. (археол.) [також: вул. Академіка Кашенка]. Досліджували І. Самойловський (1955), В. Дяденко (1968). Викопані братією Преображенського скиту КПЛ.

буд. № 8

див. вул. Івана Федорова, буд. № 26, буд. № 28, буд. № 32

буд. № 44

Будинок, кінець XIX – початок XX ст., в якому містилася кузня (іст.).

буд. № 54

Будинок, початок XX ст., в якому містився каретний цех (іст.).

вул. Ярославів Вал

XIX–XX ст. (архіт., іст., містоб.)

буд. № 1

Житловий будинок, 1895–1897 (архіт.). Арх. М. Добачевський. Історизм.

буд. № 3

Особняк, 1858–1861, 1878 (архіт., іст.). Перебудова: 1878. Арх. О. Шіле. Пізній класицизм. Проживали: лікар С. Алфер'єв (1861–1877), інженер і підприємець М. Штейнгель (1877–1918). Містилася Спілка письменників України (1938–1941, 1944–1953), правління якої очолювали акад. АН УРСР і АН СРСР, Герой Соціалістичної Праці О. Корнійчук (1938–1941, 1947–1953), поет, мистецтвознавець, акад. АН УРСР і АН СРСР М. Рильський (1943–1947).

буд. № 4

Житловий будинок, 1907–1908 (архіт.). Арх. Й. Зекцер. Модерн.

буд. № 4/8

Житловий будинок, 1959–1961 (іст.). Проживав живописець, народний художник СРСР А. Петрицький (1961–1964).

Меморіальна дошка А. Петрицькому (1970; скульп. Г. Кальченко).

буд. № 5

Особняк, 1859 (архіт., іст., мист.). Військовий інж. О. Авринський. Прибудова: 1879. Військовий інж. І. Киселевський. Класицизм. Розпис зали – модерн. Проживали: історик, філолог, педагог, громадська діячка Г. Берло (друга половина 1870-х роках), відомі лікарі й учені В. Образцов (1895–1909), М. Стражеско (1912–1919).

буд. № 6

Житловий будинок, перша половина 1880-х роках (архіт., іст.). Історизм. Розміщувалися: редакції часопису «Нова громада» (1906), газети «Рада» (1906–1914). Редактор-видавець обох видань Є. Чикаленко. Працювали: Д. Дорошенко, С. Єфремов, В. Королів-Старий, Ф. Матушевський, А. Ніковський, М. Павловський, С. Петлюра, П. Сабалдир, Л. Старицька-Черняхівська, Г. Шерстюк й інші. Проживав письменник, громадсько-політичний діяч Г. Чупринка (бл. 1911–1912).

буд. № 7

Караймська кенаса, 1898–1900 (архіт.). Арх. В. Городецький, скульп. Е. Сала. Мавританський стиль.

Меморіальна дошка на честь національного героя Куби Хосе Марті (1995; скульп. А. Литвиненко).

буд. № 8

Садиба, 1898 (архит., іст.). Цегляний стиль. Проживали: художник театру і кіно, заслужений діяч мистецтв УРСР В. Меллер, співачка і педагог, заслужений діяч мистецтв УРСР О. Муравйова (обидва – 1920-ті роки).

буд. № 9

Житловий будинок, 1898–1899 (архит., іст.). Історизм. Проживав у дитячі роки письменник К. Паустовський (1906).

буд. № 10

Житловий будинок, 1870-ті роки (іст.). З 1915 р. містився готель «Версаль», де утримувалися заарештовані в грудні 1918 р. урядовці Української Держави – голова Ради міністрів і міністр земельних справ С. Гербель, міністр внутрішніх справ В. Рейнбот, міністр фінансів А. Ржепецький, а також митрополит Київський Антоній (Храповицький) та єпископ Волинський Євлогій (Георгієвський).

буд. № 11, буд. № 11-б

Садиба, 1898–1899 (архит., іст.). Арх. М. Артинов (ймовірно). Історизм. Проживав лікар-педіатр, громадський діяч Ф. Чорномор-Заdernовський.

буд. № 13, буд. № 13-б

Садиба, кінець XIX – початок XX ст. (іст.). Проживали: історик, архівіст, журналіст, літературознавець, один із засновників і дійсний член УВАН В. Міяковський (1918–1929); співак, хормейстер Г. Москальов (бл. 1905–1907); літературознавець, мистецтвознавець, фольклорист, етнограф, чл.-кор. АН УРСР П. Попов (1930–1941) [**буд. № 13**]; терапевт, акад. ВУАН Ф. Яновський (1905–1928, з перервою в 1919–1921 роках); проф. КІНГ В. Яновський (1905–1938) [**буд. № 13-б**].

Меморіальна дошка Ф. Яновському (1972; скульп.: О. Скобликов, А. Ігнащенко).

буд. № 14-а, буд. 14-б, буд. 14-в, буд. 14-г, буд. 14-д

Садиба, 1908–1911 (архит., іст.). Арх.: М. Клуг, М. Яскевич. Модерн, історизм. Розміщувалися: Українське наукове товариство (1912–1913), редакція і головна контора «Літературно-наукового вісника» (1912–1913). Видавцем та фактичним редактором був голова товариства М. Грушевський (1907–1912), відповідальні редактори – Ф. Красицький, С. Веселовський, М. Гехтер. З 1912 р. видавець – Л. Старицька-Черняхівська, редакційний комітет – М. Грушевський, О. Олесь, Л. Старицька-Черняхівська, Ю. Тищенко (Сірий). Містилася Державна заслужена академічна хорова капела УРСР «Думка» (Національна заслужена академічна капела України) (1924–1941, з перервами; 1944–1989). Капелу очолювали: хоровий диригент, заслужений артист Республіки, Н. Городовенко (1919–1937); хоровий диригент, народний артист УРСР О. Сорока (1937–1939, 1946–1964); композитор, диригент, заслужений діяч мистецтв УРСР М. Вериківський (1939–1940); диригент, музичний діяч П. Гончаров (1940–1941); диригент, народний артист УРСР О. Петровський (1944–1946); хоровий диригент, народний артист УРСР П. Муравський (1964–1969); хоровий диригент, народний артист УРСР М. Кречко (1969–1983). Містилося правління Українського театрального то-

вариства (1945–1987), головами якого були: співак, народний артист СРСР І. Паторжинський (1945–1954); актриса, народна артистка СРСР, Герой Соціалістичної Праці Н. Ужвій (1954–1973); актриса, народна артистка СРСР О. Кусенко (1973–1987). Проживали: актор, народний артист СРСР М. Болдунан (1920-ті роки), колекціонер О. Гансен (1910–1919); композитор, піаніст В. Косенко (1930-ті роки); економіст, публіцист, громадсько-політичний і кооперативний діяч М. Порш (1917–1918); політичний діяч, голова Проводу ОУН і Конгресу українських націоналістів, народний депутат України М. Стецько (1992–1998); поет, прозаїк, драматург, перекладач, критик Е. Фінінберг (1920–1930-ті роки).

буд. № 15

Житловий будинок, 1904 (іст.). Проживали: лікар і вчений І. Сікорський (1904–1919) та його син – авіаконструктор І. Сікорський (1904–1912).

буд. № 15-а

Житловий будинок, 1972 (іст.). Проживали: математик, кібернетик, акад. АН УРСР і АН СРСР, Герой Соціалістичної Праці В. Глушков (1972–1982); драматург, військовий інженер, Герой Радянського Союзу І. Зайцев (Ра-чада) (1972–1993).

Меморіальна дошка В. Глушкову (1983; скульп. В. Клоков, худ. Ф. Юр'єв).

буд. № 16, буд. № 16-б

Садиба, кінець XIX – початок XX ст. (архит.). Арх. А.-Ф. Краусс. *Головний будинок*, 1897–1898. *Флігель*, 1897–1898, 1914.

буд. № 17, буд. № 17-б

Садиба, 1890, 1911 (архит.). Арх. О. Шіле. *Головний будинок*, 1890. Історизм. *Флігель*, 1911. Модерн.

буд. № 18

Житловий будинок, 1892 (іст.). Проживав терапевт, учений Ф. Льош (1892–1903). Містився Український штаб партизанського руху (січень 1944 р. – січень 1945 р.) на чолі з Т. Строкачем.

буд. № 19/31

Житловий будинок працівників Наркомату внутрішньої торгівлі УСРР, 1935 (архит., іст.). Арх.: Д. Богуславський, Ю. Корбін, В. Онащенко. Радянський ретроспективізм. Проживали: письменник В. Кисельов (1960-ті роки), живописець, народний художник СРСР В. Пузирков (1982–1999).

буд. № 21/20, буд. № 21-г, буд. № 25

Садиба кінець XIX – початок XX ст. (архит., іст.). Арх. В. Ніколаєв (ймовірно) [буд. № 21-г, буд. № 25]. Історизм. Містилася приватна чоловіча гімназія В. Науменка (1905–1913). У 1913 р. гімназію передано у відання Товариства сприяння середній освіті у м. Києві, в 1919 р. перетворено на єдину трудову школу № 43 [буд. № 25], потім – середню школу № 11. Працювали: директор гімназії, літературознавець, мовознавець, шевченкознавець, громадсько-політичний та державний діяч В. Науменко (1905–1913); директор гімназії, педагог-методист О. Музиченко (1911–1920); математик, методист, заслу-

жений діяч науки УРСР О. Астряб (1907–1908); мистецтвознавець, музейний діяч С. Гіляров (1913–1915); хормейстер О. Завадський (1909); хоровий диригент, композитор О. Кошиць (1911–1912); математик К. Лебединцев (1906–1909); художник І. Макушенко (1909–1910); історик, археолог, архівознавець Н. Полонська-Василенко (1914–1915); музикознавець, фольклорист, літературознавець Д. Ревуцький (1910–1912); громадсько-політичний діяч М. Симашкевич (1906–1917); літературознавець Ф. Сушицький (1913–1915); історик, етнограф Є. Трегубов (1907–1909); історик, громадсько-культурний діяч Я. Шульгин (1906). Гімназію закінчили: літературознавець, акад. АН СРСР М. Алексєєв (1908–1914); літературознавець, палеограф, бібліограф, архівіст М. Геппенер (1918); історик мистецтв А. Грабар (1906–1914); імунолог П. Грабар (1908–1916); поет, літературознавець, мовознавець, акад. АН УРСР і АН СРСР М. Рильський (1908–1915). У трудовій школі № 34 навчалися: письменник В. Некрасов (1919–1926); графік, заслужений художник УРСР Г. Малаков. У садибі проживали: історик, краєзнавець, педагог, громадський діяч Л. Добровольський (1920-ті роки); архітектор, акад. Імператорської АМ В. Ніколаєв (1906–1911); філософ, психолог Г. Челпанов (1905–1907).

буд. № 22

Житловий будинок, 1883, 1900–1903, 1940–1941 (іст.). Містилося правління Київського товариства поширення освіти і грамотності (1910-ті роки). Проживав письменник О. Влизько (початок 1930-х роках).

буд. № 26, буд. № 26-б

Садиба 1874–1875, 1905 (іст.). Містилося Київське науково-філософське товариство (1914–1919), яке очолювали: філософ, правознавець, історик церкви і суспільної думки Є. Спекторський (1914–1918), міністр ісповідань Української Держави В. Зеньківський (1918). Проживали: живописець М. Яровий (1930-ті роки), арх. М. Яскевич (бл. 1901–1902, 1905–1907).

буд. № 27

Особняк, 1860–1863 (архіт.). Пізній класицизм.

буд. № 28/29

Житловий будинок, 1898 (архіт., іст.). Арх. М. Яскевич (ймовірно). Історизм. Містилася Жіноча гімназія М. Стельмашенка (1906–1911), в якій викладали філолог О. Браїловський (1908–1911), філолог, батько майбутнього конструктора космічних апаратів С. Корольова П. Корольов (1909), музикознавець, фольклорист, літературознавець Д. Ревуцький (1909–1910). Проживали: арх. В. Безсмертний (1900–1940, з перервами), музикознавець, фольклорист М. Грінченко (1920–1941), літературознавець, письменник, громадсько-політичний діяч І. Стешенко (1914–1918), арх. М. Яскевич (1898–1901).

Меморіальна дошка М. Грінченку (1965; арх. Р. Бикова).

буд. № 29-а, буд. № 29-б

Садиба, друга половина XIX ст. (архіт., іст.) Арх.: А. Сопочинський, М. Гарденін. Історизм. Проживали: арх. М. Гарденін (1898–1909); історик, проф. КУ і директор Комерційного інституту М. Довнар-Запольський (початок XX ст.).

буд. № 32-а, буд. № 32-б

Садиба, кінець 1880-х роках, (архіт., іст.). Історизм. Проживали: громадсько-політичний і державний діяч, один із лідерів кооперативного руху в Україні Х. Барановський (1910–1911); поетеса, драматург, перекладачка, літературний критик, громадська діячка Леся Українка та її чоловік – музикознавець, фольклорист, етнограф К. Квітка (25 липня – 8 серпня 1907 р.); актриса, режисер, заслужена артистка УСРР М. Старицька (1910–1915); педагог, літературознавець, письменник, громадсько-політичний і державний діяч І. Стешенко (1911–1914).

Меморіальна дошка Лесі Українці (1955, замінена в 1971 р., арх. В. Шевченко).

буд. № 33, буд. № 33-б, буд. № 33-в

Садиба, 1875–1913 (архіт., іст.). Арх. В. Ніколаєв. Історизм. Містилася приватна чоловіча гімназія А. Степовича (1906–1919). Працювали: літературознавець, етнограф, історик, перекладач А. Степович (1906–1919, мешкав тут-таки); літературознавець Ф. Сушицький (1910–1913).

буд. № 35

Житловий будинок, друга половина XIX ст. (архіт.). Добудова: 1888. Арх. А.-Ф. Краусс. Неоренесанс.

буд. № 36, буд. № 36-е, буд. № 38, буд. № 38-б

Садиба, 1875–1876, 1886–1899 (архіт., іст.). Арх.: В. Ніколаєв [буд. № 36, буд. № 38], П. Голландський [буд. № 36-е], М. Гарденін [буд. № 38-б]. Історизм. Розміщувалися: приватна жіноча гімназія, спільна підготовча школа з двох класів, зразковий дитячий садок та Вечірні вищі жіночі курси А. Жекуліної (1907–1912). Педагогічну раду гімназії очолювали: директор Колегії Павла Галагана З. Архипович (1905–1907); історик, директор Київської Четвертої гімназії і Міністерської (Ольгинської) жіночої гімназії М. Стороженко (1907–1908); викладач Першої Київської гімназії О. Поспішіль (1908–1914). У гімназії працювали: літературознавець, акад. АН УСРР М. Гудзій (1911–1914); хормейстер О. Завадський (1909–1910); історик, публіцист, громадсько-політичний і державний діяч В. Прокопович (1909–1914). На Вечірніх жіночих курсах викладали: літературознавець, бібліограф, фольклорист, текстолог, чл.-кор. і АН СРСР В. Адріанова-Перетц; історик П. Ардашев; історик, археолог В. Данилевич; історик, археолог В. Завитневич; філософ, психолог В. Зеньківський; економіст-фінансист П. Кованько; філософ П. Кудрявцев; фольклорист, етнограф, акад. ВУАН А. Лобода; мовознавець О. Лук'яненко; мистецтвознавець Г. Павлуцький; мовознавець і літературознавець, акад. Імператорської Санкт-Петербурзької АН та УАН В. Перетц; історик П. Смирнов; педагог, літературознавець, письменник, громадсько-політичний і державний діяч І. Стешенко; адвокат, політичний діяч Л. Чолганський. Містилося Українське наукове товариство у Києві (1913–19). У складі УНТ діяли секції: історична (голова М. Грушевський), філологічна (В. Перетц), природничо-технічна (М. Холодний); медична (М. Галан), а також статистично-економічна, етнографічна та мовна комісії. Розміщувалися:

також бібліотека і музей товариства, редакція і контора «Записок» УНТ (1908–1914, 1917–1918), журналів «Літературно-науковий вістник» (1913–19) та «Україна» (1914, 1917, 1918). Товариство очолював історик, літературознавець, письменник, публіцист, громадський і державний діяч, акад. ВУАН і АН СРСР М. Грушевський (1907–18). До Ради товариства в ці роки обиралися О. Грушевський, О. Левицький, В. Леонтович, І. Стешенко й інші. В УНТ співробітничали відомі діячі української науки і культури: Д. Багалій, М. Біляшівський, М. Василенко, М. Возняк, Б. Грінченко, О. Єфименко, О. Лазаревський, В. Іконников, О. Корчак-Чепурковський, А. Кримський, А. Лобода, С. Маслов, В. Перетц, М. Петров, С. Смаль-Стоцький, І. Франко, В. Щербина й інші. Містилося бюро Товариства для надання допомоги населенню Півдня Росії, яке постраждало від воєнних дій (1915–1917), до складу комітету якого входили: голова – В. Ігнатович, товариші (заступники) голови – Д. Дорошенко, В. Леонтович, секретарі – О. Волошинов, Р. Підгорський. Проживали: актор, поет, театрознавець, перекладач, громадсько-політичний діяч О. Волошинов (1915–1918); історик, письменник, видавець, громадсько-політичний і державний діяч О. Лотоцький (1917–1918); правник, публіцист, громадсько-політичний діяч Ф. Матушевський (1916–1918). Відбулося перше (установче) Спільне зібрання УАН (27 листопада 1918 р.), де головував О. Левицький, секретар – С. Тимошенко. Першим головою-президентом УАН тут було обрано В. Вернадського, неодмінним секретарем – А. Кримського; у зборах також брали участь М. Кашенко, В. Косинський, М. Туган-Барановський. Розміщувалася редакція газети «Молода гвардія» (1965–1978), в якій працювали: письменник, співголова Українського товариства «Меморіал» В. Маняк (1966–1967); письменник, заслужений журналіст України А. Михайленко (1961–1964); літературний критик, журналіст, правозахисник, голова Народного руху України, народний депутат України, Герой України В. Чорновіл (1964–1965).

Меморіальна дошка на честь заснування УАН (1993; арх. В. Приходько).

буд. № 37/1

Житловий будинок, 1899 (архит.). Арх. Е. Брадтман (ймовірно). Неоренесанс.

буд. № 40

Міське парафіяльне училище ім. Н.А. Терещенка, 1906 (архит., іст.). Арх. П. Голландський. Історизм. Містилась Українська державна академія мистецтв (1918–1919). До керівної ради входили Д. Антонович, П. Зайцев, Д. Щербаківський. Ректори: В. Кричевський (1917–1918), Ф. Кричевський (1918), Г. Нарбут (1919–1920). Працювали: М. Бойчук, М. Бурачек, Ф. Ернст, М. Жук, М. Макаренко, А. Маневич, В. Модзалевський, О. Мурашко, О. Новаківський, Д. Щербаківський. Містилась Київська артилерійська спецшкола № 13 (1937–1941). Викладав Герой Радянського Союзу (1942) А. Потопольський. Навчався Герой Радянського Союзу (1943) Й. Чайковський.

Меморіальна дошка випускникам військових шкіл – учасникам Великої Вітчизняної війни (1984; скульп. М. Марченко, арх. Т. Довженко).

буд. № 5/2-а

Житловий будинок, 1892 (архіт., іст.). Арх. А.-Ф. Краусс. Історизм. Містилася перша в Підросійській Україні міська аптека Києва (з 1915 р.).

буд. № 8

Житловий будинок, 1880 (архіт.). Арх. П. Спарро. Історизм.

буд. № 10

Житловий будинок, 1899 (архіт.). Арх. В. Ніколаєв. Неоренесанс.

буд. № 13-а

Житловий будинок, перша половина XIX ст. (архіт.). Класицизм.

буд. № 17/ 22

Житловий будинок, 1897 (архіт.). Арх. І. Ніколаєв. Історизм.

буд. № 19

Житловий будинок, кінець XIX ст. (архіт.). Арх. І. Ніколаєв (ймовірно). Історизм.

буд. № 21

Житловий будинок, 1897 (архіт.). Арх. А.-Ф. Краусс.

буд. № 22/23

Житловий будинок, друга половина XIX ст. (архіт., іст.). Арх. А. Геккер. Пізній класицизм. Містились єврейські молитовні заклади (1890–1920-ті роки), молитовні іудейської громади «солдатів-ремісників» та громади «Чорнобильська» (початок 1920-х роках).

буд. № 26

Житловий будинок, 1898 (архіт.). Історизм.

буд. № 28

Житловий будинок, 1898 (архіт.). Арх. М. Казанський (ймовірно). Історизм.

буд. № 29

Житловий будинок, 1884 (архіт.). Арх. В. Кривошесєв. Історизм.

буд. № 30, буд. №32-а

[також: вул. Волоська, буд. 33/32]

Житловий комплекс працівників Дніпровського річкового пароплавання, 1946–1947 (архіт.). Арх. Д. Криворучко. Оздоблений у традиціях українського народного мистецтва.

буд. № 31

Житловий будинок, 1890-ті роки (архіт.). Арх. М. Гарденін. Історизм.

буд. № 35/35

Житловий будинок, кінець XIX ст. (архіт.). Історизм.

буд. № 40

Дитячий єврейський притулок Київського товариства денних притулків для дітей робітничого класу, 1899 (архіт., іст.). Історизм.

буд. № 47

Житловий будинок, початок XX ст. (архіт.). Історизм.

буд. № 49

Житловий будинок, 1893 (архіт.). Арх. М. Гарденін. Історизм.

СПИСОК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

акад.	академік (академіки)
АМ	Академія мистецтв
АМН	Академія медичних наук
АН	Академія наук
АПН	Академія педагогічних наук
АРСР	Автономна Соціалістична Радянська Республіка
арх.	архітектор (арх.: – архітектори)
археол.	пам'ятка археології
архіт.	пам'ятка архітектури
буд.	будинок (будинки)
бульв.	бульвар
ВАСГНІЛ	Всесоюзна Академія сільського господарства ім. В.І. Леніна
ВІНО	Вищий інститут народної освіти
ВУАН	Всеукраїнська Академія наук
вул.	вулиця
ВУНАС	Всеукраїнська наукова асоціація сходознавців
ВУЦВК	Всеукраїнський центральний виконавчий комітет
ДТСААФ	Добровільне товариство сприяння авіації, армії і флоту
інж.	інженер (інж.: – інженери)
іст.	пам'ятка історії
КВЖК	Київські вищі жіночі курси
КВО	Київський військовий округ
КДА	Київська духовна академія
КДУ	Київський державний університет ім. Т.Г. Шевченка
КНІГ	Київський інститут народного господарства
КІНО	Київський інститут народної освіти
конст.	конструктор (конст.: – конструктори)
КМА	Києво-Могилянська академія
КМІ	Київський медичний інститут
КПЛ	Києво-Печерська лавра
КП(б)У	Комуністична партія (більшовиків) України
КПІ	Київський політехнічний інститут
КПУ	Комуністична партія України
КСГП	Київський сільськогосподарський інститут
КУ	Київський університет Св. Володимира
ЛКСМУ	Ленінська комуністична спілка молоді України
МВС	Міністерство внутрішніх справ
МДА	Московська духовна академія
мист.	пам'ятка мистецтва
містоб.	пам'ятка містобудування
МОЗ	Міністерство охорони здоров'я

НАН України	Національна Академія наук України
НДІ	науково-дослідний інститут
НКВС	Народний комісаріат внутрішніх справ
о.	острів
оз.	озеро
ОУН	Організація українських націоналістів (ОУН(м) – мельниківці)
ПЗЗ	Південно-Західна залізниця
пл.	площа
пров.	провулок
просп.	проспект
проф.	професор (професори)
РАН	Російська Академія наук
РРФСР	Російська Радянська Федеративна Соціалістична Республіка
РСДРП(б)	Російська соціал-демократична партія (більшовиків)
РСР	Радянська Соціалістична Республіка (в назві республік у складі СРСР)
СВУ	Спілка визволення України
скульп.	скульптор (скульп.: – скульптори)
СРСР	Союз Радянських Соціалістичних Республік
ст.	станція
СРР	Соціалістична Радянська Республіка (в назві республік у складі СРСР)
США	Сполучені Штати Америки
ТУП	Товариство українських поступовців
УАН	Українська Академія наук
УААН	Українська Академія аграрних наук
УАПЦ	Українська автокефальна православна церква
УАСГН	Українська академія сільськогосподарських наук
УГКЦ	Українська греко-католицька церква
УВАН	Українська Вільна Академія наук
УРЕ	Українська Радянська Енциклопедія
УДРП	Українська демократична робітничая партія
УНР	Українська Народна Республіка
УНТ	Українське наукове товариство імені Тараса Шевченка
УПСР	Українська партія соціалістів-революціонерів
УПСФ	Українська партія соціалістів-федералістів
УРСР	Українська Радянська Соціалістична Республіка
УСРР	Українська Соціалістична Радянська Республіка
УСДРП	Українська соціал-демократична робоча партія
УЦР	Українська Центральна Рада, Центральна Рада УНР
худ.	художник (худ.: – художники)
ЦК	Центральний комітет
чл.-кор.	член-кореспондент (члени-кореспонденти)

З М І С Т

Від редколегії	3
Київ (коротка історико-пам'яткознавча довідка)	5
Каталог-довідник пам'яток історії та культури України: м. Київ:	
Автозаводська, вулиця	9
Амосова Миколи, вулиця	9
Андріївська, вулиця	9
Андріївський, узвіз	9
Андрющенко Григорія, вулиця	11
Артема, вулиця	11
Багговутівська, вулиця	13
Банкова, вулиця	13
Басейна, вулиця	14
Бастіонний, провулок	14
Батиева, гора	14
Берлінського Максима, вулиця	14
Бессарабська, площа	14
Бехтеревський, провулок	15
Белінського Чеслава, провулок	16
Биківня	16
Білоруська, вулиця	16
Богомольця академіка, вулиця	16
Боженка, вулиця	17
Бондарська, вулиця	17
Борисоглібська, вулиця	17
Боричів Тік, вулиця	17
Боричів, узвіз	18
Братська, вулиця	18
Брюсова, вулиця	19
Булаховського академіка, вулиця	19
Васильківська, вулиця	19
Введенська, вулиця	19
Велика Васильківська, вулиця	19
Велика Житомирська, вулиця	28
Велика Китаївська, вулиця	30
Вернадського академіка, бульвар	30
Верхній Вал, вулиця	31
Верховинна, вулиця	31
Ветрова	31
Видубицька, вулиця	32
Вишгородська, вулиця	33
Відрадний, проспект	33
Вічної Слави, парк	33
Воздвиженська, вулиця	34

Вокзальна, площа	35
Володимиро-Либідська, вулиця	35
Володимирська, вулиця	35
«Володимирська гірка», парк	54
Володимирський, узвіз	54
Волоська	54
Боровського, вулиця	54
Героїв оборони, вулиця	57
Героїв Сталінграда, вулиця	57
Герцена, вулиця	57
«Гідропарк», парк культури і відпочинку	57
Глушкова академіка, вулиця	58
Гнилеччина (Церковщина, Гадючий Яр (Вільний хутір))	58
Голосіївський, проспект	58
Гоголівська, вулиця	59
Голосіїв	60
Гончара Олесея, вулиця	60
Горбунова академіка, вулиця	62
Городецького архітектора, вулиця	63
Вигурівщина–Троещина, вулиця	64
Видубицька, вулиця	64
Гетьмана Вадима, вулиця	64
Горького, вулиця	64
Госпітальна, вулиця	66
Грушевського Михайла, вулиця	66
Дарвіна, вулиця	70
Дегтярівська, вулиця	70
Дегтярна, вулиця	71
Десятинна, вулиця	71
Десятинний, провулок	72
Димитрова, вулиця	72
Дитинка, гора	73
Дмитрівська, вулиця	73
Дніпровський, узвіз	73
Довнар-Запольського, вулиця	73
Дончука Василя, вулиця	73
Електриків, вулиця	73
Еспланадна, вулиця	73
Європейська, площа	73
Желябова, вулиця	74
Жилянська, вулиця	74
Заболотного академіка, вулиця	76
Замкова, гора	76
Заньковецької, вулиця	76
Запечерний, провулок	77
Затєвахіна полковника, вулиця	77

Здолбунівська, вулиця	77
Золотоворітська, вулиця	77
Золотоворітський, сквер	78
Зоологічна, вулиця	78
Іванова Андрія, вулиця	78
Ігорівська, вулиця	78
Іллінська, вулиця	79
Інститутська, вулиця	79
Інтернаціональна, площа	81
Ірининська, вулиця	81
Каменярів, вулиця	81
Квітучий, провулок	81
Кецховелі Ладо, провулок	81
Київська фортеця	81
Київські мости	84
Київський водогін	84
Київський метрополітен	85
Кирпоноса, вулиця	85
Китаєве	85
Китаївська, вулиця	86
Киянівський, провулок	86
Кіквідзе, вулиця	86
Кіото, вулиця	86
Клінічна, вулиця	86
Комінтерну, вулиця	87
Контрактова, площа	87
Коперника, вулиця	90
Копилівська, вулиця	90
Копирів кінець	90
Костянтинівська, вулиця	91
Костьольна, вулиця	91
Коцюбинського Михайла, вулиця	93
Кравченка, вулиця	94
Крамського, вулиця	95
Кржижановського академіка, вулиця	95
Петра Кривоноса, площа	95
Круглоуніверситетська, вулиця	95
Крупської, вулиця	95
Крутий, узвіз	96
Кудрявська, вулиця	96
Куренівка	96
Куренівський, провулок	96
Лабораторна, вулиця	97
Лабораторний, провулок	97
Лебедева академіка, вулиця	97
Леонтовича, вулиця	97

Лепсе Івана, бульвар	98
Лесі Українки, бульвар	98
Лесі Українки, площа	99
Либідська, площа	99
Лепська, вулиця	99
Липський, провулок	99
Лиса, гора	99
Миколи Лисенка, вулиця	100
Ломоносова, вулиця	100
Лук'янівська, вулиця	100
Лютеранська, вулиця	100
Мала Житомирська, вулиця	102
Мазепи Івана, вулиця	104
Малопідвальна, вулиця	122
Мануїльського, вулиця	123
Мар'яненка Івана, вулиця	123
Межигірська, вулиця	123
Мельникова, вулиця	124
Метрологічна, вулиця	125
Мечникова, вулиця	126
Микільсько-Ботанічна, вулиця	126
Михайлівська, вулиця	127
Михайлівська, площа	129
Михайлівський, провулок	130
«Місто Володимира»	130
«Місто Ізяслава-Святополка»	131
«Місто Ярослава»	131
Мічуріна, вулиця	132
Московська, вулиця	132
Мостицький, провулок	134
Музейний, провулок	134
Мурманська, вулиця	134
Муромець, острів	134
Набережна р. Дніпро	134
Наводницький, парк	134
Набережне, шосе	135
Набережно-Печерська, дорога	135
Набережно-Хрещатицька, вулиця	135
Нагірна, вулиця	136
Наддніпрянське, шосе	136
Народного ополчення, вулиця	136
Науки, проспект	136
Незалежності Майдан	137
Некрасовська, вулиця	137
Немировича-Данченка, вулиця	138
Нестерова, вулиця	138

Несторівський, провулок	138
«Нивки», парк	138
Нижній Вал, вулиця	138
Оболонський, проспект	139
Обсерваторна, вулиця	139
Овруцька, вулиця	140
Огарьова, вулиця	140
Олегівська, вулиця	140
Оленівська, вулиця	140
Ольгинська, вулиця	140
Орлика Пилипа, вулиця	140
Островського Миколи, вулиця	141
Павлівська, вулиця	141
Академіка Палладіна, проспект	142
Панаса Мирного, вулиця	142
Паньківська, вулиця	142
Паркова, дорога	144
Паторжинського, вулиця	144
Перемоги, площа	145
Перемоги, проспект	145
Печерський, узвіз	149
Пимоненка Миколи, вулиця	149
Пирогів, селище	149
Пирогова, вулиця	156
Повітрофлотський, проспект	156
Поділ	158
Покровська, вулиця	159
Ползунова, вулиця	160
Потьє Ежена, вулиця	160
Почайнинська, вулиця	160
Поштова, площа	161
Предславинська, вулиця	161
Привокзальна, вулиця	161
Притисько-Микільська, вулиця	161
Прорізна, вулиця	162
Протасів Яр, вулиця	164
Пугачова, вулиця	164
Пушкінська, вулиця	164
Пуца-Водиця, дачне селище	170
Рейтарська, вулиця	171
Рибалка маршала, вулиця	173
Рибальська, вулиця	174
Рильський, провулок	174
Рильського Максима, вулиця	174
Різницька, вулиця	174
Рогнідинська, вулиця	174

Русанівська, набережна	175
Руставелі Шота, вулиця	175
Сагайдачного Петра, вулиця	176
Садова, вулиця	177
Садовського Миколи, вулиця.....	177
Саксаганського, вулиця	177
Святошин, дачне селище	185
Серафимовича, вулиця.....	186
Симиренка, вулиця	186
Сирець	186
Сирецька, вулиця	186
Сирецький, парк	187
Сільськогосподарська академія	187
Сковороди Григорія, вулиця	190
Смирнова-Ласточкина, вулиця.....	190
Смородинський, узвіз	191
Солом'янка	191
Солом'янська, площа	192
Софійська, вулиця	192
Софійська, площа	193
Софійський кафедральний монастир.....	194
Соцмісто.....	200
Спаська, вулиця.....	200
Станіславського, вулиця.....	200
Стара Поляна, вулиця	201
Стрілецька, вулиця	201
Стрітенська, вулиця	202
Студентська, вулиця	203
Суворова, вулиця	203
Тарасівська, вулиця.....	204
Тарасової Алли, вулиця	205
Тверська, вулиця	205
Театральна, площа	205
Теліги Олени, вулиця.....	205
Теремки-2, масив.....	206
Терещенківська, вулиця.....	206
Тимірязєва, вулиця.....	209
Толстого Льва, вулиця	210
Тропініна, вулиця.....	213
Тропініна, провулок.....	213
Труханів, острів.....	213
Трьохсвятительська, вулиця.....	213
Туманяна Ованеса, вулиця	214
Тургенєвська, вулиця.....	215
Турівська, вулиця	215
Федорова Івана, вулиця	216

Філатова академіка, провулок	216
Франка Івана, вулиця	216
Франка Івана, площа	218
Фрунзе, вулиця	221
Фурманова, вулиця	222
Харківське, шосе	223
Хмельницького Богдана, вулиця	223
Хорива, вулиця	239
Хорива, провулок	240
Хотівське городище	241
Хрещатий, парк	241
Хрещатик, вулиця	241
Цитадельна, вулиця	246
Чапаєва, вулиця	246
Чапаєвка	247
Червоний Хутір	247
Червонозоряний, проспект	247
Чеховський, провулок	247
Чоколівський, бульвар	248
Чорнобильська, вулиця	248
Чорновола В'ячеслава, вулиця	248
Шевченка Тараса, бульвар	248
Шевченка Тараса, провулок	257
Шмідта Отто, вулиця	257
Шовковична, вулиця	257
Шолуденка, вулиця	260
Щекавицька, вулиця	261
Щекавиця, гора	261
Щорса, вулиця	261
Юрківська, вулиця	261
Юрковиця, гора	261
Ягідна, вулиця	261
Ямська, вулиця	262
Ярославів Вал, вулиця	262
Ярославська, вулиця	268
Список умовних скорочень	269

Наукове видання

**Пам'ятки історії та культури України:
каталог-довідник**

Зошит 2

**Каталог-довідник пам'яток історії
та культури України: м. Київ**

Авторський колектив

Гаврилюк Лариса Олексіївна
Горбик В'ячеслав Олександрович
Денисенко Галина Григорівна
Катаргіна Тетяна Іванівна
Титова Олена Миколаївна
Пархоменко Микола Трохимович
Федорова Лариса Данилівна
Чешко Валентина Миколаївна

Редактори: В.О. Горбик, М.Т. Пархоменко, Титова О.М., Зозуля С.Ю.
Макетування: Зозуля С.Ю.
Дизайн обкладинки Пахолюк Р.І., Циганков С.А.

Підписано до друку 30.08.2007 р.
Формат 60x84/16. Друк – різнографія. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman. Обл.-вид. арк. **16,0**.
Ум. друк. арк. **11,75**. Наклад 200 прим.
Зам. № **2194**.

Віддруковано в ТОВ “Видавництво “Аспект-Поліграф””.
Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб’єктів
видавничої справи серія ДК № 1115, від 12.11.2002 р.
16600, Чернігівська обл., м. Ніжин, вул. Шевченка, 109А,
факс: (04631) 3-11-08, тел. (04631) 3-18-03, e-mail:
aspekt@ne.cg.ukrtel.net

П 38 Пам'ятки історії та культури України: Каталог-довідник. Зошит 2: Каталог-довідник пам'яток історії та культури України: м. Київ / Горбик В.О. (кер. автор. колект.), Гаврилюк Л.О., Денисенко Г.Г., Катаргіна Т.І., Титова О.М., Пархоменко М.Т., Федорова Л.Д., Чешко В.М. – К., 2007. – 277 с.

Робочий зошит № 2 є результатом дослідницького пошуку колективу авторів у межах проекту «Пам'ятки історії та культури України: Каталог-довідник» і містить довідникові матеріали щодо об'єктів культурної спадщини м. Києва – як узятих на сьогодні на державний облік, так і шойновиявлених. Каталог-довідник пам'яток історії та культури м. Києва впорядкований за адміністративно-територіальним принципом.

Видання розраховане для спеціалістів із охорони культурної спадщини, вчених-пам'яткознавців, істориків, мистецтвознавців, музейних працівників, а також усіх, хто цікавиться питаннями вивчення, збереження й охорони культурної спадщини України.

УДК 94(477.51)
ББК 63.3 (4УКР)лб6я43